

EEN STAD IN STAAT VAN ALARM.

GENT TIJDENS DE DEVOLUTIEOORLOG EN FRANS-
HOLLANDSE OORLOG, 1667-1678

Aantal woorden: 45.617

Aiko Boumerkhoufa

Studentennummer: 01803388

Promotor: Prof. dr. René Vermeir

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de Geschiedenis

Academiejaar: 2022 – 2023

EEN STAD IN STAAT VAN ALARM

GENT TIJDENS DE DEVOLUTIEOORLOG EN FRANS-
HOLLANDSE OORLOG, 1667-1678

Aantal woorden: 45.617

Aiko Boumerkhoufa

Studentennummer: 01803388

Promotor: Prof. dr. René Vermeir

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de Geschiedenis

Academiejaar: 2022 – 2023

(...) Une grande Jeunesse & une extrême Beauté représentent bien ce Tître de Pucelle que les Flamans luy ont donné, avec un Parc qui l'environne, & un Lion couronné pour sa garde. Il semble qu'elle ait glissé de dessus les genoux de la Flandre, sur le sein de laquelle elle se croyoit en seureté.(...)

*Mercure galant. Dedie' a Monseigneur le Dauphin.
Decembre 1684 (Parijs: au Palais,1684), 75-6.*

VERKLARING IN VERBAND MET CONSULTEERBAARHEID

De auteur en de promotoren geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotoren. Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren.

WOORD VOORAF

De motivatie en wilskracht om dit uitdagend onderzoek tot een goed eind te brengen, waren er zeker aanwezig bij mij. Alleen volstaat dat niet om het gevoerde onderzoek tot zo'n resultaat te brengen zonder enige medewerking van anderen. In eerste instantie wil ik zeker een woord van lof uitspreken voor mijn promotor, Prof. dr. René Vermeir. Door de meerdere inhoudelijke gesprekken en feedbackmomenten hebben er toe geleid tot een uitstekende begeleiding voor deze masterscriptie. Daarnaast zijn er nog verschillenden die ik wil bedanken voor het delen van hun expertise. Onder andere dr. Roeland Goorts met zijn kennis over militaire geschiedenis in de 17de eeuw. Prof. dr. Sven Vrielinck voor het verlenen van toegang tot de gegevens van het STREAM-project en het geven van inzichten over demografische geschiedenis. Prof. dr. Frederik Buylaert bij het verlenen van literatuur over de stedelijke elite van Gent in de Vroegmoderne tijd. Uiteraard wil ik hier ook de gelegenheid nemen om het personeel van het Stadsarchief Gent te bedanken voor de hulp en accommodatie die ze me meerdere malen verleend hebben om zo deftig archiefwerk te kunnen leveren. Dit geldt ook voor het personeel van de Universiteitsbibliotheek Gent voor het kunnen raadplegen van de nodige literatuur. Mijn grootvader wil ik heel hard bedanken voor alle moeite en tijd die hij heeft gestoken in het nalezen van het werk. Eveneens wil ik mijn vriendin bedanken voor het steunen in de sommige moeilijke periodes. Al laatst wil ik In het bijzonder mijn ouders bedanken. Zij hebben mij de kans geven om geschiedenis te mogen studeren en me daarin al die jaren in te steunen.

Aiko Boumerkhoufa
Gent, 30 mei 2023

INHOUDSTAFEL

VERKLARING IN VERBAND MET CONSULTEERBAARHEID	I
WOORD VOORAF	II
INHOUDSTAFEL	III
AFKORTINGEN	V
AFBEELDINGEN	VI
FIGUREN	VI
TABELLEN	VII
MUNTEENHEDEN EN GEWICHTEN	VIII
MUNTEENHEDEN	VIII
GEWICHTEN EN MATEN	VIII
INLEIDING	1
PROBLEEMSTELLING	2
BRONNEN	7
METHODOLOGIE: NEW MILITARY HISTORY	9
1 SPANJE EN GENT IN DE 17DE EEUW	12
1.1 DERTIGJARIGE OORLOG	13
1.2 FRANS-SPAANSE OORLOG WOEDT DOOR	17
1.3 VREDE VAN DE PYRENEEËN	18
1.1 GENT IN DE 17 ^{DE} EEUW	22
1.2 HET BESTUUR VAN GENT IN DE 17 ^{DE} EEUW	26
2 DE DEVOLUTIEOORLOG, 1667-1668	35
2.1 GENT IN STAAT VAN ALARM	36
2.2 VREDE VAN AKEN, JANUARI-JUNI 1668	45
3 VREDE ALS INTERMEZZO	50
3.1 EINDE VAN DE OORLOG, MAAR NIET VAN DE PROBLEMEN	51
3.2 OORLOG IS NOOIT VER WEG	57
4 DE FRANS-HOLLANDSE OORLOG, 1672-1678	62
4.1 HET BEGIN VAN EEN NIEUWE OORLOG, 1672-1673	63
4.2 TERRITORIALE UITBREIDING VAN DE OORLOG, 1674-1675	70
4.3 DE LAATSTE FASE VAN DE OORLOG, 1676-1678	76
5 GENT IN INFERNO	86
5.1 GENT ONDER BELEG, MAART 1678	87
5.2 FRANSE BEZETTING VAN DE STAD EN DE VREDE, MAART 1678 – FEBRUARI 1679	99
5.3 VERLIES VAN STEDELIJK AUTONOMIE EN ECONOMIE	106
BESLUIT	110
BIJLAGE	114
LEDEN VAN DE GENTSE SCHEPENBANK, 1665-1679	114
DOPEN, HUWELIJKEN EN BEGRAFENISSEN TE GENT, 1665-1680	125

GARNIZOEN EN INGEKWARTIERDE TROEPEN IN GENT, 1665-1680.....	131
PRODUCTPRIJZEN IN GENT, 1665-1680.....	132
HUISHUURINDEX GENT, 1500-1800	140
GEDICHTEN OVER HET BELEG VAN GENT	141
CAPITULATIEVERDRAG VAN GENT, 9 MAART 1678.....	146
GEWICHTEN KLOKKEN IN GENT	177
BIBLIOGRAFIE	160
AFKORTINGEN.....	160
ONUITGEGEVEN BRONNEN.....	160
GEDRUKTE EN ONLINE BRONNEN.....	164
DATABANKEN.....	169
LITERATUUR.....	169

AFKORTINGEN

%	Procent
AN	Archives nationales en France
B	Begravenissen
B:D	Ratio aantal begravenissen per 100 dopen
cm	Centimeter
D	Dopen
d.	Denier/Groot Vlaams
f° Xr.	Folio recto; voorzijde van een folio/blad
f° Xv.	Folio verso; achterzijde van een folio/blad
ha	Hectare
lb.	Pond Vlaams
m	Meter
N	Totaal aantal
Passim	verspreid, op verschillende plaatsen
RAG	Rijksarchief Gent
s.	Schelling Vlaams
SAG	Stadsarchief Gent
v.o.t	Voor onze tijdrekening

AFBEELDINGEN

Cover. Charles Le Brun, detail van <i>Prise de la ville et de la citadelle de Gand en six jours</i> , 1678, 1681-1684. Olieverf op doek, 600 x 400 cm. Versailles, Château de Versailles.	
Afbeelding 1. <i>Plan de Gand</i> , 1678, 1678. Kaart. Parijs, Bibliothèque nationale de France. ..	1
Afbeelding 2. Jacques Laumosnier, <i>Entrevue de Louis XIV de France et de Philippe IV d'Espagne dans l'Île des Faisans en 1659</i> , 17de eeuw. Olieverf op doek, 89,1 x 130 cm. Le Mans: Musée de Tessé.	12
Afbeelding 3. Joan Blaeu, <i>Kaart van Gent, België</i> , 1649.	23
Afbeelding 4. Theodoor Rombouts, <i>Allegorie van het Schepengerecht van Gedele in Gent</i> , ca. 1627-1628. Olieverf op doek, 382 x 435 cm. Gent, Museum voor Schone Kunsten.	27
Afbeelding 5. Baudouin Yvart, <i>Siège de Douai, 4 juillet 1667</i> , 1667-1690. Olieverf op doek, 354x589 cm. Versailles, Château de Versailles.	35
Afbeelding 6. François Duchatel, <i>Francisco de Moure Cortereal y Melo</i> , 17de eeuw. Olieverf op doek, 148 x 130 cm. Madeira, Museu Quinta das Cruzes.	43
Afbeelding 7. Cornelis Meyssens, <i>Jean Gaspard Ferdinand de Marchin</i> , 17de eeuw. Gravure. Arolsen, Fürstlich Waldecksche Hofbibliothek.	43
Afbeelding 8. Philippe de Champaigne, <i>Henri de la Tour d'Auvergne, Vicomte de Turenne</i> , 17de eeuw. Olieverf op doek, 108,5 x 90 cm. Privébezit.	44
Afbeelding 9. Jean-Baptiste Mauzaisse, <i>Antoine, duc d'Aumont, maréchal de France</i> , 1835. Olieverf op doek, 73,5 x 56,5 cm. Versailles, Château de Versailles.	44
Afbeelding 10. M. Malfeson, <i>Plan de la ville et château de Gand</i> , 1756. Kaart. Brussel : Algemeen Rijksarchief.	50
Afbeelding 11. Adam Frans van der Meulen, <i>Bataille de Seneffe</i> , 1675-1690. Olieverf op doek, 120 x 148 cm. Privébezit.	62
Afbeelding 12. Juan Dolivar, <i>Sortie de la garnizon de Gand</i> , ca. 1680. Gravure, 42,8 x 33,4 cm. Gent, STAM.	86
Afbeelding 13. <i>Siège de Gand en 1678</i> , 1678. Kaart, 52,5 x 37,5 cm. Parijs: Bibliothèque nationale de France. (schaal 1: 50.000)	89
Afbeelding 14. Onbekende, <i>Inname van Gent door Lodewijk XIV op 12 maart 1678</i> , 17 ^{de} eeuw. Gravure, 59,2 x 55,2 cm. Gent, STAM.	96
Afbeelding 15. Charles Le Brun, <i>Prise de la ville et de la citadelle de Gand en six jours</i> , 1678, 1681-1684. Olieverf op doek, 600 x 400 cm. Versailles, Château de Versailles.	98
Afbeelding 16. <i>Allégorie du traité de Nimègue</i> , 10 août 1678, 17de eeuw. Olieverf op doek, 175 x 118 cm. Versailles, Château de Versailles.	110

FIGUREN

Figuur 1. Boxplot schepenen van de Keure en van Gedele, 1665-1680.	31
Figuur 2. Bestuursinstellingen Gent, 17de eeuw.	33
Figuur 1. Aantal begrafenissen/100 dopen in Gent, 1665-1671	56
Figuur 5. Schulden van de stad Gent, 1670-1677.	69
Figuur 6. Aantal begrafenissen/100 dopen in Gent, 1672-1680.	78

TABELLEN

Tabel 1. Wisselkoers verschillende munten.....	VIII
Tabel 2. Aantal mandatarissen en families, 1665-1680.	29
Tabel 3. Frequentieverdeling van de mandaten onder de schepen, 1665-1680.....	30
Tabel 4. Mutatierimte stadsbesturen, 1400-1700.....	30
Tabel 5. Burgerwacht en Sint-Michielsgilde in Gent, 1668.....	40
Tabel 1. Samenstelling Schepensbank van de Keure en Gedele, 10 mei 1678-13 maart 1679	103

MUNTEENHEDEN EN GEWICHTEN

Munteenheden

1 Pond Vlaams = 20 schellingen Vlaams = 240 denier/groot Vlaams
1 schelling Vlaams = 12 denier/groot Vlaams

1 gulden = 20 stuivers = 40 groten
1 stuiver = 20 groten

	Pond Vlaams	Gulden	Dukaat	Ecu	Rijksdaalder	Patacon
1 Pond Vlaams	1	6	1,18	1,54	0,12	2,52
1 gulden	0,17	1	0,2	0,25	0,02	0,42
1 Dukaat	0,85	5	1	1,25	0,1	2,1
1 Ecu	0,65	4	0,8	1	0,05	
1 Rijksdaalder	0,43	2,5	0,5	20	1	1,05
1 Patacon	0,4	2,4	0,48		0,95	1

Tabel 1. Wisselkoers verschillende munten¹

Gewichten en maten²

Lengtematen

Nederlandse mijl = 5520m
Voet = 27-30cm

Graanmaten (Gent):

1 mud = 6 zakken = 12 halsters = 24 veertelen = 48 Meukens/vaten = 96 achtelingen = 384 pinten

Korenmaat: 1 zak = 105,64-107,3 liter

Havermaat: 1 zak = 152, 2 liter

Maten voor vloeistof (Gent):

1 ame = 30 kannen = 60 stoop = 120 potten = 240 pinten

1 vat = 2 pijpen = 8 kwartelen = 380 stopen

1 ame = 138,4 liter

1 stoop = 2,3 liter

¹ Roeland Goorts, *War, state and society in Liège. How a small state of the Holy Roman Empire*

² Erik Thoen, 'Historische metrologie', in *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel IIIa Hulpwetenschappen*, onder redactie van Jan Art (Gent: Stichting Mens en Cultuur, 1995), 142; Solange Gysen, 'Koopkrachtvergelijking in de 17e eeuw op basis van Gentse instellingsrekeningen (deel 1)' (Masterscriptie, Gent, Ugent, 1982), XXXIV.

1 pint = 0,5766 liter
1 vat = 876,282 liter
1 ton = 147,6 liter

Het pond (Gent):

1 wage = 30 steen = 180 pond = 2.880 onzen

1 wage = 77,94 kilogram
1 steen = 2,6 kilogram
1 pond = 432,84-433,85 gram

Ecluses de l'Escaut qui retirent l'eau de toutes les Rivières, & qui donne communication au bas Escaut pour faire couler les bateaux de la Lis & du haut Escaut à la hauteur du Refus qui vient de Dendermonde. Elles ont le bas Escaut à la hauteur du haut. Retiens l'eau pour empêcher la communication de la Lis de la ville à celle du haut de la Citadelle. Inondation formée par l'Escaut C. qui rejoint l'eau de la Lis dans le Canal des Sas. Ces deux sont retenues par les écluses qui sont dans le Sas de Courtray.

E... Inondation
FAUXBOURG DU SAS

E... Inondation

des eaux
de la Lis
formées
par les écluses

FAUXBOURG
ET PORTE DE BRUGES

des Asselles

Inondation

par les
MAERCHEN

Dammou
Forte de Courtray
Forte de S. Pierre

Prater moudees

Porte de l'Empereur

Porte de S. Lievins

INLEIDING

de
Deinse

Moulin
Moulin

Porte de S Pierre
Moulin

de
Oudenarde

Sicken
Justice

Forest

au President
Coornhuyse

de
l'Escaut
R.

Probleemstelling

“(…) *Gand est la Capitale du Comté de Flandres : plusieurs particularitez la rendent fameuse : Jules Cesar la fit bâtir dans le temps qu’il estoit à Téroüene : l’Empereur Charles-Quint y naquit : Cinquante mille Habitans belliqueux sous l’Estendart de Gand, estoient autres fois redoutables aux püissances voisines, & à leur Prince mesme. Le grand Escaut, la Lys, le Haut Escaut & plusieurs Canaux partageant la ville & les environs en plusieurs Isles, rendent la circonvallation & les communications des Quartiers ou difficiles, ou impossibles : De grands Dehors, une Contrescarpe, un large Fossé, plusieurs Bastions, de bon Ramparts, & une Citadelle l’environnent & la défendent. (...)*”³ Dit is hoe de Franse krant *La Gazette* in 1678 de stad Gent omschreef. Gent zal niet veel later onder Frans bewind vallen. Het zal daarmee de eerste van de drie periodes zijn dat het onderworpen is aan het Frans gezag in de vroegmoderne tijd. De bezetting van 1678-1679 en de vroege aanloop ernaartoe zal in deze masterthesis behandeld worden.

Deze masterthesis zal het eigenlijk voornamelijk hebben over hoe in Gent het stadsbestuur omgaat met de oorlogssituaties veroorzaakt door de Devolutieoorlog (1667-1668) en Frans-Hollandse Oorlog (1672-1678). De reden voor deze periode is enerzijds omdat beide oorlogen eigenlijk als één worden beschouwd, maar met een onderbreking van vier jaar ‘vrede’.⁴ Anderzijds zijn van al de oorlogen die Lodewijk XIV heeft uitgevochten deze het minst onderzocht in tegenstelling tot de Negenjarige Oorlog (1688-1697) of de Spaanse Successieoorlog (1701-1714). Gezien oorlog beschouwd kan worden als een grote maatschappelijke factor in het dagelijks gebeuren, is het hierbij wel aangewezen om het onderwerp enigszins af te bakenen. Daarom zal het onderzoek zich eigenlijk toespitsen op vijf deelvragen. Zijn er directe gevolgen voor de Gentse stadskas door de oorlog zoals hogere beden, extra kosten door inkwartieringen,...? Hoe organiseerde Gent haar verdediging door het gebruik van de burgerwacht en of schuttersgilde? Hoe ging Gent om met de grote toestroom van vluchtelingen, reguliere soldaten en deserteurs? Wat had de oorlog als impact op de bevoorrading van de stad? Hoe zit de Franse bezetting precies in elkaar? Is er sprake van een bezettingsregime door een wijziging van in de stadsmagistratuur? Het is niet zo dat elke deelvraag apart behandeld zal worden in een hoofdstuk. In het eerste hoofdstuk zal het gaan over de politieke situatie in Gent en Europa wat kort descriptief behandeld zal worden. In de daaropvolgende hoofdstukken zal er eerder een chronologisch narratief gebruikt worden waarin we de periode 1667-1678 gaan analyseren. In hoofdstuk twee zal er aandacht besteed worden aan Gent dat te maken krijgt met verschillende bedreigingen tijdens de Devolutieoorlog (1667-1668). Hoofdstuk drie zal zich toespitsen op de gevolgen van de Devolutieoorlog, maar evengoed op andere problemen die zich voordoen. Daarna zal in hoofdstuk vier de Frans-Hollandse Oorlog (1672-1678) behandeld worden en de rol van Gent in het uitvechten van die oorlog. In hoofdstuk vijf wordt het beleg, de bezetting en de gevolgen van de oorlog voor Gent onderzocht. Op het einde wordt in het besluit dan een synthese gemaakt waarbij getracht wordt op elke deelvraag die hier gesteld werd een antwoord te geven.

Het onderwerp van dit onderzoek mag dan interessant lijken, het moet ook wel relevant zijn. Als we in eerste instantie gaan kijken naar de militaire historiografie in België is

³ *Recüeil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires. Relations et recits des choses avenues tant en ce royaume qu’ailleurs, pendant l’année mil six cent septente-huit* (Parijs: Du Bureau d’Adresse, 1679), 207.

⁴ John A. Lynn, *The wars of Louis XIV, 1667-1714* (London: Longman, 1999), 105.

er niet echt sprake van een grote traditie.⁵ Zo hecht de gerenommeerde Belgische historicus Henri Pirenne niet veel aandacht aan onder andere de Negenjarige Oorlog.⁶ In de 19de eeuw vinden we wel enige werken over militaire geschiedenis, maar deze zijn dan ook wel nationalistisch gekleurd. Daarnaast wordt het ook de gewoonte om een *histoire de bataille* te schrijven waar de aandacht voornamelijk gericht is op het weergeven van een reeks belangrijke veldslagen.⁷ De academische kwaliteit van deze 19de-eeuwse werken kan dan ook in vraag gesteld worden, doordat militaire geschiedenis voorbehouden werd voor (ex-)militairen.⁸ Er zijn twee redenen te noemen volgens Etienne Rooms die een verklaring geven voor de beperkte historiografische interesse in militaire zaken. Vooreerst, werden 'legers' door de bevolking in de Spaanse Nederlanden gezien als vreemde onderdrukkers. 'Oorlogen' waren dan weer periodes van nederlagen, plunderingen en bezettingen.⁹ Het werk van Hubert Van Houtte toont zo mooi aan hoe vanuit een nationalistisch denken, gekeken wordt naar de 'bezetting' in de Zuidelijke Nederlanden.¹⁰ Het is ook niet verbazend gezien zelfs de Koninklijke Academie in de 19de eeuw een soort van wedstrijd uitschrijft over hoe het mogelijk is dat de Belgen hun nationaliteit hebben kunnen behouden onder al de verschillende bezettingen. Ondertussen is geheel de gedachte van bezetting ondergraven.¹¹ Een tweede reden die Rooms aanhaalt is dat de meeste publicaties over de Spaanse periode over de 2de helft 16de en 1ste helft 17de eeuw gaan. Historici waren liever bezig met periodes die geluk brachten voor de bevolking, zoals de 16de eeuw waarin de Nederlanden een uitzonderlijke bloei kenden. Toch vindt tijdens deze periode de Tachtigjarige Oorlog plaats die de Nederlanden voor goed zal verscheuren.¹² Ondertussen is het *War Heritage Institute* begonnen met de honderden tot duizenden veldslagen van 54 v.o.t. tot heden te inventarissen. Het grootschalig project, die nog in haar beginfase zit, wil daarmee de focus leggen op 2000 jaar Belgische conflictgeschiedenis, maar is mogelijks al gedateerd vooraleer het eigenlijk echt begonnen is.¹³ Wel willen ze focus hiermee onder andere brengen op België als 'het slagveld van Europa'. Van de 96 miljoen km² aan landoppervlakte is er 70% die niet tot de geografische ruimte van ons militair verleden behoort wegens te hoog, te laag, te koud, te warm, te droog en/of te nat. Bij de overige 30% behoren de strategisch interessante gebieden die legers opzochten tijdens hun campagnes, waaronder de Lage Landen. De meeste interstatelijke conflicten in West-Europa voor de vroegmoderne periode werden uitgevochten tussen Frankrijk tegen een anti-Franse coalitie die gevormd werd door Engeland/Groot-Brittannië, het Heilig Roomse Rijk, de Nederlandse Republiek en Spanje. Dit zorgde ervoor dat de Zuidelijke Nederlanden het kerngebied werden van al dat militair geweld. Het land was dan ook bezaaid met versterkte steden en forten die hoofdzakelijk gevestigd waren langs belangrijke bevaarbare waterwegen. Gent, Kortrijk en Menen moesten zorgen voor controle over de Leie. In het geval van de Schelde waren Antwerpen, Oudenaarde en Doornik van belang. Ath, Aalst en Dendermonde bevonden zich

⁵ Etienne Rooms, *De organisatie van de troepen van de Spaans-Habsburgse monarchie in de Zuidelijke Nederlanden (1659-1700)*, Centrum voor militaire geschiedenis 37 (Brussel: Koninklijk Legermuseum, 2003), 5.

⁶ Goorts, *War, state and society in Liège*, 22.

⁷ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 5.

⁸ Goorts, *War, state and society in Liège*, 25.

⁹ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 5.

¹⁰ Hubert Van Houtte, *Les occupations étrangères en Belgique sous l'Ancien Régime*, 3 vols. (Gent: Van Rysselberghe et Rombaut, 1930).

¹¹ Jean Stengers, 'Le mythe des dominations étrangères dans l'historiographie belge' 59, nr. 2 (1981): 399–400.

¹² Rooms, *De organisatie van de troepen*, 5–8.

¹³ '2000 jaar conflictgeschiedenis', Belgium, battlefield of Europe, geraadpleegd 25 juli 2022, <https://belgiumbattlefield.be/nl/veldslagen/2000-jaar-conflictgeschiedenis>.

dan weer op de Dender. Brussel, Mechelen en Hal beschermden dan weer de Zenne. De meest waardevolle waterloop was toch de Maas, met dan ook de sterkste forten van Europa: Venlo, Maastricht, Luik, Huy en Namen. Het ging er zelfs zo hard en beslissend aan toe dat de bijnaam 'het slagveld van Europa' aan dit gebied werd gegeven.¹⁴ Die beeldvorming zal lang blijven bestaan tot zelfs in de 19de eeuw met onder andere Leopold I van België. Een van zijn motivaties om koning der Belgen te worden, was om rust in België te brengen en oorlog in Europa te vermijden.¹⁵ Toch zal die speciale positie in het militair verleden dus niet zorgen voor een bloeiende militaire geschiedschrijving.

In onze buurlanden daarentegen zien we wel een opkomst van militaire geschiedschrijving zoals in Nederland met Jan Willem Wijn, Duitsland met Fritz Redlich, Frankrijk met Philippe Contamine en André Corvisier en in het Verenigd Koninkrijk met Geoffrey Parker, J.M. Winter en George N. Clark.¹⁶ Het valt daarbij op dat hun werken zijn uitgebracht in de jaren '60-'70, samen met de komst van de *New Military History* als nieuwe wind binnen de militaire historiografie, maar daar meer over in het onderdeel over de methodologie.¹⁷ Als we specifiek kijken naar de militaire geschiedschrijving over de 17de eeuw valt er ook wel een en ander te zeggen. John Childs merkt op dat er een hiaat is in het onderzoek over 17de-eeuwse oorlogsvoering.¹⁸ Werner Sombart heeft terecht opgemerkt dat er een link is tussen technologie en oorlogsvoering. Vanaf de 16de eeuw transformeert de oorlogsvoering om de tien jaar bij manier van spreken. Oorlogsvoering werd geavanceerder en dat aan een razend snel tempo dankzij geldschietters, wetenschappers en technici.¹⁹ Michael Roberts kwam in 1955 als eerste met een concept over de veranderingen in de oorlogsvoering. Het fenomeen zal vanaf dan bekend staan als de *Military Revolution*.²⁰ Er waren volgens Roberts vier veranderingen te benoemen. Ten eerste, het gebruik van het musket en vuurwapens. Ten tweede, zorgde het gebruik van vuurwapens ervoor dat het leger groeide in omvang. Ten derde, was er dan de mogelijkheid tot complexe strategieën. Ten vierde, is er een grotere nadruk van de impact van oorlog op de bevolking. Tegen midden jaren '70 komt er kritiek op het concept van Roberts. Hij heeft te weinig aandacht voor de maritieme ontwikkelingen, onderschat de vroegmoderne belegeringen en heeft

¹⁴ John Childs, *Warfare in the seventeenth century* (London: Cassell, 2003), 140.

¹⁵ Gita Deneckere, *Leopold I: de eerste koning van Europa* (Antwerpen: De Bezige Bij Antwerpen, 2012), 204.

¹⁶ Jan Willem Wijn, 'Military forces and warfare 1610-48', in *The new Cambridge modern history. Volume IV: The decline of Spain and the Thirty Years War 1609-48/59*, onder redactie van J.P. Cooper (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), 202–25; Fritz Redlich, *The German military enterpriser and his work force: a study in European economic and social history*, 2 vols. (Wiesbaden: Steiner, 1964); Philippe Contamine, *Guerre, état et société à la fin du moyen âge: Études sur les armées des rois de France 1337-1494* (Berlin: De Gruyter Mouton, 2017); André Corvisier, *L'armée française de la fin du XVIIème siècle au ministère de Choiseul* (Parijs: PUF, 1964); Geoffrey Parker, *The army of Flanders and the Spanish Road, 1567 - 1659: the logistics of Spanish victory and defeat in the Low Countries' Wars*, 2. ed (Cambridge: Cambridge University Press, 2004); J. M. Winter, *War and economic development: essays in memory of David Joslin* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975); George Norman Clark, *War and society in the seventeenth century* (Cambridge: Cambridge University Press, 1958).

¹⁷ Jan Hoffenaar, "'New' military history", in *Handbook of military sciences*, onder redactie van Anders McD Sookermany (Cham: Springer, 2020), 8.

¹⁸ Goorts, *War, state and society in Liège*, 23; Childs, *Warfare in the seventeenth century*, 23.

¹⁹ Fernand Braudel en Roland Fagel, *beschaving, economie en kapitalisme (15de-18de eeuw). De tijd van de wereld*, vol. 3 (Amsterdam: Contact, 1990), 54.

²⁰ Michael Roberts, 'The military revolution, 1560-1660', in *The military revolution debate. Readings on the military transformation of early modern Europe.*, onder redactie van Clifford J. Rogers (Londen: Routledge, 1995), 13–35.

alleen oog voor verschillen tussen het Frans, Nederlands en Habsburgse leger.²¹ Eind jaren '80 zal Geoffrey Parker de *Military Revolution* strakker omschrijven. Roberts plaatste al de ontwikkelingen tussen 1560-1660, maar Parker hanteerde een uitgebreidere periode van 1400-1800. Ruimtelijk zal Parker zich niet vastpinnen op Europa alleen, maar een globaler perspectief hanteren.²² Ook Parker krijgt kritiek op zijn bijdrage aan de *Military Revolution*. De militaire ontwikkelingen die aangehaald worden binnen de vroegmoderne tijd gelden voor de periodes 1560-1660 en 1792-1815 merkt Jeremy Black op. Hiermee wordt er indirect gesuggereerd dat in de tussenperiode een stagnatie moet zijn geweest op militair vlak. Dat beeld wordt eigenlijk gevoed doordat er een link gelegd wordt naar de opkomst van het absolutisme in dezelfde periode die stabiliteit in de samenleving brengt. Black zelf ziet de periode 1660-1720 als een tweede fase binnen de *Military Revolution* waar er zich welgeteld zes ontwikkelingen voordoen: de invoering van de bajonet, overschakeling van matchlock naar flintlock, relatieve daling van de cavalerie, gebruik van grotere en meer schepen met de toepassing van de *line-ahead* tactiek, toenemende specialisatie in schepenbouw en de sterke groei van maritieme faciliteiten.²³ John Lynn heeft dan weer het gevoel dat de vroegmoderne oorlogsvoering wordt geïsoleerd van de rest van de militaire geschiedenis. Hij is meer een voorstander van een alternatieve theorie die de militaire geschiedenis verdeeld in zeven gedeeltelijk overlappende fases gebaseerd op de stijl van het leger. Hiermee krijg je een meer evolutionaire trend dan een revolutionaire beweging zoals bij de bekendere *Military Revolution theorie*.²⁴ Het gaat dan om *feudal*, *medieval-stipendiary*, *aggregate-contract*, *state-commission*, *popular-conscript*, *mass-reserve* en *volunteer-technical* legerstijl.²⁵

We zien eigenlijk vaak dat het politiek aspect de bovenhand neemt op het militaire aspect binnen de historiografie. In de vulgariserende literatuur over Lodewijk XIV of Willem III zien we dat het militaire aspect nauwelijks aanwezig is.²⁶ Voor België hebben we zo onder andere het werk van Guillaume en Terlinden die ondanks de indruk die hun titel wekt toch louter het politieke bekijken.²⁷ Er zijn ook werken die louter beschrijvend het politiek perspectief neerzetten, zoals Navez en Piot, maar daardoor ook niet altijd even exact zijn.²⁸ Het enige werk dat, ondanks de politieke invalshoek, onderhevig is geweest aan een grondig onderzoek is dat van Lonchay.²⁹ Het zal wachten zijn tot Geoffrey Parker en zijn werk over *The Army of Flanders and the Spanish Road in 1567-1659*³⁰ en later zal ook Etienne Rooms

²¹ Geoffrey Parker, *The military revolution: military innovation and the rise of the west, 1500-1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 1–2.

²² Bert S. Hall en Kelly R. DeVries, 'Essay review-the "Military Revolution" revisited', *Technology and Culture* 31, nr. 3 (1990): 500–501.

²³ Jeremy Black, 'A military revolution? A 1660-1792 perspective', in *The military revolution debate. Readings on the military transformation of Early Modern Europe*, onder redactie van Clifford J. Rogers (Londen: Routledge, 1995), 95–97.

²⁴ John A. Lynn, *Giant of the Grand Siècle: the French army, 1610-1715* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 5.

²⁵ John A. Lynn, 'The evolution of army style in the modern West, 800-2000', *The International History Review* 18, nr. 3 (1996): 514.

²⁶ Goorts, *War, state and society in Liège*, 23–24.

²⁷ H. Guillaume, 'Histoire de l'infanterie wallone sous la maison d'Espagne, 1500-1800', in *Mémoires de l'académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, vol. XLII (Brussel: F. Hayez, 1878); Charles Terlinden, *Histoire militaire des Belges* (Brussel: La renaissance du livre, 1931).

²⁸ Louis Navez, *Les champs de bataille historiques de la Belgique. III Nieupoort (2 juillet 1600) - Seneffe (11 août 1674) - Neerwinden (29 juillet 1693 - 18 mars 1793)* (Brussel, 1899); Charles Piot, 'Les guerres en Belgique pendant le dernier quart du XVIIe siècle', *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire* 8 (1880): 31–126.

²⁹ Henri Lonchay, *La rivalité de la France et de l'Espagne aux Pays-Bas (1635-1700) : étude d'histoire diplomatique et militaire* (Brussel: F. Hayez, 1896).

³⁰ Parker, *The army of Flanders and the Spanish Road, 1567 - 1659*.

zich toeleggen op het militaire verleden van de Zuidelijke Nederlanden voor de laatste helft van de 17de eeuw. Rooms zal het daarbij hebben over de organisatie van het leger in de Spaanse Nederlanden.³¹ Hij zal ook een werk schrijven waarin hij al de oorlogen van Lodewijk XIV in de Lage Landen analyseert in een wijder perspectief.³² Recentelijk werd er een studie uitgebracht over Belgen binnen het Habsburgse leger ten tijden van de Oostenrijkse periode.³³ Lang wordt daarbij de focus op de Europese grootmachten gelegd. Pas recenter is er ook aandacht voor kleinere staten en regio's.³⁴ Er zijn wel nog steeds historici, zoals Chandler, die vroegmoderne oorlogsvoering bestuderen zonder te kijken naar lokale gemeenschappen.³⁵ Alleen wordt dat nu als te gedateerd beschouwd, zoals John Stapelton stelt.³⁶ Je krijgt dan uiteindelijk literatuur die meer gericht is op de maatschappij dan eerder op het politiek gebeuren van de oorlog. Parrott heeft onderzoek gedaan naar voorziening en contributies tijdens de oorlog.³⁷ Tallett legde de focus vooral op de invloed van oorlog op de staat en maatschappij op socio-economisch niveau.³⁸ Nowosadtko bekeek de impact van inkwartiering van buitenlandse soldaten en Engelen vertelt het garnizoensleven vanuit de perspectief van de vrouw.³⁹

Ondanks de beperkte traditie om te werken rond militaire geschiedenis in de Zuidelijke Nederlanden is er wel enig onderzoek gedaan op het regionale en lokale niveau. *War and rural life in the early modern Low Countries* van Myron Guttman is misschien wel het meest complete werk die dit onderzoeksonderwerp voor België belicht.⁴⁰ Als we verder kijken zijn ook veel masterscripties die lokale studies uitgevoerd hebben naar de militaire geschiedenis in de late 17de eeuw. Zo zijn er studies voor enkele regio's zoals Hertogdom Brabant, kasselrij Oudenaarde en Graafschap Loon.⁴¹ Daarnaast zijn er gelijkaardige onderzoeken voor steden en dorpen zoals Wervik, Mechelen, Brugge en Dendermonde.⁴²

³¹ Rooms, *De organisatie van de troepen*.

³² Etienne Rooms, *Lodewijk XIV en de Lage Landen* (Leuven: Davidsfonds, 2007).

³³ Bruno Colson, *Belgen in het Habsburgse leger. Regimenten en militaire figuren van de Oostenrijkse Nederlanden, 1756-1815* (Wenen: Verlag Militaria GmbH, 2020).

³⁴ Goorts, *War, state and society in Liège*, 33.

³⁵ David G. Chandler, *The art of warfare in the age of Marlborough* (Tunbridge Wells: Spellmount, 1990).

³⁶ Goorts, *War, state and society in Liège*, 29–35.

³⁷ David Parrott, *Richelieu's army: war, government, and society in France, 1624-1642* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001).

³⁸ Frank Tallett, *War and Society in Early Modern Europe, 1495 - 1715*, 1. publ. in paperback, War in Context (London: Routledge, 1997).

³⁹ Jutta Nowosadtko, *Krieg, Gewalt und Ordnung: Einführung in die Militärgeschichte*, Historische Einführungen (Tübingen: Edition Diskord, 2002); Beate Engelen, 'Warum heiratet man einen Soldaten? Soldatenfrauen in der ländlichen Gesellschaft Brandenburg-Preussens im 18. Jahrhundert', in *Die Herkunft der Brandenburger. Sozial- und mentalitätsgeschichtliche Beiträge zur Bevölkerung Brandenburgs vom hohen Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert*, onder redactie van Klaus Neitmann, Jürgen Theil, en Olaf Grundel (Potsdam: Verlag für Berlin-Brandenburg, 2001).

⁴⁰ Myron P. Gutmann, *War and rural life in the early modern Low Countries* (Princeton: Princeton University Press, 1980).

⁴¹ M. Willems, 'De oorlogsschade in Brabant gedurende de Negenjarige Oorlog (1689-1697)' (Masterscriptie, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, 1958); L. De Staercke, 'De Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de weerslag ervan op de demografische situatie in de negen parochies van de Kasselrij en de stad Oudenaarde' (Masterscriptie, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, 1989); Roeland Goorts, 'Troebelen in het graafschap Loon (1648-1714): troepenbewegingen in de periode van Lodewijk XIV en de eerste hertog van Marlborough in het graafschap Loon en hun gevolgen' (Masterscriptie, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, 2006).

⁴² M Deschamps, 'Bijdrage tot de geschiedenis van Wervik tussen 1688 en 1713. De weerslag van de Negenjarige Oorlog en de Spaanse Successieoorlog op het militaire, demografische, sociaal-economische en religieuze vlak' (Masterscriptie, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, 1979); L. Januarissens, 'Mechelen, Garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog (1689-1697).' Masterproef,

Het valt daarbij wel op dat er voornamelijk gekozen wordt voor de Negenjarige Oorlog en in mindere mate voor de Spaanse Successieoorlog.

Over Gent is er enige algemene literatuur met een voornamelijk politieke insteek zoals van Frans De Potter en Victor Fris.⁴³ Een meer recent werk over de algemene geschiedenis is geschreven door Johan Decavele.⁴⁴ Als we specifiek gaan kijken naar de geschiedschrijving over de Gentse politieke elite is die hoofdzakelijk gericht op de Middeleeuwen.⁴⁵ Om het hiaat rond de Gentse politieke elite op te vangen wordt er gebruik gemaakt van de masterscripties van Engelrelst en Verbrugge.⁴⁶ Naast de historiografische aandacht voor de politieke elite, was de aandacht voor Gent en haar militaire situaties die men kende in de Vroegmoderne periode beperkt. Zo is er een werk van Joseph E. Neve die de belegeringen en bezettingen van 1678-1679, 1701-1706 en 1708 behandelt.⁴⁷ De Potter heeft ook een klein werkje over het beleg van Gent in 1678 aan de hand van een gedicht dat eind 17de-begin 18de eeuw werd geschreven.⁴⁸

Bronnen

Om dit onderzoek te kunnen voeren, heb ik voornamelijk een beroep gedaan op bronnen die het Gentse stadsbestuur heeft gecreëerd in 17de eeuw. Het zal is op basis van een diepgaande analyse van deze bronnen dat mijn onderzoek gevoerd zal worden.

Het eerste type bron die gebruikt zal worden zijn de resolutieboeken van de Schepenenbank der Keure. Deze bron is een register waarin alle protocollen van elke vergadering die de schepenenbank heeft gehouden, zijn opgenomen. De omvang van deze bron voor de periode 1667-1678 behelst twee registers, samen ca. 450 folio's. Deze bron is geschreven in het Nieuwnederlands (1500-1800). Deze bron bevat resoluties en de notulen van de beraadslagingen van de schepenenbank van de Keure. Daarnaast bevat het ook nog afschriften van allerlei documenten, zoals brieven, decreten en ordonnanties, rekwesten aan het centraal bestuur, enzovoort.⁴⁹ Het gebruik van de resolutieboeken stelt in staat een zicht te hebben op wat er allemaal gaande is in Gent en welke beslissingen het stadsbestuur allemaal neemt. Daarmee kan er dus achterhaald worden hoe de oorlogssituatie in de late 17de eeuw beleefd wordt in Gent.

Wel wil ik nog een paar zaken aanwijzen betreffende de bronnen die ik gebruik voor dit onderzoek. Zo moet er rekening mee gehouden worden dat het gebruikte bronnenkorps niet volledig kan zijn. Dit werd ook al aangehaald in een eerdere masterscriptie rond hetzelfde

Katholieke Universiteit Leuven, 1985' (Masterscriptie, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, 1985); J. Verhack, 'Brugge, garnizoenplaats in de Negenjarige Oorlog (1689-1697)' (Masterscriptie, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, 1993); G. Van Assche, 'De sociaal-economische gevolgen van de Negenjarige Oorlog voor het Land van Dendermonde (1688-1697)' (Masterscriptie, Leuven, Katholieke Universiteit Leuven, 2002).

⁴³ Frans De Potter, *Gent, van den oudsten tijd tot heden: Geschiedkundige beschrijving der stad*, 9 vols. (Gent: Annot-Braeckman, 1882); Victor Fris, *Histoire de Gand* (Brussel: Van Oest, 1913).

⁴⁴ Johan Decavele en Herman Balthazar, red., *Gent - apologie van een rebelse stad: geschiedenis, kunst, cultuur* (Antwerpen: Mercatorfonds, 1989).

⁴⁵ Jelten Baguet, "'De heren van Gent". Politieke elites en sociale verandering in de zestiende eeuw' (Doctoraatsthesis, Brussel, Vrije Universiteit Brussel, 2019), 6.

⁴⁶ Kurt Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenenbank onder de regering van Karel II van Spanje (1665-1700)' (Masterscriptie, Gent, Universiteit Gent, 1988); Véronique Verbrugge, 'De politieke elite van Gent (1675-1700) Deel 1' (Masterscriptie, Gent, Universiteit Gent, 2004).

⁴⁷ Joseph E. Nève de Mévergnies, Georges Bouchelet de Vandegies, en Robert Schoorman, *Gand sous l'occupation de Louis XIV: 1678-1679, 1701-1706, 1708* (Gent: Claeys-Verheughe, 1929).

⁴⁸ Frans De Potter, *Het beleg van Gent in 1678: volgens een lied van dien tijd en eenige wettelijke oorkonden*. (Gent: Leliaert, 1872).

⁴⁹ Johan Decavele en Johan Vannieuwenhuysse, *Stadsarchief van Gent. Archiefgids 1: Oud Archief* (Gent: Stadsbestuur, 1983), 74-75.

thema en dezelfde periode. Er werd toen vastgesteld dat de productie van tekstuele bronnen opvallend laag was in de periode dat Gent belegerd werd in 1678 bijvoorbeeld. De argumentatie die werd gegeven, was dat de situatie zo precair was dat het stadsbestuur niet de normale procedure van bestuur kon hanteren. Er was niet de gelegenheid om alle beslissingen die het stadsbestuur nam nauwkeurig op te tekenen.⁵⁰ Daarnaast zijn crisismomenten zoals oorlogen ook oorzaken die leiden tot het verloren gaan van archiefmateriaal. We hebben het over archiefstukken die meer dan 300 jaar oud zijn, wat toch een aanzienlijke leeftijd is. We moeten er ook vanuit gaan dat het bewaren en archiveren van archiefmateriaal niet altijd met evenveel zorg is gedaan. Zo was het lange tijd binnen het stadsarchief van Gent mogelijk om archiefstukken mee te nemen naar huis. Daardoor zijn ook sommige bronnen verloren gegaan omdat die niet teruggebracht werden.

Naast de institutionele bronnen worden ook nieuwskranten gebruikt om een rode draad te vormen doorheen de onderzochte periode. 17de-eeuwse nieuwskranten zijn daarbij een interessante bron gezien militaire (29%), politieke (26%) en economische berichtgeving (19%) heel vaak voorkomt.⁵¹ In eerste instantie zal er gekeken worden naar de *Ghendtsche Post-tydinghen* die in Gent werd gepubliceerd. Deze is vrij raadpleegbaar bij de Gentse Universiteitsbibliotheek (UBG), maar alleen de jaargangen 1667, 1669-1671 en 1673-1679 zijn beschikbaar.⁵² Bij het gebruik van nieuwskranten moeten we er rekening mee houden dat er ca. 4% van de militaire berichtgeving misleidende informatie bevat.⁵³ Er moet ook rekening gehouden worden met de censuurpolitiek die gehanteerd werd in de vroegmoderne tijd. In het geval van de *Ghendtsche Post-tydinghen* was er een Raadsheer van de Raad van Vlaanderen aangesteld om deze krant door te nemen en te censureren waar nodig.⁵⁴ Daarnaast was het nieuws ook erop gericht, zoals ook in andere kranten in de Zuidelijke Nederlanden, om de leugens uit Franse nieuwskranten tegen te gaan.⁵⁵ Om de kans tegen te gaan dat we gecensureerde berichtgeving zomaar overnemen, wordt er ook gebruik gemaakt van twee andere nieuwskranten: de Franse *La Gazette de France* en de Nederlandse *Opregte Haerlemsche Courante*. Beide nieuwskranten kunnen digitaal geraadpleegd worden op Gallica en Delpher. Hiermee hebben we inzicht op het nieuws uit Gent zelf, de stad als ons voornamelijk onderzochte locatie. Maar dus ook een kijk vanuit Frankrijk en vanuit de Nederlandse Republiek die elk een heel belangrijke rol spelen in de militair-politieke gebeurtenissen van de late 17de eeuw. *La Gazette de France* wordt vaak beschouwd als propagandamiddel van de Franse vorst. Daarbij werd er onder andere een negatief beeld geschetst van het Spaans leger, terwijl het Franse leger geleid werd door meester-strategen.⁵⁶ Er is dus sprake van 'typecasting', waarbij de vijand negatiever wordt voorgesteld dan de eigen overheid en bondgenoten. Toch is dat niet alleen een Frans fenomeen, maar even goed iets dat je kunt tegenkomen in de *Ghendtsche Post-tydinghen*.⁵⁷

⁵⁰ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 37.

⁵¹ Virginie Buys, 'Doorlichting van de eerste Gentse krant: de Ghendtsche Post-tydinghen' (Masterscriptie, Universiteit Gent, 2000), 131.

⁵² 'Ghendtsche post-tydinghen', Universiteitsbibliotheek Gent, geraadpleegd 25 januari 2023, <https://lib.ugent.be/>.

⁵³ Buys, 'Doorlichting van de eerste Gentse krant', 91.

⁵⁴ Dimitri Schrijvers, 'De Ghendtsche Post-tydinghen. Samenspel van politieke, commerciële en mediatische belangen. Een analyse van de berichtgeving in een 17de-18de eeuwse krant.' (Masterscriptie, Universiteit Gent, 2004), 28.

⁵⁵ Sarah Tavernier, "'De oorloghe en rust hier niet' Nicolaes Breyghel en de 'Nieuwe Tydinghen uyt verscheyde ghewesten'. Een weerspiegeling van de 17de eeuw? Een analyse van de berichtgeving in een 17de eeuwse krant.' (Masterscriptie, 2001), 142.

⁵⁶ Ria Van Praet, 'La Gazette: een propagandakanaal van Frankrijk in de strijd tegen Spanje? 1655-1665' (Masterscriptie, Universiteit Gent, 2009), 89.

⁵⁷ Schrijvers, 'De Ghendtsche Post-tydinghen', 154.

Het onderzoek dat ik hier voer, kan gezien worden als een stadsgeschiedenis van Gent voor een gedeelte van de tweede helft van de 17de eeuw. Er gebeuren verschillende zaken in Gent, maar om die in hun volledigheid te begrijpen, moet er ook gekeken worden naar wat er internationaal speelt. Daarvoor wordt er grotendeels gewerkt met literatuur, maar zal er ook gekeken worden naar diplomatieke bronnen zoals de oorlogsverklaringen en vredesakkoorden die zijn uitgevaardigd in verband met de Devolutieoorlog en de Frans-Hollandse Oorlog. Deze gedrukte bronnen worden voornamelijk geraadpleegd via de *War Manifestos Database* die opgesteld is door de Yale Law School.⁵⁸

Methodologie: New Military History

Militaire geschiedenis is een van de oudste genres binnen de geschiedschrijving, zoals het bekende voorbeeld van Thucydides in de 5de eeuw v.o.t.⁵⁹ Alleen heeft militaire geschiedenis in de afgelopen eeuw aan interesse ingeboet en is het bestoft geraakt ten voordele van socio-economische geschiedenis. De oorzaak hiervan is dat men zich vele jaren heeft gefocust op militaire manoeuvres en grote militaire leiders. Als gevolg daarvan kreeg de discipline de bijnaam *'drums and trumpets history'*.⁶⁰ Er werd daarbij ook een teleologische inslag gegeven waarbij veldslagen gezien werden als bepalend voor de mensheid die daarin gestuurd werd naar haar huidige status van militaire conflicten. Daarbij is het ook allemaal redelijk subjectief te noemen. Militaire geschiedenis wordt in vele gevallen geschreven door winnaars die iets te vieren hebben en door verliezers die iets uit te leggen hebben. Het wordt dan ook in grote mate geschreven door amateurhistorici die geen historische opleiding genoten hebben zoals veteranen, voormalige regeringsambtenaren en politici. Deze hebben geen aandacht voor bronnengebruik of kritische methodes, maar zijn eerder gericht op *'wie es eigentlich gewesen ist'*.⁶¹ Zo zien we dat er in sommige gevallen aan *histoire du temps présent* gedaan wordt die ook de kritiek krijgt een subjectief karakter te hebben.

Ondertussen is er de *New Military History* ontwikkeld als nieuwe historiografische stroming vanaf de jaren '60. Aan de basis hiervan ligt een sterke groei van sociale wetenschappen als gevolg van studenten uit de verschillende lagen van de bevolking die sociaalkritisch waren.⁶² Iedereen beschouwt oorlog als een fase van crisis. Alleen beperkt een militair conflict zich niet alleen tot de tafels waar de strategieën en tactieken worden vastgelegd, de grote manoeuvres of het slagveld waar het verdere lot van de oorlog wordt bepaald. Legeraanvoerders, soldaten, regeringsambtenaren en diplomaten zijn niet de enigen die meedraaien in de oorlogsmachine. André Corvisier, die gezien wordt als een van de grondleggers van de *New Military History*, heeft het zelfs in een van zijn bekendere werken over *'Without claiming greater importance for military events than they warrant, we must recognize that they have a strong influence not only on national activity and the growth of the State but equally on the economic, social and mental structure of the whole of society'*.⁶³ Dit zorgde ervoor dat militaire historici zich niet louter en alleen gingen focussen op militaire activiteiten, maar ook op de impact van oorlog op de maatschappij. Het is niet zo

⁵⁸ Oona A. Hathaway e.a., 'War Manifestos Database', Yale Law School, 2017, <https://documents.law.yale.edu/manifestos>.

⁵⁹ Mark Moyer, 'The current state of military history', *The Historical Journal* 50, nr. 1 (2007): 227–28.

⁶⁰ John Whiteclay Chambers, 'The New Military History: Myth and reality', *The Journal of Military History* 55, nr. 3 (1991): 395.

⁶¹ Torbjørn L. Knutsen, 'Old, unhappy, far-off things: The New Military History of Europe', *Journal of Peace Research* 24, nr. 1 (1987): 87–88; David F. Trask, 'The "New Military History" and army historians', *The Army Historian* Herfst 1984, nr. 5 (1984): 7.

⁶² Hoffenaar, "New" military history', 8.

⁶³ Johan Putseys, 'Gemeenteleger van Gent (12de eeuw-1500)', in *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997), 225.

dat de *New Military History* opeens kwam en direct ingang kende binnen de militaire geschiedschrijving. Zo zal de 'social turn' haar echte doorbraak pas in de jaren '80 kennen. De relatie maatschappij en oorlog kreeg niet alleen de nodige aandacht, maar ook de individuele ervaring van soldaten werd onderzocht. Dit wierp een nieuwe licht op veldslagen die daarvoor als heroïsche gevechten werden beschouwd. Het sociale aspect werd later gevolgd door het economisch-logistieke aspect van oorlogen, waarbij bleek dat performante belastingssystemen leidden tot een sterke uitbouw van land- en zeemacht. Dit leidde dus tot de opkomst van het concept 'fiscal-military state'. In de jaren '90 kwam daar nog eens de 'cultural turn' erbij die erop wees dat oorlogsvoering cultuurgebonden was.⁶⁴ Daarnaast heb je ook nog de 'gender turn' met aandacht voor genderrollen, waarmee een einde gemaakt werd aan de 'dubbele mannelijkheid' van oorlog. Oorlog werd niet langer gezien als iets dat gevoerd werd door mannen tegen mannen.⁶⁵ Er kwam de 'global turn', waarmee meer geopteerd werd voor een globaal-comparatief perspectief. Er wordt ook nog verwacht dat later een 'emotional', 'environmental', 'linguistic' en 'commemorative turn' een invloed zullen hebben op de militaire historiografie.⁶⁶

De *New Military History* kan je ook ontleden in zeven verschillende elementen waaruit ze is opgebouwd. Als eerste is het centrale thema het volledige proces van nationale veiligheid. Door die houding aan te nemen heb je dan ook al de aspecten van de *New Military History*. Ten tweede, moet er niet alleen gefocust worden op de oorlogen en de veldslagen, maar ook de vreedstijd ervoor en erna. Dit kan verwezenlijkt worden door een oorlog te zien bestaande uit drie fases: oorzaken, verloop en gevolgen. Als derde wordt er aandacht gegeven aan zowel het beleid en de strategie als de operaties. Onder beleid wordt er verstaan wat de grote doelen zijn van de staat die het wil bereiken met de oorlog die het voert. Strategie is het plan om het beleid uit te voeren waarbij de operaties de handelingen zijn om die strategie te voltooien. Ten vierde, is het belangrijk om alle actoren van het conflict mee te onderzoeken. Dus niet alleen het reguliere leger, maar ook de nationale, gewestelijke en lokale overheden en de burgers zelf. Ten vijfde, moet er aandacht zijn voor alle ontwikkelingen die zich voordoen zowel binnen als buiten een bepaalde staat. Als zesde mag er niet specifiek gekeken worden naar een bepaalde militaire macht, zoals de land-, zee- en luchtmacht, maar naar alle strijdmachten tezamen. Als laatste wordt er gepleit voor extra aandacht voor de 'technologie van oorlogsvoering' en de 'geografie van oorlogsvoering'. Als veranderingen op die vlakken zich voor doen, betekent dat ook een verandering in het proces van nationale veiligheid.⁶⁷

Er zijn ook enige opmerkingen te maken over de nieuwe historiografische stroming. Want het woord 'New' is wat misleidend omdat het idee achter de stroming niet zo nieuw meer is. Zoals het werk van Thucydides, Edward Gibbon (18de eeuw), Leopold von Ranke (19de eeuw) die zich ook toededen op militaire geschiedenis met sociaal-culturele insteek.⁶⁸ Het is ook niet nieuw omdat het geen nieuwe methodes heeft ontwikkeld, zoals kwantitatieve, institutionele, tekstuele en culturele analyses, maar deze heeft overgenomen uit andere onderzoeksvelden.⁶⁹ Eigenlijk moet 'New' geïnterpreteerd worden als het gebruiken van nieuwe perspectieven, methodes en studievelden uit de sociale wetenschappen in de traditionele militaire geschiedschrijving.⁷⁰ Daarnaast zijn er ook andere

⁶⁴ Hoffenaar, "'New' military history", 8.

⁶⁵ Ralf Pröve, 'Vom Schmuttelkind zur anerkannten Subdisziplin? Die "neue Militärgeschichte" der Frühen Neuzeit und der AMG', *AMG-Bulletin* V, nr. 1 (2001): 11.

⁶⁶ Hoffenaar, "'New' military history", 2–8.

⁶⁷ Knutsen, 'Old, unhappy, far-off things', 8–9.

⁶⁸ Moyer, 'The current state of military history', 227–28.

⁶⁹ Whiteclay Chambers, 'The New Military History', 398.

⁷⁰ Hoffenaar, "'New' military history", 2.

kritieken te formuleren, van methodologische aard onder andere. De *New Military History* gebruikt methodes uit de sociale wetenschappen, waardoor het de daarbij geldende methodologische kritieken ook met zich meedraagt. Als voorbeeld: bij culturele benaderingen kan het soms leiden tot cultureel reductionisme. Daarbij wordt alles waar geen verklaring voor te vinden is, geklasseerd als cultureel bepaald. Ook wordt er binnen het debat over de militaire revolutie gewezen op het gevaar van technologisch determinisme.⁷¹ Een andere kritiek is dat *New Military History* zich te veel ten dienste stelt van andere disciplines waardoor het te versnipperd is. Het woord 'oorlog' is het enige dat het onderzoeksveld verbindt.⁷² Daarbij ontstaat het gevaar dat de onderwerpen van militair-historische aard worden gedemilitariseerd en zo meer en meer verwijderd geraken van de kern van het studiegebied.⁷³ Zo gaat de complexiteit verloren van gewapende conflicten die herleid worden tot louter crisissen van mannelijkheid.⁷⁴

Om die kritieken te counteren wordt de '*comprehensive approach*' naar voren geschoven als de oplossing voor *New Military History*. Alleen is het probleem bij deze benadering dat de militaire actie centraal wordt gesteld bij het onderzoek door het gebruik te maken van zes 'aanvalsassen'. Een betere methode voor dit onderzoek is de '*war, state and society approach*'. Het is daarbij een verzameling van al de verschillende methodes, perspectieven en concepten uit de sociale wetenschappen die (her)gebruikt worden voor onderzoek te doen over militaire geschiedenis.⁷⁵ Deze nieuwe perspectieven zorgden ervoor dat andere bronnen gebruikt werden, zoals: monsterrollen, belastingsregisters, compagnieboeken, maar ook literaire bronnen (gedichten, proza en liederen) en egodocumenten (dagboeken, brieven en memoires). De al gebruikte bronnen (correspondentie tussen staten, gerechtelijke dossiers, rapporten en administratieve reglementen) werden opnieuw geraadpleegd vanuit de nieuwe perspectieven.⁷⁶ Het is een recente trend onder historici om naar kleinere staten en of regio's te onderzoeken. Christopher Friedrichs was daarin een van de eerste die zo'n onderzoek deed voor Nördlingen. Hij stelde vast dat lokale studies geen mindere waarde hebben binnen de historiografie. Ze zijn juist waardevol om te gebruiken als bouwblokken binnen een comparatieve studie. Peter hamishWilson deed een gelijkaardig onderzoek voor de Zuid-Duitse staat Württemberg. Hij stelde vast dat een 17de-eeuwse bestuur niet de volledige macht kan hebben doordat ze gehinderd worden door andere staten of bestuursinstellingen. Het is dus daarom belangrijk om in het onderzoek over Gent ook andere bestuursinstellingen in acht te nemen gezien ze ook de samenleving vorm geven.⁷⁷

⁷¹ Hoffenaar, "'New' military history", 8.

⁷² Tarak Barkawi en Shane Brighton, 'Powers of war: fighting, knowledge, and critique', *International Political Sociology* 5, nr. 2 (2011): 130.

⁷³ Jeremy Black, *Rethinking military history* (Londen: Routledge, 2004), 54.

⁷⁴ Joanna Bourke, 'New Military History', in *Palgrave Advances in Modern Military History*, onder redactie van Matthew Hughes en William J. Philpott (London: Palgrave Macmillan, 2006), 260.

⁷⁵ Hoffenaar, "'New' military history", 8–11.

⁷⁶ Pröve, 'Vom Schuddekind zur anerkannten Subdisciplin?', 12.

⁷⁷ Goorts, *War, state and society in Liège*, 35–36; Christopher R. Friedrichs, *Urban Society in an Age of War: Nordlingen 1580-1720* (Princeton: Princeton University Press, 2016), 16; Peter H. Wilson, *War, State, and Society in Württemberg, 1677-1793* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 47.

1 SPANJE EN GENT IN DE 17DE EEUW

1.1 Dertigjarige Oorlog

'*A solis ortu usque ad occasum*' was een van de Latijnse deviezen van het Spaanse rijk waar de zon nooit onderging. Dit motto is geïnspireerd op de Bijbelse tekst van Psalm 113:3 'Van waar de zon opkomt tot waar zij ondergaat, zij geloofd de naam van de HEER.'⁷⁸ Dit paste perfect in de ideologie dat de Spaanse monarch een goddelijke functie had. Vanaf 1580 lieten ze zich dan ook aanspreken als '*Señor*', zoals God ook werd aangesproken tijdens het gebed. Daardoor beschouwden ze zich zelf dan ook als de belichaming van zon. Filips IV van Spanje (1621-1665) stond tijdens zijn regeerperiode dan ook bekend als de Zonnekoning en dat nog eerder dan zijn latere schoonzoon Lodewijk XIV van Frankrijk.⁷⁹ Het Spaanse rijk kende een onmetelijke omvang. Zo zal Karel II van Spanje na het overlijden van zijn vader, Philips IV, in 1665 de volgende titels erven:

'(...) byder gratie Gods, Coninck van Castillien, van Leon, van Aragon, van beyde de Sicilien, van Hierusalem, van Portugal, van Navarre, van Grenade, van Toleda, van Valence, van Galicien, van Maillorquen, van Sivillien, van Sardanien, van Cordube, van Corsicque, van Murcie, van Jaen, van Algarben, van Algesire, van Gibraltar, vande Eylanden van Canarien, ende van Indien, soo Orientaele als Occidentaele, vande Eylanden ende vasten lande der Zee Oceana, Erts-Hertoghe van Oostenrijck, Hertogh van Bourgoignien, van Lotrijcke, van Brabant, van Limburgh, van Luxemburgh, van Gelre ende Milanen, Grave van Habsborgh, van Vlaenderen, van Artois, van Bourgoignien, Palsgrave van Thiol, ende van Henegou, van Hollandt, van Zeelandt, van Namen, ende Zutphen, Prince van Swave, Marck-grave des heylichs Rijckx van Roome, Heere van Salins, ende van Mechelen, ende Dominantor in Asie, ende Affricken. (...)'⁸⁰

In vergelijking met zijn bedovergrootvader, keizer Karel V, stelt deze titulatuur weinig voor. Karel V had in totaal 72 titels waaronder: 27 koninkrijken, 13 hertogdommen, 22 graafschappen en negen heerlijkheden.⁸¹ Het is dan ook zeer duidelijk voor de laatste Habsburgse koning van Spanje dat hij een samengestelde staat bestuurde die in verval was geraakt. Wanneer Filips IV in 1621 de troon besteeg, stelden sommigen dat hij daarbij vergezeld was door zijn virtuele abdicatie.⁸² Spanjaarden plaatsen hun Gouden Eeuw tijdens de regeerperiode van de Katholieke Koningen Ferdinand II van Aragon (1452-1516) en Isabella I van Castilië (1451-1504). Het Spaanse Rijk was zo uitgestrekt, voornamelijk door erfenissen dat de aandacht voor Spanje zelf verdwenen was. Het zorgde voor de creatie van een lang narratief van 'verval van Spanje'. De

⁷⁸ *Bijbel: De nieuwe Bijbelvertaling* (Heerenveen: Uitgeverij NBG, 2004), 811.

⁷⁹ Martyn Rady, *De Habsburgers. De opkomst en ondergang van een wereldmacht*. (Amsterdam: Spectrum, 2020), 194.

⁸⁰ SAG, reeks 110, nr. 1, Ordonnantie kwijtschelding beden 1672.

⁸¹ Wim Blockmans, *Keizer Karel V, 1500-1558: de utopie van het keizerschap* (Leuven: Halewyck, 2001), 41.

⁸² Graham Darby, *Spain in the seventeenth century, Seminar studies in history* (Londen: Longman, 1994), 37.

Spanjaarden gingen ervan uit dat het onderdeel was van een veranderde cyclus van hun eindbestemming. De vijanden van Spanje zagen het als bevestiging van hun negatief beeld van Spanje. Alleen is het 'verval' eerder een mythe dan realiteit.⁸³ In 1978 schreef Kamen een artikel waarin vastgesteld werd dat het 'verval' van Spanje niet mogelijk is. Hoe kan het vroegmoderne Spanje achteruitgang kennen als het nooit een groeiperiode heeft gekend?⁸⁴ Spanje beschikte niet over de middelen om een imperiaal programma te realiseren, ondanks dat het meegeprofiteerd heeft van de maritieme expertise van Genua en Napels, de wapenindustrie in Milaan en Luik en het financieewezen in Antwerpen. Wanneer Castilië en Aragon een personele unie vormden gaf deze steeds zijn zwakheid door van vorst tot vorst.⁸⁵ De these van 'verval' werd al omschreven in de 17de eeuw met als gevolg dat het sterk ingebed was in het historiografisch denken over het vroegmodern Spanje in de 19de en 20ste eeuw.⁸⁶ Het was een Castiliaanse illusie die vertrok vanuit het idee dat zij het rijk gecreëerd hadden en uiteindelijk de primaire slachtoffers ervan waren. Dat geloof zal zo de hoeksteen worden van de mythe die conservatieve Castiliaanse historici uit de 19de eeuw gevormd hebben, zoals Canovas del Castillo. Ze eigenden de verklaring van het 'verval' aan zichzelf toe, omdat ze het meest geschikt ervoor waren dat te doen. Buitenlandse handelaars en kapitalisten, slechte koningen en onderdanige Joden waren voor de Castilianen dan ook de factoren voor de achteruitgang, waarover ze niet de controle hadden. Dit moest voor hen en de volgende generaties troost brengen. Wanneer Spanje eind 19de eeuw Cuba verliest aan de VS werd dan ook de schuld gelegd bij Filips II, de Inquisitie en het kapitalisme.⁸⁷ De stelling van Kamen dat het Spaanse Rijk nooit echt groei zou gekend hebben, wordt wel in vraag gesteld door Israel. Hij toont aan dat er industriële groei is in de 16de eeuw in de textielnijverheid. Begin 17de eeuw zal diezelfde sector het dan weer heel zwaar te verduren krijgen. Er was ook een plotselinge ontvolking tussen 1595-1621. Israel stelt ook vast dat er een groeiende groep van mening is dat het begin van (economische) achteruitgang al begonnen was in de beginjaren van de regering van Filips III en voltooid was medio 17de eeuw.⁸⁸ De reden die dan wordt gegeven waarom Kamen's these zo interessant lijkt, is omdat er geen precies verband kan gevonden worden tussen de economische en politieke achteruitgang van Spanje. Economisch kende Spanje al eerder een achteruitgang terwijl het politiek nog een periode lang kon overleven.⁸⁹

Wanneer Hendrik IV (1553-1610) in 1589 koning van Frankrijk wordt, de eerste uit de dynastie Bourbon, zal Frankrijk een wederopstanding kennen na een lange periode van interne problematiek. Dat zal er voor Filips II van Spanje en zijn opvolgers voor zorgen dat Frankrijk een bedreiging vormt en zelfs leiden tot lange uitputtende oorlogen.⁹⁰ In 1610 wordt de Hendrik vermoord in de straten van Parijs onder het voorwendsel dat hij een oorlog wou beginnen tegen medekatholieken. Hij wordt opgevolgd door zijn negenjarige zoon Lodewijk XIII waarbij zijn moeder, Maria de' Medici, optrad als regentes voor zeven jaar.⁹¹ Het regentschap onder de koningin-moeder wordt door Franse historici omschreven als een periode waarin Frankrijk een pro-Habsburgs beleid voerde. Lodewijk zal trouwen met de dochter van Filips III van Spanje,

⁸³ Henry Kamen, *Spain, 1469-1714: a society of conflict* (Harlow: Pearson/Longman, 2005), 274.

⁸⁴ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 84; J.I. Israel, 'Debate. The decline of Spain: a historical myth?', *Past & Present* 91 (mei 1981): 170.

⁸⁵ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 274-75.

⁸⁶ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 84.

⁸⁷ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 275.

⁸⁸ Israel, 'Debate. The decline of Spain', 180.

⁸⁹ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 86.

⁹⁰ H.R. Trevor-Roper, 'Spain and Europe 1598-1621', in *The new Cambridge modern history. Volume IV: The decline of Spain and the Thirty Years war 1609-48/59*, onder redactie van J.P. Cooper, vol. 4 (Cambridge: Cambridge University Press, 1671), 262.

⁹¹ A. Lloyd Moote, *Louis XIII, the Just* (Berkeley: University of California Press, 1989), 39-41.

Anna van Oostenrijk. Terwijl de zus van Lodewijk de vrouw werd van de latere Filips IV van Spanje. Het dubbele huwelijk was een manier van Frankrijk om Spanje rustig te houden. Sommige historici vinden dit een overdrijving.⁹²

Op 16 jarige leeftijd besteeg Filips IV de troon in 1621 na het vroegtijdig overlijden van zijn 43 jarige vader Filips III. Hij werd gezien als een harde werker met de intelligentie van een geleerde, liefhebber van het theater en kunstverzamelaar. Alleen ontbrak het hem aan zelfvertrouwen en was hij gestresseerd, vroom en koppig in het nemen van beslissingen. In hetzelfde jaar stelde Filips ook een nieuwe eerste minister aan, de *valido* Graaf-Hertog Olivares.⁹³ Zijn eerste regeringsjaren waren succesvol, ondanks de precaire situatie waarin Olivares zich bevond. Er was een begrotingstekort van 112 miljoen dukaten in 1623 (30% meer dan in 1598). Het Twaalfjarig Bestand met de Nederlandse Republiek liep ten einde, waardoor de gewelddadigheden weer oplaaiden in de Spaanse Nederlanden.⁹⁴ Sinds 1618 was de Dertigjarige Oorlog uitgebroken waar Frankrijk nog niet duidelijk kant in had gekozen. Zou het haar anti-Habsburgse lijn behouden en zo de protestantse krachten in Duitsland en de Nederlandse Republiek steunen? Of zou het de katholieken volgen en neutraal blijven of de keizer van het Heilig Roomse Rijk steunen? Het antwoord op deze vraag zal lang onbeantwoord blijven door de Franse regering.⁹⁵

Filips en Olivares hadden het geluk dat ze een zekere Ambrogio Spinola in hun dienst hadden die een van de grootste militaire bevelhebbers van zijn tijd was.⁹⁶ Hij zal op 5 juni 1625 Breda innemen wat een groot succes was.⁹⁷ Het gaf Olivares de mogelijkheid om een voordelige vrede te bekomen, maar hij verspeelde zijn kansen door de Spaanse eisen te verhogen. Dit was geen slimme zet van Olivares gezien de nood voor vrede hoog werd.⁹⁸ Olivares had ondertussen zijn Franse tegenhanger, Richelieu, leren kennen na de crisis over de Valtellina in 1624.⁹⁹ Dat was een regio in de Alpen waar zowel voor Spanje als Frankrijk belangrijke militaire routes doorheen liepen.¹⁰⁰ Richelieu steunde daarbij de Grisons, de Zwitserse protestanten, in hun zaak tegen de Habsburgers. Daarmee werden de garnizoenen van de paus verjaagd en was dit een voorproefje van de toekomstige buitenlandse politiek onder Richelieu.¹⁰¹ De positie die Frankrijk hiermee innam, bepaalde ook de kant die het innam tijdens de Dertigjarige Oorlog.¹⁰² De triomf van Breda had ook een gat geslagen in de staatskas, en bracht zo een einde aan een periode van succes.¹⁰³ De Graaf-Hertog bedacht vele hervormingen, maar ze invoeren was dan toch weer een stap te ver. Zo wilde hij met zijn hervormingen eenheid brengen in de diversiteit onder de Spaanse monarchie.¹⁰⁴ Zijn bekendste plan was de *Unión de Armas*, waarbij de verschillende

⁹² Robin Briggs, *Early Modern France: 1560 - 1715* (Oxford: Oxford University Press, 1977), 87.

⁹³ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 213; Darby, *Spain in the seventeenth century*, 37–38.

⁹⁴ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 42–44.

⁹⁵ Briggs, *Early Modern France*, 90–91.

⁹⁶ Edward Cust, *Lives of the warriors of the Thirty Years' War. Warriors of the Seventeenth century.*, vol. 1 (Londen: John Murray, 1865), 65.

⁹⁷ John H. Elliott, *The Count-Duke of Olivares: the statesman in an age of decline* (New Haven: Yale University Press, 1986), 233.

⁹⁸ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 44.

⁹⁹ Briggs, *Early Modern France*, 97–98.

¹⁰⁰ Parker, *The army of Flanders and the Spanish Road, 1567 - 1659*, 74.

¹⁰¹ C. V. Wedgwood, *The Thirty Years War* (New York: New York Review Books, 2005), 195.

¹⁰² Moote, *Louis XIII*, 199.

¹⁰³ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 44.

¹⁰⁴ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 39–40.

gebieden in het Spaanse Rijk soldaten en geld leverden voor de verdediging van het rijk.¹⁰⁵ Ook al zal het plan niet ingevoerd worden zoals het verlangen was van Olivares, het idee zal wel blijven doorleven dankzij de constante militaire nood die Spanje bleef kennen.¹⁰⁶ Een periode van tegenslagen brak aan voor Olivares. Spanje verloor de Mantuaanse Successieoorlog (1628-1631), waarvan Spinola de schuld kreeg. De Verenigde Provinciën namen Maastricht en Limburg in. Ondertussen voerde Frankrijk een proxy-oorlog tegen Spanje door de Verenigde Provinciën en Zweden geld te geven voor hun campagnes.¹⁰⁷

Tegen 1635 neemt Frankrijk de beslissing over te gaan tot een proxy-oorlog, via financiering van Zweden en Nederland, om vervolgens direct de oorlog te verklaren aan Spanje. Olivares zal zo niet in zijn opzet slagen om een oorlog met Frankrijk te vermijden en brachtte grote ontsteltenis in Spanje doordat men Frankrijks superieure kracht kende.¹⁰⁸ Zo liepen de uitgaven van Frankrijk in 1635 op tot 13-14 miljoen dukaten en voor Spanje was het maar 7,25-8,4 miljoen dukaten.¹⁰⁹ Daarbovenop kwam er een opstand in Portugal (1637) en in Catalonië (1640) die gesteund werd door Frankrijk.¹¹⁰ De tegenslagen begonnen zo zwaar door te wegen dat Olivares' beleid en zijn gezondheid geruïneerd waren. In 1643 nam hij ontslag en twee jaar later zal hij overlijden.¹¹¹ Hij wordt opgevolgd door zijn neef Don Luis de Haro die Spanje voor 18 jaar op een overlevingskoers stuurt.¹¹² Het verlangen naar vrede met Frankrijk werd ook groot, maar was onmogelijk. De Frans-Spaanse Oorlog zal veel vragen van Lodewijk XIII en hem uiteindelijk zijn leven kosten. In 1642, op 41-jarige leeftijd, laat hij aan Anna van Oostenrijk het regentschap voor hun minderjarige zoon Lodewijk XIV na.¹¹³ De zus van Filips, Anna van Oostenrijk, werd zo regentes voor de minderjarige Lodewijk XIV, maar deze stond sterk onder invloed van de nieuwe eerste minister Mazarin die de oorlog wou voort zetten.¹¹⁴ Dit zorgde ervoor dat op 19 mei 1643 de Slag bij Rocroi uitgevochten werd waarmee de Franse suprematie in Europa geïnstalleerd werd en de lijnen werden uitgezet voor een absolute monarchie.¹¹⁵

Vandaag kent iedereen hem als de 'Zonnekoning', wat een verwijzing is naar zijn positie binnen de Franse staatsstructuur. Hij vormde daar het middelpunt van, zoals de zon het middelpunt is van het zonnestelsel. Zo zag de grove structuur van een absolute monarchie eruit.¹¹⁶ Wel zijn er kanttekeningen te maken bij deze regeringsvorm. De Franse koningen waren in de late middeleeuwen erin geslaagd om de rechten te verkrijgen op *la gabelle* (permanente taks op zout) en *la taille* (jaarlijkse heffing op inkomen en bezit). Zo hadden de Franse monarchen steeds een gevulde schatkist zonder dat ze moesten overleggen met de *États* (Parlementen) of zelfs politieke toegevingen moesten doen. Dit is een van de belangrijke oorzaken dat de koningen in Frankrijk zo'n vergaande macht hadden. Als we al de Europese vorsten op een spectrum zouden

¹⁰⁵ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 215.

¹⁰⁶ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 42.

¹⁰⁷ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 45–50.

¹⁰⁸ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 215.

¹⁰⁹ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 50.

¹¹⁰ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 216.

¹¹¹ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 55; Kamen, *Spain, 1469-1714*, 216; Elliott, *The Count-Duke of Olivares*, 671.

¹¹² Kamen, *Spain, 1469-1714*, 216.

¹¹³ Moote, *Louis XIII*, 239.

¹¹⁴ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 59.

¹¹⁵ Perry Anderson, *Passages from antiquity to feudalism* (New York: Verso, 2013), 78.

¹¹⁶ J. Lough, 'France under Louis XIV', in *The new Cambridge Modern history. Volume V: The ascendancy of France 1648-88*, onder redactie van F.L. Carsten, vol. 5 (Cambridge: Cambridge University Press, 1961), 222.

plaatsen zou Lodewijk de vorst zijn die het dichtst bij het uiterste punt van absolute macht staat, ook al beschikt hij nog niet over de volledige absolute macht. De andere vorsten zijn meer verspreid over het spectrum met al dan niet meer eigen macht en de Engelse vorst sluit eigenlijk de rij af als de meest constitutionele monarchie. Het is pas met Hitler en Stalin dat er voor het eerst absolute heersers zijn die het volledige politieke bestuur van een staat in eigen handen hebben.¹¹⁷ Een andere, meer recentere, bijnaam die ook gelinkt wordt aan Lodewijk XIV heeft vooral te maken met het beeld dat Joël Cornette geschetst heeft. De bijnaam zit dan ook in de titel van zijn werk, *'Le roi de guerre'*. Hij bouwde daarmee eigenlijk voort op de erfenis van Michelet en Lavissee die de geschiedenis van Lodewijk vooral schematisch behandelden. Zo werd een chronologie verkregen van alleen maar oorlogen en de andere aspecten van zijn regering werden, al dan niet bewust, achterwege gelaten. Jean-Pierre Bois stelt zelfs dat daarmee de feitelijke bedoeling van de Zonnekoning vergeten wordt want dat was volgens hem eigenlijk vrede stichten in Europa.¹¹⁸ Ik ga er niet verder op in of deze stelling klopt. Toch wil ik wel erop wijzen dat Fransen soms uit patriottische overweging trachten de grote heroïsche figuren uit hun verleden te ontdoen van het beeld dat ze apocalyptische ruiters van de oorlog waren. Zo heb je mensen die vanuit bonapartistische gevoelens stellen dat Napoleon eigenlijk vredelievend was.¹¹⁹

Naast problemen aan het oorlogsfront heeft Filips ook te kampen met persoonlijke problemen door het overlijden van zijn erfgenaam Baltasar Carlos in 1646. Hij zal uiteindelijk spirituele steun vinden bij een Franciscaanse non Maria de Agreda. Ze zullen een uitgebreide correspondentie onderhouden met elkaar, waarin Filips geadviseerd werd zowel over spirituele als over bestuurlijke aangelegenheden. Deze relatie was opmerkelijk te noemen omdat een staatshoofd van een wereldmacht werd geadviseerd door een relatief ongeïnformeerde provinciale kluizenaarster.¹²⁰ Zeker gezien de donkere tijden die Filips nog te wachten stonden. Zo zal in 1647-1648 Spanje bankroet verklaard worden en had het naast de opstanden in Portugal en Catalonië nu ook problemen in Sicilië, Napels en Granada.¹²¹ Voor Spanje was de maat vol, het wilde tot elke prijs vrede sluiten met de Republiek, waardoor het zelfs grote concessies deed. Dit leidde uiteindelijk tot de Vrede van Münster in 1648.¹²²

1.2 Frans-Spaanse Oorlog woedt door

Een vrede met Frankrijk is er toen niet gekomen. Sommigen stelde dat Mazarin er alles aan gedaan had om Spanje niet aan de onderhandelingstafel te krijgen. Alleen klopt deze aanname niet omdat Spanje op dat moment de intentie had Catalonië te heroveren. Want Catalonië was geannexeerd door Frankrijk die een onderkoning naar Barcelona stuurden voor een periode van 12 jaar. Dit maakte van Catalonië de meest anti-Franse provincie van Spanje. Daarbij stond er in Frankrijk een burgeroorlog en een bankroet voor de deur, waardoor Spanje tijd had zich te herstellen.¹²³ Zo was er een intern probleem aan het hof in Parijs over wie de regent moest zijn

¹¹⁷ René Vermeir e.a., *Een inleiding tot de geschiedenis van de vroegmoderne tijd* (Wommelgem: Van In, 2012), 20.

¹¹⁸ Jean-Pierre Bois, 'Louis XIV, roi de paix?', *Revue historique des armées* 263 (2011): 1.

¹¹⁹ Michel Franceschi, *Napoleon, martelaar voor de vrede: de oorlogen tegen Napoleon*, vertaald door Wim Sanders en Tim Van Dyck (Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2016), 17.

¹²⁰ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 216.

¹²¹ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 60.

¹²² A. Th van Deursen, *De last van veel geluk: de geschiedenis van Nederland, 1555-1702*, De geschiedenis van Nederland, dl. 4 (Amsterdam: B. Bakker, 2005), 236.

¹²³ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 62–63.

voor de minderjarige Lodewijk XIV. Uiteindelijk zou dat zijn moeder worden die het had gewonnen van zijn oom Gaston d'Orléans. Het netwerk dat Richelieu had opgebouwd, begon af te brokkelen waarmee de rust in Frankrijk ook verdween. Dit werd reëler wanneer Mazarin de belastingen wilde verhogen om de oorlogsinspanningen te kunnen financieren. Dit werd niet zo goed onthaald en de verschillende provincies over heel Frankrijk begonnen zich tegen Parijs te keren. De troebelen eindigden al na een jaar, maar de *Fronde parlementaire* zoals deze fase werd genoemd, was nog maar het begin.¹²⁴ Snel werd dit gevolgd door *La Fronde des princes* onder leiding van Lodewijk II van Bourbon, ook wel bekend als *le Grand Condé*. Condé zijn macht groeide in het onstabiele Frankrijk, waarop hij in 1650 gevangen genomen werden met andere prinses van den bloede. Na een jaar gevangenis sloten ze zich aan bij de Frondeurs tegen Mazarin. Ze eisten dat Mazarin zou vertrekken en dat deed hij uiteindelijk vrijwillig richting Keulen. Herfst 1651 werd Lodewijk XIV meerderjarig verklaard. De opstand zou nog blijven aanslepen tot 1653 wanneer de laatste rebellen bij Bordeaux verslagen waren. Ondertussen had Condé zijn diensten aangeboden aan de Spanjaarden.¹²⁵ Spanje was alleen te zwak geworden om volledig te kunnen profiteren van de situatie. Filips had er dan ook genoeg van om de Frans-Spaanse Oorlog nog verder te zetten. In 1659 zal de wens van Filips in vervulling gaan met de Vrede van de Pyreneeën.¹²⁶

1.3 Vrede van de Pyreneeën

Door de Pyreneeën stroomt de rivier Bidasoa. In de rivier, vlak op de grens tussen Frankrijk en Spanje ligt *het Îles des Faisans* (Frans) / *Isla de los Faisanes* (Spaans). Het gebied er rond kende al enige historische waarde. In 1463 hadden op dezelfde oevers Lodewijk XI van Frankrijk en Hendrik IV van Castilië elkaar ontmoet. Frans I van Frankrijk werd hier in 1526 omgeruild voor zijn twee kinderen om in Spaanse gevangenschap te zitten. In 1615 werd er in de buurt een dubbelhuwelijk gesloten tussen Frankrijk en Spanje. Van augustus tot november 1659 was dit eiland de locatie zijn waar de 'eerste minister' van Frankrijk, Kardinaal Jules Mazarin (1602-1661) en de Spaanse Don Luis de Haro (1598-1661), onderhandelden over een vredesakkoord dat een einde moest maken aan de Frans-Spaanse Oorlog (1635-1659). Het zijn deze onderhandelingen die het verloop van de resterende jaren van de 17de eeuw zullen bepalen.¹²⁷

Beide heren zullen er uiteindelijk in slagen om tot een akkoord te komen. Het resultaat is de Vrede van de Pyreneeën bestaande uit 124 artikels die voornamelijk gaan over allianties, commerciële akkoorden en de overdracht van gebieden van de Spaanse Nederlanden en Franche-Comté:¹²⁸

Lesdites places d'Arras, Hesdin, Bapaume, Betune, et les villes de Lillers, Lens, Comté de Saint-Pol, Terouanne, Pas, et leurs bailliages : comme aussy tous les autres bailliages et chastellenies de l'Artois (...) comme aussy Renti, en cas qu'il ne se trouve pas estre desdites dépendances d'Aire, ou de Saint-Omer, ensemble

¹²⁴ James B. Collins, *The state in early modern France* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 67–69.

¹²⁵ Briggs, *Early Modern France*, 137–39.

¹²⁶ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 222.

¹²⁷ Peter Sahlins, *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrenees* (Berkeley: University of California Press, 1991), 25–27.

¹²⁸ Sahlins, *Boundaries*, 29.

*les places de Gravelins (avec les Forts Philippes, l'Escluse et Hanüin), Boubourg et Saint-Venant, dans la Flandre ; Les Places de Landrecy et le Quesnoy, dans le Hainaut : comme aussy celles d'Avennes, Mariembourg et Philippeville, qui seront mises entre les mains du Roy Tres-Chrestien, ainsi qu'il a esté cy-devant : ensemble les Places de Thionville, Montmedy, Damvilliers, Ville et Prevosté d'Ivoy, Chavancy le Chasteau, et sa Prevosté, et Marville dans le Luxembourg, leurs bailliages, chastellenies, gouverances, Prevostez, Territoires, Domaines, Seigneuries, appartenanes, dépendances et annexes, demeureront par le present Traité de paix, audit Seigneur Roy Tres-Chrestien, et à ses Successeurs et ayans cause irrevocablement et à toujours avec les mesmes droits de Souveraineté, propriété, droits de régalie, Patronage, Gardienneté, Jurisdiction, nomination, prerogatives et préeminences, (...)*¹²⁹

Door de sterke positie die Frankrijk kon innemen aan de onderhandelingstafel, door de successen die het boekte op het slagveld, kon het naast gebiedsuitbreiding ook een huwelijk regelen.¹³⁰ Het huwelijk dat gesloten zou worden tussen de Franse koning Lodewijk XIV met Infanta Maria Theresia van Oostenrijk, moest de basis vormen voor de vrede tussen beide staten. In eerste instantie was Filips IV niet te vinden voor een huwelijk van zijn dochter met de Franse vorst. Het is zo dat in Spanje dochters van den bloede niet geweerd kunnen worden van de Spaanse troon en Filips had niet echt garantie op een mannelijke erfgenaam.¹³¹

Keizer Karel, de overgrootvader van Filips IV, had eerder ook al gedacht aan een huwelijk tussen zijn dochter en de toekomstige Franse koning *Henry II*. Daarmee zouden ooit Frankrijk en Karels gebieden in Europa en Amerika verenigd kunnen worden, waardoor er een rijk zou ontstaan dat te vergelijken zou zijn met dat van Karel de Grote. Het zal uiteindelijk een droom van keizer Karel blijven en zelfs wat later ondenkbaar geacht worden.

In 1615 werd er wel een huwelijk gesloten tussen Anna van Oostenrijk (dochter van Filips III van Spanje) en Lodewijk XIII van Frankrijk, de ouders van Lodewijk XIV. Maar de kans dat Anna de Spaanse troon zou bestijgen was ook heel klein.

Het idee van het huwelijk tussen Lodewijk XIV en Maria Theresia was voor het eerst opgekomen tijdens de gesprekken bij de Vrede van Westfalen (1648). Kardinaal Mazarin had toen als bruidschat de Spaanse Nederlanden voorgesteld, maar de bruidschat kon nog groter zijn. Vanaf 1646 werd Maria Theresia beschouwd als de vermoedelijke erfgenaam van de Spaanse troon, waarop Lodewijk XIV *jure uxoris* kon regeren over Spanje als er geen mannelijke erfgenamen waren.¹³² Uiteindelijk zal Filips IV pas eind 1658 vastberaden beslissen dat het huwelijk tussen zijn dochter en Lodewijk mocht plaats vinden, nadat hij vernomen had dat Frankrijk interesse had in een dochter van Victor Amadeus I van Savoye.¹³³ Filips IV wilde daarvoor wel een clausule in het huwelijkscontract waarbij Maria Theresia afstand zou nemen van haar rechten op

¹²⁹ Traité des Pyrénées. 7.11.1659 (Archives nationales, Parijs (AN), geraadpleegd 15.1.2023, <https://www.archives-nationales.culture.gouv.fr/>).

¹³⁰ Sahlins, *Boundaries*, 26.

¹³¹ François Bluche, *Louis XIV* (New York: F. Watts, 1990), 83.

¹³² James Breck Perkins, *France under Mazarin, with a review of the administration of Richelieu* (New York: G.P. Putnam's Sons, 1886), 318–19.

¹³³ Bluche, *Louis XIV*, 84–85.

de Spaanse troon. Mazarin accepteerde de eis, maar daartegenover wilde hij een uitzondering voor de Spaanse Nederlanden.¹³⁴ Een ander probleem was de bruidschat. Spanje wilde al de veroverende gebieden van Frankrijk uit 1656 geven als bruidschat, maar Frankrijk wou daarbij ook een geldbedrag krijgen. Beide problemen werden opgelost. Maria Theresia deed afstand van haar erfrecht op de Spaanse troon en een bruidschat van 500.000 ecu zou betaald worden over drie termijnen. Daarmee was de bruidschat even groot als die bij het huwelijk van Anna van Oostenrijk in 1615 met Lodewijk XIII van Frankrijk. Als de bruidschat niet volledig betaald werd, behield de infanta haar rechten op de troon.¹³⁵ Vele historici beschouwen de vrede van 1659 als teken aan de wand voor het verval van Spanje en de opkomst van Frankrijk. Toch was de Vrede van de Pyreneeën een vrede tussen gelijken. Spanje verloor niet al te veel en Frankrijk heeft gebieden en bolwerken teruggegeven.¹³⁶

Nadat de vrede gesloten was met Frankrijk kan de vraag gesteld worden of Spanje dan nog aanwezig was in de Spaanse Nederlanden. Het leger in de Spaanse Nederlanden was niet klein naar men denkt, maar in slechte staat onder andere door de onregelmatige betalingen vanuit Spanje.¹³⁷ De situatie stond in schril contrast met het begin van de 17de eeuw waarbij Madrid juist een hoge inzet leverde met betrekking tot de Spaanse Nederlanden.¹³⁸ Het werd er niet beter op toen het onvermijdelijke gebeurde op 17 september 1665. Filips IV van Spanje overlijdt op 60-jarige leeftijd en wordt opgevolgd door Karel II van Spanje (1661-1700).¹³⁹ Daarmee is het de eerste keer dat Spanje te maken krijgt met een minderjarige vorst die de troon bestijgt. Zijn moeder Mariana van Oostenrijk zal het regentschap voeren met samenwerking van een comité van vijf man. Donkere tijden zouden er nu aanbreken voor Spanje. Karel II was vanaf zijn geboorte al invalide. De pauselijke nuntius in Spanje rapporteerde dat hij zwak was zowel in lichaam als geest. Mariana had niet zoveel ervaring in besturen, waardoor er vele drukkingsgroepen van de *grandees* opdaagden. Vooral de bastaardzoon van Filips IV, Juan José van Oostenrijk, zal het komende decennium voor verzet zorgen, ondanks dat zijn vader hem gewerd had van het bestuur via zijn testament.¹⁴⁰ Het zal Spanje ontbreken van een duidelijke politieke richting en dat in een periode dat het nog steeds in oorlog is met Portugal. In 1666 zullen er nog 4,5 miljoen dukaten naar de Portugal overgebracht worden en het leger van 20.000 soldaten werd verhoogd naar 25.000.¹⁴¹ Als laatste, lag er nog een gevaar op de loer en dat was niemand minder dan Lodewijk XIV.

Al vanaf 1663 bracht Lodewijk XIV Johan De Witt, raadspensionaris van Holland, op de hoogte van zijn ideeën over de Spaanse Nederlanden. De Witt wou graag daarover ingelicht worden, omdat hij een zekere angst had voor de toekomstige bedreiging die Antwerpen zou kunnen vormen voor de Amsterdamse handelaars, wanneer de Fransen het in handen zouden nemen. De gesprekken gaan zelfs zo ver gaan dat Lodewijk de vraag stelt aan De Witt wat voor

¹³⁴ Bluche, *Louis XIV*, 87.

¹³⁵ François-Auguste Mignet, *Négociations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV ou Correspondances mémoires, et actes diplomatiques concernant les prétentions et l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne. Accompagnés d'un texte historique et précédés d'une introduction. Tome 1.* (Parijs: Imprimerie royale, 1835), 42–43.

¹³⁶ David Parrott, 'The causes of the Franco-Spanish War of 1635-59', in *The origins of war in Early Modern Europe*, onder redactie van Jeremy Black (Edinburgh: John Donald, 1987), 106.

¹³⁷ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 43.

¹³⁸ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 9–10.

¹³⁹ John B. Wolf, *Louis XIV* (New York: W.W. Norton and company, 1968), 199.

¹⁴⁰ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 276.

¹⁴¹ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 69–70.

de Nederlandse Republiek een aanvaardbare verdeling zou kunnen zijn van de Spaanse Nederlanden. Een Frans voorstel was de grens te trekken van Oostende tot Maastricht. De Witt stelde dan weer voor om de Spaanse Nederlanden om te vormen tot een republiek die een bondgenootschap had met de Nederlandse Republiek en onder Franse protectie stond. In Madrid hoorde Filips over de plannen tot verdeling van de Spaanse Nederlanden, waarop hij de landvoogd Caracena aanmaande de forten en dorpen te versterken tegen een Franse inval.¹⁴² Rond dezelfde periode krijgt Filips IV ook te horen dat het gerucht in Frankrijk gaat dat Lodewijk XIV getrouwd is met zijn dochter om Brabant, en daarmee eigenlijk de gehele Spaanse Nederlanden, te kunnen claimen. Hij wil dit doen aan de hand van het devolutierecht of *licet rompu*, zoals het in Frankrijk bekend stond. Dit betekende dat wanneer de langstlevende echtgenoot was hertrouwd en uiteindelijk kwam te overlijden, dat dan de kinderen uit het eerste huwelijk erven voor die uit het tweede huwelijk. Dit betekende dat Lodewijks vrouw gebieden in de Spaanse Nederlanden eerder zou erven dan Karel II die uit het tweede huwelijk kwam. Daarbij werd Lodewijk nog eens gesterkt in zijn zaak gezien Spanje ook nooit de volledige bruidschat zal betalen aan Frankrijk voor Lodewijks huwelijk met Maria-Theresia in 1659. Daarmee behield ze haar rechten op de Spaanse troon zoals het was vastgelegd in de Vrede van de Pyreneeën. Met deze wettelijke basis achtte Lodewijk het gerechtvaardigd om de Spaanse Nederlanden in te nemen, waarvoor hij niet de goedkeuring moest hebben van de Nederlanders.¹⁴³

In dit overleg tussen met de Verenigde Provinciën zien we een stuk van van het Franse buitenlandse beleid. De Franse historicus Albert Sorel zou het eerder als volgt omschrijven: “*La politique française avait été dessinée par la géographie*”.¹⁴⁴ Daarmee poneerde hij de theorie van *les limites naturelles* en de Rijn-Alpen-Pyreneeëndoctrine. Hiermee ging hij er vanuit dat Frankrijk er naar streefde om zijn grenzen te doen samenvallen met de Rijn, Alpen en Pyreneeën. Albert Mathiez, een andere Franse historicus die gespecialiseerd was in de Franse Revolutie, stelde vast dat het buitenlands beleid onder de Eerste Franse Republiek de voorzetting was van het beleid onder de monarchie.¹⁴⁵ De oorsprong van het idee van Frankrijk en haar natuurlijke grenzen gaat terug tot de vroege middeleeuwen. Wanneer het Midden-Frankische Rijk, dat tussen de Rijn en Maas lag, voor grote delen werd ingenomen door het Oost-Frankische Rijk (het latere Heilig Roomse Rijk), werd deze claim vanaf midden 15de eeuw betwist door de Franse koningen.¹⁴⁶ Toen wou de Bourgondische hertog Filips de Goede (1396-1467), en later zijn zoon Karel de Stoute, zijn gebieden *herwaarts over* (de huidige Lage Landen) met het gebied *derwaarts over* (de regio Bourgondië) verbinden. Daarmee zouden ze het Midden-Frankische Rijk herstellen. Alleen beschouwden de Franse koningen zich ook tot de erfgenamen van dat rijk, zodat ze ook aanspraak gingen maken op de Rijn grens. Wanneer Karel de Stoute overlijdt bij het Beleg van Nancy (1477), waren de Franse vorsten gerust gesteld en dachten ze niet meer aan de Rijn als grens. Tijdens de Italiaanse Oorlogen in de 16de eeuw werd

¹⁴² Claude T. McIntosh, ‘French diplomacy during the War of Devolution, 1667-68. The Triple Alliance, 1668, and the Treat of Aix-la-Chapelle, 1668.’ (Doctoraatsthesis, Ohio State University, 1973), 32–33.

¹⁴³ Henri Lonchay, *Correspondance de la cour d’Espagne sur affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle (1647-1665)*, vol. 4 (Brussel: M. Hayez, 1933), 760–61.

¹⁴⁴ Albert Sorel, *L’Europe et la révolution française. Vol. 1 Les Moeurs politiques et les traditions*. (Parijs: Plon-Nourrit et Cie, 1885), 246.

¹⁴⁵ Peter Sahlins, ‘Natural frontiers revisited: France’s boundaries since the seventeenth century’, *The American Historical Review* 95, nr. 5 (1990): 1423.

¹⁴⁶ Norman J.G. Pounds, ‘The origin of the idea of natural frontiers in France’, *Annals of the Association of American Geographers* 41, nr. 2 (1951): 149.

er een Frans leger richting de Rijn gestuurd. Dat was vanuit de strategische noodzaak om de opstandige Duitse vorsten te helpen tegen Karel V. Er was niet de ambitie om de noordoostelijke grens op te schuiven, maar eerder om zich te vestigen in Italië.¹⁴⁷ Richelieu's apocrief werk, *Testament politique* (1642), heeft het over het innemen van Lotharingen en Elzas. Om de kritiek te counteren dat er geen zekerheid is of Richelieu effectief de auteur ervan is, stelt Sorel dat het wel een getrouwe vertaling is van Richelieu's denken.¹⁴⁸ Toch gaat dit in tegen de authenticiteitthese volgens sommige historici. Daarnaast vinden we geen enkel andere verwijzing naar deze doctrine in bronnen die geproduceerd zijn door Richelieu, Lodewijk XIII, Mazarin, Lodewijk XIV, Colbert, Louvois of anderen.¹⁴⁹ Ondanks de kritiek begon er een legende te ontstaan waarbij men beweerde dat Richelieu zowel als Mazarin beiden er naar streefden Frankrijk de grenzen te geven zoals ten tijde van Gallië.¹⁵⁰ Het streven naar die natuurlijke grenzen moest zorgen voor de constructie van een nationale identiteit in Frankrijk. De legende zal uiteindelijk haar weg vinden in de Franse geschiedenisboeken die het over het ancien régime en de Franse Revolutie hebben.¹⁵¹ Het bleef niet alleen bij het vermelden in de boeken, maar het zal ook leiden tot een ideologische strijd met Duitsland over de aanspraken op Rijn in de 19de en 20ste eeuw.¹⁵² Maar de drijfveren van Lodewijk XIV zijn eerder de oorlogszucht en het verlangen naar universele hegemonie. Dit komt voort uit de minachtende houding die onder andere door Richelieu en Mazarin aangenomen werd tegenover kleine staten.¹⁵³ Maar de grootste drijfveer voor Lodewijk zelf is het verkrijgen van de *gloire*. De aristocratische mentaliteit moest zorgen voor het creëren van een reputatie in zijn leven, waarvan het nog uitstraalde op zijn nageslacht.¹⁵⁴ Het leidde er toe dat het machtsevenwicht dat opgebouwd was tegen de overheersing van de Habsburgers begon te kantelen richting Frankrijk vanaf de 17de eeuw. Er werd daarop snel gereageerd door vorming van coalities die Lodewijk XIV dwongen het evenwicht te herstellen en te respecteren. Daarbij was vooral Willem III van Oranje een spilfiguur en de drijvende kracht er achter. Uit bronnen van Lodewijk XIV zien we niet dat hij zich vasthoudt aan een bepaalde doctrine. Hij stelt eerder doelen met een veranderlijk karakter voorop afhankelijk van de omstandigheden.¹⁵⁵

1.1 Gent in de 17de eeuw

Erasmus zelf beschreef de stad in 1529 als een stad die over een luister en pracht beschikte waarmee geen enkele andere stad in de christenwereld kon wedijveren.¹⁵⁶ Alleen blijven die hoogdagen niet eeuwig duren. De lakenindustrie kende een verval, de poorters hadden tegengestelde opvattingen en Gent zal worden geteisterd door oorlogsgeweld vanaf de tweede

¹⁴⁷ Gaston Zeller, 'La monarchie d'ancien régime', *Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine* 8 (1933): 307–8.

¹⁴⁸ Sorel, *L'Europe et la révolution française*, 278.

¹⁴⁹ Zeller, 'La monarchie d'ancien régime', 312–13.

¹⁵⁰ Zeller, 'La monarchie d'ancien régime', 320.

¹⁵¹ Sahlins, 'Natural frontiers revisited', 1423–24.

¹⁵² Joseph Smets, 'Le Rhin, frontière naturelle de la France', *Annales historiques de la Révolution française* 314, nr. 4 (1998): 675.

¹⁵³ Camille-Georges Picavet, *La diplomatie française au temps de Louis XIV (1661-1715): institutions, mœurs et coutumes* (Parijs: F. Alcan, 1930), 177.

¹⁵⁴ Lynn, *The wars of Louis XIV*, 30.

¹⁵⁵ Picavet, *La diplomatie française au temps de Louis XIV*, 177–78.

¹⁵⁶ Johan Decavele, *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558*. (Leuven: Davidsfonds, 1990), 49.

helft van de 16de eeuw.¹⁵⁷ Begin 17de eeuw was een ongelukkige periode voor Gent dat nog de naweeën voelde van de godsdiensttroebelen enkele decennia eerder. Ondanks het verlies van haar status betekende dit niet het einde voor Gent in de 17de eeuw. Zo kenden de verschillende nijverheden in de stad een lichte bloei. Nog steeds was de nijverheid van linnen, garen en kantwerk de belangrijkste voor Gent. Over heel Europa vond je versierde witte kant op de altaren, wat toen bekend stond als ‘Spaans werk’, dat geproduceerd werd in Gent. Daarnaast was er ook een hele productie van zwarte zijden kant die gebruikt werd voor kousenbanden die de gegoede mannen destijds droegen. Naast de oude nijverheden kwamen er ook nieuwe nijverheden bij uit verschillende windstreken. Uit Oudenaarde tapijtwevers, uit Brugge en Hesdin kwamen er saaiwerkers, uit Doornik en Rijsel de saaien kousenwevers en ververs en uit Holland kwamen de gleis- en pijpbakkers, ebbenhout- en ivoorwerkers, klokgieters, stalen- en tinnenknoopmakers, horlogemakers, spiegelmakers en nog vele andere beroepen. Dit was voor het stadsbestuur een godsgeschenk uit de hemel. Ze begunstigde zoveel mogelijk de nieuwe nijverheden zodat ze extra inkomsten konden halen uit de tol op arbeid door vreemdelingen.¹⁵⁸

Afbeelding 3. Joan Blaeu, Kaart van Gent, België, 1649.

¹⁵⁷ Hervé Hasquin, Raymond Van Uytven, en Jean-Marie Duvosquel, *Gemeenten van België* (Brussel: La renaissance du livre, 1980), 279.

¹⁵⁸ Frans De Potter, *Gent, van den oudsten tijd tot heden: Geschiedkundige beschrijving der stad*, vol. 1 (Gent: Annot-Braeckman, 1882), 152–53.

Gent midden 17de eeuw zag er toch wat anders uit dan het Gent anno 21ste eeuw. Op de huidige Zandberg en Kalandenberg was er in de vroege middeleeuwen op deze brede zanderige heuvelrug, waar de Schelde en Leie samenvloeien, een nederzetting uitgegroeid tot een bruisende stad in de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd. Er was ook een kanaal, de Lieve, uitgegraven van 45km lang richting Damme dat Gent in verbinding stelde met de Noordzee. Wanneer het Zwin begon te verzanden en de Lieve niet meer de mogelijkheid bood om de zee te bereiken werd er een nieuw kanaal gegraven.¹⁵⁹ Dat ging van Gent in noordelijke richting naar Zeeuws Vlaanderen over een lengte van ca. 16km. Het stond bekend als de Nieuwe Vaart en later als de Sassevaart.¹⁶⁰ Hertog van Berwick omschreef Gent als “the key to all the rivers and all the waterways of Flanders”.¹⁶¹ Naast de belangrijke waterwegen, waren er ook twee interregionale landwegen die Gent doorkruisten. De handelsweg Brugge-Keulen doorkruiste de stad van West naar Oost. Terwijl er een andere handelsweg richting Noord-Frankrijk van Noord naar Zuid door de stad liep. Gent was een stad die over ca. 12km aan vestingwerken en grachten beschikte. Met de *Concessio* had Karel ook het Spanjaardenkasteel laten bouwen als dwangburcht op de toenmalige Sint-Baafsabdij. De reden dat het op die locatie werd gebouwd, was omdat vandaar Gent het best kon bedwingen doordat de artillerie een groot gedeelte van de stad bestreek. Met dat het aan de oostelijke zijde van de stad bevond, was het ook verbonden met de wegen vanuit Brabant waar de voornaamste bevoorrading van troepen en munitie kon verwacht worden. De versterking werd daarbij ook versterkt door de samenvloeiing van de Schelde en Leie. Gent telde 35.000 gebouwen op het 644ha omwalde grondgebied van de stad.¹⁶² Alleen was de stad haar luister en pracht, zoals Erasmus die beschreef, verloren tijdens de religieuze troebelen eind 16de eeuw. De politiemeester Justus Billet omschreef de stedelijke bebouwing omstreeks 1660 als volgt:

'de stadt van Ghendt doen lagh gelijk een groote vague bourgaige, daer niet notahels en is te sien, de groote quantiteit van hauten vervallen huijsen, ende andere groote aude ghestichten van blauw schurre¹⁶³ gelijk vangenissen, die droefheidt bijbrachten an diese aensach, de straeten laegen begroit met eruit en gras, vol mest en vuylicheidt, al soo der luttel mestmepers waeren faulte van dat de se vuyjle coopmanschepe buijten niet seer en wierdt gesacht ofte vercocht. De straeten waeren ongeschickt met slechte winckels, ende sonder cieraet. Men wiste toen niet veele te spreken van planquieren ende die daegelicx te schuren gelijkmen nu doet. Den coophandel was cranck, den aftreek slecht, de neerijnghe waeren onsterck van warckvolck. Alle notabie ende eer Zieke professien stonden bij naer stil, daer en waeren doen maer vier docteurs te vinden in de se heele stadt ende vijf appotecarissen. Chirigus, silver smeden, boeckdruckers, ende dierghelicke waeren oock in cleijnen getalle naer

¹⁵⁹ Decavele, *Keizer tussen stropdragers*, 49.

¹⁶⁰ *Mercure de la Gaule Belgique, ou Nouvelle description de toutes les villes des dixsept provinces des Pays-Bas, leurs scituations, fortifications, rivieres, escluses & autres hoses curieuses.* (Keulen: 1682), 138; Decavele, *Keizer tussen stropendragers*, 55.

¹⁶¹ Winston Churchill, *Marlborough: His Life and Times*, vol. 3 (Londen: George G. Harrap and Co. Ltd., 1936), 395.

¹⁶² Decavele, *Keizer tussen stropdragers*, 50.

¹⁶³ *Blauwe schurre* is blauwgrijze Doornikse steen.

advenant. Metsers, timmerlieden, steenhauwers ende andere ambachts volck hadden weynich werck, alsoomen luttel publijcke ofte privéé edificien ende nieuwe hujsen maecte, waer deur men de gemeente seer hoorde claegen ende veel aerme lieden leeden gebreek faulte van winning¹⁶⁴

Al deze miserabel uitzierende huizen waren verspreid over de 26 eilanden die er in de stad waren door de vele kronkelende waterwegen. Deze waren met elkaar verbonden door 98 grote bruggen en nog ontelbare kleinere bruggen. Ondanks het vele water waren er maar zes watermolens en meer dan 100 molens die draaiden door de kracht van paarden. De skyline van het vroegmoderne Gent werd vooral bepaald door de verschillende kerktorens zoals die van de titelkerk van het bisdom Gent, de Sint-Baafskathedraal. In heel de stad waren er zo'n 60 plaatsten van devotie zoals kerken, kloosters, kapellen, hospitalen en abdijen.¹⁶⁵ Naast de Sint-Baafskathedraal als de belangrijkste parochie in Gent zijn er nog zeven parochies die we kunnen groeperen volgens de dichtbevolktheid binnen de parochie. De meer centrale parochies zijn Sint-Michiels, Sint-Jacobs en Sint-Niklaas. De meer perifere parochies zijn Sint-Maartens, Onze-Lieve-Vrouwe en Heilig-Kerst. Dan is er nog een uitzonderlijke parochie die tot de Spanjaardenkasteel behoort.¹⁶⁶ Al deze parochies waren met elkaar verbonden door een netwerk van 475 straten.¹⁶⁷ In de dichtbevolkte binnenstad waren de belangrijkste wegen geplaveid.¹⁶⁸ Dit was wel nodig gezien er rond 1662-64 iets meer dan 150 koetsen in de stad aanwezig waren.¹⁶⁹ Vanuit het centrum liepen er lintvormige bebouwingen die de belangrijkste uitvalswegen naar de stadspoorten volgden. De zandwegen in de buitenbuurten waren niet van hoge kwaliteit, waardoor het niet altijd even evident was om er over te rijden. In de zomer lagen ze er stofferig bij met mul zand, dat er voor zorgde dat ze niet berijdbaar waren. Wanneer het dan regende was het een modderboel. Daarnaast waren er nog drassige gebieden zoals Meerhem, de Minnemeers, Tussen het Pas, Bijloke en Ekkergerm die er eerder verlaten bijlagen. Dat gold ook voor de Sint-Pietersabdij en het Spanjaardenkasteel.¹⁷⁰ De parochies waren nog eens verdeeld in 18 wijken om zo de burgerwacht te kunnen organiseren in de stad.¹⁷¹ De wijken waren dan nog eens verdeeld in het kleinste institutionele orgaan in Gent, de gebuurten. Met tussen de 9-19 gebuurten per wijk telde de stad zo ongeveer 200 gebuurten.¹⁷²

De jurisdictie van de stad Gent stopte niet aan de stadspoorten en –muren. Buiten de stadsmuren bevonden er zich nog drie wijken die tot Gent behoorden: Sint-Pieters-Aalst, Sint-Pieters-Aaigem en Wondelgem. Daarnaast was er ook nog het landbouwersgehucht Rooigem en

¹⁶⁴ Daniel Lievois, 'De gevel verliest een dimensie. Over stedenbouw, mobiliteit en parkeerbonnen in Gent (17de en 18de eeuw)', *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 63 (2009): 63–64.

¹⁶⁵ *Mercure de la Gaule Belgique*, 139.

¹⁶⁶ Hans Van Werveke, 'De curve van het Gentse bevolkingscijfer in de 17e en de 18e eeuw', in *Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België*, X 8 (Brussel: Paleis der Academiën, 1948), 53; De Potter, *Gent*, 1882, 1:173–80.

¹⁶⁷ De Potter, *Gent*, 1882, 1:173–80.

¹⁶⁸ Decavele, *Keizer tussen stropdragers*, 50.

¹⁶⁹ Lievois, 'De gevel verliest een dimensie', 67.

¹⁷⁰ Decavele, *Keizer tussen stropdragers*, 50.

¹⁷¹ Johan Decavele, red., *Gebuurteleven en dekenijen te Gent, 14de-20ste eeuw*. (Gent: Stadsarchief Gent, 1992), 14–15.

¹⁷² Decavele, *Gebuurteleven*, 29.

Meulestede.¹⁷³ Al deze gebieden werden benoemd als de ‘Vrijheid van Gent’, ‘Gentse Vrije’, het ‘Schependom’ of de ‘Jurisdictie’ van Gent. Het gebied werd omheind door de Rietgracht. Binnen het Gentse Vrije bevonden er zich nog heerlijkheden, zoals de abdijdorpen van Sint-Baafs en Sint-Pieters, die elk een eigen rechtbank of vierschaar, galg en schandpaal hadden. Sint-Pieters bezat ook gebieden binnen de stadsmuur (van de Ketelvest tot de Overpoort en van de Leie tot de Muinschelde) en Sint-Pieters-Aaigem en Sint-Pieters-Aalst die zich buiten de stadsmuren bevonden. Er waren binnen de stad ook nog kleinere heerlijken, zoals Blaisant, Nieuwland en Raveschoot.¹⁷⁴ Het Kwartier van Gent, bestaande uit Gent, de kasselrij van Oudburg, stad en kasselrij Kortrijk, Oudenaarde, stadje Biervliet, de Vier Ambachten, Land van Waas, Land van Aalst met steden Aalst en Geraardsbergen, stad en Land van Dendermonde, vielen niet langer onder de jurisdictie van Gent sinds de *Concessio Carolina*.¹⁷⁵

Exacte gegevens over de Gentse bevolking voor de 17de eeuw zijn er niet. Daarom moeten we dus afgaan op schattingen die gemaakt zijn op basis van het aantal, dat we uit de parochieregisters kunnen terugvinden. Hans Van Werveke heeft deze oefening gedaan voor Gent. Hij schat dat de bevolking voor 1666-1675 tegen de 50.680 lag en voor 1676-1685 tegen de 51.030.¹⁷⁶ Deze cijfers geven ons een indicatie van de stedelijke omvang, maar we mogen ze niet aannemen als de absolute omvang. Ten eerste, is er kritiek gekomen op de werkwijze van Van Werveke gezien hij gebruik maakte van een stabiele geboortecoëfficiënt die hij achterhaald had voor de late 18de eeuw. Deprez kaart aan dat zo’n geboortecoëfficiënt evolutionair moet zijn, wat dus hier niet het geval is.¹⁷⁷ Om zo’n evolutionair geboortecoëfficiënt te kunnen bepalen, moet je een indicatie hebben van de totale omvang van de bevolking, maar die is er dus niet voor de 17de eeuw. Ten tweede, hebben we geen duidelijk beeld over de migratiestroom die Gent in de late 17de eeuw teisterde. Want, zoals Straatsburg tijdens de Dertigjarige Oorlog, kan de bevolking met 120% stijgen ten gevolgen van oorlogssperikelen.¹⁷⁸

1.2 Het bestuur van Gent in de 17de eeuw

Het vroegmoderne stadsbestuur van Gent is niet gelijk aan dat van het huidige stadsbestuur. In eerste instantie waren er twee schepenbanken die elk 13 schepenen telden met elk een voorschepen. De belangrijkste was de Schepenbank van de Keure die over de drie traditionele machten beschikte. De wetgevende macht liet de Schepenbank van de Keure toe om stedelijke ordonnanties en reglementen uit te vaardigen. Verder had ze ook uitgebreide macht op gerechtelijk vlak. De Schepenbank hield zich bezig met zowel hoge als lage rechtspraak in

¹⁷³ Decavele, *Gebuurtenleven*, 15.

¹⁷⁴ Luc Devriese en Frank Gelaude, ‘De Rietgracht en de “Vrijheid van Gent”. Deel 1. Betekenis’, *Ghendtsche Tydinghen* 45, nr. 2 (2016): 90; Luc Devriese en Frank Gelaude, ‘De Rietgracht en de “Vrijheid van Gent”. Deel 2. Complexe waterlopengrens’, *Ghendtsche Tydinghen* 45, nr. 3 (2016): 170–75.

¹⁷⁵ Decavele, ‘Bestuursinstellingen van de stad Gent’, 290; *Derden placcaet-boeck van Vlaenderen, inhoudende de placcaeten, ordonnancien, reglementen, tractaeten, alliancien, ende andere edicten gheëmaneert van wegghen de koninghen van Spagnien, ende van hunnen doorlughste voorsaeten graven van Vlaenderen, ende souveraine rpincen van dese Nederlanden. By een vergadert door order van hooghe ende moghende heeren den president raden vande selve provincie* (Gent: Hoirs van Jan Vanden Kerchove, 1685), 243.

¹⁷⁶ Van Werveke, ‘De curve van het Gentse bevolkingscijfer’, 52.

¹⁷⁷ Paul Deprez, ‘Het Gentse bevolkingscijfer in de tweede helft van de achttiende eeuw’, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1957, 178–79.

¹⁷⁸ Paul Biaroch, Jean Batou, en Pierre Chèvre, *La population des villes européennes de 800-1850. Banque de données et analyse sommaire des résultats*. (Genève: Librairie Droz, 1988); Quentin Outram, ‘The demographic impact of early modern warfare’, *Social Science History* 26, nr. 2 (2002): 252.

criminele zowel als burgerlijke zaken. Als laatste had ze ook bestuurlijke bevoegdheden wat inhield dat ze instond voor het handhaven van de veiligheid, orde en bestuur.¹⁷⁹ De Schepenbank van Gedele was dan de andere schepenbank in Gent. Deze diende als een soort van vrederecht om patricische vetes op te lossen. Er werd daarvoor gebruik gemaakt van de verzoeningsprocedure.¹⁸⁰ Dit hield in dat er een tijdelijke wapenstilstand kwam om de mogelijkheid te hebben een compromis te vinden tussen beide partijen dat het evenwicht weer herstelde. In de meeste gevallen werd de wraakneming afgekocht.¹⁸¹ Uiteindelijk zal er tegen 1500 maar weinig beroep meer worden gedaan op deze procedure zodat ze in 1570 helemaal verdwijnt en overgenomen wordt door de gewone rechtspleging. Een andere bevoegdheid was dat de Schepenbank de oppervoogdij verkreeg over minderjarige wezen. In theorie werd de Schepenbank van Gedele als evenwaardig beschouwd als de Schepenbank van de Keure. Alleen merk je wel bij de vergelijking van de functieomschrijvingen van de beide instellingen dat er toch een verschil zit in de machtsverhouding binnen de stadsmagistratuur.¹⁸²

Afbeelding 4. Theodoor Rombouts, Allegorie van het Schepengerecht van Gedele in Gent, ca. 1627-1628. Olieverf op doek, 382 x 435 cm. Gent, Museum voor Schone Kunsten.

¹⁷⁹ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 288–90.

¹⁸⁰ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 293.

¹⁸¹ Corien Glaudemans, *Om die wrake wille. Eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2004), 26.

¹⁸² Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 293.

De stad Gent kreeg met de *Concessio Carolina* van 1540 een nieuwe bestuurlijke status en werd vanaf dan als een publiekrechtelijk lichaam beschouwd.¹⁸³ Er werd een einde gemaakt aan het bestaan van de drie leden die je onder andere terug vond in de Collatie of de Brede Raad. Je had daar vertegenwoordigers zitten van de poorterij die het eerste lid vormden. Dan had je als tweede lid de 53 neringen of ambachtsgilden en als derde lid de weverij of ook wel de grote nering genoemd.¹⁸⁴ Deze afschaffing kan beschouwd worden als een grote verschuiving in de machtsuitoefening binnen de stad. Je hebt voor 1540 een machtsuitoefening via *rule by many* waarbij er een vorm van neocorporatisme werd toegepast. De ambachtsgilden, en dan vooral de wevers, hadden een geprivilegieerde relatie als een soort van 'sociale partners' wat hun in staat stelde in grote mate invloed uit te oefenen op het Gentse overheidsbestuur.¹⁸⁵ Door het gebruik van strikte toelatingsvoorwaarden leidde dit tot een geslotenheid en erfelijkheid van de ambachten.¹⁸⁶ Dankzij het laten toetreden van meerdere ambachtsgilden in 1301 krijg je wel een democratischer politiek bestel. Toch kunnen we niet spreken van een pluralistisch bestuur of *rule by all* in het laatmiddeleeuwse Gent waarbij de macht meer verspreid is over de samenleving.¹⁸⁷ Na 1540 zullen de toelatingsvoorwaarden versoepeld worden, maar wordt ook de gehele structuur en organisatie van de ambachtsgilden aangepakt. De 54 neringen worden teruggebracht naar 21 beroepsverenigingen die geen enkele vorm van politieke macht konden uitoefenen. Ze verloren hun zelfbestuur en werden onderworpen aan de schepenen. De schepenen stelden vanaf dan in samenspraak met de hoogbaljuw, als vertegenwoordiger van de vorst, de nieuwe oversten van de groepering aan. Er werd dan telkens een burger gezocht die zelf geen ambacht uitoefende. Dit zorgde uiteindelijk voor het wegvallen van een politieke actor in het Gentse stadsbestuur.¹⁸⁸ Daarmee ontstond er vanaf 1540 een bestuur dat vertrok van het principe van *rule by a happy few*. We kunnen daarmee zeggen dat de *Concessio Carolina* een uitwerking is van een elitistische visie op het structureren van de lokale overheid. Het paste binnen het groter geheel van het staatsvormingsproces dat toen aan de gang was om een centraler bestuur te verkrijgen.¹⁸⁹ De aanstelling van schepenen werd vanaf dan ook een prerogatief van de vorst of zijn vertegenwoordiger op het lokale niveau, de baljuw. De vorst was niet meer verplicht om deze te kiezen uit de verschillende leden. Vanaf dan werd hiervoor meer gezocht onder de patricische en bezittende families in de stad.¹⁹⁰

Hoe zijn beide schepenenbanken samengesteld voor 1665-1680? In Tabel 2 stellen we vast dat er 172 schepenen uit 128 verschillende families zijn die samen 319 mandaten uitvoeren. Gemiddeld genomen heeft zo elke schepen ongeveer 1,9 mandaten uitgevoerd tussen 1665-1680. Alleen zegt het gemiddelde niets over hoe 'democratisch' of oligarisch het er aan toe gaat bij het invullen van de verschillende posten binnen de schepenenbanken. Daarvoor wordt er gebruik gemaakt van de participatie-index. Om die te berekenen wordt het aantal schepenen vermenigvuldigd met 100 om dan gedeeld te worden door het aantal mandaten. Hoe dichter de uitkomst bij 100 ligt, hoe hoger de participatie is en dus ook hoe meer 'democratisch'. Hoe dichter

¹⁸³ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 284.

¹⁸⁴ Roland De Buck, 'De Concessio Carolina', *Ghendtsche Tydinghen* 19, nr. 2 (1990): 85.

¹⁸⁵ Carl Devos, 'Macht in weinig handen', in *Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen*, onder redactie van Carl Devos (Gent: Academia Press, 2012), 184.

¹⁸⁶ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 284.

¹⁸⁷ De Buck, 'De Concessio Carolina', 85; Devos, 'Macht in weinig handen', 172.

¹⁸⁸ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 284.

¹⁸⁹ Devos, 'Macht in weinig handen', 177; Decavele, *Keizer tussen stropdragers*, 123.

¹⁹⁰ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 284.

de uitkomst bij 1 ligt, hoe meer oligarisch de schepenenbanken waren.¹⁹¹ We zien dus dat de mandaten enigszins ‘democratisch’ verdeeld werden onder verschillende personen. Maar deze personen komen wel in kleinere mate uit dezelfde families.

	Schepenen	Families
Aantal schepenen en families	172	128
Aantal mandaten	319	319
Rekenkundig gemiddelde	1,9	2,5
Participatie-index	53,9	49,1

Tabel 2. Aantal mandatarissen en families, 1665-1680.¹⁹²

Om aan te tonen hoe groot de oligarchie is, is het handig om de verdeling van het aantal mandaten onder de schepenen te weten. Dat is in de literatuur ook wel bekend als de frequentieverdeling. Dan zien we dat de schepenen die maar een of twee mandaten uitzitten 82,5% van het totaal aantal schepenen betreft en dat deze 55,8% van de mandaten invullen. Als we kijken naar al de schepenen die tot vijf mandaten hebben uitgezeten dan is dit 95,6% van de schepenen. Het gaat dan over 82,7% van de mandaten. Uiteindelijk was er ook wel een select groepje van acht oligarchen die in 15 jaar 17,2% van de mandaten innamen. Het gaat dan om Antoon Ferdinand Volckaert, heer van Welden, schepen van de Keure van 1670-1678 en 1680-1681, kapitein van de cavalerie en soeverein-baljuw.¹⁹³ Hij was belast met het handhaven van de openbare orde, opleggen van vrede en inperken van vetes in Vlaanderen. Wel was zijn macht sterk ingeperkt door de Raad van Vlaanderen.¹⁹⁴ Pieter della Faille, heer van Assenede en Eeklo, is drie keer de voorschepen van de Keure en van de Gedele geweest en ook nog eens twee keer de tweede en de derde schepen in beide schepenenbanken. Zijn nakomelingen zullen behoren tot de graven della Faille d’Assenede.¹⁹⁵ In Gent zou het gezegde de ronde gaan dat als je iets wou bereiken “triste, vilain ou bete” moest zijn. Het verwees daarmee naar de drie adellijke families Triest, Vilian en Bette.¹⁹⁶ Louis Triest, heer van Merelbeke en Lemberge, behoorde tot een van die families. Hij was thesaurier van Gent van 1660-1662 en 1664-1665. Daarnaast zetelde hij ook als eerste en tweede schepen 13 keer in beide schepenenbanken van 1667-1670, 1672-1689 en 1692-1693.¹⁹⁷ Charles Maes, heer van Noortvelde, kende een lange politieke carrière. Hij was

¹⁹¹ Johan Dambruynne, *Corporatieve middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de eeuwse Gentse ambachtswereld*, Verhandelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent 28 (Gent: Academia press, 2002), 280.

¹⁹² Engelrelst, ‘Gent en de Gentse schepenenbank’, 195–206; Véronique Verbrugge, ‘De politieke elite van Gent (1675-1700) Deel 2’ (Masterscriptie, Gent, Universiteit Gent, 2004), 4–10.

¹⁹³ Engelrelst, ‘Gent en de Gentse schepenenbank’, 189–90; Jean-Charles-Joseph de Vegiano en Léon De Herckenrode, *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*, vol. 2 (Gent: F. et E. Gyselynck, 1865), 2040.

¹⁹⁴ Marc Boone, ‘Soeverein-baljuw van Vlaanderen (1372-1733)’, in *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997), 116–17.

¹⁹⁵ Engelrelst, ‘Gent en de Gentse schepenenbank’, 151–51; de Vegiano en De Herckenrode, *Noobiliaire des Pays-Bas*, 2:735.

¹⁹⁶ Fris, *Histoire de Gand*, 245.

¹⁹⁷ Engelrelst, ‘Gent en de Gentse schepenenbank’, 184–85; de Vegiano en De Herckenrode, *Noobiliaire des Pays-Bas*, 2:1926.

schepen van 1667-1678, 1682-1692 en 1694-1702. Vanaf 1674 was hij altijd de eerste of tweede schepen van de Keure of Gedele.¹⁹⁸

Aantal mandaten per schepenen	Aantal schepenen	Procent schepenen	Aantal mandaten	Procent mandaten
1	106	61,6%	106	33,2%
2	36	20,9%	72	22,6%
3	11	6,4%	33	10,3%
4	7	4,1%	28	8,8%
5	5	2,9%	25	7,8%
6-10	8	4,7%	55	17,2%
TOTAAL	172	100%	319	100%

Tabel 3. Frequentieverdeling van de mandaten onder de schepen, 1665-1680.¹⁹⁹

Een andere methode om de mobiliteit binnen de bestuurlijke elite te kunnen analyseren, is door gebruik te maken van het mutatieritme. Dit wordt berekend op basis van het aantal mandaten per schepen. Deze uitkomst geeft de mogelijkheid om een kwantitatieve vergelijking te maken met andere bestuurlijke elites uit andere steden.²⁰⁰ Wanneer het mutatieritme laag is, wilt dat zeggen dat de mobiliteit binnen het stadsbestuur hoog is. In het geval van Gent tussen 1665-1680 ligt deze heel laag met 1,8. We kunnen stellen dat er een hoge mobiliteit is, maar er moet daarbij wel een grote kanttekening gemaakt worden. De periode waarover het hier gaat is maar 15 jaar en in vergelijking met eerder onderzoek over het mutatieritme zijn de onderzochte periodes groter. Er moet dan ook rekening gehouden worden dat een politieke carrière wel tot 40 jaar kan duren, maar daar hebben we geen goed zicht op door de beperkte periode.

Plaats	Periode	Mutatieritme
<i>Gent</i>	<i>1665-1680</i>	<i>1,8</i>
Gent	1500-1540	2,5
Gent	1675-1700	3,55
's Hertogenbosch	1500-1580	3,27
Leiden	1420-1510	3,96
Antwerpen	1520-1555	5,76
Rijsel	1541-1565	7,58
Rotterdam	1400-1550	12

Tabel 4. Mutatieritme stadsbesturen, 1400-1700.²⁰¹

Het is al vermeld dat er zowel in de Schepenbank van de Keure als in de Schepenbank van Gedele mensen zaten met adellijke titels. Niet al de posities van schepenen en ontvangers van het stadsbestuur gingen naar edelmannen, er waren ook andere sociale groepen aanwezig.

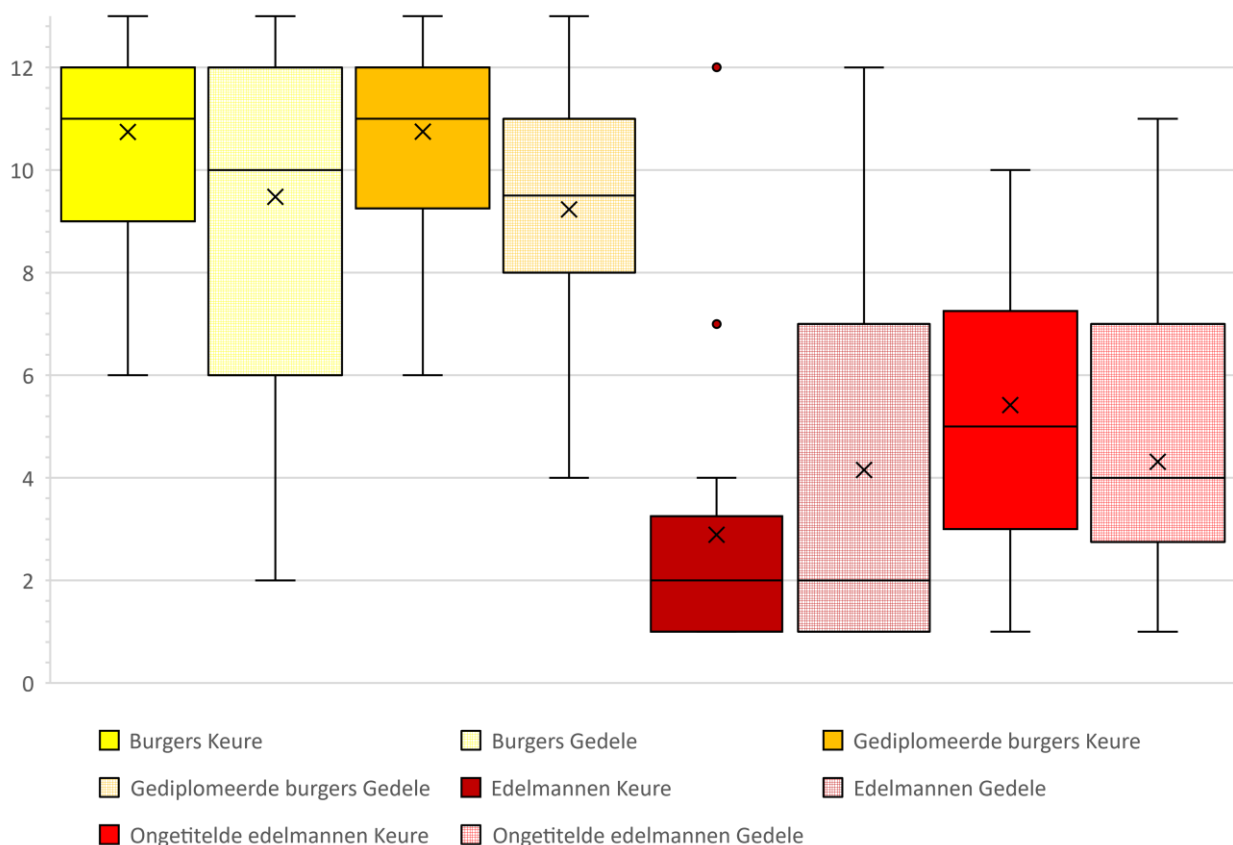
¹⁹⁸ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 164; de Vegiano en De Herckenrode, *Noobiliaire des Pays-Bas*, 2:1273.

¹⁹⁹ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 195-206; Verbrugge, 'De politieke elite van Gent. Deel 2', 4-10.

²⁰⁰ Koen Wouters, 'Een open oligarchie? de machtsstructuur in de Antwerpse magistratuur tijdens de periode 1520-1555', *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 82, nr. 4 (2004): 921.

²⁰¹ Wouters, 927; Verbrugge, 'De politieke elite van Gent. Deel 2', 4-10.

Gemiddeld waren er tussen de 3,4-13,8% edelen die de titel ridder of hoger droegen. In het geval van ongetitelde edelmannen, jonkheren dus, lag dat tussen de 31-58,6%. Zij vormden dus het merendeel van het stadsbestuur. Maar naast de adel had je ook nog mensen uit de burgerij. Daarin had je burgers die gediplomeerd waren voornamelijk als advocaat, maar ook als geneesheer, zoals Jan Augustijn Van Den Berghe.²⁰² Daarvan waren er gemiddeld tussen de 6,9-27,6% in het stadsbestuur. De overige mandaten die er dan nog waren gingen naar burgers die voor 17,2-44,8% deel uitmaakten van het stadsbestuur.

Figuur 1. Boxplot schepenen van de Keure en van Gedele, 1665-1680.²⁰³

Wel kan er opgemerkt worden dat er een verschil zit in de verhoudingen afhankelijk om welke schepenenbank het gaat. Daarnaast speelt de sociale groep waartoe men behoort ook een rol in het mandaat dat men krijgt. Om de verdeling grafisch weer te geven, is er gebruik gemaakt van een boxplot.²⁰⁴ Binnen elke schepenenbank was er een hiërarchie van de eerste schepenen of voorschepenen tot de dertiende schepenen. Burgers, zowel de gediplomeerde als de niet-gediplomeerde bevonden zich voornamelijk onderaan in de hiërarchie van de Schepenenbank van de Keure. Zij leverden altijd de laatste schepenen en kregen de meeste mandaten tussen de negende en twaalfde schepenen. Er waren er een paar die zich zelfs tot zesde schepenen konden

²⁰² Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenenbank', 136.

²⁰³ Engelrelst, 195–206; Verbrugge, 'De politieke elite van Gent. Deel 2', 4–10.

²⁰⁴ B Blondé e.a., *Trend en toeval: inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2019), 66–67.

opwerken. De top van de Schepenbank van de Keure werd dus gedomineerd door de adel. Als edelman kreeg je vooral een mandaat tussen de eerste en derde schepenen. Wel waren er ook edellieden die zevende of twaalfde schepen werden. De ongetitelde edelmannen vulden de overige posities van schepen in tussen de edelmannen aan de top en de burgers onderaan. Sommige onder hen werden ook eerste schepen. Bij de Schepenbank van Gedele is een klein verschil te zien. De edelmannen waren daar meer verspreid over de eerste tot zevende schepen, maar het kon zelfs zo zijn dat de twaalfde schepen een edelman was. Voor de ongetitelde edelmannen was de verhouding gelijk aan die bij de Keure. In het geval van de burgers maakten die meer kans om een hogere positie van schepen te verkrijgen. Dit kon in sommige gevallen zelfs tot de tweede schepen gaan. Bij de gediplomeerde burgers was de mogelijkheid op een hoger mandaat ook hoger. Zij konden een positie van vierde schepen verkrijgen. De verhouding bij de Schepenbank van de Keure lag op 24,5% burgers, 11,2% gediplomeerde burgers, 12,6% edelmannen en 51,7% ongetitelde edelmannen. Bij de Schepenbank van Gedele was het 35% burgers, 18,2% gediplomeerde burgers, 9,1% edelmannen en 37,8% ongetitelde edelmannen.²⁰⁵

Naast beide schepenbanken heb je ook nog de Collatie of de Brede Raad die fungeerde als een beraadslagende vergadering in Gent. Ze bestond uit de uittredende schepenen van de laatste twee schepenjaren en 42 afgevaardigden van de parochies waaronder telkens twee collatieheren van de zeven parochies die aangesteld werden door de hoogbaljuw.²⁰⁶ De Collatie kwam samen op uitnodiging van de schepenen of de baljuw. Ze had een financiële controlebevoegdheid over het invoeren van accijnzen voor het stedelijke aandeel in de vorstelijke beden.²⁰⁷

Gent kende naast de bestuurlijke instellingen ook drie permanente vertegenwoordigers van de rechtstaat en van het centrale gezag: hoogbaljuw, onderbaljuw en amman. Om het centrale stadsbeleid ten uitvoer te brengen, beschikte de stadsmagistraat over een korps van ambtenaren bestaande uit pensionarissen, secretarissen, ontvangers, lagere ambtenaren, enz. Ze werden verkozen door de schepenen met goedkeuring van de baljuw. Vanaf eind 16de eeuw werden ook bepaalde ambtenarenposten verpacht. Ze stonden er vooral voor in om de schepenen te helpen bij hun gerechtelijke en bestuurlijke taken.²⁰⁸

Naast het hele stadsbestuur en haar administratie kende Gent ook gebuurten als kleinste institutionele eenheid in de stad. Deze waren spontaan gegroeid uit een behoefte om een herkenbare en persoonsbetrokken mini-samenleving te creëren. Vanaf de 16de eeuw zal het stadsbestuur ze officieel betrekken bij de stedelijke administratie.²⁰⁹ Er werden talloze activiteiten uitbesteed aan de gebuurten zodat de stadskas zoveel mogelijk gespaard bleef. Zo werd de nachtwacht bemand door de gebuurten vanaf 1666. Daarbij werd iedere nacht vanaf acht uur 's avonds tot dageraad met een beurtsysteem door een tot twee man tussen 18-60 jaar de nachtwake gehouden in de gebuurte. Wie niet kon of wou waken moest iemand leveren die in zijn plaats kon waken of moest de kosten ervan dragen. De stad leverde wel de nodige *fusicques*. Ten tijde van oorlog of in de winter waren de gebuurten belast met de inkwartiering van soldaten. Daarbij moest de deken, een der buurtbewoners met het hoogste aanzien, in de gebuurte bij elke huis langs om te zien hoeveel soldaten er konden gehuisvest worden. Het kon

²⁰⁵ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 195–206; Verbrugge, 'De politieke elite van Gent. Deel 2', 4–10.

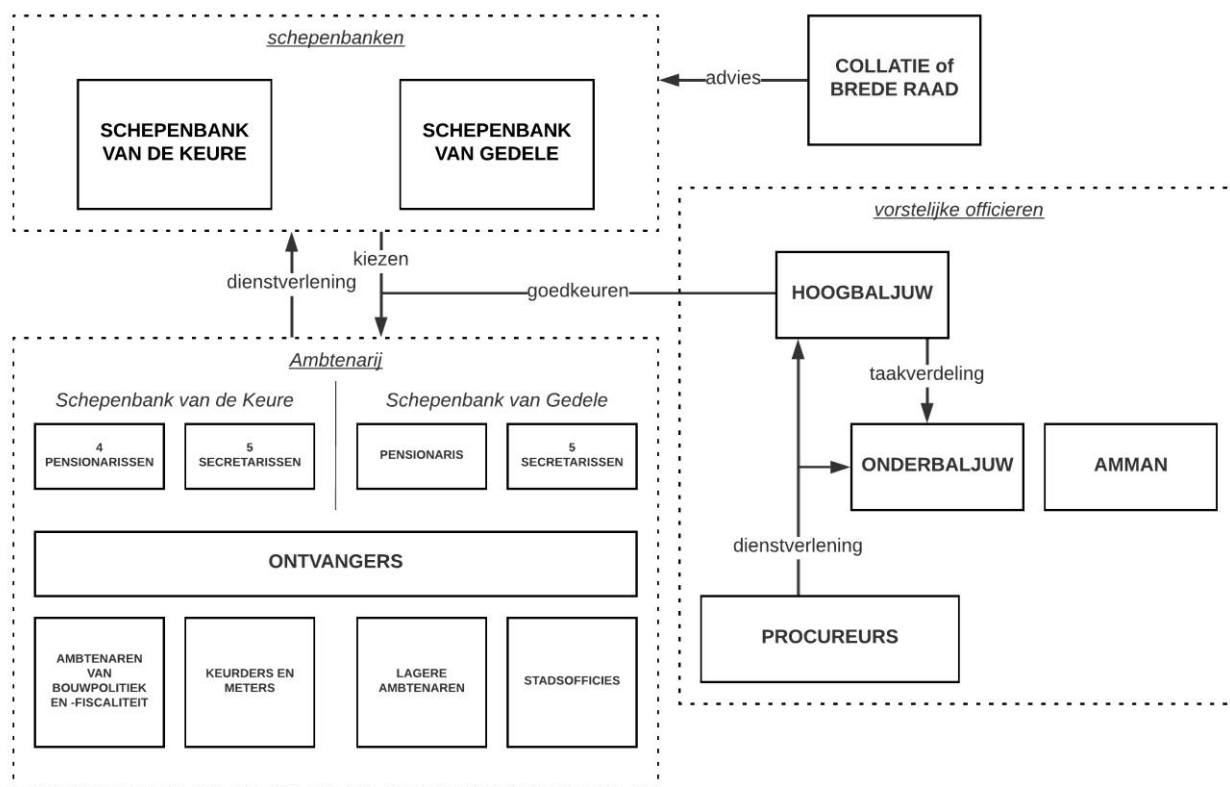
²⁰⁶ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 284–85.

²⁰⁷ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 294.

²⁰⁸ Decavele, 295–99.

²⁰⁹ Decavele, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent', 302.

soms maanden duren om de geschikte huis te vinden en de prijsafspraken te maken. Daarnaast hadden de gebuurten ook administratieve taken, zoals het aangeven van verhuizingen aan de stad of de tellingen van het aantal inwoners in de gebuurten. Ze stonden ook in voor het aanleggen van stenen straten en verlichting²¹⁰

Figuur 2. Bestuursinstellingen Gent, 17de eeuw.

Door de sterke centralisatiepolitiek die de Bourgondische en Spaanse vorsten uitoefenden, zorgde dit voor een inperking van het stedelijke particularisme. Toch slaagde Gent er met veel moeite in om zich op te stellen als een autonome stadsrepubliek.²¹¹ Het streven naar autonomie van Gent zorgde niet voor het verdwijnen van andere bestuursinstellingen binnen het Gentse grondgebied. Op gewestelijk niveau, het Graafschap Vlaanderen, was er enerzijds de Staten van Vlaanderen en anderzijds de Raad van Vlaanderen. Gent als een van de grootste steden van Vlaanderen was het een van de Vier Leden van de Staten van Vlaanderen naast Brugge, Ieper en het Brugse Vrije. Ze kwamen dan ook samen in een van de steden, maar voornamelijk in Brugge en Gent op de Collatiezolder. Als instelling vormde ze de volkvertegenwoordiging van Vlaanderen.²¹² De andere gewestelijke instelling is de Raad van Vlaanderen. Ook deze instelling

²¹⁰ Decavele, *Gebuurteleven*, 37–41.

²¹¹ Paul Van Peteghem, 'Raad van Vlaanderen (1386-1795)', in *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997), 132.

²¹² Michel Nuytens en Antoine Zoete, 'De Vier Leden en de Staten van Vlaanderen (1127-1795)', in *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997), 68–73.

zal in haar werking beïnvloed worden door de verschillende Franse invallen in de 17de eeuw, wat gepaard ging met dissidentie en onrust.²¹³ De Raad belichaamde in se de gerechtelijke macht binnen Vlaanderen.²¹⁴ Verder kwam Gent ook in aanraking met het centraal bestuur in Brussel. Voornamelijk was dat met de landvoogd, ook wel de gouverneur-generaal genoemd, die er als permanente en volwaardige plaatsvervanger van de Spaanse vorst resideerde.²¹⁵ De landvoogd bijgestaan door de Collaterale Raden bestaande uit de Raad van State, Geheime Raad en Raad van Financiën om de Nederlanden te besturen.²¹⁶

Gent mocht dan de allures en het streven hebben van een stadsrepubliek, maar uiteindelijk was het dat zeker niet. Het stadsbestuur kon misschien autonoom optreden, maar was in verscheidende gevallen gebonden aan een hoger gezag afkomstig van gewestelijke en centrale instellingen. Het is dus belangrijk te onthouden dat een studie over militaire aangelegenheden vanuit een politiek perspectief niet alleen gevoerd kan worden vanuit een lokaal niveau.

²¹³ Van Peteghem, 'Raad van Vlaanderen', 137.

²¹⁴ Joke Verfaillie, 'De Raad van Vlaanderen (1386-1795), vorstelijke instelling het hart van Gent', @RCHIEFLINK (GENT) 15, nr. 1 (2015): 1-2.

²¹⁵ Hugo De Schepper en René Vermeir, 'Landvoogd - Gouverneur-generaal', in *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, onder redactie van Erik Aerts e.a., vol. 1 (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1994), 201-2.

²¹⁶ Michel Baelde en René Vermeir, 'Raad van State', in *De centrale overheidsinstellingen an de Habsburgse Nederlanden (1485-1795)*, onder redactie van Erik Aerts e.a., vol. 1 (Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1994), 265.

2 DE DEVOLUTIEOORLOG, 1667-1668

2.1 Gent in staat van alarm

De 23ste mei 1667 werd de eerste misviering gehouden van een hele reeks om het einde van de pest in Gent te vieren.²¹⁷ Maar zes dagen later werd dezelfde stad ingelicht over een nieuwe apocalyptische gebeurtenis. Frankrijk had de eed, die ze had gezworen bij de Vrede van de Pyreneeën, geschonden.²¹⁸ Lodewijk had al een jaar lang zijn troepen voorbereid op een inval in de buurt van Amiens. Op 21 mei had hij het startsignaal gegeven voor de invasie. Op 4 juni werd het officieel aangekondigd dat Frankrijk de vrede had verbroken.²¹⁹ Het Franse leger, 50.000 man groot, verdeelde zich in drie korpsen. Henri de La Tour d'Auvergne, Burggraaf van Turenne (1611-1675) had de leiding over 25.000 man die via de Samber de Spaanse Nederlanden binnentrokken. Maarschalk Créqui moest met 8.000 soldaten in de Ardennen voorkomen dat er versterkingen zouden komen uit het Heilig Roomse Rijk. Vlaanderen zou bedreigd worden door eveneens 8.000 soldaten onder Maarschalk d'Aumont. Ze namen het op tegen 37.500 man onder leiding van de landvoogd Francisco de Moura, Markies van Castel Rodrigo (1610-1675). Alleen kampte Markies Castel Rodrigo met een nijpend tekort aan infanterie wegens geldgebrek, waardoor er geen veldleger kon opgericht worden om de garnizoensplaatsen bemannen. Daarom werd er beslist het hele leger te verspreiden over de Spaanse Nederlanden.²²⁰ In het geval van Gent beschikte de stad alleen over haar garnizoen van 174 man.²²¹

Nadat het bekend was geworden in Gent dat Frankrijk ten oorlog trok tegen Spanje, werden door het stadsbestuur de nodige maatregelen getroffen. De Staten van Vlaanderen hadden 58.000 gulden gevraagd om 40 compagnieën ruitery op te richten. Al de producenten van salpeter en handelaars in Gent kregen het verbod op uitvoer ervan. Alle inwoners van Gent die over wapens, buskruit en/of salpeter beschikten, moesten dit komen melden aan de hoogbaljuw, op dat moment de heer Jan Baptist della Faille. Al de schepenen en pensionarissen verdeelden zich in vier groepen om zo door de stad te trekken om een omhaling te doen. Ze gingen daarbij langs bij elke inwoner van de stad om een financiële bijdrage te vragen die dan gebruikt kon worden voor de oorlogsinspanningen.²²² De burgers werden nog eens aangespoord om de wapens op te nemen tegen de Fransen, waarvoor ze ontdaan zouden worden van hun publieke lasten.²²³ De getroffen maatregelen van het stadsbestuur en de motivatie van de centrale overheid kwamen zeker niet te vroeg voor Gent. Markies Castel Rodrigo had uit strategische overweging het garnizoen van Armentières laten terugtrekken vooraleer het een wapenfeit had kunnen verrichten tegen de vijand. Dit zorgde ervoor dat de weg naar het Graafschap Vlaanderen open lag voor Maarschalk d'Aumont. Begin juni vielen Sint-Winoksbergen (6 juni) en Veurne (12 juni) onder Frans bewind. Daarna besliste d'Aumont om naar het oosten af te buigen richting Kortrijk en Oudenaarde. Wanneer Doornik van 21-25 juni belegerd en ingenomen werd door Turenne zorgde dit voor een grote bedreiging voor Gent en Brugge.²²⁴ Wanneer Gent beseftte dat de vijand elk moment voor hun stadspoorten kon staan, werd er gedacht om het

²¹⁷ Edgar Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham van de Gentse Sint-Niklaasparochie (1657-1690) (vervolg)', *Ghendtsche Tydinghen* 32, nr. 5 (2003): 280.

²¹⁸ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 29 mei 1667.

²¹⁹ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 808: Register, f^o42r-f^o42v.

²²⁰ Rooms, *Lodewijk XIV*, 30–31.

²²¹ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 310.

²²² De Potter, *Gent*, 1882, 1:596; SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f° 378r-381v.

²²³ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 13 juni 1667.

²²⁴ Rooms, *Lodewijk XIV*, 33–34; "Antwerpen den 20 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.6.1667.

gebied rond de stad onder water te zetten.²²⁵ De schepenen hadden angst voor een verrassingsaanval waarbij de vijand de stad zou plunderen in plaatst van bezetten. Om die angst onder controle te houden, moesten er extra maatregelen getroffen worden, gezien de slechte staat van de vestingmuren en de Kortrijkse Poort.²²⁶

Vanaf 20 juni moesten er elke dag vier kapiteins met hun voltallige compagnie van de burgerwacht de wacht houden in de stad. Aan elke stadspoort moesten er twee edellieden of notabelen, naast de reguliere wacht, toezicht houden op wat er in en uit de stad ging. Er was een groep die vanaf de poorten open gingen in de ochtend tot 1 uur 's middags present was. Dan werden ze afgelost door een tweede groep die tot de avond bleef wanneer de poorten gesloten werden. Elke nacht van het luiden van de avondklok tot het luiden van de ochtendklok was er telkens een schepen van de Keure en van Gedele, een sergeant-majoor en nog vier edelen die de wacht hielden bij het stadhuis. Ze hadden de taak om geregeld de ronde te doen langs alle stadspoorten om te zien of er iets te melden was en controleerden het aantal manschappen en hun uitrusting. Ze werden daarbij ondersteund door de 100 keurlijken van de Sint-Michielsgilde die telkens 25 man de wacht lieten optrekken aan het stadhuis.²²⁷ De staat van de fortificaties van Gent was zeker niet optimaal te noemen. Filips IV kreeg zelfs enkele dagen voor zijn dood nog een rapport toegestuurd door de landvoogd met opmerkingen over de Gentse versterkingen. Filips had daarop gereageerd dat dit onmiddellijk in orde moest gebracht worden om zich te allen tijde te kunnen beschermen tegen vijandelijke agressie.²²⁸ Twee dagen later hadden de schepenen in kaart gebracht waar er nog werken moesten uitgevoerd worden aan de vestingmuren en stadspoorten. Ten eerste, moest er een palissade aangebracht worden aan de Keizerpoort. De borstwering van aarde tussen de Keizerpoort en Sint-Lievenspoort moest met vijf voet (1,38m) verhoogd worden. Ten derde, moest de halve maan aan de Sint-Lievenspoort, Heuvelpoort, Kortrijkse Poort en die tussen de Heuvelpoort en Kortrijkse Poort versterkt worden. Ten vierde, moest een bastion gemaakt worden ter hoogte van Ter Plaeten die verbonden moest worden met de halve maan aan de Sint-Lievenspoort. Ten vijfde, moest de Opperschede afgesloten worden door een grote boom. Deze werken werden uitgevoerd door telkens twee wijken onder toezicht van een schepen van de Keure en Gedele. Niemand kreeg daarbij vrijstelling om niet te hoeven mee te werken. De schepenen hadden zelfs gevraagd aan de bisschop van Gent, Eugenius Albertus d'Allamont (1609-1673), en de Raad van Vlaanderen om de geestelijken en suppoosten ook deel te laten nemen aan de werken.²²⁹ Het verhaal gaat zelfs dat de bisschop in eigen persoon heeft meegeholpen aan de werken, ondanks dat hij ziek was, om zo tot voorbeeld te zijn voor anderen. Zijn voorbeeld werd gevolgd door de raadsheren van de Raad van Vlaanderen en hun personeel en ook door de hoogbaljuw, de schepenen van beide banken met hun pensionarissen en secretarissen.²³⁰

De bovenstaande maatregelen die de schepenen hadden uitgevaardigd waren niet voldoende om Gent uit Franse handen te houden. Te Brussel was de landvoogd op de hoogte van de tekorten aan oorlogsmunitie in de arsenalen van Gent. Hij zond een vertegenwoordiger, Philippe Emmanuel van Croy, Graaf van Solre, uit die op 29 mei toekwam in Gent. Deze maande

²²⁵ "Gent den 19 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.6.1667.

²²⁶ SAG, reeks 107, nr 6: Resolutieboek van de Keure, f^o383r.

²²⁷ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure f^o383r- f^o384v.

²²⁸ Joseph Cuvelier en Joseph Lefèvre, *Correspondance de la cour d'Espagne sur affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle (1598-1700)*, vol. 6 (Brussel: M. Hayez, 1937), 763.

²²⁹ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o384v-f^o386r.

²³⁰ Fris, *Histoire de Gand*, 256–57.

de schepenen van de Keure aan om onmiddellijk munitie aan te kopen. Het was voor hun snel duidelijk dat dit probleem moest opgelost worden gezien de landvoogd een lid van de prestigieuze Orde van het Gulden Vlies had gestuurd. Van het overige bedrag van het huisgeld werd er 13.375 gulden gebruikt om buskruit en granaten aan te kopen. Daarnaast moest Gent nog 5.636 gulden betalen als hun deel voor de oprichting van de 40 compagnieën ruitery die de Staten van Vlaanderen hadden opgericht. Gent vroeg daarom of het mogelijk was deze beiden sommen te mogen aftrekken van de beden die ze voor 1668 moesten betalen.²³¹ Uiteindelijk kregen ze een antwoord van de landvoogd op 4 juli dat ze de toestemming kregen de gemaakte kosten af te trekken van de beden. Het stadsbestuur deed daarop direct de aankoop van buskruit voor 10.000 gulden, granaten voor 2.000 gulden en de overige 2.000 gulden werd gebruikt voor andere munitie.²³² Snel zal Gent merken dat de landvoogd gelijk had in zijn bezorgdheid, want kort erna worden de eerste Franse soldaten gesignaleerd voor de muren van de stad. De stad haar aankoop van 100.000 pond buskruit, granaten, bommen en kanonskogels kwam uiteindelijk op 11 juli toe.

Alleen waren de Fransen niet hun enige probleem, maar Gent werd ook overspoeld door vluchtelingen uit andere delen van Vlaanderen.²³³ Het was een gevolg van de steeds verder oprukkende Franse troepen. Kortrijk werd belegerd (14-18 juli) door d'Aumont. Turenne had dan weer Douai (6 juli), Cambrai (18 juli) en Oudenaarde (31 juli) ingenomen.²³⁴ Voor Gent werd de kans nu wel reëel dat het ieder moment kon belegerd worden. Aan de stadspoorten zijn er dagelijks gevallen van diefstal van beesten en proviand door rondzwervende Franse ruiters. Om het Franse gevaar tegen te houden, heeft Markies Castel Rodrigo Graaf Jean-Gaspard Ferdinand de Marchin naar Gent gestuurd. Deze kwam op 17 juli aan in de stad met 6-7.000 infanteristen en 2.000 cavaleristen.²³⁵ Drie dagen later kwam ook Castel Rodrigo en Hendrik Louis Ernest, Prins van Ligne, toe in Gent. Dit zorgt voor nog meer angst dat er iets te gebeuren valt, waardoor alle huizen in de stad gesloten werden.²³⁶ Ook de schepenen beginnen angst te krijgen, waardoor ze voor de derde maal een pakket aan maatregelen uitvaardigden.

1. Alle burgers en inwoners van de stad moeten over meel beschikken voor een periode van zes weken. Eigenaars van molens en opslagruimtes moeten melden aan de stadsmagistraat hoeveel meel ze nog in voorraad hebben.
2. De stad zal zelf een voorraad van meel aanleggen voor de armen in de stad die geen meel kunnen voorzien voor zes weken.
3. Er zal een maximumprijs vastgesteld worden, wanneer de stad onder beleg zal komen.
4. Het waterpeil van de stadswaterlopen moet omhoog.
5. Er zal door de stad een aantal personen aangewezen worden om de munitie en het buskruit te verdelen onder de burgers.
6. Om deze personen in staat te stellen hun taak nauwkeurig uit te

²³¹ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o387r-f^o387v. Graaf van Solre wordt in de resolutieboeken aangesproken als Graaf van Sola.

²³² SAG: reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o390r.

²³³ "Gent den 10 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.7.1667.

²³⁴ Rooms, *Lodewijk XIV*, 33–34.

²³⁵ "Gent den 17 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.7.1667.

²³⁶ "Gent den 20 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.7.1667.

voeren moet er een inventaris gemaakt worden van al het buskruit, lonten, kogels, kanonnen, musketten, pistolen, pieken, granaten, mortieren en andere wapens die in de stad aanwezig zijn.

7. De stad zal op zoek gaan naar experts in het maken van vuurwerk, bommen en granaten.

8. Er moet toezicht gehouden worden op het waterpeil aan het oud kasteel (Gravensteen).

9. Er moet navraag gedaan worden bij de burgerwacht hoeveel man bereid is te gaan vechten buiten de stadsomwalling tijdens een beleg. Deze verdedigers zullen redelijk vergoed worden ervoor. Ze zullen geleid worden door de kapiteins van de burgerwacht als ze dat willen of anders wordt er naar andere kapiteins gezocht.

10. Voldoende kanonnières moeten aangeworven worden door de stad.

11. Soldaten die buiten de stadsomwalling zullen vechten, krijgen de nodige hoeveelheid brandewijn, brood en bier.

12. De stad zal een lijst opstellen van alle timmerlieden en smeden in de stad. Zij zullen Friese ruiters (verplaatsbare militaire hindernissen) maken en plaatsen. Er zal ook gekeken worden naar de werving van mineurs.

13. Onder de vluchtelingen van het platteland zal er geronseld worden naar 200 pioniers.

14. Er zullen tenten geplaatst worden ter hoogte van de buitenwerken aan de Kortrijkse Poort en Heuvelpoort.

15. Er zal een omhaling gehouden worden om oud ijzer, liefst oude musketlopen en orgelpijpen, op te halen.

16. Wanneer er alarm wordt geslagen, zullen de Schepenbanken van de Keure en Gedele samenkomen in het stadhuis om de noodzakelijke besluiten te treffen.

17. Aan de Raad van Vlaanderen wordt er gevraagd hun personeel ook te bewapen zodat deze ook kan dienen als compagnie.²³⁷

Het valt daarbij op te merken dat hoe serieuzer de bedreiging voor Gent wordt, hoe concreter de maatregelen worden. Verder kan er gesteld worden dat de stadsmagistraat de toestroom van vluchtelingen niet als een last beschouwd, maar eerder als een bron van voordelen. Ze trachten deze in te zetten bij het verwezenlijken van de werken aan de vestingmuren, die zeer belangrijk zijn voor de stad.²³⁸

De verdediging van de stad is dus voornamelijk in de handen van burgers. Elk van de 18 wijken beschikte nu over een compagnie onder het bevel van een kapitein. De regel was zo dat er 12 kapiteins van adel waren en zes andere notabelen van de stad. Ze waren telkens aangesteld voor drie jaar waarin ze niet ontslagen konden worden.²³⁹ Iedere kapitein was omringd door 12 lijfwachten en een luitenant die drie tot vijf lijfwachten had. De kapitein voerde het bevel meestal over tien eenheden van 16-30 man die geleid werden door een korporaal. De

²³⁷ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o392v-f^o394v.

²³⁸ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 11.

²³⁹ Daele, 'Analyse der Gentse burgerwacht', 57.

compagnie werd daarnaast nog aangevuld met 16-18 adelborsten of edelknapen.²⁴⁰ Ze moesten mee over de officieren waken.²⁴¹ Zo telde de burgerwacht te Gent in 1668 minimum 2.963 man. Alleen zijn voor dat jaar niet alle monsterrollen bewaard gebleven voor alle compagnieën. Daarom wordt er geschat dat de totale omvang van de burgerwacht tussen de 4.398-5.743 man besloeg. De bevolking wordt geraamd op 50.680 inwoners. Uit demografische studies wordt ervanuit gegaan dat een vierde van de bevolking tot de weerbare mannen van de stad behoorde. Zo kunnen we concluderen dat er 34,7-45,3% van de weerbare mannen bij de burgerwacht betrokken was.²⁴²

Verzamelplaats	Kapitein	Aantal man
Keizerpoort en Sint-Lievenspoort	lo ^r . Nicolays Luttens	330
Vrijdagmarkt	lo ^r . Anthone ?	?
Paradeplaats aan Stadhuis (Oude-Botemarkt)	lo ^r . Jan de Castille	195
Kouter	d'Heer Guilliame de Moor	258
Rabot en Wondelgemse Meersen	Marcus vander Beke	263
Muidepoort	Pieter du Chastel	?
Brugse Poort	Joos d'Hanens	241
Varkensmarkt en Sint-Jacobskerk	lo ^r . Philip Luttens	325
Poel	lo ^r . Jacques van Royen	262
Paradeplaats aan Belfort	d'Heer Jacques Redichove	?
Sint-Pietersabdij, Peterellepoort en Heuvelpoort	d'Heer Abraham Dormael	299
Gravensteen	lo ^r . Mattheus Steelant	?
Einde Were tot aan de Brugse Poort	lo ^r . Pieter vanden Driel	?
Tolhuis	d'Heer Emanuel Pouillon	273
Bijloke tot Ekkergerm	François vander Vinck	?
Korenmarkt	Christoffel Schauteer	?
Sluiseken	lo ^r . Charles Ignace Claeysonne	201
Papen Bollewerk	lo ^r . Jacques Albert Piersene	216
Stadhuis	Sint-Michielsgilde	100

Tabel 5. Burgerwacht en Sint-Michielsgilde in Gent, 1668²⁴³

Elke wachter moest beschikken over een musket, zes kogels, een kwart van een pond aan buskruit en zes kogels.²⁴⁴ Naasten het vuurwapen kwam de hellebaard ook nog in grote

²⁴⁰ SAG, reeks 110, nr.1 – Ordonnantie burgerwacht, 10 juni 1667; SAG, reeks 126, nr. 4 – Monsterrollen burgerwacht, 1668.

²⁴¹ Daele, 'Analyse der Gentse burgerwacht', 54.

²⁴² SAG, reeks 110, nr.1 – Ordonnantie burgerwacht, 10 juni 1667; SAG, reeks 126, nr. 4 – Monsterrollen burgerwacht, 1668; Van Werveke, 'De curve van het Gentse bevolkingscijfer', 52; Hans Van Werveke, 'Het bevolkingscijfer van de stad Gent in de 14de eeuw: een laatste woord?', in *Album Charles Verlinden* (Gent: Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, 1975), 451.

²⁴³ SAG, reeks 110, nr.1 – Ordonnantie burgerwacht, 10 juni 1667; SAG, reeks 126, nr. 4 – Monsterrollen burgerwacht, 1668.

²⁴⁴ Daele, 'Analyse der Gentse burgerwacht', 54–55.

mate voor binnen de burgerwacht door haar multifunctionaliteit. Men kon zich beschermen tegen ruiters, maar ook tegen de haakbuschutters terwijl ze aan het herladen waren. Vanaf de 16de eeuw werd er ook een rapier gedragen ter vervanging het slagzwaard. Ze droegen daarbij een licht borstharnas dat hun bovenlichaam beschermde. Het stadsbestuur legde dus uitrustingsvoorschriften voor die nageleefd moesten worden. Wanneer iemand niet in orde was, moest men acht Parijse pond betalen en de gewenste wapens onmiddellijk aanschaffen. Om het excuus te vermijden dat ze niet de gepaste wapens konden vinden werd er een wapenmaker aangesteld door het stadsbestuur.²⁴⁵

De burgerwacht kon ook op hulp rekenen van de vier schuttersgilden: Sint-Joris (kruisboog- en voetboogschutters), Sint-Sebastiaan (handboogschutters), Sint-Antonius (buschutters/kolveniers en Sint-Michiels (schermers). De eerste twee waren opgericht in de 12de eeuw, de derde in de 15de eeuw door de veranderde oorlogsvoering en de laatste begin 17de eeuw.²⁴⁶ De schuttersgilden waren zoals de ambachtsgilden corporaties. Maar waar het bij bepaalde beroepstakken verplicht was zich aan te sluiten bij een ambachtsgilde, gebeurde dit bij de schuttersgilden op vrijwillige basis. Om toegelaten te worden, moest men katholiek en van goede naam en faam zijn. Het kandidaat-lid moest dan wel nog aanvaard worden door het gildebestuur en de inschrijvingsrechten betalen wat ook wel bekend stond als de 'doodschuld'. Dat was een deel van het bezit van het lid dat overgemaakt werd aan de gilde om bij overlijden de begrafenis en de rouwmaaltijd te bekostigen.²⁴⁷ Het gildebestuur of eed bestond uit een deken of een overdeken en een onderdeken. In het geval van Sint-Joris waren dat de eerste en tweede schepenen van de Keure.²⁴⁸ Verder had je nog een aantal bestuursleden, een baljuw, een griffier en de koning (de winnaar van de jaarlijkse papegaaischieting).²⁴⁹ Sint-Joris, Sint-Sebastiaan en Sint-Antonius bestonden naast de 'oude' gilden ook uit de 'jonge' gilden. Dat was bedoeld om jongeren al in staat te stellen te oefenen met de wapens. Later zullen de 'oude' en 'jonge' gilden met elkaar versmelten door de financiële problemen waarmee de schuttersgilden te kampen kregen.²⁵⁰ Sint-Michiel bestond uit drie groepen. De effectieve leden waren de bevoorrechte groep van 100 keurlijke mannen.²⁵¹ Ze vormden de elite-eenheid binnen de burgerwacht en stonden in voor de wacht aan het stadhuis.²⁵² Daarnaast had je ereleden of onvrije gildebroeders die tot de Gentse poorters moesten behoren en katholiek zijn. Tenslotte had je nog de zonen van de gildebroeders of *jonckheit*.²⁵³ De militaire activiteit van de schuttersgilden bleef vermeld worden in de reglementen van de 17de eeuw, maar dat was eerder een dode letter.²⁵⁴ Buiten de

²⁴⁵ Daele, 'Analyse der Gentse burgerwacht', 62–65.

²⁴⁶ Thomas Buyse, "In deze dangereuse conjuncture des tyts" Sociaal kapitaal van de schuttersgilden in Gent, Antwerpen en Brussel van Beeldenstorm tot het einde van het Twaalfjarig Bestand (1566-1621)' (Masterscriptie, Gent, Universiteit Gent, 2013), 25; Maarten Prak, 'Burgers onder de wapenen, van de zestiende tot de achttiende eeuw', *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 23, nr. 1 (1997): 5; Daele, 'Analyse der Gentse burgerwacht', 116; Beatrix Baillieul, *De vier Gentse hoofdgilden: Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiel: zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*. (Gent: Stadsbestuur, 1994), 4.

²⁴⁷ René Vermeir, 'Schuttersgilden en schutterijen tijdens de Late Middeleeuwen en de Vroegmoderne Tijd', in *SCHOOT: Het schutterwezen als cultureel erfgoed* (Deinze: Mudel, 2022), 13–14.

²⁴⁸ Baillieul, *De vier Gentse hoofdgilden*, 19.

²⁴⁹ Vermeir, 'Schuttersgilden en schutterijen', 13–14.

²⁵⁰ Buyse, 'In dese dangereuse conjuncture des tyts', 27.

²⁵¹ Daele, 'Analyse der Gentse burgerwacht', 120.

²⁵² SAG, reeks 110, nr.1 – Ordonnantie burgerwacht, 10 juni 1667; Buyse, 'In dese dangereuse conjuncture des tyts', 28.

²⁵³ Daele, 'Analyse der Gentse burgerwacht', 120.

²⁵⁴ Vermeir, 'Schuttersgilden en schutterijen', 14–15.

Sint-Michielsgilde gerekend volgens die vanuit gaat dat het van alle schuttersgilden het meest betrokken was bij de politionele opdracht.²⁵⁵ Het achterhalen van het aantal leden per gilde is een moeilijke taak voor historici wegens het ontbreken van de nodige bronnen ervoor. Er kan wel gebruik gemaakt worden van inschrijvingsgegevens, maar uit onderzoek blijkt dat ook deze niet nauwkeurig-zijn.²⁵⁶ In het geval van de Sint-Anthoniusgilde zouden er midden 17de eeuw 900 leden zijn geweest.²⁵⁷

Wanneer Oudenaarde ingenomen was, kon Gent nu gemakkelijk aangevallen worden via de Schelde. Alleen verkoos Lodewijk eerst de Schelde tussen Gent en Antwerpen af te snijden. Maarschalk d'Aumont zal daarom zich afsplitsen van Turenne die Aalst ging innemen op 2 augustus. d'Aumont trok met 30.000 soldaten naar Dendermonde om die stad te belegeren. Ze zullen vandaar uit ook naar het Land van Waas trekken om te plunderen en contributies te eisen.²⁵⁸ De overige Franse troepen zwierven dan weer rond in de buurt van Gent en Brussel.²⁵⁹ Die rondzwervingen van Franse troepen in de buurt van Gent stelde de voorzitter van de Raad van Vlaanderen, Louis Errebault, niet gerust. Hij werd in die angst gesteund door de Graaf van Salazar, don Antonio de Cordova en Graaf van Solre. Ze hadden het vermoeden dat op elk moment een aanval zou kunnen gebeuren op het Spanjaardenkasteel. Daarom stelden ze voor aan de schepenen van de Keure om ermee in te stemmen dat de 1.000 soldaten voor de stadspoorten zich mochten vestigen achter het Spanjaardenkasteel. In overleg met de hoogbaljuw werd dit op 13 augustus toegestaan door de schepenen.²⁶⁰ De landvoogd had op 19 augustus gevraagd aan de schepenen van Gent om de tiende man te loten.²⁶¹ Hij wilde in totaal 12.000 man op het been brengen in Vlaanderen, waarvan er 800 naar Gent moesten trekken.²⁶² Daarvoor werd er op 23 augustus gevraagd aan alle dekens van de gebuurten om een lijst op te stellen met alle weerbare mannen van 18 jaar of ouder.²⁶³

Op 27 augustus viel Rijsel voor de Fransen. Graaf Marchin had nog getracht met een veldleger Rijsel te ontzetten, maar was daar niet in geslaagd. In tegendeel zelfs, hij werd zelf verslagen bij Brugge op 31 augustus. Dit gaf de Fransen de controle over het Kanaal Gent-Brugge.²⁶⁴ De paniek werd compleet wanneer het stadsbestuur vernam dat het Frans leger zich aan de Brugse Vaart bij Lovendegem bevond in aanwezigheid van Lodewijk in eigenste persoon. Lodewijk trok vandaar via Mariakerke over de Brugse Vaart en kwam terecht in het oude contributieland, het gebied tussen de Brugse Vaart en de Sassevaart.²⁶⁵ Hij trok verder richting het Sas van Gent, waar hij de Sassevaart overstak.²⁶⁶ Dit voedde de speculaties dat Gent, naast Ieper, wel eens de volgende stad zou kunnen zijn die Frankrijk zou innemen. De speculaties werden nog eens versterkt door het nieuws dat Fransen zich gevestigd hadden in Deinze, wat

²⁵⁵ Baillieul, *De vier Gentse hoofdgilden*, 43.

²⁵⁶ Eric Devos, 'Sint-Sebastiaansgilde van Gent tot 1779' (Masterscriptie, Gent, Universiteit Gent, 1982), 50–51.

²⁵⁷ Vermeir, 'Schuttersgilden en schutterijen', 15.

²⁵⁸ Rooms, *Lodewijk XIV*, 34.

²⁵⁹ "Amsterdam den 8 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.8.1667.

²⁶⁰ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o394v-f^o395v.

²⁶¹ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o396v.

²⁶² SAG, reeks 1bis, nr.5: Plakkaat van de vorst, 21 augustus 1667.

²⁶³ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o396v.

²⁶⁴ Rooms, *Lodewijk XIV*, 35–36.

²⁶⁵ Dirk De Reuck, 'Het bestuur van een plattelandsgemeente in de kasselrij van de Oudburg. Bellem 1672-1795' (Masterscriptie, Universiteit Gent, 1986), 37; SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o398r.

²⁶⁶ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o398r.

drie uur van Gent was. Dit bracht Gent in de meest precaire situatie van de gehele oorlog. Daarom werd Prins van Ligne naar Gent gestuurd met 3.000 man om daar elke bedreiging het hoofd te bieden.²⁶⁷ Deze werden nog eens aangevuld met de zes wachtgroepen van de stad die geloot werden uit de tiende man. Er werden daarnaast ook vier nieuwe kapiteins, Nicolaas Lautens, Louis Stalins, Bavieres en Vermeere, benoemd om de tiende man in de stad te gaan leiden.²⁶⁸ Tegen 7 september voegden er zich nog enige duizenden manschappen bij het Franse kamp nabij Deinze. Van daaruit deden ze regelmatig uitvallen tot aan de stad.²⁶⁹ Pas tegen 11 september werd het kamp bij Deinze opgebroken, maar de precieze eindbestemming was onduidelijk. Sommige nieuwsberichten gingen er vanuit dat het Bergen in Henegouwen was.²⁷⁰ Anderen nieuwskranten hadden de veronderstelling dat ze optrokken naar Aalst dat beschouwd werd als een tweede Troje.²⁷¹ Het stadsbestuur had het gevoel dat ze weer konden ademen en ontsloegen iedereen van de tiende man die geloot was.²⁷² De vraag kan wel gesteld worden of dit mogelijks een voorbarige beslissing was van de schepenen. Tegen 19 september zwierven er weer Franse plundersaars rond in de omgeving van Gent.²⁷³ De Fransen vernielden zodanig en vergaarden daar zo'n grote buit dat de burgers hoopten op hun spoedig vertrek.²⁷⁴ Alleen dachten de Gentenaars dat deze miserie niet snel zou eindigen. Turenne bevond zich met zijn leger bij Halle en zou daar overwinteren. Gezien daar niet genoeg ruimte was voor het leger zouden enkele cavalerie-eenheden zich inkwartieren rond Gent.²⁷⁵ Gelukkig voor Gent ging Turenne met zijn leger zich uiteindelijk inkwartieren in Rijsel.²⁷⁶

Afbeelding 6. François Duchatel, *Francisco de Moure Corterreal y Melo*, 17de eeuw. Olieverf op doek, 148 x 130 cm. Madeira, Museu Quinta das Cruzes.

Afbeelding 7. Cornelis Meysens, *Jean Gaspard Ferdinand de Marchin*, 17de eeuw. Gravure. Arolsen, Fürstlich Waldecksche Hofbibliothek.

²⁶⁷ "Antwerpen den 5 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.9.1667.

²⁶⁸ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o398r-f^o398v.

²⁶⁹ "Ghendt den 7. Augustii.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 8.9.1667.

²⁷⁰ "Brussel den 11 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.9.1667.

²⁷¹ "Ghendt den 15. September", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 15.9.1667; "Ghendt den 18. September.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 22.9.1667.

²⁷² SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o400r.

²⁷³ "Antwerpen den 19 september", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.9.1667.

²⁷⁴ "Gent den 22 september", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.9.1667.

²⁷⁵ "Ghendt den 6. October.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 6.10.1667.

²⁷⁶ "Ghendt den 10. October.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 10.10.1667.

Afbeelding 8. Philippe de Champaigne, *Henri de la Tour d'Auvergne, Vicomte de Turenne*, 17de eeuw. Olieverf op doek, 108,5 x 90 cm. Privébezit.

Afbeelding 9. Jean-Baptiste Mauzaisse, *Antoine, duc d'Aumont, maréchal de France*, 1835. Olieverf op doek, 73,5 x 56,5 cm. Versailles, Château de Versailles.

Van mei tot september hebben de Fransen gewoonweg een *promenade militaire* kunnen houden in de Spaanse Nederlanden.²⁷⁷ Welgeteld vier maanden was er maar nodig om grote delen van Graafschap Artesië en Vlaanderen in te nemen. Lodewijk kon zonder al te veel moeite zelfs tot aan het Sas van Gent optrekken.²⁷⁸ De handel in de Spaanse Nederlanden was daardoor in grote mate ontwricht. De oplossing was voor Karel II een verbod op invoer van wijn uit Frankrijk, Lotharingen, Metz, Bar en Luik.²⁷⁹ De reactie hierop van Lodewijk was de confiscatie van alle bezittingen en gronden van de onderdanen, zowel in de bezette gebieden als die onder de Spaanse vorst. Er worden geen uitzonderingen gemaakt voor personen die al contributies geleverd hebben of geleden hebben onder represailles. Lodewijk schakelt daarvoor de hulp in van zijn maarschalken en onderofficieren om deze confiscaties te voltooien.²⁸⁰ Het hek was daarmee helemaal van de dam. De Fransen gedroegen zich als grootste barbaren van de christelijke wereld, de Turken. Het nieuws wat ze gedaan hadden in het klooster Ter Muylen bij Liedekerke bereikte Gent. Al de nonnen, ongeacht hun leeftijd, moesten zich uitkleden waarop ze aangerand werden. Daarna werden ze met de voeten opgehangen aan balken en gezeseld tot bloedens toe. Verder hadden ze nog Karmelieten vastgebonden aan de staarten van hun paarden om ze zo voort te slepen. De Gentenaars waren zo geschokt dat ze zich afvroegen: “*Waer is nu de sachte Regeringhe die de Fransche soo dickmaels beloofd hebben in hunne leste ghedruckte Boecxkens?*”²⁸¹ Na de grote bedreiging van een belegering van de stad en het constante nieuws over de plundertochten in de omstreken vernemen de Gentenaars op 14 november eens goed nieuws. Frankrijk zou een wapenstilstand hebben aangeboden die tot april zou gelden. Enige argwaan brengt dit nieuws wel met zich mee. Sommigen zien het als een list om de Spanjaarden in hun ijver in slaap te wegen. Als dat het doel zou zijn van Frankrijk zouden

²⁷⁷ Camille Rousset, *Histoire de Louvois*, vol. 1 (Parijs: Didier et Cie, 1862), 106.

²⁷⁸ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f°398r.

²⁷⁹ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 11 oktober 1667.

²⁸⁰ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnance du roy, 28 oktober 1667.

²⁸¹ “Ghendt den 18. September.”, *Ghendtsche Post-tydinghen*, 19.9.1667.

ze daar moeilijk in slagen, want naast het nieuws van de wapenstilstand is er ook nieuws uit Madrid gekomen. Juan José van Oostenrijk, de bastaardzoon van Filips IV en landvoogd van de Spaanse Nederlanden van 1656-1658, zou terugkomen als landvoogd. Juan José liet daarbij melden dat hij deze functie met grote toewijding zou volbrengen en dat hij zijn leven ervoor wou geven. Daarnaast zou hij ook nog twee miljoen gulden bij zich hebben om de soldaten maandelijks te betalen.²⁸²

Dat geld kon voor Gent niet snel genoeg naar de Spaanse Nederlanden komen. Op 5 december werd de voorbuurten van de stad geteisterd door soldaten die ingekwartierd waren in Gent. Ze brachten een ravage aan bij alles wat ze passeerden en plunderden 13 wagens met goederen.²⁸³ Schepenen zaten met de handen in de haren en legden het zoeken naar een oplossing bij de generale staf. Daarop werd de volgende dag door de Schepenbank van de Keure geresolveerd dat er een delegatie naar Brussel gestuurd moest worden.²⁸⁴ De oplossing was niet om de troepen te laten vertrekken uit Gent, want op de nacht van 6 op 7 december werd er alarm geslagen aan de stadsmuren ter hoogte van de Brugse Vaart. Er was daar een groep Fransen gesignaleerd die het oude contributieland wou intrekken. Tegen de ochtend werden direct 1.000 ruiters en soldaten in die richting uitgestuurd, wat er toe leidde dat de Fransen zich terugtrokken.²⁸⁵ Een paar dagen later werd de bargie op de Brugse Vaart aangevallen en geplunderd door 400 Franse ruiters. Toevallig waren er Spaanse troepen in de buurt en schoten ze te hulp, wat zorgde dat het tot een handgemeen kwam. Uiteindelijk trokken de Fransen zich terug.²⁸⁶ Door de frequente interventies van de troepen in de omgeving van Gent, leek het voor de generale staf juist een noodzaak om extra troepen te stationeren in de stad. Het stadsbestuur verzette zich er tegen met als argument dat het in zou gaan tegen hun oude privilege. Daarnaast was de generale staf nog niet met een oplossing gekomen, want op 19 december waren de soldaten nog steeds de stad aan het vernielen, omdat ze hun soldij niet gekregen hadden. De schepenen voelden zich machteloos omdat ze zelfs niet in staat waren te onderhandelen met de soldaten. De Gentenaars waren dan wel ontkomen aan een belegering door de Fransen, maar nu werden ze effectief belegerd door hun eigen troepen.²⁸⁷

2.2 Vrede van Aken, januari-juni 1668

Op Nieuwjaarsdag 1668 zag Gent en haar omgeving er niet al te feeëriek uit. In de stad was er een ravage aangericht door haar eigen troepen. Het hinterland was dan weer een ravage door toedoen van de Franse troepen. De Gentse bevolking leefde in benauwdheid omdat er dagelijks Franse ruiters kwamen opdagen voor de stadspoorten die maar bleven stropen waar ze nog konden.²⁸⁸ Vanaf januari was er lichte oversterfte op te merken in Gent. Dat het te wijten is aan de vernieling van het platteland is moeilijk te achterhalen.²⁸⁹ De algemene prijzen voor het hele

²⁸² Vermeir e.a., *Een inleiding tot de geschiedenis*, 308; "Ghendt den 14. November.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 14.11.1667.

²⁸³ "Gent den 5 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.12.1667.

²⁸⁴ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f°408r.

²⁸⁵ "Ghendt den 7. December.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 8.12.1667.

²⁸⁶ "Brussel den 11 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.12.1667.

²⁸⁷ "Gent den 11 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.12.1667; "Gent den 19 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.12.1667.

²⁸⁸ "Gent den 1 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.1.1668; "Gent den 11 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.1.1668.

²⁸⁹ RAG, Parochie Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Pieters (Gent), nr. 1702: Doopakten, 2 november 1666 – 17 september 1672; RAG, Parochie Sint-Bavo (Gent), nr. 20-22: Doopakten, 28 augustus 1667 – 22 januari

jaar van de producten die te koop waren in Gent kende geen hoge stijging in 1668. Het is zelfs zo dat de prijzen van de producten gedurende de gehele oorlog niet zoveel hoger waren dan de jaren voor en na de oorlog. De weesprijzen van het graan stegen wel met meer dan 30% wanneer de oorlog uitbrak in lente. Die weesprijzen van graan zullen wel daarna lichtjes gaan zakken, maar niet tot het niveau van voor de oorlog. Het toont daarmee aan dat het aanbod van graan wat lager was tijdens de oorlog. Maar in het voorjaar van 1668, wanneer er een constante oversterfte is, dalen juist ook de weesprijzen van graan.²⁹⁰ Of de oversterfte te wijten is aan voedseltekorten is moeilijk dus te stellen, want in de zomer breekt er een pestepidemie uit in de stad. Maar het is dus niet gezegd dat de pest al in Gent was sinds januari.²⁹¹

De oorlog was ondertussen wel een nieuwe fase ingegaan van meer diplomatieke aard. De Nederlandse Republiek was verzeild geraakt in een oorlog met Engeland. In juni 1667 slagen ze er in om de Engelse vloot bij Medway in brand te steken. Maar de Republiek richt haar pijlen nu liever op haar zuidelijke grens.²⁹² Gedreven door het devies '*Gallica amica, non vicina*' zorgt dit ervoor dat ze de Vrede van Breda (21 juli 1667) sluiten waarbij ze tevreden zijn met compromissen met Engeland.²⁹³ De Engelse delegatie had tijdens de onderhandelingen voor de Vrede van Breda al laten weten aan De Witt en de Staten-Generaal dat ze bereid waren om een anti-Franse alliantie te vormen tussen Engeland, de Verenigde Provinciën en Zweden. De Witt sloeg het voorstel af om te kunnen onderhandelen met Lodewijk. Alleen slaagde hij daar niet in en kwam hij onder druk te staan door de Nederlandse handelaars die actie wilde zien van de Staten-Generaal.²⁹⁴ Het resultaat was dat op 28 januari in Den Haag dus toch de Triple Alliantie gesloten werd tussen de Verenigde Provinciën, Engeland en Zweden.²⁹⁵ Dit zorgde voor enige blijdschap in Gent na al die maanden van ellende.²⁹⁶

Ondertussen was Frankrijk op diplomatiek vlak ook niet blijven stil zitten. Maria Anna van Oostenrijk had meerdere malen geprobeerd haar broer, Leopold I, ervan te overtuigen steun te bieden aan de Spaanse Nederlanden in de oorlog. Voor Leopold I was dat niet zo belangrijk, want hij was meer bezorgd om de erfopvolging van de Spaanse troon.²⁹⁷ Lodewijk heeft daarvan gebruik gemaakt en sloot op 19 januari 1668 een geheim verdrag met Leopold over de verdeling

1680; RAG, Parochie Sint-Bavo (Gent), nr. 68: Overlijdens- en begrafenisakten, 30 mei 1671 – 18 maart 1686; RAG, Parochie Sint-Jacobs (Gent), nr.189-191: Doopakten, 9 oktober 1664 – 27 december 1687; RAG, Parochie Sint-Jacobs (Gent), nr. 216-217: Overlijdens- en begrafenisakten, 2 januari 1663 – 7 mei 1691; RAG, Parochie Sint-Martinus (Ekkergem, Gent), nr. 228-229: Doopakten, 24 juni 1666 – 8 juli 1695; RAG, Parochie Sint-Martinus (Ekkergem, Gent), nr. 250-252: Overlijdens- en begrafenisakten, 17 augustus 1645 – 29 januari 1706; RAG, Parochie Sint-Michiels-Noord (Gent), nr. 87-88: Doopakten, 5 september 1670 – 28 januari 1702; RAG, Parochie Sint-Michiels-Zuid (Gent), nr. 104-105: 5 december 1654 – 28 december 1709; RAG, Parochie Sint-Niklaas(Gent), nr.121: Doopakten, 2 juni 1670 – 29 december 1685; RAG, Parochie Heilig Kerst/Sint-Salvator (Gent), nr. 156-157: Doopakten, 19 februari 1668 – 2 augustus 1698.

²⁹⁰ Solange Gysen, 'Koopkrachtvergelijking in de 17e eeuw op basis van Gentse instellingsrekeningen (deel 2)' (Masterscriptie, Gent, Universiteit Gent, 1982), passim.

²⁹¹ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 280–81.

²⁹² Lynn, *The wars of Louis XIV*, 108.

²⁹³ Edward De Maesschalck, *Ondergang. De val van Habsburg in de Nederlanden* (Antwerpen: Davidsfonds, 2022), 17; Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 12.

²⁹⁴ McIntosh, 'French diplomacy during the War of Devolution, 1667-68.', 117–18.

²⁹⁵ Rooms, *Lodewijk XIV*, 37.

²⁹⁶ "Antwerpen den 6 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.2.1668.

²⁹⁷ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 70.

van de Spaanse gebieden.²⁹⁸ Bij het overlijden van Karel II van Spanje zonder verdere mannelijke erfgenaam zal Leopold I Spanje, Indië en Noord-Italië krijgen. Lodewijk zal dan de Spaanse Nederlanden, Franche-Comté, de Filippijnen, Navarra en Napels krijgen.²⁹⁹ Om te zorgen dat Spanje deze verdeling zou aanvaarden zal Frankrijk militaire druk en het Heilig Roomse Rijk diplomatieke druk uitoefenen.³⁰⁰

De blijdschap bij de Gentenaars over de Triple Alliantie werd snel vervangen door grote ontsteltenis wanneer ze vernamen dat onder leiding van Condé Franche-Comté werd aangevallen. Maar ook van dichterbij kwamen er verontrustende berichten. Turenne zou bij Douai weer 10-20.000 soldaten op de been gebracht hebben.³⁰¹ Begin maart zou hij met 8.000 soldaten naar Rijsel trekken, wat de bevolking het vermoeden gaf dat de campagne elk moment weer kon beginnen. Die vrees werd dan ook reëler wanneer de Fransen trachtten het Land van Waas binnen te dringen, maar daar niet in slaagden door te hoog water en het dappere verzet van de boeren. Deze waren wel helemaal uitgeperst door de vele contributie-eisen.³⁰² Tegen 12 maart kwam er verlossend nieuws dat de ambassadeurs van Engeland en de Nederlandse Republiek aan het Franse hof er in geslaagd waren een wapenstilstand te bewerkstelligen tot eind maart.³⁰³ Ondertussen was ook de Franse gezant Charles Colbert (1625-1696), de latere minister van Buitenlandse Zaken, aangekomen in Aken.³⁰⁴ De Triple Alliantie zal daar Frankrijk de keuze geven tussen het annexeren van de al veroverende gebieden in de Spaanse Nederlanden of het innemen van het Hertogdom Luxemburg en Franche-Comté.³⁰⁵

In Gent keert ondertussen de rust wat terug, maar de focus was nog steeds gericht op voorbereidingen treffen voor een komende campagne die elk moment kon beginnen. Vanaf 1 maart moest elke deken dagelijks voor elke tien personen in zijn gebuurte een schelling ontvangen en dit voor vier maanden lang. Het gecollecteerde geld werd dan wekelijks opgehaald en nageteld door de tresorie van de stad, Sebastiaan D'Hane. De personen die in de armenhuizen verbleven kregen van de stad wel vrijstelling in het meebetalen van het huisgeld. Met dat geld zou het stadsbestuur de opgelichte keurlingen en soldaten betalen, maar eveneens nog 600 man troepen oplichten.

Zo'n 1.000 mannen, weduwen, jonge dochters en knechten ouder dan 18 jaar zowel als geestelijken en suppoosten van de Raad van Vlaanderen moesten helpen met de werken aan de vestigingsmuren.³⁰⁶ Op 18 maart trokken er 600 *kloecke Spangiaerden* door de stad en waren er al eerder twee schepen met Spaanse soldaten aangemeerd.³⁰⁷ Tegen midden april werden er 200 ruiters en 200 infanteristen samen met 20-25 timmerlieden uitgestuurd naar Deinze om daar de brug over de Leie te ontmantelen.³⁰⁸ De Staten van Vlaanderen ontvingen op 24 maart een brief van de koningin-regentes waarin ze vroeg hun loyaliteit te betuigen aan hun wettige vorst. Ze maande de Staten aan om al de middelen aan manschappen en geld te verzamelen voor de

²⁹⁸ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 13.

²⁹⁹ Kamen, *Spain, 1469-1714*, 282.

³⁰⁰ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 70.

³⁰¹ "Gent den 27 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.3.1668.

³⁰² "Gent den 4 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1668.

³⁰³ "Gent den 12 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1668.

³⁰⁴ "Gent den 27 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.3.1668.

³⁰⁵ Rooms, *Lodewijk XIV*, 37.

³⁰⁶ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Voorgeboden, 28 februari 1668; "Gent den 26 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.3.1668.

³⁰⁷ "Gent den 19 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.3.1668.

³⁰⁸ "Gent den 19 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.4.1668.

komende campagne.³⁰⁹ Of sommige Gentenaars loyaal aan hun vorst waren en bereid hem te dienen, was misschien ver te zoeken. Er hadden burgers aan het stadshuis, de Sint-Niklaaskerk en de pilaren van de Raad biljetten opgehangen waar er misachtend gesproken werd over Karel en de Raad van Vlaanderen. De schepenen beloofden 2.000 carolus gulden wie kon aanwijzen wie de daders waren.³¹⁰ De Staten kregen wel de hulp van Juan José die met een grote legermacht uit Spanje zou komen.³¹¹ Hij bevond zich al in de Spaanse haven Coruña en zou over zeven à acht dagen toekomen in Gent.³¹² Wat ze in Gent niet wisten was dat Juan José begon te twifelen aan zijn aanstelling als landvoogd over de Spaanse Nederlanden. Hij was heel misnoegd over het feit dat hij niet het bestuur van het Spaanse Rijk op zich mocht nemen. Dit zou leiden tot een politieke crisis in Spanje. Juan José zal uiteindelijk nooit meer een voet zetten in de Spaanse Nederlanden en daarmee kwam er ook geen grote legermacht zoals beloofd was.³¹³ Het was dus voor de Spaanse Nederlanden niet ongelegen dat Lodewijk de wapenstilstand wou verlengen tot eind mei.³¹⁴

De reden tot verlenging van de wapenstilstand was dat Frankrijk een beslissing had genomen in Aken. Het had tegen de wensen van de Triple Alliantie in gekozen om de veroverde gebieden van de Spaanse Nederlanden te behouden en te annexeren. Dit werd dan uiteindelijk vastgelegd op 2 mei 1668 met de Vrede van Aken.³¹⁵ Het ondertekenen van de vrede betekent nog niet het definitieve einde van de oorlog. Op hetzelfde moment dat het in Gent bekend werd dat de vrede ondertekend was, vernam men ook dat er 6-8.000 Fransen van Roeselare naar Bellem trokken om daar de Brugse Vaart over te stekken. Tegen de nacht hadden ze hun kamp opgeslagen bij Zomergem om van daaruit contributies te gaan opeisen in het oude contributieland.³¹⁶ Ze werden nog eens versterkt met 400 veteranen die hun verdiensten al bewezen hadden in Catalonië en Portugal. De ravage op het platteland nam onmetelijke proporties aan. Alleen voor de Kasselrij Oudburg was er al aan 32.000 gulden aan contributies opgehaald. De Spaanse troepen hadden zeker ook hun aandeel in deze vernieling. Tien weken lang hadden 400 Spaanse ruiters Waarschoot en omgeving belegerd om een contributie van 80.000 gulden bijeen te kunnen krijgen. Het einde van de miserie kwam naderbij wanneer Markies Castel Rodrigo liet weten dat ze men in Parijs de vrede had geratificeerd. Hij schatte in dat het gepubliceerd zou worden tussen 25 en 26 mei.³¹⁷

Pas op 29 mei verkreeg de Raad van Vlaanderen de officiële aankondiging van de vrede met Frankrijk. Op 2 juni werd dit om 12 uur 's middags plechtig meegedeeld aan de Gentenaars door de eerste secretaris Frans Schoorman. Trompetten, schalmeien en alle klokken weergalmden in de stad. Schoorman werd daarbij vergezeld door de hoogbaljuw, de voorschepen met de drie opvolgende schepenen van de Keure en de eerste twee schepenen van

³⁰⁹ "Gent den 26 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.3.1668.

³¹⁰ SAG, reeks 110, nr.1: Voorgeboden muiters, 5 mei 1668.

³¹¹ "Gent den 26 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.3.1668.

³¹² "Brussel den 27 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 27.3.1668.

³¹³ Darby, *Spain in the seventeenth century*, 70.

³¹⁴ "Gent den 19 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.4.1668.

³¹⁵ Rooms, *Lodewijk XIV*, 37.

³¹⁶ "Gent den 10 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.5.1668; "Oostende den 13 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.5.1668.

³¹⁷ "Gent den 24 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.5.1668.

Gedele.³¹⁸ Over de gehele Spaanse Nederlanden werd het nieuws verspreid met de onderstaande woorden:

Men laet weten, dat tusschen de Koninckrijcken van Hispangien ende Vranckrijck is gepubliceert eenen goeden, vastenen de stadigen Peys, met vrientschap ende volk men reconciliatie tusschen den hooghsten ende machtighsten Prince CAREL, by der gratie Godts Koninck van Hispangien, Aerts-Hertogh van Oostenrijck, Hertogh van Bourgondien, Brabandt, &c. Grave van Vlaenderen, &c. onse Souverynen Heere; ende den hooghsten ende machtighsten Prince LOUIS, by der gratie Godts Koninck van Vrankrijck ende van Navarre, soo voor hun als hunne Vassalen, Ondersaten ende Dienaren, ende alle hunne Koninckrijcken, Provintien, Landen ende Heerlyckheden van hunne onderdanigheyt: ende dat by middel van dien aen hun is toegelaten, te gaen ende komen, weder-keeren ende te blijven, in alle Plaetsen van deselve koninghrijcken, Staten ende Landen, te Negotieeren ende Coopmanschappen, onderhouden correspondentie den eenen met den andere, ende dat in alle liberteyt ende versekerheydt, soo te Lande als te Water, ende op de Revieren ende andere Wateren, soo op deze als de andere sijde van de Bergen. Ende om deselve daer inne te maintineeren, is wel expresselijck verboden aen alle Personen, van wat qualiteyt dat hy sy, hem te vervorderen iets te doen, oft t'moveren eenige saecke, die 't soude mogen wesen, contratie ende tot naedeel van dien, op peene van rigoureselijck ghestraft: te werden, ghelijck Overtreders van den Peys, ende Peturbateurs van de gemeyne Ruste.³¹⁹

Dit was het einde van de Devolutieoorlog die een goed jaar eerder van start was gegaan. Het was een periode die voor geweld, plunderingen, ravage en angst voor belegering had gezorgd bij de Gentenaars, maar dat was voorbij. De Fransen bij Roeselare namen hun boeltje en vertrokken terug richting huiswaarts.³²⁰ Charleroi, Binche, Ath, Douai, Doornik, Oudenaarde, Rijsel, Armentières, Kortrijk, Sint-Winoksbergen, Veurne en hun baljuwschap zullen niet wederkeren naar de Spaanse Nederlanden.³²¹

³¹⁸ RAG, Raad van Vlaenderen, nr. 808: Register, f^o55r-f^o57v; SAG, reeks 107, nr.6: Resolutieboek van de Keure, f^o418r.

³¹⁹ "Gent den 4 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.6.1668.

³²⁰ "Gent den 4 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.6.1668.

³²¹ *Traictè de paix entre les couronnes d'Espagne et de France* (Gent : Bauduin Manilius, 1686), 6.

3 VREDE ALS INTERMEZZO

3.1 Einde van de oorlog, maar niet van de problemen

De oorlog was voorbij, maar daarmee niet de problemen. Op 18 juni 1668 kwam Baron van Lembeke melden aan het stadsbestuur dat hij op bevel van de landvoogd troepen moest laten inkwartieren in Gent. De Gentenaars zowel als de stadsmagistraten waren niet vergeten hoe hun eigen troepen zich hadden gedragen in de zopas geëindigde oorlog. Door een smoes, het vragen van een kopie van dat bevel, wisten de stadsmagistraten tijd te winnen en stuurden dezelfde dag nog een delegatie uit naar Brussel om het bevel aan te vechten bij de landvoogd.³²² Tegen het midden van de 17de eeuw was er een uitgebreid systeem waardoor steden en regio's zich konden vrijkopen van inkwartieringen voor een periode van een jaar of een winter. De centrale overheid was niet tegen dit systeem, omdat het extra geld voor de staatskas bracht. Het vrijkopen gaf geen garantie dat er geen troepen zouden ingekwartierd worden. De landvoogd beschikte over het recht dat in geval van nood toch troepen konden gestationeerd worden in vrijgekochte plaatsten. Dan werd de afkoopsom terugbetaald door de centrale overheid.³²³ Of Gent zich had vrijgekocht van inkwartiering op dat moment is niet echt geweten, maar de delegatie kwam wel van een kale reis terug uit Brussel. Ze waren niet geslaagd in hun opzet en moesten de soldaten toelaten in hun stad.³²⁴ Ondertussen had Baron van Lembeke al de nodige foerragie aangekocht in de Kasselrij Oudburg.³²⁵

Naast de burgerwacht en de schuttersgilden was er in Gent dus ook nog militairen aanwezig in de vorm van een permanent garnizoen aanwezig in het Spanjaardenkasteel en ingekwartierde troepen. In Gent was er een militaire gouverneur die uitsluitend bevoegd was voor militaire aangelegenheden met betrekking op het garnizoen, zoals in Antwerpen, Kamerijk en de forten. In de overige versterkte plaatsen beschikte de gouverneur ook bevoegdheid over civiele zaken. De gouverneur was in vele gevallen een kolonel van een ontbonden regiment die deze functie uitoefende als fin de carrière. Hij had de leiding over een staf van medewerkers en een compagnie infanteristen. De staf bestond uit lagere officieren die na het reformeren van hun compagnie in een garnizoen waren ondergebracht. Ze behielden wel hun vergoeding die ze daarvoor kregen. Wanneer er nieuwe troepen gelicht werden, beschikte het leger over een reservekader aan officieren. In de meest belangrijke steden en/of vestingen waren er ook hogere officieren te vinden. Dit zorgde er uiteraard voor dat de loonkost sterk steeg. Deze werden allemaal *reformado* of *entretenido* genoemd. De staf bestond uit een luitenant-gouverneur die de plaatsvervanger was van de gouverneur in geval van afwezigheid. De sergeant-majoor was de belangrijkste medewerker, hij had de rechtstreekse leiding over het garnizoen en was verantwoordelijk voor het bewaren van de veiligheid, het inkwartieren van soldaten in de winter en het bewaken van strategische punten in de stad. Deze wachtdiensten werden zowel door het permanente garnizoen als tijdelijke troepen gedaan. Daarvoor was hij de belangrijkste schakel en bemiddelaar met de stadsmagistraat, waardoor hij over tact en autoriteit moest beschikken. Als er geen conflicten waren tussen de troepen en burgers was dat dan ook zijn verdienste. Daarom gaven vele steden ook een maandelijks vergoeding aan hem voor zijn diensten. Hij werd bijgestaan door een à twee adjudanten afhankelijk van de grote van de stad en vesting. Deze vervingen hem bij zijn afwezigheid.

Verder had je nog een munitionaris die instond voor het bijhouden en stockeren van munitie en levensmiddelen. In geval van een groot garnizoen, veel geschut en of omvangrijke stocks werd er een aparte munitionaris aangesteld voor de levensmiddelen.³²⁶ De munitionaris

³²² SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o420r-f^o420v.

³²³ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 238.

³²⁴ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o420r-f^o420v.

³²⁵ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 238: Resolutieboek, f^o134r-f^o134v.

³²⁶ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 63–65.

werd vaak gekozen uit de lokale magistratuur wegens de kennis van de markt en relaties met de plaatselijke handelaars. In het geval van Gent was het belangrijk dat de stock niet meer dan 50% was opgebruikt in het geval van een belegering. De stock beschikte over tarwe(bloem), rogge(bloem), spelt, bonen, erwten, haver, gerst, rijst, lijnolie, olijfolie, azijn, zout, wijn, brandwijn, gezouten vlees, spek, kaas, bier, boter, kaarsen, hop, verscheidende kruiden voor geneesmiddelen en veel zout om het vlees en de vis langer te bewaren. Het verlies van producten die bedorven geraakten per jaar circuleerde rond de 4-10%. Om dat zo laag mogelijk te houden werd de stock verdeeld als die te groot werd. De zolders en andere stockageruimtes werden geregeld gezuiverd. Vaak in de nazomer werd er ongeveer 1/6 van het graan verkocht aan de bevolking omdat het anders slecht ging worden. Met dat geld werd dan nieuw graan aangekocht. Om de zes jaar werd dus de gehele stock vernieuwd.³²⁷ Een munitionaris uit de lokale magistratuur had ook zijn problemen. Zo waren ze loyaal aan belangengroepen in de stad of regio. Er werden niet altijd de beste goederen aangekocht aan de laagste prijs en of de beste magazijnen gehuurd om die te stockeren. Soms lieten ze voedsel opzettelijk bederven of liquideerde men nog niet bedorven goederen.³²⁸ De munitionaris kreeg hulp van oudere of invalide soldaten die een *plaza muerta* kregen binnen het garnizoen. Ze konden daar rustig hun dienst doen als klusjesman, portier of helpen in de stockageruimtes.³²⁹

Naast de gouverneur was er in de stad ook een compagnie van minstens 174 Spaanse infanteristen aanwezig in Gent. De omvang van het garnizoen kon wel eens veranderen afhankelijk van de situatie in de Spaanse Nederlanden en vooral in de omstreken van Gent (zie p. 131). Deze werd ook wel eens aangevuld met ingekwartierde eenheden.³³⁰ Het probleem was niet alleen de wanorde en destructie die de troepen in de stad aanbrachten. Het vergde van de lokale overheid telkens een grote inzet qua organisatie om de troepen in te kwartieren. Gent was een omwalde stad, waardoor er beperkte logeerplaats was zoals het Spanjaardenkasteel. Dus het stadsbestuur was genoodzaakt de troepen onder te brengen bij haar inwoners. Meestal zorgde de centrale overheid ervoor dat de steden tijdens de wintercampagne werden ingelicht over het mogelijke aantal troepen dat ze zouden over de vloer krijgen in de winterperiode. Dit kon uiteraard veranderen naargelang het verloop van de oorlog. De stedelijke autoriteiten beschikten over een lijst van alle beschikbare huizen met gegevens over het aantal kamers en de samenstelling van het gezin. Ten laatste één dag voor de aankomst van de troepen in de stad kregen de stadsmagistraten de lijst met de namen en bijnamen van de soldaten, hun rang, al dan niet getrouwd en hoeveel kinderen ze hadden. Met die gegevens werden dan de troepen over de stad verdeeld. Elke burger kreeg een biljet met de vermelding van zijn huis en met de namen van alle soldaten met hun rang waarvoor ze logeerruimte moesten voorzien in hun huis. De soldaten die nog geen logeerplaats hadden toegewezen gekregen, moesten buiten de stad overnachten. Wanneer er nog steeds troepen buiten moesten slapen na een afgesproken datum moest de stad voor elk van de soldaten twee stuivers betalen. Het was ook geen evidente zaak om de troepen te verdelen onder de burgers, omdat er met verschillende factoren rekening moest gehouden worden. Er waren burgers die vrijgesteld waren van het bieden van logeerplaatsten. In het geval van grote steden waren er meer huizen dan er soldaten moesten ingekwartierd worden. Vele burgers konden zich vrijstellen mits een betaling van 4-120 gulden per jaar. Dit was afhankelijk van het aantal ruimtes dat hun huis telde. Soldaten hadden wel het recht om een specifieke accommodatie te verkrijgen bepaald door hun rang. Dat maakte de inkwartiering van de troepen in de stad er niet gemakkelijker op. Wanneer een officier getrouwd was, moest er een extra ruimte voorzien worden voor zijn familie.³³¹ Als voorbeeld hebben we het jaar 1672 wanneer er

³²⁷ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 209–10.

³²⁸ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 216.

³²⁹ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 65.

³³⁰ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 75.

³³¹ Rooms, 239–42.

11 compagnieën in de stad waren die goed waren voor zo'n 1.032 ingekwartierde troepen. Elk van die compagnieën hadden nog 24 tot 42 vrouwen bij zich. Daarmee moest er eigenlijk een plaats gevonden voor 1.383 personen. Daarnaast hadden ze ook kinderen bij zich wat het totale aantal personen die ingekwartierd moesten worden op 2.436 kwam. Dat was een stijging van 136%.³³² Dit bracht Gent zo'n 3.747 gulden op om die gezinnen onder te brengen in de stad.³³³ De families gingen wel niet altijd mee met hun man op campagne. Wanneer de compagnieën vertrokken richting Maastricht bleven er 161 vrouwen achter in Gent.³³⁴ Voor 1675 was er een gelijkaardige situatie met 349 vrouwen op 1.138 soldaten, waar Gent 3.147 gulden voor kreeg.³³⁵

Om de orde zoveel mogelijk te bewaren in de stad, was het ideaal dat compagnieën gegroepeerd werden. Alleen was dit ideaal quasi onmogelijk. Enerzijds hadden niet alle wijken de geschikte ruimtes voor al die verschillende rangen. Een kolonel had recht op minstens twee kamers met vier gedekte bedden, een keuken, stal en kelder. Hoe lager de rang hoe minder luxueus de accommodatie was, want een soldaat kreeg moest een kamer delen met een tot zeven andere soldaten. Daarvan werd het bed telkens ook gedeeld met twee. Anderzijds wilde de lokale overheid zorgen voor een gelijke verdeling van de troepen over de verschillende wijken.³³⁶

Soldaten laten inkwartieren in je huis was en bleef zwaarder dan je vrijkopen ervan. Gezinnen die arm waren en niet beschikten over de nodige bedden(goed), maar wel beschikten over de nodige ruimte kregen dan het nodige van de lokale of centrale overheid. Naast accommodatie hadden soldaten ook het recht op een tafellaken en een servet die om de acht dagen vervangen moest worden. Ze hadden het recht op gebruik van het vuur in de keuken, licht, azijn, olie, zout en peper om hun maaltijden te kunnen bereiden. Om van deze diensten te kunnen genieten moest de soldaat serviciegeld betalen. Dat ging over anderhalve stuiver per dag die om de halve maand betaald moest worden aan de gastheer. Voor officieren, afhankelijk van hun rang, bedroeg het serviciegeld tussen de drie stuivers tot vier gulden. De goeude burgerij waren degene die zich voornamelijk ontdeden van deze last door zich vrij te kopen. Andere burgers huurden een kamer die voldeed aan de eisen elders in de stad. Een tweede optie was dat de stad de soldaten voorzag van logiesgeld. Met dat geld konden dan de troepen zelf op zoek gaan naar een geschikte logeerplaats in de stad. dat bedrag ging van 1 gulden 6 deniers voor een soldaat tot 40 gulden voor een kolonel. De onkosten die de stad daardoor maakte mocht het dan in rekening brengen door het af te trekken van de volgende bedden die ze moesten betalen aan de centrale overheid. Ook dit verliep in sommige gevallen niet zonder problemen. Het kon zijn dat burgers een hoger bedrag vroegen aan de soldaten dan wettelijk voorzien was in de ordonnaties. De soldaten konden een klacht daarover indienen bij de stedelijke autoriteiten die dan ervoor zorgden dat de afgesproken bedragen gerespecteerd werden. Een nog groter nadeel van het gebruik van logiesgeld was dat de soldaten deze som nagenoeg onmiddellijk hadden uitgegeven aan andere zaken dan aan een logeerplaats. Daardoor was de stad dan toch

³³² SAG, reeks 133, nr. 29: Liste des femes reffees dans la ville de Gand de tercio de Maistre de camp Gaiaffa et d'Olio, 1672.

³³³ SAG, reeks 133, nr. 29: Ontfanc van vrouwe van regiments van Maistre de camp Gaiaffa ende Ullega, 1672.

³³⁴ SAG, reeks 133, nr. 29: Liste des feme reste den la ville de Gand de la garnison qui encht sorti pour aller a Mastricht du terce de monsieur d'Olio dit baron de Lenial, 1672; SAG, reeks 133, nr. 29: Liste des feme reste den la ville de Gand de la garnison qui encht sorti pour aller a Mastricht du terce de Geaffe, 1672.

³³⁵ SAG, reeks 133, nr. 29: Ontfanc van vrouwe, 1675.

³³⁶ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 239–42.

genoodzaakt om een logeerplaats te gaan zoeken voor die soldaten op kosten van de stadskas. Dit zorgde ervoor dat steden alleen in heel uitzonderlijke gevallen gebruik maakten van dit logiesgeld. Deze gehele regeling voor het inkwartieren van soldaten gelde ook voor de geallieerde troepen in de stad.³³⁷ Het was een helse karwei voor het stadsbestuur om soldaten in te kwartieren. Niet alleen bracht dit soms problemen tussen soldaten en burgers, maar ook tussen de geprivilegieerde burgers in de stad, het stadsbestuur en andere stedelingen. De clerus, adel, stadsmagistraten en leden van de Raad van Vlaanderen waren allemaal vrijgesteld van inkwartiering van troepen in hun huis.³³⁸ Wanneer er niet genoeg ruimte of huizen ter beschikking waren, werd er beslag gelegd op leegstaande woningen in de stad.

Een andere ideale oplossing waren de vele leegstaande refugehuizen die verbonden waren aan kloosters.³³⁹ Dit verlichtte de druk bij de burgers in de stad. Wel was er een uitzondering voor vrouwenkloosters en begijnhoven en eveneens voor alleenstaande vrouwen en weduwes in de stad. De clerus was daarover heel ontevreden en pleitte eerder voor het leveren van andere diensten of een eenmalige of procentuele belasting. In de meeste gevallen werd er een overeenkomst gesloten tussen het stadsbestuur en de clerus over het aantal soldaten dat kon ondergebracht worden bij de geestelijken. De centrale overheid trachtte daarbij wel steeds druk uit te oefenen op de aartsbisschop van Mechelen of de plaatselijke bisschoppen, maar in de meeste gevallen hield de clerus het been stijf. Voor de raadsheren van de Raad van Vlaanderen zowel als die van de stadsmagistraat was het moeilijker om hun immuniteit te behouden gezien ze niet de een gelijkaardige morele druk konden uitoefenen als de clerus dat kon.³⁴⁰

Met de verplichting van de landvoogd werden de troepen van Baron van Lembeke in de stad toegelaten. Wel bleef een groot deel van de cavalerie buiten de stad.³⁴¹ Dat was gemakkelijker omdat het om kleinere eenheden ging en er op het platteland de ruimte was om de paarden te kunnen stallen.³⁴² In totaal zou het om 2.000 cavaleristen en ongeveer 3.000 paarden gaan. Deze zorgden tot nu toe niet voor problemen voor de stad zolang ze hun soldij maar kregen.³⁴³ Ondertussen hadden de Staten van Vlaanderen ook de vraag gekregen om 16.000 soldaten te onderhouden. Dit betekende dat ze voor elke cavalerist 12 stuivers en voor elke infanterist 5 stuivers per dag moesten betalen. De landvoogd wist dat dit geen aantrekkelijk voorstel was, maar zette enige druk door te stellen dat hiermee instemmen een blijk van trouw aan de vorst zou zijn.³⁴⁴ Tegen begin augustus kwam er nog een Spaans regiment van Forado zich in de buurt van de stad vestigen dat 1.100 man sterk was.³⁴⁵ Dit zorgde ervoor dat de stad en omgeving zes Waalse, een Spaanse, twee Duitse en een Engelse eenheid telde.³⁴⁶ Met zo veel troepen in de stad en omgeving ontstond de noodzaak om barakken te bouwen.³⁴⁷ De ervaring van de stadsmagistraten met eigen troepen in de stad was wel zodanig negatief dat het nooit goed zou boteren met de Baron van Lembeke. Op 5 september 1668 werd door Baron van

³³⁷ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 242–46.

³³⁸ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 250.

³³⁹ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 240.

³⁴⁰ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 251–52.

³⁴¹ “Gent den 25 Juny”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.6.1668.

³⁴² Rooms, *Lodewijk XIV*, 160–61.

³⁴³ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 220; “Gent den 29 July”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.7.1668.

³⁴⁴ “Gent den 25 Juny”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.6.1668.

³⁴⁵ “Gent den 2 Augusti”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.8.1668.

³⁴⁶ “Gent den 3 September”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1668.

³⁴⁷ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 238: Resolutieboek, f^o147v.

Lembeke gevraagd aan de schepenen of ze iemand van de schepenen 's anderendaags tegen 7 uur in de ochtend naar hem konden sturen. Hij had op bevel van de landvoogd een monstering te houden om nieuwe soldaten aan te werven voor het leger, maar daarbij moest er ook een vertegenwoordiger van de stad aanwezig zijn. De Schepenbank van de Keure zou niemand aanwijzen om die taak uit te voeren, omdat ze die vraag van de landvoogd zelf niet ontvangen had.³⁴⁸ Tegen begin oktober doet zich een eerste voorval voor tussen de soldaten. In de voorstad ter hoogte van de Antwerpse Poort vond er een gevecht plaats tussen Spaanse en Duitse troepen als een gevolg van een misverstand. Er zouden vier Spanjaarden overlijden en enkele gewonden vallen door het gevecht. Onmiddellijk werd er ingegrepen om zulke voorvallen te vermijden.³⁴⁹ Zo werden de troepen een maand later allemaal betaald om de orde weer te doen terugkeren.³⁵⁰ Tegen 8 december was het voor de centrale overheid in Brussel genoeg geweest. De Schepenbank van de Keure ontving een brief van de Jan Baptiste Brouhoven, Baron van Bergeyck en lid van de Raad van State, en Louis Errembauld, voorzitter van de Raad van Vlaanderen. Het stadsbestuur werd daarin duidelijk gemaakt dat het geen zin had zich te verzetten tegen het inkwartieren, want het was van levensbelang voor de Spaanse Nederlanden en zeker voor Gent.³⁵¹

Met de Vrede van Aken lag opeens die grens met Frankrijk een stuk dichterbij Gent.³⁵² In de zomer kwam het nieuws in Gent dat Frankrijk haar nieuwe aanwinsten als Ath, Doornik, Kortrijk en Rijsel zouden versterken. Het ging daar niet over kleinschalige werken, maar om enkele projecten waarbij alleen al voor Rijsel 170.000 gulden werd uitbesteed.³⁵³ Gent was daarop in augustus ook begonnen met reparatiewerken aan het Spanjaardenkasteel voor 36.000 gulden, wat de mogelijkheid moest bieden om daar 2.000 soldaten in onder te brengen.³⁵⁴ Ondanks dat de schepenen de hete adem van de vijand van dichtbij voelden, waren en bleven ze wantrouwig tegenover de soldaten in de stad. Ze waren het niet vergeten hoe de eigen troepen zich gedroegen tijdens de Devolutieoorlog naar de bevolking toe. Ironisch genoeg begonnen de dag nadat de brief van Bouchoven en Errembauld ontvangen werd de soldaten te plunderen en te stelen, omdat ze minder betaald werden.³⁵⁵

De stad werd ondertussen ook geteisterd door een ander gevaar: de pest. Vandaag wordt de link tussen epidemieën in de vroegmoderne tijd gelegd met doortrekkende soldaten.³⁵⁶ De kans dat het stadsbestuur het zelfde verband legde, lijkt dan ook niet onwaarschijnlijk. De stad was al dichtbevolkt met 7.896 inwoners/km². Met de ca. 7.000 troepen die ondergebracht werden bij de burgers zorgde dit voor een stijging van 14% van de bevolkingsdichtheid in de stad.³⁵⁷ Mensen leefden dichterbij elkaar met dat er soldaten in huizen te slapen gelegd werden. Dat had zo zeker zijn invloed op de hygiëne in de stad. De eerste besmettingen van pest werden opgemerkt op 16 juli 1668. De schepenen vroegen direct hulp van de Augustijnen om de

³⁴⁸ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f^o425v-f^o426r.

³⁴⁹ "Gent den 11 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.10.1668.

³⁵⁰ "Gent den 14 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.11.1668.

³⁵¹ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 15–16.

³⁵² Rooms, *Lodewijk XIV*, 37.

³⁵³ "Gent den 29 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.7.1668.

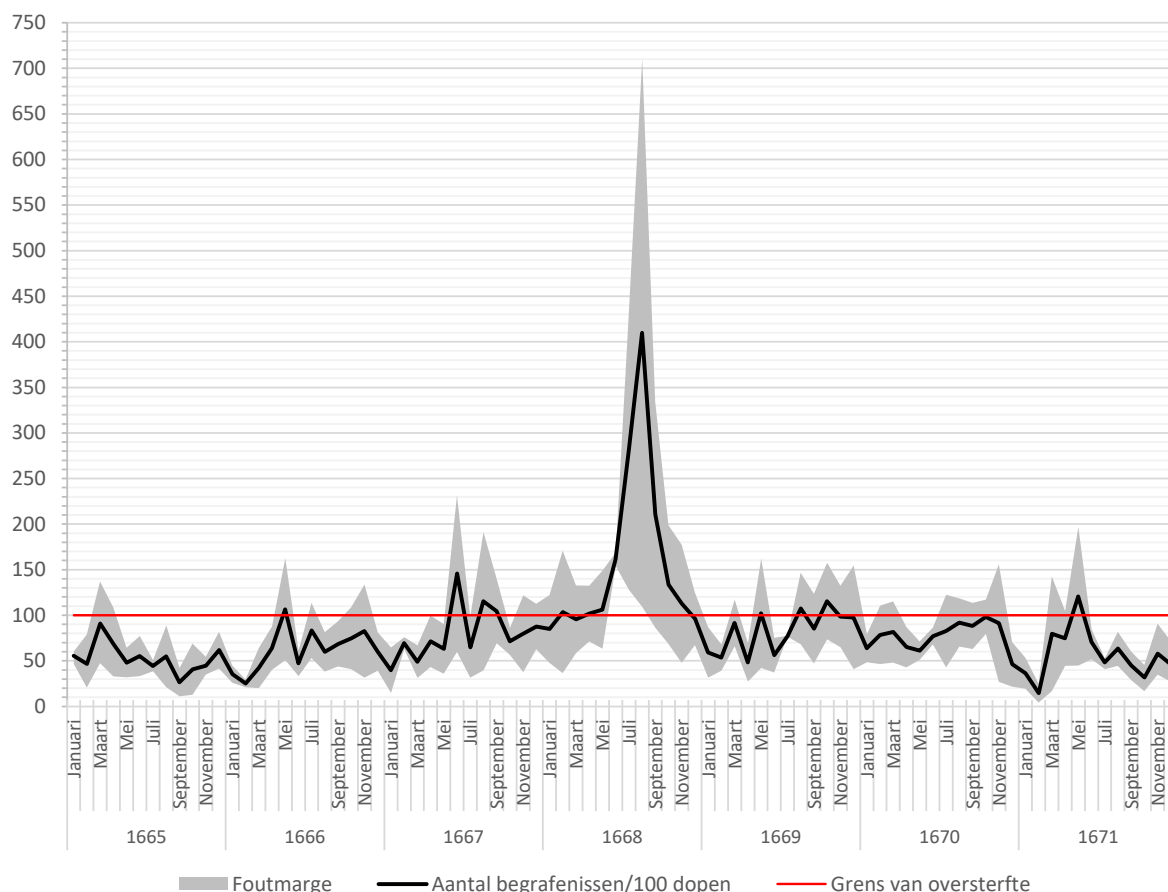
³⁵⁴ "Gent den 2 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.8.1668.

³⁵⁵ "Gent den 9 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.12.1668.

³⁵⁶ Outram, 'The demographic impact of early modern warfare', 245–46.

³⁵⁷ Van Werveke, 'De curve van het Gentse bevolkingscijfer', 52; Decavele, *Keizer tussen stropdraggers*, 50; "Gent den 3 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1668.

verzorging van deze pestlijders op zich te nemen.³⁵⁸ Nadat de pest een maand had gewoed in de stad werden de relikwieën van de Heilige bisschop Macharius in de Sint-Baafskathedraal tentoongesteld. In de stad werd er zelfs een bidprocessie gehouden met de relikwieën naar de Sint-Niklaaskerk.³⁵⁹ De devote praktijken in Gent mochten niet baten. Eind november kwam de thesaurier van de stad, Abraham van Hoobrouck, met het nieuws dat de stadskas helemaal leeg was als gevolg van de pest. Om het probleem op te lossen kwam de Schepenbank van de Keure met het initiatief om een omhaling te houden in de stad. Dat geld zou dan gebruikt worden om de arme pestlijders die op straat aan het bedelen waren te helpen. Aan de parochies werd er ook gevraagd een lijst te maken van de personen die nog in de besmette huizen leven.³⁶⁰

Figuur 3. Aantal begrafenissen/100 dopen in Gent, 1665-1671³⁶¹

³⁵⁸ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboeke van de Keure, f°422r.

³⁵⁹ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 280–81.

³⁶⁰ SAG, reeks 107, nr. 6: Resolutieboek van de Keure, f°429r.

³⁶¹ RAG, Parochie Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Pieters (Gent), nr. 1702: Doopakten, 2 november 1666 – 17 september 1672; RAG, Parochie Sint-Bavo (Gent), nr. 20-22: Doopakten, 28 augustus 1667 – 22 januari 1680; RAG, Parochie Sint-Bavo (Gent), nr. 68: Overlijdens- en begrafenisakten, 30 mei 1671 – 18 maart 1686; RAG, Parochie Sint-Jacobs (Gent), nr.189-191: Doopakten, 9 oktober 1664 – 27 december 1687; RAG, Parochie Sint-Jacobs (Gent), nr. 216-217: Overlijdens- en begrafenisakten, 2 januari 1663 – 7 mei 1691; RAG, Parochie Sint-Martinus (Ekkergem, Gent), nr. 228-229: Doopakten, 24 juni 1666 – 8 juli 1695; RAG, Parochie Sint-Martinus (Ekkergem, Gent), nr. 250-252: Overlijdens- en begrafenisakten, 17 augustus

3.2 Oorlog is nooit ver weg

In al de hectiek van de inkwartiering van soldaten en de uitbraak van de pest was er ook gelegenheid voor feest. De gezondheid van Markies Castel Rodrigo begon achteruit te gaan als gevolg van de moeilijke oorlogsinspanningen die hij had geleverd. Hij zal vanaf het najaar dan ook geregeld melden aan Madrid dat hij liever wat tijd wil spenderen in zijn landgoed in Portugal.³⁶² Of dit de exacte reden is kan betwijfeld worden, want Markies Castel Rodrigo werd ook wel gebruikt als zondebok voor het Spaanse verlies van de Devolutieoorlog.³⁶³ In de Spaanse Nederlanden leefde nog steeds de hoop dat Juan José van Oostenrijk landvoogd zou worden, maar die was eind augustus teruggekeerd naar het hof in Madrid.³⁶⁴ Nog steeds werd er vanuit gegaan dat hij Markies Castel Rodrigo ging vervangen, maar er moesten daarvoor nog wel enige onderhandelingen gedaan worden.³⁶⁵

Castel Rodrigo deed begin september 1668 zijn laatste inspectieronde in de Spaanse Nederlanden. Via Leuven, Antwerpen en Dendermonde kwam hij op 3 september toe in Gent. Hij was daarbij vergezeld door de Prins van Chimay, Hertog van Bourneville, Graaf van Bruan en andere belangrijke edelen van het hof.³⁶⁶ De landvoogd zette zijn reis verder naar Brugge, Nieuwpoort en Oostende, waar op 13 september de nieuwe landvoogd aankwam, Inigo Fernandez de Velasco, Connestable van Castilië. Verder had hij nog 900 soldaten en een grote som geld bij zich. De stad Gent trof voorbereidingen voor de aankomst van de nieuwe landvoogd.³⁶⁷ Markies de Castel Rodrigo en Connestable van Castilië werden hartelijk ontvangen in Brugge door onder andere de Staten van Vlaanderen. Van daaruit kwamen ze op 18 september toe in Gent aan de Brugse Poort. Bij aankomst in de stad werden er drie saluutschoten gelost en stonden er aan de stadspoort eerst de schepenen van de Keure en daarna de schepenen van Gedele die de sleutels overhandigden aan de nieuwe landvoogd.³⁶⁸ Ook vertegenwoordigers van de andere Vlaamse steden waren er aanwezig.³⁶⁹ De 18 compagnieën burgerwacht zorgden voor een erehaag van de Brugse Poort tot aan het stadhuis. De nacht bracht de Connestable van Castilië door in het bisschoppelijk paleis, de huidige ambtswoning van de provinciegouverneur van Oost-Vlaanderen aan de Vlasmak.³⁷⁰ De Connestable zette zijn reis verder richting Dendermonde en Mechelen om uiteindelijk toe te komen in Brussel.³⁷¹ Op 1 oktober droeg

1645 – 29 januari 1706; RAG, Parochie Sint-Michiels-Noord (Gent), nr. 87-88: Doopakten, 5 september 1670 – 28 januari 1702; RAG, Parochie Sint-Michiels-Zuid (Gent), nr. 104-105: 5 december 1654 – 28 december 1709; RAG, Parochie Sint-Niklaas(Gent), nr.121: Doopakten, 2 juni 1670 – 29 december 1685; RAG, Parochie Heilig Kerst/Sint-Salvator (Gent), nr. 156-157: Doopakten, 19 februari 1668 – 2 augustus 1698.

³⁶² Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 17; "Brussel den 22 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.8.1668.

³⁶³ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 45.

³⁶⁴ "Brussel den 22 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.8.1668.

³⁶⁵ "Brussel den 2 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1668.

³⁶⁶ "Gent den 3 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1668.

³⁶⁷ "Gent den 16 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.9.1668; "Gent den 17 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.9.1668.

³⁶⁸ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 17.

³⁶⁹ "Gent den 17 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.9.1668.

³⁷⁰ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 17; Frans De Potter, *Het bisdom en de bisschoppen van Gent* (Gent: Vyt, 1865), 32.

³⁷¹ "Antwerpen den 19 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.9.1668.

Markies Castel Rodrigo het gouverneurschap over aan de Connestable van Castilië en verliet daarna de Spaanse Nederlanden.³⁷²

Een van de zaken die de Connestable van Castilië aanpakte in de eerste maanden van zijn gouverneurschap waren verschillende problematieken die gepaard gingen met de inkwartiering van troepen.³⁷³ Het gebeurde regelmatig dat er zich nachtlawaai en baldadigheden voordeden door dronken soldaten. Om dat op te lossen werd het de troepen verboden in de avond nog buiten het kamp te gaan. Herbergiers werd verboden om nog alcoholische dranken te serveren aan soldaten na tien uur in de avond. Er werd een avondklok gehanteerd waarbij vanaf dat moment de lichten gedoofd moesten worden en niemand meer op straat mocht gaan. Dit moest ervoor zorgen dat er geen geschillen ontstonden tussen burgers en soldaten of de troepen onderling, want zij hen berechten was niet zo'n evidentie. Ten eerste, was het niet altijd even duidelijk of een beschuldigde soldaat moest voorgeleid worden voor een militaire of burgerlijke rechtbank. Ten tweede, officieren aanvaardden niet dat de plaatselijke commandant het beslissingsrecht had over de troepen in de stad. Soldaten werden dus in vele gevallen gestraft, maar deze werden zelden uitgevoerd.

De tweede problematiek was de zwarte markt die floreerde in de aanwezigheid van troepen in de stad. Voor soldaten waren er speciale kelders klaargemaakt waar ze producten konden aankopen zonder accijnzen te moeten betalen. Soldaten kochten dan in grote hoeveelheden bepaalde producten om die dan door te verkopen. Ook burgers hadden hun aandeel in de opkomst van zwarte markt door geplunderde goederen te verkopen onder de marktprijs. Daarbij was het de bedoeling om zich zelf zoveel mogelijk te verrijken, zoals de herbergiers die tevreden waren met de dronken soldaten en geen rekening hielden met de sluitingsuren. Dat was voordelig zowel voor de soldaten als de stedelingen, maar zorgde voor problemen bij de gilden, ambachten en staatsfinanciën.³⁷⁴ Ondanks dat soldaten vaak activiteiten ontplooiden op de zwarte markt was dit voor sommige soldaten niet genoeg om van te leven of te voldoen aan hun wens naar rijkdom. Het gebeurde geregeld dat soldaten handelaars zowel over land als over water plunderden, wat de handel in de stad verstoorde. Soldaten die dit misdrijf pleegden, werden voorgeleid voor een rechtbank, het gestolen goed werd geconfisqueerd en een boete werd opgelegd waarvan een derde aan het slachtoffer werd gegeven.³⁷⁵ De derde problematiek was dat de spanningen tussen burgers en soldaten vaak lieten werden beslecht door een duel. De landvoogd liet de soldaten in Gent eraan herinneren dat dit al enkele jaren verboden was door de vorst. De beschuldigten werden bestraft met een gevangenisstraf of een verbanning uit de Spaanse gebieden en hun inboedel werd in beslag genomen.³⁷⁶ Ten laatste werden soldaten die zich niet onmiddellijk binnen een bepaalde tijdsperiode bij hun eenheid gingen melden als voortvluchtigen of deserteurs beschouwd. Er werd daarop gevraagd aan de bevolking om soldaten die deserteerden of niet over de een gepast paspoort beschikten, aan te geven zodat ze gearresteerd konden worden en overgebracht werden naar het dichtstbijzijnde garnizoen.³⁷⁷ Onder hen bevonden zich ook soldaten die hun diensten wilden leveren aan een buitenlandse

³⁷² "Brussel den 1 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.10.1668.

³⁷³ "Gent den 4 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.3.1669.

³⁷⁴ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie excessen soldaten, 28 februari 1669; "Gent den 4 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.3.1668; Rooms, *De organisatie van de troepen*, 252–54.

³⁷⁵ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 4 mei 1669.

³⁷⁶ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod dueleren, 31 mei 1669.

³⁷⁷ SAG, reeks 1bis, nr. 5 : Ordonnantie arrestatie deserteurs, 18 augustus 1670; SAG, reeks 1bis, nr. 5 : Ordonnantie arrestatie deserteurs, 4 juli 1671.

vorst, wat bij wet verboden was als er eerst geen toestemming gevraagd werd aan de Spaanse vorst. Wie deze wet overtrad, riskeerde inbeslagname van zijn inboedel en een levenslange gevangenisstraf.³⁷⁸ De maatregelen die de landvoogd trof, kwamen zeker niet ongelegen, omdat de handelaars een moeilijke periode doormaakten. Begin februari 1669 had Frankrijk nieuwe tarieven opgelegd die handelaars moesten betalen voor zowel geëxporteerde als geïmporteerde producten vanuit Frankrijk. De prijzen stegen daarmee voor handelaars met 50%.³⁷⁹ De landvoogd zal uiteindelijk een delegatie sturen naar Frankrijk om te onderhandelen over die nieuwe prijzen die de handel ruïneerden.³⁸⁰

De landvoogd kreeg snel andere kopzorgen aan zijn hoofd. Er circuleerde een gerucht over een alliantie tussen Frankrijk, Prinsbisdom Münster en Keurvorstendom Keulen. Daarnaast bleef Lodewijk in Douai, Duinkerke, Doornik, Rijsel en Oudenaarde maar ‘*sterck arbeydende aen hunne fortificatien*’.³⁸¹ Alle paarden die Frankrijk maar kon vinden, tot zelfs tegen Gent, werden door hun aangekocht en overgebracht naar Douai en Doornik.³⁸² Wegens dysenterie vertrokken Franse troepen uit Saint-Germain, maar bij de schepenen leefde er een vermoeden van andere intenties.³⁸³ De conclusie die de Gentse stadsmagistraten maakte trokken, was dat Frankrijk zich aan het voorbereiden was op een nieuwe oorlog. Zelf troffen ze ook voorbereidingen door hun magazijnen weer aan te vullen met munitie.³⁸⁴ De landvoogd had ondertussen ook gevraagd aan de Staten van Vlaanderen om toe te stemmen met enkele beden van 1.500.000 gulden.³⁸⁵ Om te zorgen dat de Staten de beden zouden aannemen, kwam de landvoogd in eigenste persoon naar Gent. Daarvoor werd de militia ingezet zodat hij veilig kon reizen door Vlaanderen wegens de verschillende overvallen die gepleegd werden langs de weg.³⁸⁶ Een Engelse heer was zijn 1.000 gulden ontnomen en een zekere heer Le Febre was doodgeschoten bij een diefstal.³⁸⁷ Uiteindelijk beslisten de Staten om ca. 1.095.000 gulden te betalen voor de volgende beden.³⁸⁸

Wanneer eind augustus er een transport van 30 schepen geladen met steenkool van Condé naar Gent wou vertrekken, zorgde dit voor hoge spanning met Frankrijk. Het was door Frankrijk verboden deze zaken te exporteren omdat ze te kort hadden aan gebluste kalk door al de werken die ze verrichtten. De productie van het gebluste kalk werd mogelijk gemaakt door steenkool. Er werd bedreigd een troepenmacht van 10-20.000 naar die steenkoolputten in de Spaanse Nederlanden te doen marcheren.³⁸⁹ In Gent ontstond snel het vermoeden dat de

³⁷⁸ SAG, reeks 1bis, nr. 5 : Plakkaat van de vorst, 19 december 1670.

³⁷⁹ SAG, reeks 110, nr.1: Tarif des droits d'entrées, 3 februari 1669; “Gent den 7 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.3.1668.

³⁸⁰ “Gent den 21 Mey”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.5.1669.

³⁸¹ “Gent den 27 February”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.2.1669; “Gent den 23 Mey”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.5.1669; “Gent den 28 Mey”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.6.1669.

³⁸² “Antwerpen den 28 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.3.1669.

³⁸³ “Brussel den 12 Juny”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.6.1669.

³⁸⁴ “Gent den 18 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.4.1669; “Gent den 21 Mey”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.5.1669.

³⁸⁵ “Gent den 17 Juny”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.6.1669.

³⁸⁶ “Gent den 27 Juny”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.6.1669; SAG, reeks 110, nr. 1: Ordonnantie inzet militairen, 21 november 1669.

³⁸⁷ “Brussel den 22 September”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.9.1669; “Brussel den 10 October”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.10.1669; “Gent den 21 October”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.10.1669.

³⁸⁸ “Gent den 4 July”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.7.1669.

³⁸⁹ “Gent den 4 July”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.7.1669.

Fransen weer op veroveringstocht waren.³⁹⁰ Ze hadden een brug aangelegd over de Samber om zo Condé te kunnen belegeren. Marchin was ondertussen in Gent aangekomen om de troepen die er waren gestationeerd naar Condé te leiden in het geval van beleg.³⁹¹ Uiteindelijk zullen er 5-6.000 Fransen bij Condé en Quesnoy staan, maar dat was voor het ophalen van karren met oorlogsmunitie uit Luik.³⁹² De spanning was daarmee wat getemperd tot dat begin februari 1670 bekend wordt dat Lodewijk naar Deinze wil afzakken om er een fort te gaan bouwen.³⁹³ De Staten van Vlaanderen zullen begin maart 1670 bijeen komen te Brugge waar ze de hoop uitspreken dat er geen oorlog met Frankrijk zou komen dit jaar. Het zag er naar uit dat het in ieder geval niet de komende weken zou gebeuren.³⁹⁴

Baron Bergeyck was naar Rijsel getrokken om te onderhandelen over de Franse tarieven die de handel hadden ontwricht.³⁹⁵ Er werd uiteindelijk beslist dat de tarieven zouden vervallen en de Spaanse handelaars moesten hun goederen niet meer afstaan aan de Fransen bij Deinze, wat zorgde voor die hoge kosten.³⁹⁶ Dat was eindelijk eens goed nieuws voor de Gentse handel. Op het zelfde moment hadden de schepenen toestemming gegeven aan de Gentse bisschop een processie te houden om het einde van de pest in de stad te vieren.³⁹⁷ De pest zorgde voor extra moeilijkheden voor de Gentse handel. Een half jaar eerder had de Spaanse overheid beslist dat er geen goederen of schepen uit de besmette gebieden, onder andere Gent, mochten getransporteerd worden naar andere delen van het koninkrijk.³⁹⁸ Dit had een zodanig grote impact op de handelaars dat de Gentse stadsmagistraten begonnen te klagen tegen Madrid over deze beperkingen, maar aan al deze ellende was er nu een einde gekomen.³⁹⁹

Tegen de zomer van 1670 kwam weer een nieuwe landvoogd, Juan de Zuñiga, Graaf van Monterey, in Gent aan voor zijn doortocht door Vlaanderen.⁴⁰⁰ Met dat de Franse grens nu dichterbij Gent lag, stelde hij voor om de stad te versterken. Hij kwam met het idee om een nieuwe citadel te bouwen tussen de Kortrijkse en Heuvelpoort en versterkingen aan de Antwerpse Poort.⁴⁰¹ Monterey zette zijn reis voort en wanneer hij van Brugge naar Gent terugkwam, werd hij tegemoet gereden door de bisschop van Gent met het nieuws dat de Collatie had toegestemd om 50.000 gulden te betalen voor de nieuwe citadel.⁴⁰² Gent zat uiteindelijk wel met een schuldenberg van 67.375 gulden, waarvoor de Collatie een oplossing moest vinden.⁴⁰³ Vanaf 26 januari kwam Hertog van Bourneville, die toezicht op de werken ging houden, aan in Gent met een paar ingenieurs.⁴⁰⁴ Een maand later vroeg de landvoogd de Collatie om nog 80.000 gulden te willen innen bij haar inwoners wegens geldtekort voor de werken aan de fortificaties. De geestelijken binnen de Collatie verzetten er zich tegen, waardoor het antwoord

³⁹⁰ "Gent den 19 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.8.1669.

³⁹¹ "Gent den 30 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 3.9.1669.

³⁹² "Gent den 6 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.9.1669.

³⁹³ "Parijs den 7 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.2.1670.

³⁹⁴ "Gent den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.3.1670.

³⁹⁵ "Antwerpen den 17 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.2.1670.

³⁹⁶ "Gent den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.3.1670.

³⁹⁷ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 286–87.

³⁹⁸ Henri Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne sur les affaires de Pays-Bas au XVIIe siècle (1665-1700)*, vol. 5 (Brussel: M. Hayez, 1935), 82–83.

³⁹⁹ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne* 5: 85.

⁴⁰⁰ "Gent den 21 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.8.1670.

⁴⁰¹ Rooms, *Lodewijk XIV*, 37.

⁴⁰² "Gent den 4 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1670.

⁴⁰³ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f°37v.

⁴⁰⁴ "Gent den 26 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.1.1671.

even op zich liet wachten.⁴⁰⁵ Uiteindelijk wordt er beslist om maar 40.000 gulden te geven, maar daarmee kon de landvoogd de fortificaties niet voltooiën.⁴⁰⁶ Eind maart zou uiteindelijk Bourneville een overeenkomst kunnen sluiten met voornamelijk de Gentse geestelijken voor nog 50.000 rijksdaalders.⁴⁰⁷ Nu de nodige financiën er waren werd er op 20 april gestart met de werken aan de fortificaties.⁴⁰⁸ Deze werken in Gent zorgden voor een grotere zelfzekerheid in de Spaanse Nederlanden. Ze zouden zich nu beter kunnen verdedigen tegen de Fransen. Zo waren er 500 Fransen op drie mijl van Gent, waardoor er gedacht werd dat hetzelfde te gebeuren stond als in 1667. Maar hun antwoord erop was dat *'onse Plaetsen zijn soo wel bestelt, dat men nu geen vrees heeft als in't iaer 1667'*.⁴⁰⁹ Op 28 mei bracht de landvoogd een inspectie aan de werken, waarbij hij vaststelde dat door de arbeid die de 1.200 arbeiders hadden geleverd de stad nu veel sterker was geworden.⁴¹⁰ Aan de Collatie wordt er nog eens gevraagd of er nog middelen zijn om de werken te kunnen vervolledigen. De Collatie kwam af met 70.000 gulden, wat de landvoogd gelukkig stelde. Hij vroeg vervolgens wat de mogelijkheden waren om deze som onmiddellijk te kunnen ontvangen.⁴¹¹ De Fransen begonnen ook in te zien dat Gent nu sterk werd en namen de beslissing om een fort bij Deinze te bouwen om zo de stad in het nauw te drijven.⁴¹² Wanneer de landvoogd terugkeerde van zijn rondreis door Vlaanderen en Artois inspecteerde hij de fortificaties en beviel dat ook alle troepen in de stad eraan moesten werken.⁴¹³ In oktober was de functie van militaire gouverneur van Gent vacant geraakt. Daarvoor werd er gekeken naar drie kandidaten, heer Pardo, gouverneur van Dendermonde, Alverda, gouverneur van Nieuwpoort of Maistre de camp Spinola.⁴¹⁴ Pas eind november werd bekend dat don Fransisco de Pardo was aangeduid door Karel als de nieuwe gouverneur van Gent en dit werd nogmaals bevestigd door de landvoogd zelf.⁴¹⁵ Tegen dan waren de versterkingen ook bijna af en werd er bevolen om deze nu te voorzien van het nodige.⁴¹⁶

⁴⁰⁵ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o41v-f^o42r; SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o46v-f^o47r.

⁴⁰⁶ SAG, reeks 121, nr. 4: Registers van de Collatie, f^o51v-f^o52r.

⁴⁰⁷ "Gent den 26 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.3.1671.

⁴⁰⁸ "Gent den 20 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.4.1671.

⁴⁰⁹ "Antwerpen den 23 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.4.1667.

⁴¹⁰ "Gent den 28 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.5.1671.

⁴¹¹ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o88r-f^o89v.

⁴¹² "Brussel den 30 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.8.1671.

⁴¹³ "Gent den 2 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.8.1671.

⁴¹⁴ "Gent den 3 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.10.1671.

⁴¹⁵ "Brussel den 29 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 3.12.1671; "Brussel den 3 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.12.1671.

⁴¹⁶ "Gent den 16 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.12.1671.

B. DE SENEF.

4 DE FRANS-HOLLANDSE OORLOG,
1672-1678

4.1 Het begin van een nieuwe oorlog, 1672-1673

In 1665 bracht Joan Nieuhof zijn verslag uit over zijn deelname aan een gezantschap van de VOC naar China van 1655-1657.⁴¹⁷ Door het internationaal succes zal dit werk de realistische beeldvorming van China beïnvloeden tot ver in de 18de eeuw.⁴¹⁸ Dit werk van Nieuhof is dan ook een mooi voorbeeld van de groeiende handelsnatie die de Nederlandse Republiek was in de 17de eeuw, wat ook niet voor niets als de Gouden Eeuw gezien wordt. Voor Engeland vormde de Verenigde Provinciën dan ook hun grootste vijand. De echte achterliggende reden voor de toetreding van Engeland bij de Triple Alliantie was om de Verenigde Provinciën los te maken van Frankrijk en hen zo te isoleren op het internationaal toneel.⁴¹⁹ In Dover werd op 22 mei 1670 in het geheim een verdrag ondertekend tussen Engeland en Frankrijk. De bepalingen in het verdrag waren gericht op de vernietiging van de Nederlandse Republiek door het voeren van een offensieve oorlog.⁴²⁰ Frankrijk had een regeling getroffen met de Keurvorst van Keulen Maximiliaan Hendrik dat het Franse leger via de Maasvallei in de Prinsbisdom, waarvan de Keurvorst ook prins-bisschop van was, mochten trekken om zo de Verenigde Provinciën binnen te vallen.⁴²¹ Op respectievelijk 6 en 7 april 1672 verklaarde Frankrijk en Engeland de oorlog aan de Nederlandse Republiek.⁴²² Lodewijk's ongenoegen voor het gedrag van de Staten-Generaal was zo groot geworden dat hij niets anders kon dan de oorlog te verklaren.⁴²³ Het argument door de oorlogsverklaring van Engeland was *'that if any of the Low-Countries Subjects, either out of Affection to his Majesty, or His Government, of because of the Oppression they meet with at home from their Governours'* en bood daarvoor bescherming aan.⁴²⁴

In de Spaanse Nederlanden was men gewaar dat er iedere moment een oorlog zou kunnen uitbreken. In februari 1672 werden alle burgers verboden om nog hun graan te exporteren buiten de Zuidelijke Nederlanden.⁴²⁵ Ze werden daarop verplicht hun graan over te

⁴¹⁷ Joan Nieuhof, *Het gezantschap der Neêrlandsche Oost-indische Compagnie, aan den grooten Tartarischen Cham, den tegenwoordigen Keizer van China: Waarin de gedenkwaardigste Geschiedenissen, die onder het reizen door de Sineesche landtschappen, Quantung, Kiangsi, Nanking, Xantung en Peking, en aan het Keizerlijke Hof te Peking, sedert den jaren 1655 tot 1657 zijn voorgevallen, op het bondigste verhandelt worden. Beneffens een Naukeurige Beschrijvinge der Sineesche Steden, Dorpen, Regeering, Weetenschappen, Hantwerken, Zeden, Godsdiensten, Gebouwen, Drachten, Schepen, Bergen, Gewassen, Dieren, et cetera en oorlogen tegen de Tartar: verçiert men over de 150 afbeeltsels, na't leven in Sina getekent* (Amsterdam: Jacob van Meurs, 1665).

⁴¹⁸ Guido van Meersbergen, 'De uitgeversstrategie van Jacob van Meurs belicht: De Amsterdamse en "Antwerpse" editie van Johan Nieuhofs Gezantschap (1665-1666)', *De zeventiende eeuw. Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief* 26, nr. 1 (2010): 73.

⁴¹⁹ Marc van Alphen, *Krijgsmacht en handelsgeest: om het machtsevenwicht in Europa (1648-1813)*, Militaire geschiedenis van Nederland (Amsterdam: Boom, 2019), 44.

⁴²⁰ R. Hutton, 'The making of the Secret Treaty of Dover, 1668-1670', *The Historical Journal* 29, nr. 2 (1986): 297.

⁴²¹ Paul Sonnino, *Louis XIV and the origins of the Dutch War* (Cambridge: Cambridge University Press, 1988), 175.

⁴²² Alphen, *Krijgsmacht en handelsgeest*, 45.

⁴²³ *The Most Christian Kings declaration of war against the States-General of the United Provinces* (Londen: Newcomb, 1672), 1.

⁴²⁴ *His Majesties gracious declaration for the encouraging the subjects of the United Provinces of the Low-Countries to transport themselves with their estates, and to settle in this His Majesties Kingdom of England* (Londen: Whitehall, 1672), 3.

⁴²⁵ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod export graan, 22 februari 1672.

brengen naar de grote steden zoals Gent.⁴²⁶ Deze beslissing was niet enkel goed voor de opkomende oorlog, maar zorgde er ook voor dat de prijzen in Gent laag zouden blijven voor de rest van het jaar ondanks de mislukte graanoogsten door een lange droogte. Daardoor mocht er ook geen graan meer geëxporteerd worden.⁴²⁷ Midden maart werden alle troepen, een anderhalve maand eerder dan gepland, teruggeroepen naar hun eenheden omdat het centrale bestuur te Brussel opgefallen was dat er troepen en burgers, voornamelijk zeelieden, zich gemeld hadden bij een *vremde Princen*.⁴²⁸ Het stadsbestuur ontving op 25 april een bericht van de Nederlandse gouverneur van het Sas van Gent. Er werd daarin gevraagd of het toegelaten was om met troepen via Gent en het Vlaamse platteland naar de Franse grens te trekken om er een strooptocht te ondernemen. Daarnaast werd er toestemming gevraagd of Franse gevangenen, buit en deserteurs gevangen mochten genomen als die zich op het territorium van de Spaanse Kroon bevonden. Als laatste werd er gevraagd om het water naar het Sas van Gent op te houden zodat er reparatiewerken konden gedaan worden aan de versterkingen. De schepenen gingen daarmee akkoord en gaven de orde tot het bouwen van een dam. Het was voor de Gentse magistraten moeilijk om de overige punten waarnaar er gevraagd werd goed te keuren, doordat ze zich op politiek glad ijs begaven. Frankrijk en Engeland hadden de oorlog aan Spanje verklaard en zonden troepen naar de Spaanse Nederlanden. Daarvoor werd er beslist om Charles Maes, de tweede schepen van de Keure naar Brussel te sturen om overleg te plegen met de landvoogd over deze gebeurtenissen. Op 27 april kwam hij terug met het bevel van Monterey om een Gentse delegatie naar het Sas te sturen. De reden hiervoor was omdat de landvoogd geen kennis had dat de Staten-Generaal over plannen beschikte om Frankrijk te belagen met strooptochten. Charles Maes vertrok samen met de eerste secretaris van de Keure, Frans Schoorman, naar het Sas van Gent. De gouverneur voelde zich geschokt door het Gentse bezoek, want Gent mocht enkel maar toestemming geven voor een doortocht als de gouverneur ook de effectieve orders kon voorleggen om een strooptocht te houden. Het antwoord van de gouverneur op de vraag vanuit Gent was dat iedere gouverneur in Zeeuws-Vlaanderen hetzelfde bevel van de Staten-Generaal hadden gekregen. De gouverneur uit Gent had dit enkel uit beleefdheid gevraagd en had in principe niet de toestemming nodig om al dan niet naar Frankrijk te trekken. Daarop trok de delegatie terug om verslag uit te brengen om daarna door te rijden naar Brussel om eveneens de landvoogd in te lichten.⁴²⁹ Twee maanden later kwam dan ook officieel vanuit Brussel de ordonnantie dat er geen enkele buitenlandse soldaten het grondgebied mochten betreden om een strooptocht te houden.⁴³⁰ Hierdoor hielden de Spaanse Nederlanden, en dus ook Spanje, zich afzijdig van de oorlog tot zeker begin 1673.⁴³¹ Uiteindelijk zal ook nooit de strooptocht plaatsvinden, want de Nederlandse Republiek verkeerde in groot gevaar. De Franse troepen waren via de Maas en Rijn de Verenigde Provinciën binnengevallen. Er was maar een week nodig om alle Nederlandse vestingen aan de Rijn in te nemen. Het was snel duidelijk voor de Nederlanders dat de oorlog niet ging over

⁴²⁶ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verzameling graan, 26 februari 1672.

⁴²⁷ SAG, reeks 1bis, nr. 1: Ordonnantie exportverbod, 28 juli 1672; Gysen, 'Koopkrachtvergelijking in de 17e eeuw (deel 2)', passim.

⁴²⁸ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie einde militair verlof, 13 maart 1672; SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 28 februari 1672.

⁴²⁹ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o8v-f^o9r.

⁴³⁰ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod strooptochten vreemde troepen, 20 juni 1672.

⁴³¹ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod strooptochten vreemde troepen, 30 oktober 1672; SAG, reeks 1bis: nr. Ordonnantie exportverbod, 2 januari 1673.

handelsbelangen, maar over het lijfsbehoud van de staat zelf.⁴³² De enige redding voor de Nederlanders was het inroepen van de hulp van hun oude vijand en vriend, de zee. Op 22 juni werden de sluizen bij Amsterdam doorgestoken zodat het land er rond onder water werd gezet.⁴³³ Daarmee werden de 80.000 Franse soldaten gestopt aan de Hollandse Waterlinie en gaf dit nog hoop op het redden van de Verenigde Provinciën.⁴³⁴ Doordat de Franse soldaten gestopt werden, schond Frankrijk, in de plaats van de Nederlanders, de onbetrokkenheid van de Spaanse Nederlanden schonden. In Gent werd er gemeld dat op 25 juni om vijf uur in de namiddag Fransen werden gezien bij de Brugse Vaart. Ze staken deze over om verder te marcheren richting Aardenburg in Zeeland.⁴³⁵

De Spaanse Nederlanden was niet in staat om mee ten strijden te trekken door verschillende problemen die zich onder andere in Gent afspeelde. Ten eerste, werd de Raad van Vlaanderen eind juni op de hoogte gebracht dat er in Gent en omstreken soldaten waren die hun wapens doorverkochten. Dit leidde tot een wanorde in de samenleving en had ook effect op de verdediging van de gebieden van de Spaanse Nederlanden.⁴³⁶ Ten tweede, heerste er op dat moment een aanhoudende droogte die leidde tot voedseltekorten. Daarop vaardigde de landvoogd op 28 juli een ordonnantie uit. De bevoorrading van de levensmiddelen was daardoor tot 1672 heel beperkt. Het centraal bestuur had daarop beslist een exportverbod in te voeren op alle levensmiddelen vanuit de Spaanse Nederlanden. Wie wel exporteerde, onder welke voorwendsel maar ook, kreeg minstens een boete van 100 gulden, wat verder kon oplopen afhankelijk van de hoeveelheid goederen die men wilde exporteren.⁴³⁷ In Gent zorgde de droogte voornamelijk dat de prijzen voor vis met 18%, de wijnen met 17% en vetstoffen met 7% gemiddeld stegen. De prijzen van vlees daalde met 13%, het vee met 7%, gevogelte en klein gedierte met 26% en brandstoffen met 68%. Het voornaamste product in de voedselconsumptie van de vroegmoderne Europeaan was graan, maar deze prijzen bleven relatief gelijk met een gemiddelde stijging van 3%. We kunnen dus vaststellen dat de droogte niet een al te grote impact had op de Gentenaars. Een mogelijke reden hiervoor is dat de droogte in de omgeving van Gent maar relatief weinig effect had op de landbouw. Anderzijds was het aanbod van verschillende producten gewoonweg hoog, gezien Gent een belangrijke opslagruimte was voor voedsel.⁴³⁸

Het exportverbod zou in het begin van 1673 nog steeds niet strikt nageleefd worden door de bevolking. De bestraffing hiervoor wordt dan ook verhoogd. De beschuldigde moest een boete betalen gelijk aan vier keer de waarde van de goederen als de waarde van het transportmiddel. Daarnaast werd de beschuldigde ook gearresteerd en gekastijd.⁴³⁹ Het voedseltekort in de Spaanse Nederlanden leidde ertoe dat Madrid een verbod invoerde op het nog verder distilleren van alcoholische dranken.⁴⁴⁰ Daarnaast werd ook al het brandwijn uit het buitenland

⁴³² Alphen, *Krijgsmacht en handelsgeest*, 47.

⁴³³ Lynn, *The wars of Louis XIV*, 116–17.

⁴³⁴ Alphen, *Krijgsmacht en handelsgeest*, 47.

⁴³⁵ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 242: Resolutieboek, f^o111r; “Gent den 26 Juny”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.6.1672.

⁴³⁶ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie bestraffing wapenverkoop, 30 juni 1672.

⁴³⁷ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie exportverbod, 28 juli 1672.

⁴³⁸ Gysen, ‘Koopkrachtvergelijking in de 17e eeuw (deel 2)’, passim; Ken Albala, *Food in early modern Europe*, Food through history (Westport: Greenwood Press, 2003), 21.

⁴³⁹ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie exportverbod, 2 januari 1673.

⁴⁴⁰ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 4 februari 1673.

geconfisqueerd.⁴⁴¹ Ten derde ontstonden er ongeregelheden door wervingen die er gehouden werden in de Spaanse Nederlanden om dienst te nemen voor Frankrijk of de Verenigde Provinciën.⁴⁴² Ten vierde, waren de versterkingen in Gent niet optimaal. Voor de landvoogd was dit een reden meer om in midden augustus naar Gent te trekken om met het stadsbestuur te spreken.⁴⁴³ Hij had in mei al een raadsheer van Financiën gestuurd om te vragen of Gent geld zou willen innen voor haar versterkingen.⁴⁴⁴ Het bedrag zou 30.000 gulden bedragen, maar de Collatie weigerde.⁴⁴⁵ In augustus, wanneer de landvoogd in Gent was, werd het hen nogmaals gevraagd maar dan voor 40.000 gulden.⁴⁴⁶ Ze gingen daar uiteindelijk mee akkoord.⁴⁴⁷ Het zorgde dat de financiële put voor Gent alleen maar groter werd. De Collatie liet begin 1673 de schepenen weten dat de stad een schuldenberg van 61.273 gulden had.⁴⁴⁸ Gent was gewaar van haar financieel precaire situatie. Wanneer de landvoogd aan de Staten van Vlaanderen vroeg voor een nieuwe beden van 30.000 rations daags, kwam Gent met het laagste voorstel voor 20.000 rations daags. Het compromis dat de Staten met de landvoogd sloten was 23.000 rations daags. De voorwaarde was wel dat er minder troepen gestationeerd moesten worden in Vlaanderen.⁴⁴⁹ De landvoogd kon dat niet beloven, maar het troepenaantal daalde wel van 10.321 naar 9.908.⁴⁵⁰ In het geval van Gent betekende het dan weer een stijging van haar schuldenberg tot 159.175 gulden.⁴⁵¹

Uitzonderlijk werd de mening van Gent gevraagd over wat ze vond van de opkomende oorlog. Het was de Raad van Vlaanderen die advies vroeg aan de Staten van Vlaanderen waarvan Gent een van de Leden was. Er werd advies gevraagd over een gespannen situatie bij de versterkte stad Nieuwpoort en Nieuwen Damme. De Fransen hadden drie maanden geleden twee versterkingen in het Veurne Ambacht gebouwd en dit betekende dus op Frans grondgebied sinds de Vrede van Aken. Alleen bevonden de twee versterkingen zich binnen het bereik van de kanonnen bij Nieuwpoort en Nieuwen Damme. De vraag was of dit zomaar mocht en of er nu geschoten moest worden? Als advies van het Gentse stadsbestuur refereerde ze naar een eerder gelijkaardig voorbeeld. Te Leupegem, in het Land van Aalst, hadden de Fransen vanuit Oudenaarde de versterking onder vuur genomen. het Gentse stadsbestuur vond dat nu hetzelfde mocht ondernomen worden zoals de Fransen dat deden. Wel vermeldde ze erbij dat '*sulcx is eene materie van staet ende van groote consequentie wordt al het zelve ghelaeten aende hooghe ende groote voorsichteheyt ende discretie van Sijne Majjesteit*'.⁴⁵² Het was duidelijk dat het niet lang meer zou duren dat de Spaanse Nederlanden zich nog afzijdig zouden houden van de oorlog. De landvoogd kwam in maart ook toe in de Gent om een inspectie te houden van de

⁴⁴¹ SAG, reeks 107, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 20 februari 1673.

⁴⁴² SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie ongerelegheden werving buitenlandse vorsten, 1 augustus 1672.

⁴⁴³ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o16r.

⁴⁴⁴ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o11r.

⁴⁴⁵ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o137v-f^o139v.

⁴⁴⁶ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o149v-f^o152r.

⁴⁴⁷ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o16r.

⁴⁴⁸ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o164v-f^o165v.

⁴⁴⁹ RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 170: Resolutieboek, f^o293r; RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 170: f^o302r-f^o307v.

⁴⁵⁰ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 317–21 en 386–88.

⁴⁵¹ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o170r-f^o171v.

⁴⁵² SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o30v-f^o31r.

fortificatiën.⁴⁵³ Dit leidde ertoe dat vanaf april barakken gebouwd werden die 7-8.000 soldaten onderdak moesten geven, want er waren 3.000 soldaten ingekwartierd onder de burgers en nog enkele duizenden aan de Brugse Vaart.⁴⁵⁴ Tegen mei was de spanning helemaal te snijden. Lodewijk had zijn focus verlegd op de Spaanse Nederlanden en positioneerde zijn troepen-ook zodanig aan de grens om op iedere moment te kunnen aanvallen.⁴⁵⁵

Er was nieuws gekomen dat het gebied rond het Sas van Gent en Sluis onder water was gezet.⁴⁵⁶ Want Lodewijk stond in Rijsel met zijn leger klaar om naar Deinze te trekken en zo het Sas van Gent aan te vallen, maar trokken uiteindelijk toch richting Kortrijk.⁴⁵⁷ Gent nam haar voorzorgen door haar garnizoen te versterken met 200 ruiters en 3.000 infanteristen die met de landvoogd meegekomen waren op 11 mei.⁴⁵⁸ Het ontving op 16 mei 100 kanonskogels van de munitionaris van het Spaans Kasteel. 300 tonnen buskruit werden eveneens uit het Spanjaardenkasteel per schip overgebracht naar Brugge. Vier dagen later stond de luitenant van het Spanjaardenkasteel nog vier drieponders af voor de 'diffentie' van de stad.⁴⁵⁹ Dat kwam allemaal goed uit voor Gent, want tegen 20 mei bevond Lodewijks' leger zich bij Kortrijk en Harelbeke. Toch waren er al Fransen gezien aan de Leie en de Brugse Vaart. Op 22 mei werd de veronderstelling bevestigd dat de Fransen richting Gent zouden trekken. Daarop werd de staat van alarm afgeroepen in de stad. Vanaf dan werd het stadhuis bewaakt door de Sint-Michielsgilde samen met vertegenwoordigers van de beide schepenbanken. Pardo zond drie wagens met munitie richting Langerbrugge dat diende voor andere plaatsen voor de bescherming van het Oudburgse platteland. Wanneer Lodewijk zich in de omgeving van Gent bevond, werd er door de schepenen bevolen dat er zich telkens drie compagnieën burgerwacht aan de stadsmuren moesten bevinden. Op 24 mei voerde Gent het bevel van de landvoogd uit om nog 900 man te lichten voor de buitenwerken te bemannen die betaald zouden worden met huisgeld.⁴⁶⁰ De Collatie was de dag erna aan het onderhandelen met de dekens van de gebuurten om te zien welke mannen geschikt waren om te rekruteren.⁴⁶¹ Al de bruggen aan de Brugse Vaart en Sassevaart waren vernietigd om de doortocht van de Fransen te vertragen of stoppen, want '*men is hier te Lande ongemeen onseecker, als zijnde den Coninghe van Vranckrijck met een considerable Armee tot in de Boesem van ons Landt*'. Gent was klaar voor een beleg.⁴⁶² Antoon Volckaert, tweede schepen van de Keure, en Pieter Stauthals, raadspensionaris, werden naar Dendermonde gestuurd om de landvoogd op de hoogte te brengen over de situatie voor de Gentse stadsmuren. Ondertussen legde de 21 stadskanonniërs

⁴⁵³ "Gent den 12 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.3.1673; "Gent den 16 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.3.1673.

⁴⁵⁴ "Gent den 20 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.4.1673; "Antwerpen den 27 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.4.1673.

⁴⁵⁵ Lynn, *The wars of Louis XIV*, 120–21.

⁴⁵⁶ "Antwerpen den 1 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.5.1673.

⁴⁵⁷ "Rijssel den 6 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.5.1673; "Antwerpen den 8 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 11.5.1673.

⁴⁵⁸ "Ghendt den 11. Mey.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 11.5.1673.

⁴⁵⁹ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o37v-f^o38v; RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 243: Resolutieboek, f^o62r-f^o63r.

⁴⁶⁰ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o37v-f^o38v; RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 243: Resolutieboek, f^o71r-f^o73r.

⁴⁶¹ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o176r-f^o177v.

⁴⁶² "Ghendt den 25. Mey.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 25.5.1673; "Brussel den 28 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.6.1673.

de eed af tegenover het stadsbestuur.⁴⁶³ De ontvanger van werken bracht de aankondiging om alle bomen en hekken rond Gent af te breken in het geval het tot een beleg zou komen.⁴⁶⁴ Ondanks de spanningen kon de passage van de Fransen zonder slag of stoot gebeuren. Daarvoor moesten wel beide het garnizoen in de stad en de dragonders in Meulestede en Langerbrugge daar blijven en niet naar de Vaart optrekken.⁴⁶⁵ Toch zouden enkele burgers slaags gaan met Franse soldaten op 25 mei, naast het feit dat er zich ook al problemen voordeden tussen de Spaanse troepen en burgers. Charles Maes werd dezelfde dag nog naar Dendermonde gestuurd om nogmaals verslag te brengen aan de landvoogd. De stad voorzag zichzelf van 2.000 zandzakjes en alle stadspoorten kregen fakkels om ze in geval van nood te gebruiken.⁴⁶⁶ Lodewijk overnachtte in de abdij van Drongen met zijn 20-25.000 man. Er werd snel een brug gebouwd over de Brugse Vaart bij Mariakerke, waarna 2.000 ruiters inspectie deden in het oude contributieland om na te gaan of de Nederlanders geen versterkte plaatsen hadden opgericht. In de tussentijd liet Lodewijk Bellem, Evergem, Merendree, Aalter en nog andere dorpen plunderen wegens een incident aan de Brugse Poort. Daar werden koren met levensmiddelen geplunderd die bedoeld waren voor de Fransen. Doch had niemand van de militaire autoriteiten in Gent iets ondernomen om die plundering te voorkomen.⁴⁶⁷ Die aankoop van levensmiddelen door de Fransen had er voor gezorgd dat de bevolking in Gent onstuimig werd. Gent zat ook vol met vluchtelingen en hun inboedel en beesten, wat tot schrijnende taferelen leidde. De Fransen waren nog steeds niet vertrokken uit de buurt van Gent. 6.000 ruiters waren tot Hulst en het Land van Waas getrokken, maar alles stond er onder water. Ze keerde al plunderend terug naar Gent om dan maar naar Aalst te trekken.⁴⁶⁸ Dit zorgde dan weer voor een uitstroom van alle vluchtelingen in de stad tegen 1 juni.⁴⁶⁹ De stadsmagistraten beëindigden de staat van alarm op 3 juni.⁴⁷⁰

⁴⁶³ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o38v-f^o39v.

⁴⁶⁴ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure f^o39v; "Brussel den 24 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 27.5.1673.

⁴⁶⁵ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 243: Resolutieboek, f^o76v; "Gent den 24 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.5.1673.

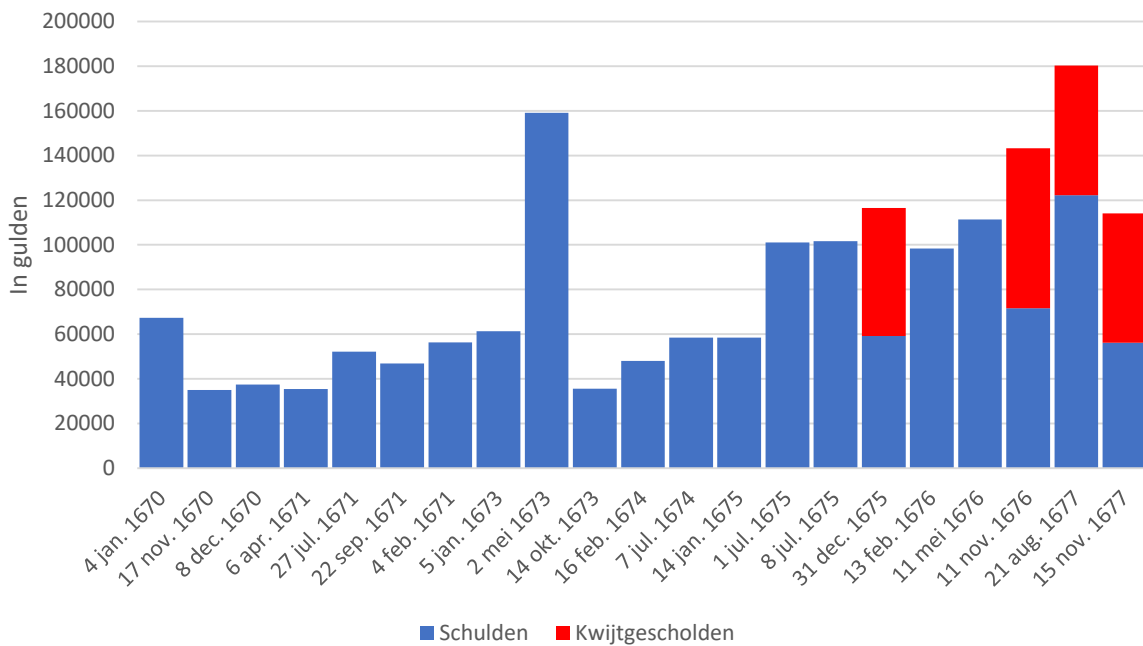
⁴⁶⁶ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o39v-f^o41v; SAG, Kasselrij Oudburg, nr. 243: Resolutieboek, f^o74v.

⁴⁶⁷ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 243: Resolutieboek, f^o76r-f^o77r; "Brussel den 24 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 27.5.1673.

⁴⁶⁸ "Gent den 28 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.6.1673; "Ghendt den 29. Mey.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 29.5.1673.

⁴⁶⁹ "Ghendt den 1. Juny.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 1.6.1673.

⁴⁷⁰ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o41r.

Figuur 4. Schulden van de stad Gent, 1670-1677⁴⁷¹

De Spaanse Nederlanden waren niet officieel betrokken bij de oorlog, maar Gent had al een financiële kater als gevolg. Begin mei had Gent een schuldenberg van 159.175 gulden.⁴⁷² Radeloos stuurden de schepenen op 13 juli een brief naar de Staten van Vlaanderen om hun deel in de beden te laten kwijtschelden. De voorschepenen Pieter della Faille en pensionaris van Noorde zouden dit verzoek bij de volgende zitting van de Staten verdedigen door een reeks van argumenten naar voren te schuiven voor die kwijtschelding. Ten eerste, was het platteland rond Gent, die ook mee betaalde in de beden, helemaal vernield door de maatregelen die getroffen waren voor een beleg van de Fransen. Daardoor waren de burgers verarmd doordat hun huizen en molens afgebroken waren, maar ook doordat de Fransen er in gelogeed hadden. Ten tweede werden de meersen rond Gent onder water gezet, waardoor de burgers die in die meersen woonden, weigerden mee te betalen. Ten derde had die doortocht en vernieling er toe geleid dat vele Gentenaars niet veel inkomsten binnenkregen. Het was daarom moeilijk voor hen om een bijdrage te leveren, omdat ze zelfs niet genoeg hadden om te kunnen leven. Door die schaarsheid aan inkomsten konden zelfs ambachten niet te werk gesteld worden. Ten vierde, al de stadsrechten waren al belast en er kon alleen nog maar huisgeld worden geïnd. Alleen was dit ook moeilijk gezien er al twee keer huisgeld opgevraagd werd om eerdere schulden in te lossen en het kunnen bekostigen van de huurlingen die de stad verdedigde in mei. Gent werd gesterkt in haar argumentatie met dat Brugge en Ieper al eerder een groot deel hadden kwijtgescholden. Het minste wat Gent mocht krijgen was een kwijtschelding van twee derde van hun quota. Als de Staten zouden weigeren voor een kwijtschelding zou Gent nogmaals een en een kwart huisgeld moeten opvragen, maar dan zou de stadskas helemaal geruïneerd zijn.⁴⁷³

⁴⁷¹ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, passim; SAG, reeks 121, nr. 5: Register van de Collatie, passim.

⁴⁷² SAG, reeks 121, nr. 4: Registers van de Collatie, f^o176r-f^o177r.

⁴⁷³ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o45r-f^o47r.

De bevolking in Vlaanderen en Brabant had nog nooit zo hard te leiden onder de misserabele toestand waarin ze zich bevonden dankzij de Fransen.⁴⁷⁴ Uit wraak of schrik sloot Spanje zich in augustus 1673 aan bij de anti-Franse Alliantie van Den Haag, of de Quadruple Alliantie, samen met de Verenigde Provinciën, het Heilig Roomse Rijk en de verdreven Hertog Karel IV van Lotharingen (1604-1675).⁴⁷⁵ Daarvoor had Spanje ook financiële slagkracht nodig. Een zekere Hertog van Renneberg deed op 11 september een voorstel tegenover de Staten van Vlaanderen voor de volgende bedden. De landvoogd vroeg 30.000 rations daags (2.737.500 gulden).⁴⁷⁶ Gent had haar schuldenberg ondertussen kunnen reduceren tot 35.588 gulden, maar moest nog bekomen van haar financiële kater van enkele maanden eerder.⁴⁷⁷ Het adviseerde voor een bedde van 23.000 rations daags samen met Ieper en de Brugse Vrije. Dat was daarmee het laagst geadviseerde bedde van alle Leden.⁴⁷⁸ Wanneer de Staten hun akte van presentatie afgaven aan de landvoogd werden ook dezelfde voorwaarden uit de bedde van 1672 mee opgenomen. Als soldaten moeilijkheden zouden veroorzaken zou het akkoord over de bedde vervallen onder andere. De landvoogd aanvaardde uiteindelijk de bedde van 23.000 rations daags (2.098.750) en de voorwaarden eraan gekoppeld.⁴⁷⁹ Het geld van de Staten van Vlaanderen kon goed gebruikt worden. In september trok de Prins van Condé met een leger van 10.000 man naar Oudenaarde, die zorgde voor een vluchtelingenstroom naar Gent en Aalst.⁴⁸⁰ Er werden daarop ook extra maatregelen getroffen om al het voedsel te verzamelen in de verschillende versterkte steden zoals Gent.⁴⁸¹ Al snel circuleerde het gerucht dat de oorlog zo groot was geworden, wat bijdroeg tot de paniek onder de burgers.⁴⁸² Daarop werden twee dagen later alle troepen gevraagd terug te keren naar hun eenheid.⁴⁸³

4.2 Territoriale uitbreiding van de oorlog, 1674-1675

Omdat de Spaanse Nederlanden betrokken waren vanaf eind oktober bij de oorlog, zorgde dit ervoor dat Frankrijk zich terugtrok uit de Verenigde Provinciën. Dat leidde ertoe dat de Spaanse Nederlanden vanaf dan het voornaamste slagveld van de Frans-Hollandse Oorlog werd. Ondanks de terugtrekking van Frankrijk bleef Lodewijk een offensieve campagne voeren. Het jaar 1674 was op gebied van oorlogsprikelen redelijk rustig in Gent. De voornaamste wapenfeiten deden zich voor in de buurt van de Maasvallei.⁴⁸⁴ Toch betekende dit niet dat Gent niets te doen had door de oorlogsverklaring. Het strijdgewoel mocht zich dan voornamelijk rond de Maasvallei afspelen. Toch bevonden wachters zich op al de grote wegen en bruggen rond Gent die

⁴⁷⁴ "Brussel den 29 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 3.8.1673.

⁴⁷⁵ William Anthony Young, *International Politics and Warfare in the Age of Louis XIV and Peter the Great: A Guide to the Historical Literature* (New York: iUniverse, 2004), 132.

⁴⁷⁶ RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 172: Resolutieboek, f^o1r; "Brussel den 12 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.9.1673.

⁴⁷⁷ SAG, reeks 121, nr. 4: Register van de Collatie, f^o199r-f^o200r.

⁴⁷⁸ RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 172: Resolutieboek, f^o19v.

⁴⁷⁹ RAG, Staten van Vlaanderen, nr. 172: Resolutieboek, f^o63v-f^o69v.

⁴⁸⁰ "Antwerpen den 21 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.9.1673; "Antwerpen den 21 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.9.1673.

⁴⁸¹ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verzameling levensmiddelen, 11 september 1673; SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verzameling levensmiddelen, 29 september 1673.

⁴⁸² "Brussel den 24 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.9.1673.

⁴⁸³ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie oorlogsverklaring, 30 oktober 1673.

⁴⁸⁴ Lynn, *The wars of Louis XIV*, 122–23.

strooptochten en ravage van vreemde troepen moesten weerhouden.⁴⁸⁵ Gent moest zorgen dat binnen een tijdsspanne van acht dagen alle Franse onderdanen uit de stad verdwenen. Hun (on)roerende goederen werden daarbij ook in beslag genomen.⁴⁸⁶ Het was ook niet langer toegestaan dat de burgers in Gent nog brieven mochten versturen of ontvangen en handel drevan met de bezette gebieden door Frankrijk. Het was enkel toegelaten om een brief te versturen of te ontvangen via de *ordinarisse courriers* die op dinsdag en vrijdag vanuit Brussel, via Antwerpen, Gent, Deinze en Kortrijk naar Rijsel trokken en omgekeerd terugkeerden. Burgers die zich niet aan deze regel konden houden, werden gearresteerd en van hun eigendom ontnomen.⁴⁸⁷ De Spaanse Nederlanden hadden nogmaals last van hun eigen troepen die hun diensten gingen aanbieden aan vreemde of naburige vorsten zonder ervoor toestemming gevraagd te hebben aan militaire gouverneur of commandant. De soldaten en officieren die daaraan schuldig waren, hadden de gelegenheid om binnen een maand terug te keren naar hun eenheid of anders verloren ze hun woonst.⁴⁸⁸ Naast de deserteurs uit eigen rangen had de omgeving rond Gent last van de Fransen. Frankrijk kampte met tekorten aan levensmiddelen, waardoor ze ernaar opzoek gingen in de Spaanse Nederlanden. Brussel gaf daarop bevel aan alle bestuursinstanties en burgers, edellieden en geestelijken die op drie mijl van Gent woonde. Ze moesten hun graan en andere levensmiddelen overbrengen naar de stad binnen de vier dagen na publicatie van de ordonnantie op 20 april. Daar zou het gestockeerd worden in de kastelen en versterkte huizen. De burgers die het graan en de levensmiddelen leverde, kregen van de hoogbaljuw een biljet. Dat biljet stelde de burger in staat om wekelijks de nodige levensmiddelen voor zijn gezin en vee te halen uit de stockage die hij zonder enige onkosten moest kunnen krijgen.⁴⁸⁹ Gent werd ook aangemaand zich aan vorige plakkat en ordonnantie te houden met betrekking op de inbeslagname van eigendom, zoals (on)roerende goederen, land en rente, van Franse onderdanen.⁴⁹⁰

Het eerste grote wapenfeit in de Spaanse Nederlanden tussen Frankrijk en de Geallieerden nam plaats in Seneffe te Henegouwen op 11 augustus. De Geallieerden telde 15.000 slachtoffers tegenover 10.000 Franse slachtoffers.⁴⁹¹ Voor Vauban was de Slag van Seneffe het voorbeeld waarom het beter was een belegering te houden dan een veldslag.⁴⁹² Het was en is nog steeds een discussie wie de effectieve winnaar van de veldslag was.⁴⁹³ Het was zeker dat Monterey als verliezer uit de veldslag kwam. Zijn troepen stonden hem niet langer toe als opperbevelhebber. Daarop gaf Monterey het bevel over aan de Prins van Oranje.⁴⁹⁴ De oorlog ging verder en dat was te merken in Gent. Door haar strategische ligging aan verschillende rivieren en wegen werd het een belangrijk logistiek centrum voor de bevoorrading van de

⁴⁸⁵ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie oorlogsmaatregelen, 12 september 1673.

⁴⁸⁶ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie oorlogsverklaring, 30 oktober 1673

⁴⁸⁷ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod communicatie en handel, 20.1.1674; SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod communicatie en handel, 24 januari 1674; "Gent den 5 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.4.1674.

⁴⁸⁸ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 13 maart 1674.

⁴⁸⁹ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie opeising levensmiddelen, 20 april 1674.

⁴⁹⁰ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie beslagname eigendom Fransen, 14.5.1674.

⁴⁹¹ Olaf van Nimwegen, *The Dutch Army and the Military Revolutions, 1588-1688* (Woodbridge: Boydell, 2010), 380.

⁴⁹² Lynn, *The wars of Louis XIV*, 126.

⁴⁹³ Hendrik Algra en Ale Algra, *Dispereert niet. Twintig eeuwen historie van de Nederlanden*, vol. 2 (Franeker: Uitgeverij T. Wever, 1956), 374; Lynn, *The wars of Louis XIV*, 126.

⁴⁹⁴ Louis Gachard, *Les bibliothèques de Madrid et l'Escurial. Des manuscrits qui concernent l'histoire de Belgique*. (Brussel: F. Hayez, 1875), 364.

troepen. Begin september werden er 1.500 wagens met 8.000 zaken graan overgebracht naar het leger nabij Valenciennes.⁴⁹⁵ Een week later werden nogmaals konvooien klaargemaakt die gebruikt zouden worden voor een beleg op Ath, maar het zal uiteindelijk Oudenaarde zijn die geteisterd werd. De Nederlandse Republiek, het Heilig Roomse Rijk en de Spaanse Nederlanden onder een zekere Villa-Hermosa, en dus niet langer Monterey, hadden daarmee het verdere lot van de Spaanse Nederlanden in hun handen.⁴⁹⁶ Te Gent verzamelde zich nog 2.500 Spaanse en Duitse ruiters die dan uiteindelijk naar Oudenaarde zouden trekken. Er vertrokken ook nog 25 pleitschepen die 50 kanonnen en oorlogsmateriaal transporteerden naar het oorlogsgewoel. Dagelijks werd er in Gent brood gebakken als proviand voor het leger die nog met 130 schepen werden overgebracht.⁴⁹⁷ Maar tegen 23 september werd al het oorlogsmateriaal weer teruggestuurd naar Gent nadat er een Frans ontzettingsleger onderweg was.⁴⁹⁸ Toen de bagagewagens voor de stadspoorten van Gent verschenen, was er even alarm geslagen uit schrik dat het Fransen waren, maar Gent werd dan snel gerustgesteld.⁴⁹⁹ Ondanks het einde van het beleg bleven er nog wagens met levensmiddelen uit de stad vertrekken voor het Keizerlijke leger. Voor roggebrood kwam een vaste prijs van vier pond Vlaams en vijf stuivers. Voor tarwe brood drieënhalve stuiver, kaas viereënhalve stuiver, spek zeven Vlaamse groot.⁵⁰⁰ Al die transporten en logistieke handelingen waren voor levensbelang geweest voor de Geallieerden en daar was Gent ruim in geslaagd. In tegenstelling tot de Fransen faalde hun logistiek, waardoor hun soldaten gewoonweg flauwvielen van de honger.⁵⁰¹ Gent zal zeker tot oktober blijven zorgen voor de nodige levensmiddelen die de troepen nodig hadden.⁵⁰² Sinds de zomer was de reputatie van Monterey verslecht in de Spaanse Nederlanden. De vorige landvoogd, de Connestable van Castilië, die opnieuw in Madrid verbleef zorgde ervoor dat Don Carlos de Gurra Aragón y Borgia, Hertog van Villa-Hermosa, de nieuwe landvoogd werd na veel getreuzel en weigeringen.⁵⁰³

Eind januari 1675 liet Frankrijk weten het plan te hebben om contributies te gaan opeisen in het Land van Waas. Er werden daarvoor 6-7.000 mannen verzameld bij Ath en het garnizoen bij Oudenaarde werd versterkt met 2.000 man.⁵⁰⁴ Bij het horen van dit nieuws werden de Gentenaars angstig. Het werd er niet beter op want de Fransen bereden zich niet alleen voor op hun plundertocht maar ook voor hun volgende campagne in de zomer. Er werd vol ongeduld gewacht wanneer ze zich in de Spaanse Nederlanden ook gingen voorbereiden voor de volgende campagne.⁵⁰⁵ Al tegen midden februari waren de eerste Franse soldaten gezien aan de Schelde bij Melle, zo'n anderhalve mijl van Gent. De 3.000 soldaten onder Chamilly, gouverneur van Oudenaarde, werden op hun route tegengehouden door de plaatselijke inwoners en kregen

⁴⁹⁵ "Gent den 2 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1674.

⁴⁹⁶ "Antwerpen den 10 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.9.1674; Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 299.

⁴⁹⁷ "Gent den 16 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.9.1674.

⁴⁹⁸ "Gent den 23 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 27.9.1674.

⁴⁹⁹ "Gent den 24 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.9.1674.

⁵⁰⁰ "Gent den 26 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.9.1674.

⁵⁰¹ "Parijs den 27 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.10.1674.

⁵⁰² "Gent den 1 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.10.1674; "Antwerpen den 4 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.10.1674.

⁵⁰³ Farah Laporte, 'Het beleid van de hertog van Villahermosa. Interim-landvoogd in de Habsburgse Nederlanden, 1675-1680' (Masterscriptie, Gent, Universiteit Gent, 2007), 10-12.

⁵⁰⁴ "Gent den 24 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.1.1675.

⁵⁰⁵ "Gent den 3 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.2.1675.

daarbij nog steun van enige ruitery van Gent.⁵⁰⁶ Na deze mislukte onderneming van de Fransen verkleinde de kans dat ze nogmaals naar het Land van Waas zouden trekken.⁵⁰⁷ Toch zouden er maximum 3.000 Fransen in maart trachten de Schelde over te steken. Daarbij hadden ze een schip in brand gestoken en een pachthof van de Raadsheer genaamd Piet van de Raad van Vlaanderen. Het vuur was zo goed te zien dat de boeren in de omgeving alarm sloegen. Daarmee was het weer een mislukte poging om contributies te gaan opeisen in het Land van Waas. Door de brand waren er uiteindelijk 80 tot 100 schapen, zeven tot negen koeien, twee paarden, drie tot veertien varkens en een schapenherder omgekomen. Vanaf dan werd er beslist om de boeren te bewapenen om zo de wacht te kunnen houden aan de Schelde.⁵⁰⁸ De centrale overheid had ondertussen beslist om voor de komende zes maanden geen jaarmarkten te houden in de steden en het platteland die bedreigd werden door de Fransen, zoals Gent dus.⁵⁰⁹ Voor de lokale en regionale economie deed dat niet ten goede. Daarnaast had de Gentse economie ook nog te kampen met de zwarte markt die floreerde door de militaire aanwezigheid. Hiervoor had Brussel weeral duidelijk gemaakt dat het iedere *'Militaire Persoonen ende aen hunne Vrouwen, Kinderen, ende Domesticquen'* verboden was om wijn, brandwijn, tabak en andere producten te verkopen.⁵¹⁰ Bij Melle waren ondertussen palissades aangebracht maar dat weerhield de Fransen niet om toch nog eens te proberen.⁵¹¹ In de nacht van 20 en 21 maart trachten deze keer 1.500 Fransen opnieuw naar het Land van Waas te trekken. Alleen maakten ze weer dezelfde fout door op weg naar de Schelde bij Sint-Denijs-Westerm een grote hof en nog een paar schuren en huizen in te brand steken.. Het garnizoen van Gent was daarmee gealarmeerd en daarop werden 5-600 man uitgestuurd, waardoor de Fransen weer terugtrokken. De dagen erna werden op alle grote wegen naar de Schelde barricades opgericht omdat de Fransen nog geen teken van opgeven vertoonden. Eveneens kende de Spaanse troepen ook niet veel succes met hun plundertochten. Uit het garnizoen van Saint-Omer waren er 200 ruiters naar de buurt van Boulogne-sur-Mer getrokken om er contributies te gaan eisen. Echter liepen ze recht in een hinderlaag van de plaatselijke boeren, waarbij de commandant en twee soldaten omkwamen.⁵¹² Niet enkel gingen Spaanse troepen op plundertocht over de Franse grens, maar ook het platteland van de Spaanse Nederlanden had eronder te leiden.⁵¹³ Heer Chamilly wilde nog niet opgeven en trof nieuwe voorbereidingen voor een plundertocht in het Land van Waas. Ondertussen had hij 30 Fransen op 28 maart naar het Land van Aalst gestuurd ter inspectie, maar ze stuitte op 24 Spanjaarden. Er was 'soodanige furie ende verbitterheyt geattacqueert' dat bijna alle Fransen dood of gekwetst waren. De Spanjaarden telden zes doden en acht gewonden.⁵¹⁴ Drie dagen later zal Chamilly 4.000 Fransen en zeven kanonnen naar Aalst sturen om daar de Schelde over te steken. Ook dat was geen optie gezien de boeren en 7-8.000 soldaten op hen stonden te wachten.⁵¹⁵

⁵⁰⁶ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 245: Resolutieboek, f^o27v; "Gent den 14 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.2.1675.

⁵⁰⁷ "Gent den 18 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.2.1675.

⁵⁰⁸ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 245: Resolutieboek, f^o40r-f^o40v; "Gent den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.3.1675; "Antwerpen den 18 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.3.1675.

⁵⁰⁹ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod op jaarmarkten, 14.3.1675.

⁵¹⁰ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod verkoop door militairen, 21.3.1675.

⁵¹¹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 245: Resolutieboek, f^o52v.

⁵¹² "Gent den 21 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.3.1675.

⁵¹³ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod opeisingen, 26.3.1675.

⁵¹⁴ "Gent den 28 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.3.1675.

⁵¹⁵ "Gent den 31 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.4.1675.

Na minstens vier mislukte pogingen om in het Land van Waas te geraken, ging Chamilly het over een andere boeg gooien. Voor hem was Gent daarbij een doorn in het oog met het altijd uitzenden van de versterkingen in het Land van Waas. Omstreeks drie uur in de ochtend van 7 april verscheen er een Spaanse sergeant aan de Kortrijkse Poort die al enkele dagen in Gent was, maar deze keer was hij niet alleen. Hij vermoordde de twee wachters aan de poort en gaf zo toegang aan de stad voor zo'n 2.000 Fransen. Er werden direct zeven à acht huizen in brand gestoken. Het Montereyfort, die zich naast de Kortrijkse Poort bevond, werd daarbij ook aangevallen. De 175 Spanjaarden die het fort bewaakten, vochten in alle hevigheid maar op verschillende plaatsen sloegen de Fransen erin de vestingmuren te doorbreken. De Spaanse soldaten bleven zich verzetten tot de Fransen zich terugtrokken wanneer de zon opkwam. De Spanjaarden hadden zes doden en 20 gewonden. De Fransen hadden minimum drie doden en acht gewonden, maar dat waren de slachtoffers die ze achtergelaten hadden. De Fransen wilden hiermee de troepen aan de Schelde naar Gent toe trekken zodat de doorgang naar het Land van Waas vrij kwam te liggen. Ze zullen uiteindelijk ook niet slagen in hun opzet, want er werd onmiddellijk nog ruitery naar de Schelde gestuurd nadat er vernomen was dat er Fransen in de buurt waren.⁵¹⁶ De Spaanse sergeant was drie maanden later weer in Gent om informatie aan te vergaren over het Spanjaardenkasteel, maar werd daarbij herkend en doodgeschoten.⁵¹⁷ De soldaten die de stad met alle moed hadden verdedigd, kregen van de stadsmagistraten bier en de officieren kregen wijn. In verband met nachtelijke inval op de stadsmuren van Gent besloten de schepenen een verbod uit te vaardigen. Deze stelde dat ieder burger verplicht werd een licht aan steken aan zijn deur bij het afgaan van het alarm. Dit moest de straten in de stad beter verlichten zodat er gezien kon worden wie er op straat liep.⁵¹⁸ Deze inval had er wel ervoor gezorgd dat de angst toenam bij het Gentse bestuur. Op 16 april werd er gestart met versterkingswerken aan het Spanjaardenkasteel voor 333.440 gulden.⁵¹⁹

Ondanks alweer een mislukte poging circuleerde er een gerucht dat Chamilly deze keer zou proberen om via het oude contributieland het Land van Waas binnen te treden.⁵²⁰ Mogelijks was het een list van Chamilly, want hij trok met 4.000 richting het Land van Waas om het daar nogmaals te proberen.⁵²¹ Door de constante paraatheid van de boeren zal hij er niet in slagen een doorgang te vinden naar het Land van Waas.⁵²² Daarbij zal het nog moeilijker worden voor Chamilly doordat Gent Staatse troepen onderdak ging geven.⁵²³ De Gentenaars zouden daar misschien gedeeltelijk blij mee zijn omdat ze ingezet kunnen worden in het weerhouden van Fransen uit het Land van Waas. Anderzijds verstoorde de troepen nog steeds de handel in de omgeving.⁵²⁴ Gent werd, na de eerdere aanval op het Montereyfort een maand geleden, weer opgeschrikt door de Fransen. Deze keer had Chamilly 6.000 man uit Kortrijk en Oudenaarde bij zich waarmee hij langs het westen en oosten van Gent voorbij marcheerde. Zowel de burgerwacht als de Staatse troepen werden in paraatheid gebracht voor de rest van de dag en

⁵¹⁶ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o104r; "Gent den 7 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 11.4.1675.

⁵¹⁷ "Antwerpen den 18 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.7.1675.

⁵¹⁸ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o104r- f^o104v; "Gent den 14 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.4.1675.

⁵¹⁹ SAG, reeks 533, nr. 92: Rekening voor Spanjaardenkasteel, 16.4.1675.

⁵²⁰ "Gent den 14 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.4.1675.

⁵²¹ "Gent den 18 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.4.1675.

⁵²² "Gent den 22 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.4.1675.

⁵²³ "Brussel den 28 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.5.1675.

⁵²⁴ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie excessen militairen, 24.4.1675.

nacht. De Staatse troepen in het Sas van Gent trokken uit om post te vatten aan de Sassevaart. Of Chamilly er nu wel in zou slagen om contributies te eisen in het Land van Waas wordt niet verder vermeld.⁵²⁵ De resterende zomer werden er geen plundertochten meer georganiseerd. Daarmee was het niet gegarandeerd dat het rustig was in de omgeving van Gent. De houding van de bevolking naar de Fransen toe was niet al te best. Door de oorlogsprikelen waren er vele Franse deserteurs die naar de Spaanse Nederlanden trokken. In hun reis die ze daarvoor ondernamen, werden ze veelal lastiggevallen door soldaten of burgers, maar Madrid had beslist dat deze niet langer meer lastig gevallen mochten worden. In de plaats daarvan kregen ze vrije doorgang en mochten ze hun bezittingen behouden. De bevolking werd zelfs aangemaand om hulp en diensten te verlenen als de Franse deserteurs dat verzochten. De bevolking zag zich niet genoodzaakt om daar gehoor aan te geven. De centrale overheid was daardoor verplicht om het plakkaat meerdere malen te laten publiceren.⁵²⁶ De landvoogd vroeg ook de gunst van de burgers om vlees, brood, wijn, bier en andere levensmiddelen af te staan voor de Spaanse en Geallieerde troepen wegens tekorten. De prijzen in de Spaanse Nederlanden werden ook aangepast aan zoals die in de Verenigde Provinciën. De Staatse troepen kregen verder de toestemming om met Nederlandse munten hun proviand aan te kopen bij de zoetelaarsters en kooplui. De landvoogd ging ook gepaste maatregelen treffen zodat zowel de Spaanse als Geallieerde troepen niet zouden beginnen plunderen.⁵²⁷

In de nacht van 16 september 1675 trokken 1.200 Fransen de Schelde over bij Berlare. Voor de boeren was deze gebeurtenis volledige onverwacht nadat de Fransen een lange tijd geen poging meer ondervonden. Ook was het toen volle oogstseizoen, waardoor er minder bewaakt werd. De Fransen staken er ongeveer 40 huizen in brand maar de boeren namen onmiddellijk actie. Daarbij werden er 200 Fransen verloren. De boeren brachten zo 14 krijgsgevangenen naar Gent en er zwierven nog 50 deserteurs rond de buurt van Gent en Dendermonde.⁵²⁸ Nochtans was dit een voorbode wat een maand later zou gebeuren. Op 10 oktober verscheen er 4.000 man onder leiding van Maarschalk d'Humières en de heer Chamilly aan de Schelde. Hun doel was om het Land van Waas, Dendermonde en Oudenburg binnen te trekken via een brug die ze hadden gebouwd. De boeren, die er deze keer alleen voor stonden, trachten twee uur lang de Fransen de weg te versperren. Ondertussen kwam het regiment van de Filips Frans van Glymes, Graaf van Grimbergen (1646-1704) ter hulp, maar moest terugtrekken door de artillerie. Daarbij verloor het ongeveer 40 man. De boeren hun buskruit was opgeschoten, waardoor ook zij moesten terugtrekken. Vanuit Gent en het Spanjaardenkasteel bestookte men de Fransen met artillerie om hen te doen stoppen. Het had hier geen baad bij en Destelbergen ging helemaal op in vlammen. Uiteindelijk kwam er een trompetter voor de stadsmuren van Gent met de eis om contributie te betalen ofwel alles zou in brand gestoken worden van Gent tot Antwerpen. Het stadsbestuur reageerde niet op de eis, waardoor met het vernielen van het platteland werd voortgezet. Tegen de avond werden er twee kanonschoten gelost als signaal dat alle Franse soldaten zich moesten verzamelen. Toch bleven ze nog tot drie uur in de avond delen van Heusden en Laarne in brand steken. Er waren zelfs Franse ruiters erin geslaagd om tot in Lokeren huizen in vlammen te laten opgaan. Ondertussen was het nieuws in

⁵²⁵ "Gent den 12 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.5.1675.

⁵²⁶ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie Franse deserteurs, 25.5.1675; SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 13.7.1675.

⁵²⁷ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie opeising levensmiddelen, 28.5.1675; SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie opeising levensmiddelen, 29.5.1675.

⁵²⁸ "Gent den 16 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.9.1675.

Gent toegekomen dat er nog troepen onderweg waren vanuit Oudenaarde en Ath. Daarop werd de stad in staat van alarm gesteld. Wel waren er 15 compagnieën dragonders uit het Geallieerde leger in het Land van Waas aangekomen. Enkel konden die weinig doen, ze waren helemaal al uitgeput van het marcheren. De dag erna trokken de Fransen terug, waarbij ze 3-400 huizen vernield hadden en 200 burgers vermoord of gewonden hadden.⁵²⁹ Nog geen twee weken later werd het oversteken van de Schelde opnieuw geprobeerd door de Fransen, deze keer met 5-6.000 man. De onderbaljuw werd onmiddellijk uitgestuurd met 900 burgers om hen tegen te houden. Uiteindelijk kwam het niet tot een gevecht doordat de Fransen niet opdaagden.⁵³⁰ Er was wel een gevecht tot stand gekomen tussen soldaten van de Graaf van Grimbergen en burgers buiten de Dampoort. De Kasselrij Oudburg stuurde daarvoor iemand naar Francisco de Pardo om de orde te herstellen.⁵³¹ De burgers konden misschien met argusogen kijken naar de soldaten als onruststokers, maar de levensomstandigheden van de troepen waren wel miserabel. Tegen de winter was er zo al niet genoeg brood meer voor de soldaten.⁵³²

4.3 De laatste fase van de oorlog, 1676-1678

In het jaar 1676 begon de laatste fase van de Frans-Hollandse Oorlog. Deze was meer van defensieve aard, waarbij Lodewijk niet langer grondgebied trachtte te verkrijgen van de Verenigde Provinciën. Zijn nieuw doel was om dit keer verschillende steden in de Spaanse Nederlanden in te nemen om zijn grens zo te kunnen versterken en uit te breiden.⁵³³ Het voorjaar van 1676 was voor Gent gelijkaardig aan het vorige jaar op vlak van oorlogsactiviteit. Eind januari waren de Fransen erin geslaagd tot Sint-Niklaas te trekken. Maar de plaatselijke burgers kwamen in opstand, waardoor de Fransen snel weer huiswaarts keerde.⁵³⁴ Door al die plundertochten werden vele Spaanse soldaten verleid om te deserteren en hun diensten te leveren aan Frankrijk. Brussel was dit gewaargeworden en gaf elke deserteur gratie als die zou terugkeren.⁵³⁵ Ook waren er gevallen dat sommige soldaten de versterkingen van steden hadden vernield, wat dus niet wenselijk was in een periode vol Franse aanvallen.⁵³⁶ Naast de constante Franse bedreiging kwam er een nieuwe bedreiging voor Gent. De landvoogd was op de hoogte gebracht door Madrid over deze bedreiging om te vermijden dat er nieuwe sektes in de Lage Landen konden intreden in Gent, die tijdelijk niet over een bisschop beschikte.⁵³⁷ Het duurde niet lang of de Fransen trachten dicht van Gent opnieuw het Land van Waas binnen te trekken begin maart.⁵³⁸ Deze keer was de manier van het eisen van contributie af dwingerij opgelegd aan de burgerbevolking. De Fransen namen zo enkele gijzelaars uit Sint-Niklaas die ze enkel wilde vrijlaten na het betalen van 4.000 patacons.⁵³⁹ Het liet Oudburg inzien dat de Fransen verduurden te gaan, waarop er beslist werd versterkingen aan te brengen binnen de kasselrij.⁵⁴⁰

⁵²⁹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 245: Resolutieboek, f^o217v-f^o219v; "Gent den 10 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.10.1675.

⁵³⁰ "Gent den 23 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.10.1675.

⁵³¹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 245: Resolutieboek, f^o230v.

⁵³² SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie ammonitiebrood, 7 december 1675.

⁵³³ Lynn, *The wars of Louis XIV*, 144.

⁵³⁴ "Gent den 27 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.1.1676.

⁵³⁵ SAG, reeks, 1bis, nr. 5: Ordonnantie gratieverlening, 28 februari, 1676.

⁵³⁶ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie vernieling fortificatie, 6 maart 1676.

⁵³⁷ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1665-1700)*, 5: 240.

⁵³⁸ "Antwerpen den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1676.

⁵³⁹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 246: Resolutieboek, f^o66v.

⁵⁴⁰ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 246: Resolutieboek, f^o71r.

Toch kon dit niet baten tegen de Fransen, want midden april sloegen ze erin vier dagen lang een rijkelijke buit te verzamelen in het Land van Waas. Ze hadden daarbij een aanval gedaan op de Meulestede en het Sassevaart overgestoken. Daarmee werd Gent afgesloten van elke vorm van enige hulp vanuit de Nederlandse Republiek die bij deze inval 200 doden en gewonden telde. De dorpen Winkel, Wachtebeke, Moerbeke, Stekene, Mendonk, Desteldonk, Zaffelare en andere dorpen vielen daarmee ten prooi van de Franse plundering. De Fransen trokken zelfs zo ver dat ze enkele buitenhuizen bij Lokeren in brand staken. Op 14 april waren de Fransen nog steeds op strooptocht, maar Sint-Niklaas kwam van die horror af door het betalen van 25.000 patacons als brandschatting. Gent had terzelfder tijd een Franse trompetter voor haar stadsmuren gehad met dezelfde eis om een brandschatting te betalen, maar ging daar niet op in. Het Land van Waas deed dat wel en moest daardoor 300.000 gulden betalen. Dit was maar de top van de ijsberg want de Fransen eisten daarnaast nog eens twee miljoen gulden aan contributies die het Land van Waas ten schulden waren aan Frankrijk. Het Land van Waas had het geld niet om in een keer te kunnen betalen aan Frankrijk, waarop de hoogbaljuw en enkele boeren gegijzeld werden.⁵⁴¹ De totale schade die de Fransen hadden aangebracht kwam neer op 1.500 huizen en 14 molens. Daarnaast had je nog al de plunderingen en het verlies van graan, wat een geschatte waarde van twee miljoen gulden had.⁵⁴² Chamilly, Franse gouverneur van Oudenaarde, ging door het lint wanneer hij na een kleine maand vernam dat het Land van Waas niet de intentie had om spoedig haar contributies te betalen. Eveneens had de landvoogd een hoofdschepen aangesteld, na lange tijd afgeschaft geweest te zijn, gezien de hoogbaljuw nog steeds gegijzeld was.⁵⁴³ In de strijd tegen de Fransen werd besloten de steun van de Nederlanders te aanvaarden. Het zorgde ervoor dat het Staatse leger in de Spaanse Nederlanden mocht binnentrekken en daar een gelijkaardige behandeling zou krijgen van de burgers zoals die van de eigen troepen.⁵⁴⁴ Er werd aan de bevolking beloofd dat wanneer de eigen of Staatse troepen misdrijven zouden plegen, ze daarvoor ook de gepaste straf zouden krijgen.⁵⁴⁵

Op 2 juni om twee uur in de namiddag hield Louis Errembault, voorzitter van de Raad van Vlaanderen, een vergadering in zijn huis. De aanwezigen waren de hoogbaljuw Jan Baptiste della Faille, de voorschepen Louis Triest, derde schepen van de Keure Jerom Borluut en pensionaris Vandervoerde. Daar werden de actuele militaire en politieke gebeurtenissen besproken. Zo werd er in Gent even gedacht dat wanneer Lodewijk met extra manschappen naar de Spaanse Nederlanden zou trekken, hij zijn pijlen zou richten op Ieper. Als besluit van de vergadering zou de stad extra soldaten moeten werven. De dag erna werd dit officieel goedgekeurd door de Schepenbank van de Keure, waardoor er middelen vrijgemaakt werden voor 400 soldaten.⁵⁴⁶ De bescherming van de stad was niet het enige probleem waarmee de stad te kampen had. De huurprijzen stegen in Gent tot niet eerder geziene hoogte. De huurprijzen werden daardoor zelfs vier keer hoger dan 100 jaar eerder. Deze trend zal zich blijven doorzetten

⁵⁴¹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 246: Resolutieboek, f^o84v-f^o85r; "Gent den 15 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.4.1676; Edgar Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham van de Gentse Sint-Niklaasparochie (vervolg)', *Ghendtsche Tydinghen* 32, nr. 6 (2003): 354.

⁵⁴² "Gent den 19 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.4.1676.

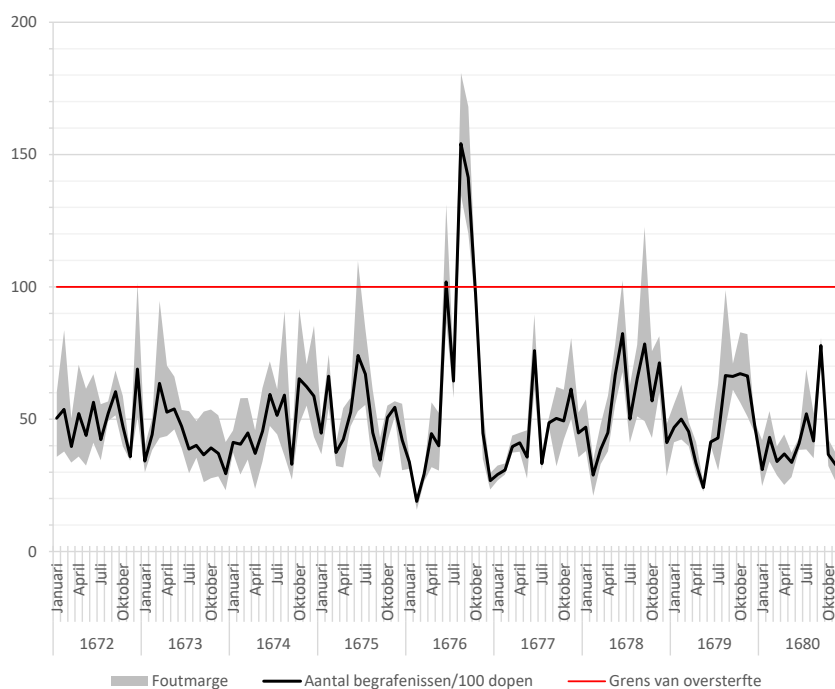
⁵⁴³ "Gent den 3 Mey," *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.5.1676.

⁵⁴⁴ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie toelaten Staatse leger, 21 april 1676.

⁵⁴⁵ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie bestraffing troepen, 24 april 1676.

⁵⁴⁶ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o129r-f^o129v; "Gent den 3 Mey," *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.5.1676; "Gent den 19 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.7.1676.

tot het einde van de oorlog.⁵⁴⁷ Met de slechte oogst van het vorige jaar begonnen de prijzen weer te dalen. De graanprijzen zakten met 17%, het vlees met 65%, de brandstoffen met 29% en de vetstoffen met 18%. Daarmee kwamen de prijzen ongeveer gelijk te staan als de prijzen van in 1674. Alleen de prijzen voor het vee bleven wel 50% duurder staan dan twee jaar eerder.⁵⁴⁸ De daling van de prijzen, naast dat er geen droogte meer was zoals in 1675, kan te wijten zijn aan het groeiende aanbod in de stad aan levensmiddelen. Het centraal bestuur had gevraagd aan al de boeren om de levensmiddelen naar de steden te brengen waar ze beschermd konden zijn tegen de Fransen.⁵⁴⁹ Ondanks de betere toegankelijkheid tot voedsel nu de prijzen daalden, kon dit niet weerhouden dat er vanaf juni een periode van oversterfte voordeed in de stad. In juni werd voor de eerste maal tijdens de Frans-Hollandse Oorlog de grens aan oversterfte bereikt. Dit wil zeggen dat er meer begrafenissen waren dan 100 dopen, wat leidt tot een daling van de bevolking. Maar er is pas effectief sprake van een demografische crisis dankzij oversterfte voor de maanden augustus en september (zie Figuur 5). Wat de precieze oorzaak is van de oversterfte kan niet achterhaald worden in de resolutieboeken of nieuwskranten. Maar omdat oorlogen nooit veraf waren, gelde dit eveneens voor ziektes. In dit geval ging het over de zoveelste dysenterie uitbraak, een zware vorm van diarree.⁵⁵⁰

Figuur 5. Aantal begrafenissen/100 dopen in Gent, 1672-1680⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Jan Craeybeckx en Charles Verlinden, *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, vol. 136, Werken uitgegeven door de faculteit van de letteren en wijsbegeerte (Brugge: De Tempel, 1965), 343–47.

⁵⁴⁸ Gysen, 'Koopkrachtvergelijking in de 17e eeuw (deel 2)', passim.

⁵⁴⁹ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie transport levensmiddelen, 3 augustus 1676.

⁵⁵⁰ E. D. Baumann, 'Iets over de dysenterie in de zestiende en zeventiende eeuw', *Nederlandse Tijdschrift Geneeskunde* 70 (1926): 58.

⁵⁵¹ RAG, Parochie Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Pieters (Gent), nr. 1702: Doopakten, 2 november 1666 – 17 september 1672; RAG, Parochie Sint-Bavo (Gent), nr. 20-22: Doopakten, 28 augustus 1667 – 22 januari

Wanneer Aire-sur-la-Lys op 22 juli belegerd werd door Frankrijk, verzameld de landvoogd zijn troepen in Vlaanderen. Hiermee werd het belang van Gent als belangrijke en strategische grootstad duidelijk. Alle garnizoenen van Vlaanderen gingen zich verzamelen in Gent, wat zou leiden tot een troepenmacht van zo'n 25.000 man. Door de opkomende oorlogsprikelen in Vlaanderen, waren er ook meer deserteurs te zien in de omgeving. In Gent werden enkele van deze deserteurs ondervraagd om meer informatie te krijgen over de situatie aan het front.⁵⁵² Na een week verblijven in Mariakerke trok de landvoogd naar de omgeving van Nevele en Deinze, maar tegen 2 augustus had Aire zich al overgegeven.⁵⁵³ Daarop keerde de landvoogd terug naar Gent. Het leger bleef in gereedheid om te kunnen ingrijpen waar nodig was. Enkele dagen later kwam de gouverneur van Aire, Markies de Wargnies, met zijn garnizoen van 250 ruiters en 800 infanteristen aan in Gent. Hij rapporteerde aan de landvoogd dat Aire gemakkelijk nog langer had kunnen standhouden, maar door het exploderen van de magazijn met munitie door het treffen van Franse artillerie, waren de helft van de huizen vernield.⁵⁵⁴ Door de oprukkende Fransen richting het Fort Lincke, Winoksbergen (huidige Bergues) en Saint-Omer bleef de landvoogd in Gent en zond hij verschillende eenheden uit om het Vlaamse platteland te beschermen. Pas tegen 19 augustus zou Villa-Hermosa vertrekken richting Brussel.⁵⁵⁵

Op 1 september was de Conferentie van Deinze van start gegaan. Het was een conferentie die als doel had het lot van de burgerbevolking te verbeteren. Er was wel al vanaf het begin onenigheid of er enkel gesproken zou worden over de toekomst of dat er ook gekeken zou worden naar militaire excessen in het verleden. Tegen 12 september waren ze wel al min of meer overeen gekomen dat er geen contributies zouden uitgevoerd worden in Oudburg, Land van Waas en Dendermonde.⁵⁵⁶ Alleen was er geen effectieve naleving van deze overeenkomst door de Fransen die daarop verschillende keren een aanval doen op de Gentse stadspoorten die telkens opgevangen en geweerd werden door de burgerwacht. Daarvoor werd de burgerwacht ook iedere keer beloond door een som geld.⁵⁵⁷ Maar de meest spectaculaire gebeurtenis van de Fransen moest nog gebeuren. Op 20 september hadden er acht Fransen zich verkleed als boeren om zo naar Gent te trekken. Ter hoogte van de Gentse wijk Ekkerghem hadden ze de Leie overgestoken met een schuit. Twee man bleef achter bij de schuit en de overige trokken naar de

1680; RAG, Parochie Sint-Bavo (Gent), nr. 68: Overlijdens- en begrafenisakten, 30 mei 1671 – 18 maart 1686; RAG, Parochie Sint-Jacobs (Gent), nr.189-191: Doopakten, 9 oktober 1664 – 27 december 1687; RAG, Parochie Sint-Jacobs (Gent), nr. 216-217: Overlijdens- en begrafenisakten, 2 januari 1663 – 7 mei 1691; RAG, Parochie Sint-Martinus (Ekkerghem, Gent), nr. 228-229: Doopakten, 24 juni 1666 – 8 juli 1695; RAG, Parochie Sint-Martinus (Ekkerghem, Gent), nr. 250-252: Overlijdens- en begrafenisakten, 17 augustus 1645 – 29 januari 1706; RAG, Parochie Sint-Michiels-Noord (Gent), nr. 87-88: Doopakten, 5 september 1670 – 28 januari 1702; RAG, Parochie Sint-Michiels-Zuid (Gent), nr. 104-105: 5 december 1654 – 28 december 1709; RAG, Parochie Sint-Niklaas(Gent), nr.121: Doopakten, 2 juni 1670 – 29 december 1685; RAG, Parochie Heilig Kerst/Sint-Salvator (Gent), nr. 156-157: Doopakten, 19 februari 1668 – 2 augustus 1698.

⁵⁵² "Brussel den 22 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.7.1676; "Brussel den 26 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.7.1676.

⁵⁵³ "Gent den 29 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.8.1676; "Gent den 2 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.8.1676.

⁵⁵⁴ "Gent den 5 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.8.1676; "Brussel den 9 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.8.1676.

⁵⁵⁵ "Gent den 13 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.8.1676; "Brussel den 16 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.8.1676; "Brussel den 19 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.8.1676.

⁵⁵⁶ Hubert Van Houtte, 'Les conférences franco-espagnoles de Deynze (1676-1678). Un essai inconnu de règlement du droit de la guerre.', *Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine* 9 (1927): 198.

⁵⁵⁷ De Potter, *Gent*, 1882, 1:404.

Scheiergat, een kleine poortgang aan de stadsomwalling bij de Sint-Martinuskerk in Ekkergem. Daar bleven eveneens twee man achter voor de wacht te staan. De overige vier Fransen trokken een herberg binnen, maar werden verwickeld in een handgemeen en werden op die manier ontdekt. Dit gelde eveneens voor de twee Fransen aan de Scheiergat. Daarop werd het alarm geslagen in de stad en moest iedere Gentenaar de wacht houden. Er werd ook beslist om de stadsgrachten bij Ekkergem verder uit te diepen gezien ze te ondiep waren.⁵⁵⁸ Voor de resterende periode van het jaar zouden de Fransen plundertochten blijven organiseren in de omgeving van Gent. Op 12 oktober waren ze op zoek naar levensmiddelen bij Meulestede om twee uur in de avond. Ze staken daar 24 huizen in brand, waarop vanuit de stad alarm werd geslagen en enkele kanonschoten gevuurd werden.⁵⁵⁹ Twee dagen later deden ze hetzelfde bij andere dorpen.⁵⁶⁰ Deze activiteiten van strooptochten en schermutselingen tussen Spaanse en Fransen troepen bleven voor de rest van het jaar duren.⁵⁶¹ De verschillende parochies in Oudburg, konden de lasten ervan niet langer dragen.⁵⁶² Het zorgde ervoor dat vertegenwoordigers uit verschillende dorpen werden gestuurd om de aangaande wanorde aan te kaarten op de conferentie.⁵⁶³ In het geval van Gent waren het vooral de eigen troepen die voor grote overlast zorgde. De schepenen hadden op 27 december een lijst van maatregelen opgesteld en voorgesteld aan de landvoogd om het probleem van overlast te kunnen aanpakken. De schepenen stelde voor om mensen aan te stellen die post zouden vatten aan de stadspoorten. Van elke soldaat die de stad zou verlaten, zouden ze dan de nodige gegevens noteren. Daarbij werd de nodige controle verricht van de paspoorten en nagegaan waar ze zouden verblijven als ze niet dezelfde dag terug zouden keren naar Gent. Deze gegevens zouden daarna overgebracht worden aan de hoogbaljuw.⁵⁶⁴ Ondertussen werd er verder gediscussieerd in Deinze. Er werd beslist dat er in Vlaanderen maar een waarde van 2.150.000 gulden aan contributies mocht gedaan worden. Deze som zou verdeeld worden onder de verschillende kasselrijen. Voor die verdeling werd er gekeken naar het Transport van Vlaanderen, die de verdelingsleutel was en gebruikt werd om de bedden van Vlaanderen te kunnen innen en af te betalen. Frankrijk wilde het aandeel voor iedere kasselrij bepalen aan de hand van het gemiddelde van al de Transporten. Spanje koos terwijl voor de veel gunstigere Transport van 1632. Het zorgde voor een discussie waardoor op 22 december beide partijen, Frankrijk en Spanje, uiteen gingen zonder officiële regeling.⁵⁶⁵

Ook in het begin van 1677 werd er verder gedaan met de strooptochten die in het najaar van 1676 waren begonnen. Daarbij Bij deze tochten werden telkens levensmiddelen gestolen en

⁵⁵⁸ "Gent den 20 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.9.1676.

⁵⁵⁹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 246: Resolutieboek, f^o209v; "Gent den 12 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.10.1676.

⁵⁶⁰ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 246: Resolutieboek, f^o211r-f^o212v; "Gent den 14 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.10.1676.

⁵⁶¹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 246: Resolutieboek, f^o217r; "Brussel den 18 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.10.1676; "Gent den 21 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.10.1676; "Brussel den 25 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.10.1676; "Gent den 15 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.11.176; "Gent den 23 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.12.1676.

⁵⁶² RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 246: Resolutieboek, f^o219v.

⁵⁶³ Van Houtte, 'Les conférences franco-espagnoles de Deynze (1676-1678)', 199.

⁵⁶⁴ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o146r.

⁵⁶⁵ Van Houtte, 'Les conférences franco-espagnoles de Deynze (1676-1678)', 201–4. Frankrijk verwees naar het Transport van Vlaanderen uit 1460, 1480, 1558, 1559 en 1632.

meegenomen.⁵⁶⁶ De geteisterde dorpen en steden werden er nog eens op aangewezen dat ze trouw moesten zijn aan Spanje.⁵⁶⁷ Ondertussen werd op 7 april de Conferentie van Deinze weer van start gegaan. ~~begonnen~~. Frankrijk trachtte een gelijkaardige regeling te treffen voor Brabant en Luxemburg die ze in de eerdere onderhandelingen hadden voor Vlaanderen. Alleen kwam er opnieuw snel onenigheid en beide onderhandelaars verlieten Deinze op 20 april.⁵⁶⁸ Het feit dat midden de onderhandelingen enige Staatse troepen uit Gent via Deinze naar Kassel trokken om Saint-Omer te gaan bevrijden, zorgde mogelijks ook voor enige spanning.⁵⁶⁹ Uiteindelijk leidde dit tot de Slag van Kassel op 11 april, waar Willem van Oranje verslagen werd.⁵⁷⁰ Willem keerde met zijn leger terug naar het noorden en liet hen het kamp opstellen aan de Brugse Vaart, terwijl hij zelf ging vestigen in Eeklo. Verschillende Gentse afgevaardigden trokken naar Eeklo om de prins enige complimenten te geven. De boeren in de omgeving zagen geen enkele reden om een compliment te geven nu ze weeral troepen in hun huis moesten laten logeren.⁵⁷¹ De Kasselrij Oudburg was dan eens langsgedaan bij Willem om te zoeken naar oplossingen voor de heersende problematiek.⁵⁷² Willem zag ook de gelegenheid om een monsterring te houden in Brugge en Gent en kocht vele paarden in omgeving voor zijn dragonders.⁵⁷³

Vlaanderen werd als gewoonlijk verder uit beide kanten geteisterd door kleine eenheden van troepen die contributies aan het opeisen waren. Op 9 mei kwam een Spaanse eenheid 33 Fransen tegen, waarvan er acht stierven en de overige als gewoonlijk naar Gent werden overgebracht.⁵⁷⁴ Naast de schermutselingen waren er vele klachten gemeld bij de het leenhof van Oudburg. Twee gedeputeerden van Oudburg gingen daardoor naar Eeklo om samen met Willem een oplossing te vinden.⁵⁷⁵ Vanaf dan liet hij drie regimenten achter in het oude contributieland en trok hij richting Lokeren waar hij zijn nieuw hoofdkwartier zou opstellen.⁵⁷⁶ Het Staatse leger werd verspreid tussen de Sassevaart en Dendermonde. In de periode dat het leger daar verbleef, liet Willem zijn troepen schietoefeningen doen. Deze schoten waren hoorbaar tot in Gent en werden met groot enthousiasme onthaald door de burgers. Ze omschreven de Staatse troepen als '*geheel schoon en uytgelesen Volck, soo dat wy veel goets daer van verwachten*'. In de tussentijd kwam Baron de Quincy met 6.000 Fransen aan in Oudenaarde. Deze werden minder enthousiast ontvangen door de burgers want ze moesten elk ongeveer 35 soldaten

⁵⁶⁶ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie levensmiddelen, 27 maart 1677; "Gent den 3 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.1.1677; "Gent den 14 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.1.1677; "Gent den 14 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.1.1677; "Gent den 17 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.1.1677; "Gent den 24 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.1.1677; "Antwerpen den 28 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.1.1677; "Gent den 3 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.3.1677.

⁵⁶⁷ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 20 februari 1677.

⁵⁶⁸ Paul Huys, 'De internationale conferentie(s) van Deinze (1676-1678)', *Contactblad. Kring voor geschiedenis en kunst van Deinze en de Leiestreek* 22, nr. 3 (2002): 2913; Van Houtte, 'Les conférences franco-espagnoles de Deynze (1676-1678)', 208.

⁵⁶⁹ "Brugge den 11 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.4.1677.

⁵⁷⁰ "Gent den 14 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.4.1677.

⁵⁷¹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 247: Resolutieboek, f^o75r; "Gent den 18 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.4.1677.

⁵⁷² RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 247: Resolutieboek, f^o78v-f^o80v.

⁵⁷³ "Antwerpen den 22 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.4.1677.

⁵⁷⁴ "Brussel den 9 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.5.1677.

⁵⁷⁵ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 247: Resolutieboek, f^o99v; "Gent den 18 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.7.1677.

⁵⁷⁶ "Gent den 16 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.5.1677; "Gent den 23 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.5.1677.

onderdak bieden. Ook de moraal was niet hoog onder de Franse troepen gezien er op drie dagen tijd al 150 deserteurs in Gent waren aangekomen.⁵⁷⁷ Om vermoedelijk de moraal wat op te krikken had Baron de Quincy de opdracht gegeven aan 100 Franse soldaten om Willem III te onderscheppen, maar uiteindelijk werden ze zelf aangevallen door 150 Spanjaarden.⁵⁷⁸ Tussen 1 en 4 juli trokken de Staatse troepen van Willem naar Gent. In Gent waren er zo 400 vaartuigen toegekomen waar de munitie en ander oorlogsmateriaal werden ingeladen. De veronderstelling bij de Gentenaars was dat Oudenaarde, Ath of Kortrijk zou belegerd worden.⁵⁷⁹ Op 7 juli trokken de troepen van Willem uiteindelijk richting het westen en sloegen ze hun kamp op tussen Baarle en Mariakerke. Willem plaatste zijn hoofdkwartier in Drogen. Daar ontving hij enige Franse krijgsgevangenen van een schermutseling met Koerlandse dragonders.⁵⁸⁰ Tegen 18 juli trok Willem met zijn leger via het Land van Waas naar Dendermonde.⁵⁸¹ De zieke en gewonden soldaten werden overgebracht naar het hospitaal aan de Bijloke.⁵⁸² Daar werd zijn leger aangevuld met 8.000 troepen uit Münster, 6.000 uit Osnabrück en 4.000 uit Paterborn en andere gebieden.⁵⁸³ Wanneer Willem zijn hoofdkwartier had gevestigd in Erpe-Mere, kwam Villa-Hermosa met het Spaanse leger aan in Aalst.⁵⁸⁴ De relatie tussen Villa-Hermosa en Willem was helemaal niet optimaal. In 1675 was er een discussie tussen de beide heren over wie de effectieve leiding had over de troepen, waar uiteindelijk Villa-Hermosa had moeten zwichten voor Willem.⁵⁸⁵ Maar de Spaanse Nederlanden bleven sterk afhankelijk van die 40.000 Hollandse soldaten van Willem en konden niet anders dan overgeleverd zijn aan de willekeur, verdrukking en tirannie van de prins.⁵⁸⁶ De Geallieerden trokken uit de omgeving van Aalst verder richting Ninove, Zottegem en Geraardsbergen, waardoor er gedacht werd dat er ieder moment een belegering kon beginnen. Zo stonden er vele pioniers in Vlaanderen, Henegouwen en Brabant klaar. Gent speelde weer een belangrijke rol als logistiek centrum, waar er 400 wagens stonden en 300 pioniers.⁵⁸⁷ Uiteindelijk trokken ze gezamenlijk richting Charleroi.⁵⁸⁸ Willem zal daarbij nog versterking krijgen van Engelse troepen onder leiding van de Hertog van Albemarle en een bezoek van de zoon van de Engelse koning, de Hertog van Monmouth, die via Gent gepasseerd waren.⁵⁸⁹ Aan de Brugse Vaart bij Gent werd er een klein vliegend leger van 8.000 soldaten samengesteld onder leiding van Markies d'Offera.⁵⁹⁰

⁵⁷⁷ "Gent den 3 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.6.1677; "Brussel den 6 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.6.1677.

⁵⁷⁸ "Gent den 13 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.6.1677.

⁵⁷⁹ "Gent den 4 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.7.1677; "Brussel den 4 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.7.1677; "Gent den 4 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.7.1677; Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 361.

⁵⁸⁰ SAG, Kasselrij Oudburg, nr. 247: Resolutieboek, f^o110r; "Gent den 7 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.7.1677.

⁵⁸¹ "Gent den 18 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.7.1677.

⁵⁸² RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 247: Resolutieboek, f^o127r.

⁵⁸³ "Gent den 21 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.7.1677.

⁵⁸⁴ "Gent den 22 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.7.1677.

⁵⁸⁵ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1665-1700)*, 5:213–20.

⁵⁸⁶ Laporte, 'Het beleid van de hertog van Villahermosa', 103; Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1647-1665)*, 4:276–77.

⁵⁸⁷ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 247: Resolutieboek, f^o161r-f^o167r; "Gent den 28 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.7.1677; "Gent den 1 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.8.1677.

⁵⁸⁸ "Gent den 8 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.8.1677.

⁵⁸⁹ "Antwerpen den 19 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.8.1677.

⁵⁹⁰ "Gent den 5 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.8.1677.

Naast enkele moeilijke oorlogsjaren gehad te hebben, werd de situatie voor Gent opeens heel precair zoals in 1673. De Fransen zullen voor de zoveelste keer contributies gaan eisen in het Land van Waas aan 150.000 gulden. Daardoor was er opnieuw lelijk strijd gevoerd op het Vlaamse platteland.⁵⁹¹ Na deze strijd op het platteland zijn er 3.000 extra troepen in Gent aangekomen.⁵⁹² De situatie werd er niet beter op nadat het stadsbestuur op de hoogte was gebracht dat er 30.000 Fransen bij Wetteren de Schelde hadden overgestoken. Daarnaast zouden er op 120 schepen een grote hoeveelheid zwaar geschut en vele pioniers zijn samengebracht bij Oudenaarde en Doornik. Dit was genoeg om te bekomen dat de Schepenbank van de Keure op 13 september een vergadering om drie uur in de namiddag zou houden. Naast de schepenen waren de gouverneur van het Spanjaardenkasteel, Francisco de Pardo, intendant Blondel en de hoogbaljuw aanwezig. Er werd beslist om de volgende maatregelen te treffen.

1. De Keizerpoort werd gesloten. Als de Fransen ook de Sassevaart en de Brugse Vaart zouden oversteken, werden de overige stadspoorten eveneens afgesloten.
2. 1.500 man werd aangeworven voor de werken aan de verdediging voor twee schellingen per dag.
3. De burgers moesten zich voorzien van wapens.
4. De burgerwacht moest zijn positie in de stad gaan innemen. Ze kregen elk een vat buskruit en kogels.
5. Het volledige schepencollege zou de nacht doorbrengen in het stadhuis. Deze zou beschermd worden door de Sint-Michielsgilde.
6. Er werd gevraagd aan de Bisschop van Gent en de Raad van Vlaanderen dat ze ook deze nacht zouden opblijven. Zo kon er onmiddellijk beslissingen genomen worden uit de naam van de clerus of de Raad.

Het stadsbestuur had verder meegedeeld aan de Kasselrij Oudburg dat alle Fransen schepen moesten wederkeren.⁵⁹³ De aanval die gevreesd werd op de nacht van 13 en 14 september kwam er uiteindelijk niet. Voornamelijk Lochristi en Lokeren hadden veel te verduren die nacht van plunderingen en brandstichtingen. Toch betekende dat niet het einde van de bedreiging, want vanuit Deinze waren er nog 5.000 Fransen onderweg naar Gent. De getroffen maatregelen werden de volgende dag teruggeschroefd. Er zouden nu maar vier compagnieën van de burgerwacht zijn die de wacht houden. Anderzijds zouden er ook maar enkele leden van de schepencollege, Raad van Vlaanderen en de clerus de wacht houden. Maar wanneer de avond begon te vallen, waren de schepenen niet gerust en lieten ze de vrije en onvrije schippers optrommelen om mee de wacht te houden voor de nacht. Aan alle overige burgers werd er gevraagd om in hun kleren te slapen en hun wapen bij de hand te hebben zodat ze onmiddellijk ingezet konden worden bij alarm. De volgende nacht zou het dan ook rustig blijven. De Fransen trokken uiteindelijk terug naar Oudenaarde nadat ze vernomen hadden dat er een Geallieerd

⁵⁹¹ "Brussel den 1 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.9.1677.

⁵⁹² "Parijs den 3 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.9.1677; "Brussel den 5 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.9.1677.

⁵⁹³ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 247: Resolutieboek, f°208r-f°208v.

leger vanuit Enghuin richting Gent kwam.⁵⁹⁴ Nochtans hadden ze 6.000 runderen, 1.400 paarden en nog andere zaken meegenomen ter waarde van negen miljoen gulden.⁵⁹⁵ Toch werd er nog terreur gezaaid door de Fransen. Vanaf de stadsmuren konden boeren gezien worden die wegvluchtte van hun Franse achtervolgers.⁵⁹⁶ Zo zag het teneur eruit voor de rest van het najaar. Het Land van Nevele, Deinze, oude contributieland, Mariakerke, Heusden, Oostakker, Desteldonk, Lochristi, Destelbergen en Drongen moesten er allemaal aan geloven.⁵⁹⁷ In sommige gevallen kwamen de Fransen zodanig dicht bij de Gentse stadsmuren dat er met kanonnen werden geschoten van beide kanten.⁵⁹⁸ Het zorgde ervoor dat de spanning te snijden was in Gent, waardoor vele naar Antwerpen begonnen te vluchten en de omgeving rond Gent er desolaat bij lag.⁵⁹⁹ De Fransen hadden een ware ravage aangericht, maar lieten iedere keer een tekst achter met hun verontschuldiging. De schade was zodanig groot dat er een exportverbod kwam op alle levensmiddelen in de Spaanse Nederlanden. Ondertussen werden er barakken in Gent gebouwd om de geschatte 10-11.000 soldaten te kunnen onderbrengen, voornamelijk Nederlanders.⁶⁰⁰ Dit kon er toe leiden dat de Fransen uit de buurt zouden blijven van Gent, maar dat bracht dan weer andere problemen met zich mee. De Staatse troepen waren *nota bene* protestants, maar hadden het recht gekregen hun eigen eredienssten te vieren op aangewezen plaatsen. Wel mochten de lokale inwoners daar niet aan delen. In Madrid waren ze niet te spreken over deze regelgeving, maar het was noodzakelijk voor het lot van de Spaanse Nederlanden.⁶⁰¹ Uiteindelijk zullen daar omtrent geen problemen voordoen in Gent, doordat op het laatste moment beslist werd het gehele Staatse leger haar winterkwartier te laten innemen in Brabant.⁶⁰²

Op 2 november in de namiddag hielden de Schepenbank van de Keure een vergadering tot wanneer het werd verstoord door een zekere deurwaarder Rauerick die een ernstig incident vermeldde. De Raad van Vlaanderen was er van op de hoogte gebracht en wilde dat er enkele schepen naar hen gestuurd werd. Zo vertrokken Philip Ignace van Hoobrouck en Charles Ignace Claissone met de onderbaljuw naar het Gravensteen en keerden terug met meer informatie over het incident. Het betrof een schip op de Schelde achter de Sint-Pietersabdij die geplunderd werd door soldaten. De voorschepen Antoon Volckaert, de 11de schepen meester Antoon Basilius en pensionaris Nicolaas Vandervoorde gingen naar de plaats van het voorval. Ze keerden snel terug nadat ze opgemerkt dat de soldaten dronken waren en zorgden voor een toegenomen omvang van het tumult. Er werd daarop beslist om 30 leden van de Sint-Michiels Gilde in te zetten

⁵⁹⁴ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o158v-f^o160r; "Gent den 16 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.9.1677.

⁵⁹⁵ "Brussel den 19 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.9.1677.

⁵⁹⁶ "Gent den 26 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.9.1677.

⁵⁹⁷ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 247: Resolutieboek, f^o227r; "Gent den 30 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.10.1677; "Gent den 4 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.10.1677; "Antwerpen den 4 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.10.1677; "Brussel den 10 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.10.1677.

⁵⁹⁸ "Gent den 4 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.10.1677.

⁵⁹⁹ "Antwerpen den 4 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.10.1677; "Gent den 7 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.10.1677.

⁶⁰⁰ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie exportverbod levensmiddelen, 11 oktober 1677; "Gent den 17 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.10.1677; "Antwerpen den 27 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.10.1677.

⁶⁰¹ Gottlieb Blokland, *Geloof alleen! Protestanten in België een verhaal van 500 jaar* (Antwerpen: Garant, 2017), 144.

⁶⁰² "Gent den 18 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.11.1677.

om het schip in beslag te nemen en de oproerkraaiers te arresteren. Aan Markies Bedmar werd er voor de zekerheid nog 200 soldaten gevraagd om de rust te doen wederkeren.⁶⁰³

⁶⁰³ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o160r-f^o161r.

5 GENT IN INFERNO

SORTIE
DE LA GARNISON DE GAND.

5.1 Gent onder beleg, maart 1678

Eind februari – begin maart heerste er een grote angst in de Spaanse Nederlanden. Men was voor de derde keer in Deinze bijeen gekomen om een conferentie te houden over het lot van de burgerbevolking in oorlogstijd, maar deze conferentie werd abrupt beëindigd door de Fransen, wat de wenkbrauwen deed fronsen.⁶⁰⁴ De landvoogd werd door minstens zeven gouverneurs van steden op de hoogte gebracht dat ze een vermoeden hadden op elk moment aangevallen konden worden door de Fransen.⁶⁰⁵ Een maand eerder was er al nieuws gekomen uit Parijs dat Frankrijk plannen had klaar liggen voor nieuwe belegeringen.⁶⁰⁶ De angst werd reëler wanneer Lodewijk eind februari toekomt in Metz met vele toeters en bellen. Hij werd daarbij vergezeld door de koningin en Madame de Montespan met dan nog een heel leger aan hofdames en courtisanes. Hij inspecteerde daarbij ook de vele troepen die daar aanwezig waren als de grote voorraad aan oorlogsmunitie.⁶⁰⁷ De hoop die sommige Gentenaars hadden dat er vrede zou komen, werd hiermee teniet gedaan.⁶⁰⁸ Luxemburg en de Rijn voelde zich sterk bedreigd door Lodewijk's aanwezigheid aan het front. Maar eveneens hadden de Fransen angst gezaaid in de buurt van Ieper, Nieuwpoort en Diksmuide. Daarnaast waren er ook 4-5.000 Franse ruiters opgemerkt tussen Aalst en Gramont die een bedreiging voor Brussel vormde.⁶⁰⁹ De Franse garnizoenen van Oudenaarde en Ath waren vertrokken naar Doornik om via de Sambre en Maas Namen te belegeren.⁶¹⁰ Snel circuleerde het gerucht dat Fort Samson, zo'n 9km van Namen, was ingenomen, maar dat bleek onwaar te zijn. Echter waren er Fransen bij Gemblours, wat dan voor een bedreiging zorgde voor Charlemont. Daarbovenop werd Bergen omsingeld door 10-12.000 Fransen en waren er 4-5.000 ruiters het Land van Waas binnengedrongen.⁶¹¹ In al die chaos verlieten de Duitse, Spaanse en Staatse troepen hun kwartieren die uiteindelijk vermoeiende en nutteloze manoeuvres marcheerden. Hun onthutste commandanten konden zelfs geen onderscheid maken tussen wat in gevaar was en wat in veiligheid was, wat leidde tot verwarrende bevelen.⁶¹² Karel II uitte zijn bezorgdheden over de Franse bedreigingen aan Villa-Hermosa. Hij ging ervan uit dat Vlaanderen het meest te vrezen zal hebben.⁶¹³ Villa-Hermosa deelde die mening en ging er zelfs vanuit dat Gent het feitelijke doel van Frankrijk was terwijl andere geallieerde bevelhebbers, zoals Willem van Oranje, daar maar weinig geloof aan hechte.⁶¹⁴ Gezien hij eind februari 3.150 troepen van het Gentse garnizoen naar Ieper stuurde. Zo bleven er nog ca. 640 soldaten achter in Gent.⁶¹⁵ Volgens *La Gazette* nam Villa-Hermosa deze beslissing vanuit de overtuiging dat Gent van alle plaatsten de kleinste kans had om belegerd te worden. Anderzijds werd het gezien als een ondoordachte beslissing doordat de

⁶⁰⁴ Van Houtte, 'Les conférences franco-espagnoles de Deynze (1676-1678)', 215.

⁶⁰⁵ "Brussel den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.3.1678.

⁶⁰⁶ "Gent den 2 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.2.1678.

⁶⁰⁷ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 12.

⁶⁰⁸ "Gent den 6 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.2.1678.

⁶⁰⁹ "Brussel den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.3.1678; *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 200.

⁶¹⁰ "Gent den 24 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.2.1678.

⁶¹¹ "Brussel den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.3.1678; "Brussel den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678.

⁶¹² *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 206.

⁶¹³ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1665-1700)*, 5:287.

⁶¹⁴ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 13.

⁶¹⁵ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 332 en 394-95; *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 200 ; "Brussel den 6 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

landvoogd aan vermoeidheid zou leiden.⁶¹⁶ Er was sinds 1 maart in Antwerpen geen bode meer gekomen vanuit Gent en er werden sindsdien enkele kanonschoten gehoord langs die kanten.⁶¹⁷ Verder werd er daar niet veel aandacht aan gegeven. In Brussel werden de kanonnen op affluiten geplaatst om overgebracht te worden naar Namen, waar de belegering van de stad eerder lijkt te gebeuren.⁶¹⁸ Op de Westerschelde voeren er verscheidende kleine Franse vaartuigen met wijn en brandwijn richting de Sassevaart, wat zorgde voor een vluchtelingenstroom van boeren. Snel werd er in Middelburg gedacht dat het niet veel moest voorstellen, omdat ze geen verder nieuws daarover vernamen.⁶¹⁹ In Den Haag werd er iets vernomen over Gent die mogelijks belegerd werd, waarbij het Spanjaardenkasteel zelfs al overrompeld zou zijn geweest door de Fransen. Er werd verondersteld dat daarmee het Staatse leger onder Graaf van Waldeck beweging zou doen richting Gent die zich momenteel in Hasselt bevond. Zo zou de Maasvallei onbewaakt achterblijven en was er de gelegenheid om met een Frans leger Opper-Gelre en Kleef aan te vallen.⁶²⁰ Op 6 maart deelde Villa-Hermosa uiteindelijk de Spaanse ambassadeur in Den Haag mee dat Gent officieel werd belegerd door de Fransen.⁶²¹ De dagen erna werd het nieuws ook bekend in Antwerpen en elders in de Lage Landen.⁶²² Het nieuws over de belegering van Gent kwam zelfs toe in Londen, waar de Spaanse gezant dit rapporteerde aan de Engelse koning Charles II. Alleen was er in het geval van de Spaanse gezant sprake van *Glaubensunwilligkeit*, want hij voegde er aan toe dat dit niet zou kloppen. De gezant achtte daarbij dus het feit als zodanig schrikwekkend en bijgevolg ongeloofwaardig, waardoor hij weigerde het als waarheid te nemen.⁶²³ In Parijs was eveneens de verbazing groot hoe de centrale regering erin geslaagd was om de aanval op Gent geheim te houden.⁶²⁴

Op dinsdag 1 maart 1678, om 8 uur in de ochtend verschijnen er voor de muren van Gent zes mannen. Deze werden gevolgd door zo'n 12.000 Franse ruiters (70 eskadrons) onder leiding van maarschalk Louis de Crevant, *Duc d'Humières*.⁶²⁵ Ze staken de Brugse Vaart bij Mariakerke en de Schelde bij Melle over en bewaakte de grote wegen van en naar Gent om zo over te gaan tot de omsingeling van de stad. Daardoor trokken vele boeren rond Lokeren en Sint-Niklaas op de vlucht naar Antwerpen via zowel landwegen als rivieren.⁶²⁶ Ook alle bruggen tussen Gent en Brussel werden vernield.⁶²⁷ Ondertussen werd er met alle ijver bruggen gelegd over de Schelde, Leie, Durme, Brugse Vaart en Sassevaart. Don Francisco Pardo, gouverneur van het Spanjaardenkasteel, ging niet in op de militaire verschijning die zich voor de stadsmuren voordeden. Pas op 2 maart begon het bij de gouverneur door te dringen dat een belegering van Gent reëel werd.⁶²⁸ Ook het leenhof van de Kasselrij Oudburg, die gevestigd was in het

⁶¹⁶ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 207.

⁶¹⁷ "Antwerpen den 3 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.3.1678.

⁶¹⁸ "Brussel den 3 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678.

⁶¹⁹ "Middelburg den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678.

⁶²⁰ "s Gravenhage den 6 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678.

⁶²¹ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1665-1700)*, 5:287.

⁶²² "Antwerpen den 7 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

⁶²³ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 229-30; Marc Boone, *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek*. (Gent: Academia Press, 2017), 123.

⁶²⁴ "Parijs den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.1.1678.

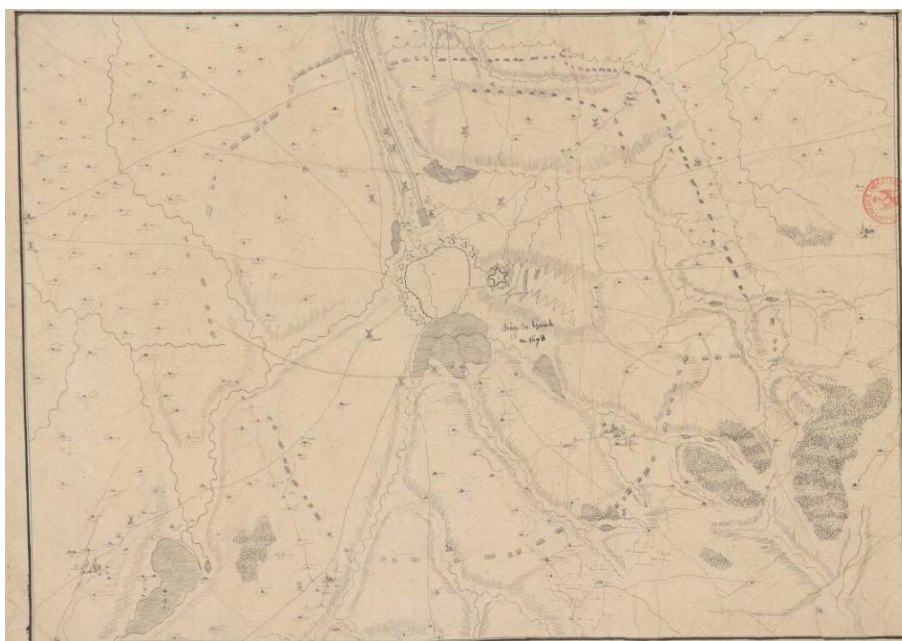
⁶²⁵ "Brussel den 6 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678; "Parijs den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.

⁶²⁶ "Antwerpen den 3 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.3.1678.

⁶²⁷ "Brussel den 3 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678; *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 208.

⁶²⁸ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 208.

Gravensteen te Gent, zou vanaf dan niet meer bijeen komen na het einde van het beleg.⁶²⁹ Dankzij de volle maan die avond en de harde noordwestenwind werden de sluisen vernield zodat de kanalen uit hun oevers traden en zo het Franse kamp onder water zette.⁶³⁰ Volgens een bericht uit Dendermonde zou de overstroming het leven van 2-3.000 Fransen gekost hebben en verloren ze een batterij aan geschut. Het kampement moest zich ook verplaatsen.⁶³¹ D'Humières liet dijken opwerpen om de communicatie te kunnen behouden tussen de verschillende kwartieren die opgezet zouden worden. Het water werd afgeleid naar de Schelde, waardoor het waterniveau in het kamp met drie voet daalde. Daarnaast gaf dit het voordeel dat de Schelde nog beter bevaarbaar was geworden voor de 200 schepen die geladen waren met geschut, munitie en levensmiddelen.⁶³² Tot 3 maart kwamen al het oorlogsmateriaal en de overige troepen aan in Gent, waardoor het helemaal afgesloten werd van de buitenwereld. Graaf Rennenberg trachtte met een cavalerie-eenheid Gent binnen te komen, maar was genoodzaakt om terug te keren. Over de feitelijke omvang van het Franse leger aan de stadsmuren van Gent circuleren verschillende cijfers. In Brussel en Den Haag werd er gesproken over 42.000 man.⁶³³ In Londen dan over 47.000 man.⁶³⁴ In Dendermonde en Antwerpen ging het om 60.000 man.⁶³⁵ Maar uit Gent viel te horen dat er 80.000 man voor hun stadspoorten zouden gestaan hebben.⁶³⁶

Afbeelding 13. Siège de Gand en 1678, 1678. Kaart, 52,5 x 37,5 cm. Parijs: Bibliothèque nationale de France. (schaal 1: 50.000)

⁶²⁹ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 248: Resolutieboek, f^o29r-f^o32r.

⁶³⁰ "Antwerpen den 10 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678.

⁶³¹ "Brussel den 11 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1678.

⁶³² *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 208; "Dendermonde den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

⁶³³ "Brussel den 6 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678; "'s Gravenhage den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

⁶³⁴ "Londen den 11 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.

⁶³⁵ "Dendermonde den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678; "Antwerpen den 7 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

⁶³⁶ "Gent den 14 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.3.1678.

Alleszins waren er tegen dan genoeg troepen om geheel Gent te omsingelen. D’Humières, de bevelhebber van het beleg, zette zijn kwartier op tussen de beide armen van de Schelde. Verder vestigde Édouard-François Colbert, Graaf Maulévrier tussen Leie en Schelde; maarschalk Guy Aldonce II de Durfort, Graaf van Lorges tussen Leie en Brugse Vaart, Markies Cannes of Rannes tussen Brugse Vaart en Sassevaart; maarschalk François-Henri de Montmorency-Bouteville, Hertog van Piney-Luxembourg tussen Sassevaart en Durme en maarschalk Frederik Herman van Schomberg tussen Durme en Schelde. Verder kreeg *maréchal de camp* Sébastien Le Prestre, Markies van Vauban de leiding over de werken van de belegering en Durmer of Dumée over de artillerie onder de Henry de Daillon, markies van Illiers en Hertog van Lude.⁶³⁷ De *La Gazette* sprak over een voorbereiding waar alle nodige maatregelen getroffen werd en bevelen gegeven werd die “*executez avec un détail si exact, tant d’intelligence et si pau de soubçon*”.⁶³⁸ Alleen liet dit mooier uitschijnen dan de realiteit. Zo uitte Louvois, Franse minister van oorlog, zijn ongenoegen aan Monsieur le Chancelier over een zekere S. Berthelot. Berthelot had van Louvois het bevel in december gekregen om in Oudenaarde 4.000 zakken meel te verzamelen tegen eind februari. Bij aankomst van Louvois op 1 maart in Oudenaarde bleek er nog maar 1.200 zakken meel aanwezig te zijn. Berthelot geloofde niet dat Gent belegerd ging worden.⁶³⁹

Tussen negen en tien uur in de ochtend van 4 maart kwam Lodewijk XIV in eigenste persoon aan in Gent. Hij was op de laatste dag van februari in het grootste geheim vertrokken vanuit Stenay. Het was niet zeker waar Lodewijk zijn kwartier zal vestigen. Mariakerke, het abdij van Drongen of het pachthof *Pain Perdu* in de buurt van de huidige Verlorenbroodstraat in Merelbeke.⁶⁴⁰ Tijdens het beleg zou Lodewijk ook eens overnachten in de abdij van Enname om dichterbij zijn vrouw te zijn die in Doornik verblijft.⁶⁴¹ Tegen het einde van het beleg heeft hij een kwartier in Zwijnaarde.⁶⁴² Er werd een trompetter gestuurd naar de stadspoorten van Gent, maar deze werd al teruggestuurd door Pardo vooraleer hij iets kon zeggen of een zendbrief kon afgeven.⁶⁴³ Desondanks gaf de stadsmagistraat nog een brief mee dat ze zich niet wilde overgeven en betaalde de trompetter er zes ponden groot voor. Pardo kon rekenen op zijn garnizoen van 174 man en 200 infanteristen en 400 cavaleristen, die al zeven maanden geen soldij hadden gekregen en die aangevuld waren met karig bevoorraad.⁶⁴⁴ Daarnaast waren er nog 7-9.000 huurlingen die vochten onder de oude stedelijk banier. Ze werden wel dagelijks 10-15 stuivers betaald voor hun geleverde diensten. Dit zorgde voor de burgers een extra motivatie om mee hun stad te verdedigen.⁶⁴⁵ De Keure spoorde haar burgers nog meer aan om mee te helpen te verdedigen. Iedereen die verdedigde zou vrijgesteld worden om de wacht houden, accijnzen en andere stadslasten te betalen. Het zorgde voor een grote verbazing bij Lodewijk die

⁶³⁷ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l’occupation*, 13–14; *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 209.

⁶³⁸ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 207-8.

⁶³⁹ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l’occupation*, 185.

⁶⁴⁰ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 200-209; “Antwerpen den 4 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678; “Dendermonde den 5 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.; De Potter, *Het beleg van Gent in 1678*, 12.

⁶⁴¹ “Brussel den 9 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678.

⁶⁴² Ossieur, ‘Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham’, 2003, 364–66.

⁶⁴³ “Brussel den 6 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

⁶⁴⁴ De Potter, *Het beleg van Gent in 1678*, 12–14.

⁶⁴⁵ “Antwerpen den 4 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678; “s Gravenhage den 8 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678; “Brussel den 13 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.

er vanuit ging dat de Gentenaars zonder aarzeling de deur voor Frankrijk zouden opendoen.⁶⁴⁶ De vermoede Lodewijk gaf uiteindelijk het bevel voor de bouw van de tranchées.⁶⁴⁷ Zo werd er één gegraven richting het Spanjaardenkasteel en de andere naar het verlaten Montereyfort.⁶⁴⁸ De Montereyfort zal al op 5 maart om 10 uur in de ochtend worden ingenomen dankzij de weinige weerstand die geboden werd door de kleine bezetting van het fort.⁶⁴⁹ Het was het eerste stuk van Gent die in Fransen handen was geraakt. Het Gentse stadsbestuur zette versterking in door alle vrije en onvrije schippers in de stad onder de wapens roepen.⁶⁵⁰ Dit was nodig want om vijf uur in de ochtend van 6 maart werden de eerste kanonskogels afgevuurd vanuit het juist veroverde Montereyfort op de stad. De toren van de Onze-Lieve-Vrouwekerk naast het Sint-Pietersabdij werd uiteindelijk getroffen door gloeiende kanonskogels. De toren vatte snel vuur, maar kon rap geblust worden mede door de waakzaamheid van de Gentenaars.⁶⁵¹ De totale schade van de abdij en parochiekerk werd geschat op zo'n 4-5.00 gulden.⁶⁵² De Fransen bleven in de weer zijn met het verdere uitbouwen van de contravallatie- en circumvallatielinie. De eerste linie bestond uit de verdedigingswerken van de belegeraars naar Gent toe. De tweede linie moest eventuele aanvallen van een ontzettingsleger tegenhouden. Deze laatste verdedigingslinie leken niet overbodig, gezien de gesprekken die gaande waren tussen Willem III en Villa-Hermosa. Willem had de heer Dijckvelt naar Brussel gestuurd en Villa-Hermosa de Prins van Vaudemont naar Mechelen.⁶⁵³ Op 6 Maart zou Villa-Hermosa in persoon afreizen naar Mechelen om te bespreken wat de volgende stappen zouden zijn. Willem kwam eerst niet tot een besluit of hij Gent wou redden en besliste uiteindelijk om zijn troepen terug te trekken naar de Nederlandse grens. Villa-Hermosa lichte daarop de Spaanse ambassadeur in Den Haag in over de situatie. Hij vroeg daarbij of de ambassadeur niet kon smeken bij de Staten-Generaal om toch geen gehoor te geven aan de treurnis van de landvoogd, want anders kozen ze voor hun eigen verlies en straf. Het zou ook een blijk van ondankbaarheid zijn naar alle Spanjaarden die de Verenigde Provinciën hadden geholpen te beschermen.⁶⁵⁴ Ondanks de terugtrekking van de Nederlandse troepen laat Villa-Hermosa aan de militaire gouverneur van Gent, Fransisco de Pardo, verstaan dat hij en Willem alle mogelijke inspanningen leveren om het belangrijke Gent te redden. Pardo en de Gentenaars worden gewezen dat hun verzet de redding of het verlies van de Spaanse Nederlanden zal betekenen. Daarvoor zal Gent beloond worden met het terugkrijgen van haar oude voorrechten en privileges en zelfs nieuwe bij te krijgen, maar dan mag het niet in Franse handen komen. Alle weduwen, wezen en invaliden zullen door de vorst onderhouden worden.⁶⁵⁵ Voor de schepenen was dat genoeg om haar bevolking aan te wakeren om de wapens op te nemen. Om zoveel mogelijk weerbare mannen aan de verdedigingsmuren te bekomen, werden alle winkels ook gesloten.⁶⁵⁶ Op 7 maart werd Gent nogmaals gebombardeerd tot in de late uren

⁶⁴⁶ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 14.

⁶⁴⁷ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 200.

⁶⁴⁸ "Brussel den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678; *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 210.

⁶⁴⁹ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 364–66.

⁶⁵⁰ SAG, reeks 107, nr. 7 : Resolutieboek van de Keure, f^o167v.

⁶⁵¹ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 364–66.

⁶⁵² Andreas Van Heule, *Memorieboek der stad Ghent van 't jaar 1301 tot 1793.*, vol. 3 (Gent: Annot-Braeckman, 1854), 273.

⁶⁵³ "Brussel den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

⁶⁵⁴ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1665-1700)*, 5:287–88.

⁶⁵⁵ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 201-4.

⁶⁵⁶ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 190.

en de dag erop opnieuw.⁶⁵⁷ Ondertussen werd het land rond Gent geteisterd door rondtrekkende Fransen. De 5-6.000 Fransen hadden zich in Lokeren verschanst, die helemaal leeg geplunderd en vernield werd, in het geval er een ontzettingsleger uit Antwerpen zou komen. Daar waren ze volop bezig met de bouw van een brug over de Schelde.⁶⁵⁸ Op 8 maart liet d'Humières zijn troepen klaar maken voor een stormloop op zowel de Kortrijkse Poort, Brugse Poort als het Spanjaardenkasteel.⁶⁵⁹ De twee halve mannen aan de Kortrijkse Poort, *Oraigen-* en *Gravenbollewerk*, werden onder leiding van Jan van Kerckhove door de schippers verdedigd. De beide bolwerken waren de meest gevaarlijkste punten van de verdedigingswerken van de stad waarvoor er dus moed was gevergd van de verdedigers. Maar zonder enige hulp van soldaten werden ze ingenomen door de Fransen onder leiding van Hertog van Villeroy.⁶⁶⁰ De schippers zouden later bedankt worden voor hun geleverde diensten en het uitten van dapperheid bij de verdediging van de stad.⁶⁶¹ De 14.000 man in Gent hadden zich bij ede verplicht tot de laatste man te vechten en gingen dat ook bewijzen.⁶⁶² Zelf deden ze ook onverwacht een uitval op de logementen die de Fransen hadden opgebouwd in het Montereyfort. Het zorgde ervoor dat de Fransen zich tijdelijk—terugtrokken.⁶⁶³ In Oostende waren er 4-5.000 Engelse soldaten toegekomen nadat de Engelse vorst het beleg had vernomen van Gent. Ze zouden nog gevolgd worden door 7-11.000 man onder leiding van Lord Howard.⁶⁶⁴ Gent was niet op de hoogte van de Engelse versterking en liet daarop hun overgave weten aan de Fransen tussen 11 uur 's avonds en middernacht waardoor er een wapenstilstand zou plaatsvinden de komende ochtend.⁶⁶⁵ Niet alleen de stad had zwaar geleden onder het beleg, maar ook het platteland rond de streek. Bellem, Vinkt, Deurle, Landegem, Merendree, Hansbeke, Haaltert, Lotenhulle, Bachte, Sint-Denijs-Westerm, Sint-Martens-Latem, Drongen, Sint-Martens-Leerne, Sint-Maria-Leerne, Vosselare, Meigem en Poesele waren in brand gestokken. In het geval van Landegem en Nevele werd zelfs de kerk geschonden.⁶⁶⁶ In de ochtend van 9 maart, tussen zeven en acht uur, vertrok er een delegatie bestaande uit de Gentse bisschop Frans van Horebeke, hoogbaljuw Jean-baptiste della Faille en Baron van Laarne naar d'Humières. Zij begeleiden hen naar Zwijnaarde waar Lodewijk zich bevond.⁶⁶⁷ In de tussentijd werden de Gentenaars op de kantelen onrustig en

⁶⁵⁷ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 364–66.

⁶⁵⁸ "Antwerpen den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678; "Rijssel den 13 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.

⁶⁵⁹ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 364–66.

⁶⁶⁰ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 38; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 16; De Potter, *Het beleg van Gent in 1678*, 12.

⁶⁶¹ Frans De Potter, *Gent, van den oudsten tijd tot heden: geschiedkundige beschrijving der stad*, vol. 3 (Gent: Annot-Braeckman, 1882), 29–30.

⁶⁶² "'s Gravenhage den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

⁶⁶³ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 200; "Brussel den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 15.

⁶⁶⁴ "Brussel den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678; "Londen den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1678.

⁶⁶⁵ "'s Gravenhage den 11 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678; Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 364–66; Van Heule, *Memorieboek der stad Ghent*, 3:274.

⁶⁶⁶ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 16–17.

⁶⁶⁷ RAG, Kasselrij Oudburg, nr. 248: Resolutieboek, f^o31v-f^o32r; "Rijssel den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1678; "Brussel den 13 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.

begonnen ze de Fransen weer te bestokken. Deze werden onmiddellijk voor die daad bestraft.⁶⁶⁸ Tegen drie uur in de namiddag keerde de delegatie terug naar de stad met een akkoord.⁶⁶⁹

Pardo wilde zich nog niet laten overgeven en liet het garnizoen in het Spanjaardenkasteel trekken.⁶⁷⁰ In Antwerpen werd het gerucht opgevangen dat Gent zou onderhandelen over een capitulatie, maar er werd weinig aandacht aan geschonken. Bij het Sas van Gent werden schepen in gereedheid gebracht met levensmiddelen om deze naar Gent over te brengen.⁶⁷¹ Ondertussen waren op de dag van de capitulatie van de Fransen in Gent binnen getrokken via de Kortrijkse Poort. Ze vestigde zich op de Vrijdagsmarkt en Korenmarkt en tegen zes uur in de avond waren alle stadspoorten onder controle.⁶⁷² Bij de intrede van de Franse troepen was het hun uitdrukkelijk verboden om te beginnen stellen in de stad.⁶⁷³ Want het vertrouwen van de Gentenaars was niet groot. Verschillende van hen die op de Blandijnberg verbleven trokken zelfs met hun inboedel naar een andere stadsdeel.⁶⁷⁴ Wanneer d'Humières Gent binnentrad, werd hij verwelkomd door de bisschop, de hoogbaljuw en de leden van de Kasselrij Oudburg, maar niemand van de Gentse stadsmagistraat was er aanwezig.⁶⁷⁵ Lodewijk had zijn vrouw in Doornik laten weten dat Gent in handen was en dat ze moest overkomen zodat ze de stad van haar voorvader, Keizer Karel V, kon komen bezichtigen.⁶⁷⁶ Het garnizoen had tot tien uur de volgende dag tijd om zich in het Spanjaardenkasteel te begeven.⁶⁷⁷ In de tussentijd plaatste de Fransen twee batterijen geschut binnen in de stad.⁶⁷⁸ Op 10 maart werd het beleg dan weer voortgezet met een canonnade. Het zorgde ervoor dat tegen vier in de middag een brand ontstond in het Spanjaardenkasteel, maar ze gaven zich nog niet over. In de nacht van 10 op 11 maart werd er aan de tranchée opnieuw verder gebouwd tot aan de palissade van het Spanjaardenkasteel. Tussen drie en zes uur in de middag den 11 maart gaf don Francisco de Pardo zich over. De oude en bebaarde man melde het volgende mee aan Lodewijk dat "*Je viens de rendre Gand à votre majesté, c'est tout ce que j'ai à lui dire.*"⁶⁷⁹ Pardo verliet op 12 maart tegen de middag, samen met zijn 200 overgebleven manschappen, Gent via Destelbergen richting Mechelen.⁶⁸⁰ Tegen 27 maart kwam hij aan in het Brusselse hof waar hij rapport zou uitbrengen over het beleg aan de landvoogd.⁶⁸¹ Daarna trok Pardo naar Madrid waar hij in september zou aangesteld worden als lid van de Oorlogsraad.⁶⁸² Op 12 maart tegen twee uur in de middag trok Lodewijk de stad binnen via de poort aan de Spanjaardenkasteel. In een twee uur durende intrede doorkruiste hij de hele stad te paard, waarbij hij vergezeld werd door zijn broer, de Hertog van Orléans, en nog 16 voornaamste edelen in zijn leger. Na zijn intrede trok hij naar zijn kampement bij

⁶⁶⁸ Van Heule, *Memorieboek der stad Ghent*, 3:274.

⁶⁶⁹ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 366.

⁶⁷⁰ "Brussel den 13 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.

⁶⁷¹ "Antwerpen den 10 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678.

⁶⁷² Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 364–66.

⁶⁷³ "Brussel den 13 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.

⁶⁷⁴ Van Heule, *Memorieboek der stad Ghent*, 3:274.

⁶⁷⁵ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 17.

⁶⁷⁶ "Rijssel den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1678.

⁶⁷⁷ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 214.

⁶⁷⁸ "Brussel den 13 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.

⁶⁷⁹ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 215; Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 364–66; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 17.

⁶⁸⁰ "Gent den 17 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.3.1678.

⁶⁸¹ "Brussel den 27 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.3.1678.

⁶⁸² "Madrid den 10 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.10.1678.

Zwijnaarde om dan richting leper te gaan, waar het volgende strijdtoneel zou plaats vinden.⁶⁸³ Op dezelfde dag trok Schomberg naar het Fort Rouge op zo'n twee mijl ten noorden van Gent, aan de huidige Rodenhuizedok. Na lichte weerstand was ook deze plaats in Franse handen gevallen.⁶⁸⁴

Het capitulatieverdrag die het Gentse schepencollege had opgesteld en voorgelegd aan Frankrijk werd door Van Houtte omschreven als de meest volledige en omvattende verdrag gezien. Het capitulatieverdrag bestaat uit de volgende 68 artikelen.⁶⁸⁵

Art. 1-9: de inwoners die de stad hadden verdedigd, krijgen een pardon. Gent valt vanaf dan onder bescherming van de Franse kroon met behoud van haar katholiek geloof, stadsbestuur en wetgeving. De adel en clerus behouden daarmee, onder voorwaarde, hun privileges. Voor alle burgers geldt het privilege van neutraliteit.

Art. 10-11: er werd gevraagd om een vrijstelling van bedes voor zes jaar en het niet aanslaan van klokken of ander metaal.

Art. 12-15: de Gentenaars en vluchtelingen kregen de tijd om de stad te verlaten als ze dat wilde. Dit was vooral bedoeld om de Raad van Vlaanderen bedenktijd te geven of ze zouden blijven of ergens anders onder Spaans gezag zouden trekken. Als de burgers zouden vertrekken moesten ze ook het recht hebben hun eigendom te bij zich te hebben. Wel hadden de Gentenaars die de stad zouden verlaten drie maanden de tijd om terug te keren als ze dat wenste.

Art. 16-18: de burgers zouden gevrijwaard worden van de belasting op zout, de edelen op de ban en arrière-ban en de clerus aan andere verplichtingen dan gewoonlijk.

Art. 19-23: de baljuwschap, ambtenarij en ambachten behouden hun status, rechten en privileges zoals het was.

Art. 24-29: de schulden die Gent had, zullen behouden en afbetaald worden. De Franse koning kreeg het recht om over de Koninklijke domeinen en tollens te beschikken.

Art. 30-32: de berg van barmhartigheid en de hospitalen kwamen onder de bescherming van de Franse koning te staan.

Art. 32-34: de hoofdgilden en de archieven van de verscheidende bestuursinstellingen bleven behouden zoals ze waren. Het recht die verschillende burgers hadden om wapens te dragen bleef eveneens behouden.

Art. 35-37: er kwam een verbod op het doorzoeken van huizen en (on)roerende goederen van de burgers. Dit geldt ook voor burgers die hun diensten zouden leveren aan de Geallieerden.

Art. 38: verbod op het bouwen van een nieuwe citadel.

Art. 39-47: handelaars bleven genieten van hun voorrechten. De tollens,

⁶⁸³ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 366.

⁶⁸⁴ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 232.

⁶⁸⁵ Hubert Van Houtte, *Les occupations étrangères en Belgique sous l'ancien régime*, vol. 1 (Gent: Van Rysselberghe et Rombaut, 1930), 300.

pachten en andere gebruiken uit de handelen blijven behouden.

Art. 48: Gent wilde haar commissarissen die gebruikt werden voor de vernieuwing van de schepenbanken de keuze geven of ze blijven werken onder de Fransen of niet. Lodewijk wees dit af en stelde zelf vier nieuwe commissarissen aan.

Art. 49-52: regels omtrent de vrijheid van handel met de Spaanse gebieden als staten waarmee Frankrijk in oorlog mee is.

Art. 53-54: gevraagd aan de Franse koning of die zweert de wetten, privileges en gebruiken in Gent zal respecteren. Daarnaast wordt het eigendom van het stadhuis bewaard.

Art. 55: burgers kregen het recht van het vrij te kunnen reizen in Frankrijk.

Art. 56-57: het behoud van de penning, werking van overige bestuursinstellingen naast die van het stadsbestuur.

Art. 58-59: de adel zou genieten van dezelfde privileges, vrijheden en immuniteiten als die in Waals-Vlaanderen, voornamelijk Kasselrij Rijsel gelden. Voor de burgers werd er gevraagd ook vrijgesteld te worden van het logeren van troepen in hun huis.

Art. 60-62: de koninklijke ambtenaren kregen de tijd om Gent te verlaten of hun diensten te leveren aan de Franse kroon.

Art. 63: de vrije schippers behouden hun statuut en rechten.

Art. 64: afschaffing van de burgerwacht.

Art. 65: de gewonde soldaten mochten in Gent blijven tot ze genezen zijn.

Art. 66: bij de aanval van het Spanjaardenkasteel, werd er gevraagd zo weinig mogelijk schade te brengen voor de burgers.

Art. 67-68: het vastleggen van de handhaving van privileges van de Sint-Pietersabdij.⁶⁸⁶

Omdat Gent zowel de zetel was van een bisdom, kloosters, Staten van Vlaanderen als de hoofdcollege van de Kasselrij Oudburg, goldde alle afspraken ook voor deze bestuursinstellingen en hun jurisdictie.⁶⁸⁷ Van Houtte beschouwde deze capitulatieverdrag als volledig compleet. Hetzelfde capitulatieverdrag zal Lodewijk aan de inwoners van Ieper voorleggen op 25 maart.⁶⁸⁸ In tegenstelling tot het capitulatieverdrag van Kortrijk op 28 juli 1667 is er een verschil te zien doordat deze maar 38 artikels telt. Maar deze werd gevonden in het Stadsarchief van Gent, waardoor er vanuit kan gegaan worden dat het gediend heeft als blauwdruk voor hun eigen capitulatieverdrag. Bij het Gentse capitulatieverdrag werd er dieper over het beschermen en behouden van de rechten en privileges van de verschillende burgers ingegaan. Afspraken over het gebruiken van en vrijheden rond handel en reizen komen in het Kortrijkse capitulatieverdrag

⁶⁸⁶ *Articles proposez & accordez par le roy aux deutes de la ville & district de Gand* (Gent: Balduin Manilli, 1678); "Ghendt den 14. Meert 1678", *Ghendtsche Post-tydingen*, 14.3.1678. Artikel 66 had op betrekking op de belegering van het Spanjaardenkasteel die twee dagen later zich zou overgeven na het ondertekenen van dit verdrag.

⁶⁸⁷ Van Houtte, *Les occupations étrangères*, 1930, 1:299.

⁶⁸⁸ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 288-303.

niet aan bod.⁶⁸⁹ Van Houtte stelt ook vast dat de capitulatieverdragen na 1678 korter waren aangezien bepaalde punten destijds nog onzeker waren. Ondertussen waren deze onzekere punten opgelost door de leer en praktijk van het bezetten.⁶⁹⁰ Zo was de capitulatieverdrag van Gent op 30 december 1708 maar 26 artikels lang. De artikels die eveneens niet aanwezig waren in het Kortrijkse capitulatieverdrag, waren ook hier afwezig. Het gaat daarbij dus bijna uitsluitend over het behouden van de politiek-institutionele situatie zoals het ervoor al was. Het valt wel op dat de zaken uit het capitulatieverdrag van 1678 wel uitgebreid werden besproken.⁶⁹¹

Over de het beleg van Gent werden er verschillende gedichten over geschreven. Er is zo een gedicht van een onbekende Gentenaar die de verdedigers van de stad als lafaards omschreef.⁶⁹² Aan Franse zijde waren er enkele kleinere gedichten die de overwinning op Gent bejubelde.⁶⁹³ Deze gedichten kan teruggevonden worden in de bijlage. (zie p. 141).

Afbeelding 14. Onbekende, Inname van Gent door Lodewijk XIV op 12 maart 1678, 17de eeuw. Gravure, 59,2 x 55,2 cm. Gent, STAM.

⁶⁸⁹ SAG, reeks 1bis, nr. 1: Articles accordez aux ecclesiastiques, nobles, magistrats, corps & communautez de la ville et chastellenie de Courtray par sa Maiesté Tres-chrestienne, 28 juli 1678 ; *Articles proposez & accordez par le roy aux deutes de la ville & district de Gand.*

⁶⁹⁰ Van Houtte, *Les occupations étrangères*, 1930, 1:300.

⁶⁹¹ *Articles de capitulation proposé de la part de la ville de Gand à Son Altezze de Prince & Duc de Marlborough, & aux nobles deputéz des Etats Generaux des Provinces Unies* (Gent : J.F. Vander Schueren, 1790); *Articles proposez & accordez par le roy aux deutes de la ville & district de Gand..*

⁶⁹² De Potter, *Het beleg van Gent in 1678*, 2–9.

⁶⁹³ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 19–20.

Waarom nu het gehele beleg uit de doeken doen? Het past niet zo zeer in de kraam van *New Military History* door een hele relaas te geven over hoe Gent is belegerd in maart. Het is geen verzwakking van de methodologische aandacht, maar het is eerder een vorm van streven naar historiografische correctheid. Tijdens het opzoekingswerk over het beleg in 1678 werd het snel duidelijk dat er een waas hing over de eerste dagen gedurende het beleg. Dat was vermoedelijk een gevolg van de lange tijd die het nieuws erover deed dat Gent belegerd werd en gevolgd werd door een groot ongeloof, maar ook de hectiek die gepaard met belegeringen.⁶⁹⁴ Daardoor is het niet evident om te achterhalen hoe de belegering precies is verlopen. Zo plaatst Joseph E. Neve het begin van het beleg op 3 maart in de plaats van 1 maart en wordt dit door anderen gewoonweg overgenomen.⁶⁹⁵ Het meest opvallende is dat de inname van Gent door Frederik Dhondt in zijn masterscriptie zelfs geplaatst werd op 12 mei 1677.⁶⁹⁶ Een andere belangrijke reden is dat het onderzoek draait rond hoe het Gentse stadsbestuur handelde in tijden van oorlog, en een beleg is juist een van die cruciaalste momenten die een stad en haar schepenen kan meemaken. Het is daarbij dan ook een uitgelezen kans om dit van nabij te bekijken.

Wat is nu eigenlijk het belang van het beleg van Gent in maart 1678? Met deze vraag wil ik zeker niet te veel aan een vorm van *histoire de bataille* doen, zoals Edward S. Creasy deed met de zijn 15 meest beslissende veldslagen in de wereldgeschiedenis.⁶⁹⁷ De reden voor deze vraag is eerder als denkoefening. Enerzijds wil ik hiermee het kritisch vermogen aanwakkeren dat het eigenlijk praktisch onmogelijk is om te stellen welke veldslag nu beslissend is of niet. Er zijn verschillende manieren van oorlogsvoering geweest en elk conflict had zijn eigen motivaties, doelen en situaties. Anderzijds kunnen we door tegenfeitelijke geschiedenis nadenken over de mogelijke impact van de veldslag in heel het conflict.

We kunnen wel stellen dat het beleg van Gent niet een gelijkaardige belangstelling heeft gehad als het beleg van Maastricht (1672), beleg van Namen (1695) of de slag bij Ramilles (1706) die Lodewijk XIV ook allemaal heeft uitgevochten. Als we kijken naar het aantal slachtoffers tijdens het beleg is dat ook niet verbijsterend hoog. De stad Gent telde officieel 67 doden, 149 gewonden en 40 krijgsgevangenen.⁶⁹⁸ Frankrijk telde ongeveer een veertigtal doden en honderdtal gewonden.⁶⁹⁹ Toch mogen we het beleg van Gent niet gaan minimaliseren. Zo mag er niet enkel gekeken worden naar de militaire waarde van het beleg, maar ook naar de diplomatieke waarde. Door de mislukte belegering van Charleroi in 1677 kwam er weer beweging in de diplomatieke onderhandelingen in Nijmegen. Alleen wouden beide partijen een zo voordelig mogelijke positie in handen hebben tijdens de diplomatieke overleggen. Op het elan van successen die de Fransen boekte in 1677 gingen ze in 1678 trachten geheel Graafschap Vlaanderen onder de voet te lopen. Gent was daarbij het ideaal objectief om druk te zetten op de onderhandelingen. De stad had binnen Vlaanderen een strategische waarde als knooppunt, maar

⁶⁹⁴ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne*, 5: 287–88; “Antwerpen den 3 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.3.1678.

⁶⁹⁵ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 13; Roland De Buck, ‘La (sur)prise de Gand: Louis XIV bezet Gent onverhoeds (1678-1679)’, *Ghendtsche Tydinghen* 26, nr. 1 (1997): 19.

⁶⁹⁶ Frederik Dhondt, ‘Nec pluribus impar? De campagnes en onderhandelingen van Lodewijk XIV in de Zuidelijke Nederlanden, 1707-1708.’ (Masterscriptie, Gent, Universiteit Gent, 2008), 73.

⁶⁹⁷ Edward Shepherd Creasy, *The fifteen decisive battles of the world: From Marathon to Waterloo*. (New York: Harper & Brothers, 1851).

⁶⁹⁸ SAG, reeks 135, nr. 3: Liste des Tuez, Blessez, & Prisonniers 1678.

⁶⁹⁹ Engelrelst, ‘Gent en de Gentse schepenbank’, 38.

beschikte daarnaast nog over een grote hoeveelheid van voedselreserves en een deel van het legerkas.⁷⁰⁰ De diplomatieke waarde van het beleg was van die grootte dat het zelfs vereeuwigd werd op doek.

Er bezoeken jaarlijks gemiddeld 15 miljoen mensen het Kasteel van Versailles waaronder de Spiegelzaal misschien wel de meest legendarisch zaal.⁷⁰¹ Velen van hun zullen wel eens naar het plafond gekeken en het werk van de hofschilder Charles Le Brun bewonderd hebben. De plafondschilderingen kunnen gezien worden als een propagandistisch werk over de eerste twee decennia van Lodewijk's regeerperiode. Daarin haalt hij verschillende thema's aan, zoals het versterken van de Franse macht in Europa, de Devolutieoorlog en de Hollandse Oorlog. Aan het zuidelijke uiteinde van de zaal zie je een dubbelwerk die aan de hand van allegorieën het beleg van Gent en het gevolg vertelt.

Afbeelding 15. Charles Le Brun, *Prise de la ville et de la citadelle de Gand en six jours*, 1678, 1681-1684. Olieverf op doek, 600 x 400 cm. Versailles, Château de Versailles.

Centraal op het doek staat Lodewijk XIV die gedragen wordt door de adelaar van Jupiter met in zijn hand een bliksem waarmee hij angst inboezemt bij de steden. Hij wordt vergezeld door *Secret* en *Vigilance*, *Renommées* en *Gloire* die de kroon van onsterfelijkheid boven de vorst zijn hoofd draagt. Lodewijk's blik is gericht op Hydra, symbool voor de Spaanse afgunst tegenover Frankrijk, die in een hoek wordt gedrukt door Mars. Zo kan Lodewijk de verschillende steden temmen en hen overwinnen van hun koppigheid. Aan de linkerkant zien we leper die gebukt gaat door *Terreur*. Centraal beneden zien we de Maagd van Gent waarvan haar de stadssleutels worden ontnomen door *Minerve*, die in haar handen de vaandel van Vlaanderen draagt. Heel dit gebeuren wordt overzien door een hulpeloze Vlaanderen die gedrapeerd is in rouwkleren. Gent

⁷⁰⁰ Rooms, *Lodewijk XIV*, 63.

⁷⁰¹ 'Palace of Versailles (Château de Versailles)', Explore France, 3 november 2022, <https://www.france.fr/en/paris/article/palace-versailles-chateau-versailles>.

daalt ondertussen neer bij de eerder ingenomen Vlaamse steden. Valenciennes ligt er neergeslagen bij over een kanon. Daaracher is Cambrai vastgekettend aan een triomfwagen. Daarnaast is men niet zeker welke stad het moet voorstellen, gezien het wapenschild niet versiert is, maar er wordt vanuit gegaan dat het om Saint-Omer met haar stadssleutels in de handen gaat.⁷⁰²

Het feit dat er een schilderij is gemaakt over het beleg van Gent en dat die dan nog eens te zien is in de meeste iconische ruimte van de 17de eeuw, wil toch wel iets zeggen. Het zegt iets over het belang die Lodewijk hechtte aan de inname van Gent als onderdeel van de Hollandse Oorlog, want anders zou hij dat niet vereeuwigen door het gegeven op doek te zetten en het te hangen op de meest prominente plaats binnen zijn kasteel. Je kan het eigenlijk vergelijken met *La rendición de Breda* van de hand van Diego Velázquez over de inname van Breda in 1625 door Spinola. Dit werk werd samen met andere afgebeelde Spaanse triomfen opgehangen in de troonzaal van het nieuwe *Buen Retiro*. Het enige verschil is dat Breda al na enkele maanden weer werd heroverd door de Staatse troepen, wat ook een ommekeer betekende in de Spaanse kansen tijdens de Tachtigjarige Oorlog.⁷⁰³ Gent zal ook niet eeuwig in Franse handen blijven, maar het Frankrijk onder Lodewijk zal na dit beleg nog 35 jaar enig succes kennen op het internationaal strijdtoneel.

5.2 Franse bezetting van de stad en de vrede, maart 1678 – februari 1679

Het eerste probleem dat zich voordeed met de bezetting van Gent, was de nieuwe juridische status van de stad. Frankrijk hanteerde de oude tradities van het oorlogsrecht, waarbij een stad die bezet wordt onder de soevereiniteit van de bezetter valt. In Spanje werd de nieuwe traditie van het oorlogsrecht gevolgd die er vanuit ging dat een bezette stad tot het vijandig gebied behoorde, maar de soevereiniteit over de stad was pas geldig als die officieel was overgedragen via een vredesverdrag.⁷⁰⁴ Belangrijk om te onthouden is dat Lodewijk nooit de intentie had Gent te annexeren door dit ook nooit officieel te melden. De bezetting van Gent was louter een troefkaart die Lodewijk wilde gebruiken tijdens de vredesonderhandelingen. Daardoor ging Frankrijk ook anders met Gent om dan met de steden die het wel wilde annexeren.⁷⁰⁵ Wel werd er in Brussel gedacht dat Frankrijk toch graag Gent in handen wilde houden.⁷⁰⁶

Voor de Gentenaars was er nog een ander probleem van groter belang, het inkwartieren van de Franse troepen. Wanneer Lodewijk vertrok naar Ieper, bleven er nog 12-16.000 Fransen (13 bataljons) achter in Gent.⁷⁰⁷ Daarvan zouden er uiteindelijk 3.500 achterblijven als een permanent garnizoen.⁷⁰⁸ Jacques de Keyser, de 13de schepen kreeg de opdracht om al de mannen onder te brengen in de stad en liefst zo snel mogelijk, want d’Humières eiste voor iedere soldaat die de nacht op straat moest doorbrengen een stuiver. De officieren werden geplaatst bij

⁷⁰² *Mercure galant*, 73-7.

⁷⁰³ René Vermeir, *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648*. (Maastricht: Shaker Publishing, 2001), 142-43.

⁷⁰⁴ Lonchay, *Correspondance de la cour d’Espagne (1665-1700)*, 5:292; Engelrelst, ‘Gent en de Gentse schepenbank’, 43.

⁷⁰⁵ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l’occupation*, 36.

⁷⁰⁶ “Brussel den 30 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.4.1678.

⁷⁰⁷ “Gent den 20 Maert”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.3.1678.

⁷⁰⁸ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 232; “Ghendt den 14. Meert 1678”, *Ghendtsche Post-tydingen*, 14.3.1678.

de rijke burgers, wat gemakkelijk verliep. Vanaf 14 maart werden verschillende troepen geplaatst in verscheidende gebouwen in de stad die het toelieten. Dat werd gedaan om zo te vermijden dat de troepen bij de burgers zouden moeten ingekwartierd worden, wat de stad ten sterkst had willen vermijden tijdens de regeling van het capitulatieverdrag (art. 59). Daarvoor werden de lokalen van de hoofdgilden gebruikt, de kapel van de wevers, het pesthuis, de Sint-Pharaïldekerk, het Prinsenhof en de Sint-Jacobsgodshuizen. Toch waren nog steeds niet alle troepen gehuisvest. Vanaf 18 maart kregen Charles Ignace Claisonne en Frans Matton, respectievelijk de zesde en achtste schepenen, de opdracht om alle huizen in Gent te gaan bekijken en de bewoners ervan zo nodig te laten verhuizen, zodat ze konden gebruikt worden om soldaten erin onder te brengen. Wel werden invaliden daarvan vrijgesteld. De eigenaars van leegstaande panden, werd verboden deze te verhuren of een andere bestemming te geven zonder de toestemming van het stadsbestuur. De burgers die verzwegen dat ze beschikten over een leegstaand pand om ervoor te zorgen dat er geen troepen in zouden slapen, kregen een boete van 4 pond groot. De dekens van de gebuurten moesten op 19 maart met een lijst afkomen bij de stadsmagistraten waar alle leegstaande huizen op stonden vermeld. Niet alleen het vinden van slaapplekken zorgde voor veel werk, maar het vervaardigen van al de nodige matrassen evenzeer. Ze slaagden er wel al in om acht bataljons onder te brengen in de stad.⁷⁰⁹ Daarnaast ontstond het probleem dat soldaten zomaar bij burgers gingen slapen zonder dat hun die plaats was toegewezen. Op 25 maart werden dan ook alle soldaten en officieren die zo onwettig ergens verbleven, gevraagd het huis te verlaten. De Collatie had tot tweemaal toe het huisgeld laten ophalen om al de kosten voor de militaire logementen te kunnen dekken.⁷¹⁰

Ondertussen veranderde er ook een en ander op het politiek-institutioneel vlak. Gent kreeg een gouverneur aangewezen. Het was François Chevalier, Graaf van Montbron, luitenant-generaal en gouverneur van Arras. Het feitelijke burgerlijk bestuur lag in handen van Michel Le Pelletier, de intendant Justitie, Politie en Financiën van Vlaanderen, Hij was daarnaast lid van de *Conseil du Roi*, en het Parlement van Parijs.⁷¹¹ De Raad van Vlaanderen, de hoogste rechtbank binnen Vlaanderen, had na de overgave van de stad onmiddellijk een beraadslaging gehouden over welk standpunt ze zouden innemen. Een unanieme beslissing kwam er niet, wat zorgde voor een institutioneel debacle dat de Vlaamse politiek voor meer dan een jaar zal bezig houden. 11 leden beslisten trouw te zweren aan de Franse vorst. De overige 11 leden kozen daar niet voor en trokken daarop naar Brugge. Voor een uitgebreidere uiteenzetting over de Raad van Vlaanderen tijdens de periode van bezetting verwijs ik naar het werk van Foppens en Nève.⁷¹² De Staten van Vlaanderen, bestaande uit Gent, Brugge, Leper en de Vlaamse clerus kwamen voornamelijk samen in Gent, maar dat was niet langer mogelijk. Al de leden van de Staten, buiten die van Gent, verlieten Gent op 12 maart om dan af te spreken in het stadhuis van Brugge, waar ze wachten op verdere bevelen van Villa-Hermosa.⁷¹³

Le Pelletier begon druk uit te oefenen op de schepenen om kazernes te bouwen. De schepenen gaven toe omdat het onderbrengen van troepen bij de burgers ook een kostelijke

⁷⁰⁹ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o168r-f^o169r.

⁷¹⁰ "Gent den 27 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.3.1678.

⁷¹¹ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 366; Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenenbank', 48.

⁷¹² Jean-François Foppens, *Histoire du Conseil de Flandre* (Brussel: P.-J. Leemans & E. Vanberendonck, 1869), 43–45; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 24–35.

⁷¹³ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 22–23.

affaire was. Elke burger die een infanterist onderbracht kreeg vijf schelling en voor een cavalerist acht schelling per dag. Dit zorgde ervoor dat de schepenen dagelijks tussen de 60.000-128.000 schellingen moesten betalen aan de burgers. Meester-metser Henri van Doornik werd gevraagd naar Gent te komen omdat hij eerder de kazernes in Doornik had gebouwd. Zo kon hij zijn plannen en modellen ook in Gent voorstellen. De voormalige ontvanger van de werken, Pieter de Smet, werd samen met een kenner van bouwconstructies naar Kortrijk gezonden om te gaan kijken naar goedkoop geconstrueerde kazernes. De bouw van de kazernes mocht niet lang op zich laten wachten, want op 3 april waren er nog steeds twee bataljons die geen logeerplaats hadden. Uiteindelijk zal er op 23 mei beslist worden om alle tuchtelingen van het Rasphuis te laten vertrekken om daar dan alle zieke soldaten te slapen te leggen.⁷¹⁴

Een andere kwestie waren de klokken in de stad. Het was een oud gebruik dat de overwinnaar de klokken in beslag nam om de gebruikte kanonnen tijdens het beleg te kunnen repareren doordat die snel barsten. Maar in de 17de eeuw was de kwaliteit van de kanonnen verbeterd en was het eerder een traditie geworden. In het capitulatieverdrag ging Lodewijk ermee akkoord dat de klokken niet in beslag genomen werden mits de toestemming van de grootmeester van artillerie Henry de Daillon, Hertog van Lude. Daillon stemde eveneens toe dat de klokken zouden blijven, maar er moest daarvoor wel een vergoeding betaald worden van 40.000 patacons. Dat bedrag zal uiteindelijk sterk worden verlaagd naar 16.000 patacons. Verder spreekt Daillon af dat de som wordt betaald aan de provinciale commissaris van de artillerie, de heer Villegrasse. De tweede voorwaarde die hij stelde was dat som betaald werd door de eigenaars van de klokken zelf, dus voornamelijk de clerus.⁷¹⁵ Op 12 maart was de Collatie op de hoogte gebracht van de afspraken die gemaakt waren met betrekking tot de militaire logementen en de betaling voor het behoud van de klokken.⁷¹⁶ De dag erna besliste de Collatie dat het stadsbestuur 200.000 gulden mocht innen bij de bevolking voor de onkosten van het beleg en het betalen van de som voor de klokken.⁷¹⁷ De clerus was op 14 maart bijeen gekomen in het bisschoppelijk paleis waar ze erin toestemde mee te betalen in de som. Ze wilden dit op een gelijkaardig manier doen verlopen zoals dat was gebeurd in Rijsel, Douai, Saint-Omer, Kamerijk en Oudenaarde. Er werd aan die steden ook enige informatie daarover gevraagd. Het stadsbestuur stelde voor dat de clerus twee derde zou betalen en deze ging daar in eerste instantie op in. Deze verdeling werd uiteindelijk niet aangehouden omdat die niet gelijk liep met ieders aandeel in het gewicht van de klokken. De clerus had 154.654 pond (74,4%) aan klokken en 53.185 pond (25,6%) behoorde toe aan de stad. Daarop werd er beslist om een stuiver per pond te betalen.⁷¹⁸ Op 26 maart werden Jan Van Halle en Jan Martens aangesteld om alle klokken in de stad te wegen evenals de ketels van de brouwers, de zeepzieders en de brandewijnstokers en de mortieren van de apothekers, kruideniers en suikerbakkers.⁷¹⁹ Hieruit volgde dat de clerus 7.732 gulden 14 stuivers moest betalen en de stad 3.154 gulden 5 stuivers. Na het betalen in drie verschillende schijven was de som afgerekend.⁷²⁰ Een kost was al vereffend, maar het stadsbestuur had er nog enkele andere te vereffenen. Het Spanjaardenkasteel werd na vier dagen nog strijdtoneel te zijn geweest gerepareerd voor een

⁷¹⁴ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o170r-f^o173r.

⁷¹⁵ L. St., 'Rachat des cloches de Gand en 1678', *Messenger des sciences historiques*, 1883, 39–40.

⁷¹⁶ SAG, reeks 121, nr. 5: Resolutieboek van de Collatie, f^o143r-f^o44v.

⁷¹⁷ SAG, reeks 121, nr. 5: Resolutieboek van de Collatie, f^o152r-f^o152v.

⁷¹⁸ St., 'Rachat des cloches de Gand', 44–47.

⁷¹⁹ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o170r-f^o170v.

⁷²⁰ St., 'Rachat des cloches de Gand', 47–50.

kostenplaatje van 59 lb. 16 s. 4 d. Maar het grootste kostenplaatje voor het stadsbestuur waren nog al de onkosten, gemaakt tijdens het beleg die ze nog moesten betalen. De stadsthesorier, Abraham Van Hoobrouck, had berekend dat er 47.376 lb. 11 s. 2 d. aan onkosten waren.⁷²¹

Op 4 april liet Lodewijk bekend maken dat vanaf dan het Land van Aalst, Waas en Beveren, Kasselrij Oudburg en Vier Ambachten onder Frans gebied vielen. Alle criminele en civiele rechtspraak werd vanaf dan beslist in Gent voor deze gebieden. Dit werd gevolgd door de confiscatie van al de Koninklijke domeinen van de Spaanse vorst in deze gebieden. De Geheime Raad had de burgers aangemaand daaraan geen gevolg te geven, maar vreesde eveneens dat de Fransen daardoor wel eens geweld konden gebruiken.⁷²² Het doel van Lodewijk met Gent tot er een vrede was, was voornamelijk het exploiteren ervan. Le Pellentier hief belastingen in de stad die hij geraamd had op 482.000 gulden, maar dat zou uiteindelijk 660.000 gulden worden.⁷²³ Gelukkig was Gent niet afgesloten van de buitenwereld en kon het nog handel drijven, zoals het was vastgelegd in het capitulatieverdrag (art. 49-52).⁷²⁴ Daarbij had de Staten-Generaal al op 19 maart de toestemming gegeven aan de Nederlandse handelaars dat ze handel mochten blijven voeren met Gent.⁷²⁵ Gentenaars konden wekelijks op zaterdag een schip nemen dat naar Haarlem zeilde.⁷²⁶ De enige beperking die werd opgelegd op het vlak van handel was dat er geen gebruik mocht gemaakt worden van de Hollandse schellingen en dubbele stuivers.⁷²⁷ Wel waren er hier en daar beperkingen op de handel. Zo was in Frankrijk de nood aan hout hoog, waardoor de Spaanse Nederlanden een verbod invoerden op het verkopen van hout.⁷²⁸

Het was echter zeker geen rozengeur en maneschijn. De Gentenaars klaagden zelfs zo hard over de slechte behandeling van de Fransen dat ze er in Londen zelfs van afwisten.⁷²⁹ Montbron eiste dat op 1 mei alle burgermeesters, baljuws en schepenen die onder Gent vielen een eed zouden afleggen of anders werden ze beschouwd als rebellen.⁷³⁰ Montbron speelde met de gedachten om het schepencollege te vernieuwen op 10 mei zoals de Gentse costumen het voorschreven, maar de laatste keer dat men zich daaraan had gehouden was al geleden van 1664. Daarmee kon Frankrijk al na 60 dagen het stadsbestuur vernieuwen met zijn eigen stromannen zonder dat het inging tegen artikel 4 van het capitulatieverdrag. Le Pelletier volgde de regel van de wet en vroeg aan Montbron, bisschop, Louis Errebault en de hoogbaljuw om ieder een lijst op te stellen met 12 kandidaten waaruit Lodewijk dan kon kiezen om telkens de eerste zes schepenen van elke schepenbank aan te duiden. Elk hadden ze dezelfde personen als kandidaat genoemd. Vanuit Saint-Germain stelde Lodewijk de Gentse schepenen aan. Deze behoorden allemaal tot de ongetitelde edellieden van de stad met al een politieke carrière op

⁷²¹ SAG, reeks 135, nr. 1: Rekeningen nopens de betalingen van de onkosten gedaan durende de belegering.

⁷²² SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie rechtelijke jurisdictie, 7 mei 1678; "Brussel den 13 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.4.1678; Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1665-1700)*, 5:292.

⁷²³ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 36–37.

⁷²⁴ *Articles proposez & accordez par le roy aux deutes de la ville & district de Gand*

⁷²⁵ *Extract uyt het Register der resolutien van de Staten Generael den 19 martij 1678* (S.l.: s.n., 1678).

⁷²⁶ "Advertentie", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.4.1678.

⁷²⁷ "Gent den 24 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.4.1678.

⁷²⁸ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie verbod verkoop hout, 22 april 1678.

⁷²⁹ "Londen den 15 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.4.1678.

⁷³⁰ "Gent den 24 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.4.1678.

twee van hen na. De overige schepenen van beide banken werden aangesteld door Montbron, Le Pellentier, Louis Errebault en Heer van Woerden.⁷³¹

	Ervaring	Geen ervaring	TOTAAL
Edelman	2 (6,9%)	1 (3,4%)	3 (10,4%)
Ongetitelde edelman	12 (41,4%)	5 (17,3%)	17 (58,7%)
Gediplomeerde burger	1 (3,5%)	2 (6,9%)	3 (10,4%)
Burger		6 (20,7%)	6 (20,7%)
TOTAAL	15 (51,8%)	14 (48,3%)	29 (100%)

Tabel 6. Samenstelling Schepenbank van de Keure en Gedele, 10 mei 1678-13 maart 1679⁷³²

Wel was er groot ongenoegen bij Philip-Jacques van Hoobrouck die de vierde schepen van Gedele werd. Hij had eigenlijk gehoopt om de voorschepen te worden doordat hij de patentbrieven had gekregen van de Spaanse vorst die hem dat zouden verlenen. Die functie was hem toevertrouwd wegens goede reputatie en het betalen van 10.000 gulden twee jaar eerder.⁷³³ Merkwaardig was dat de heer d'Alegambe voorschepen werd, omdat hij altijd had gezeteld in de Schepenbank van Gedele en dat later ook zal doen. De verwachting was eerder Charles Maes of Antoon Ferdinand Volckaert, dat zouden zijn die de grote figuren van de Gentse politiek waren. Voor de rest brak de samenstelling van de schepenbanken niet met die van de vorige jaren.⁷³⁴ Verder zal het stadsbestuur ook niet echt zaken kunnen realiseren. Enerzijds was er de motivatie niet. Anderzijds leende de politiek-economische situatie er zich ook niet toe. De Gentse economie geraakte in verval door de Franse bezetting. De Gentse schepenen wilden dat snel oplossen door een Kamer van Koophandel op te richten, zoals dat in Doornik was gebeurd. Aan Doornik werd hulp gevraagd hoe ze de kamer hadden ingesteld, maar Gent zal uiteindelijk toch nog moeten wachten tot 1729 vooraleer het een Kamer van Koophandel zal kennen.⁷³⁵ Het valt wel op dat de Collatie gedurende de bezetting een heel actieve rol speelde in het bestuur van de stad. Gemiddeld hield de Collatie zeven vergaderingen, maar voor de jaren 1678-1679 vergaderde men respectievelijk 23 en 19 keer op een jaar.⁷³⁶

De broer van Lodewijk, de Hertog van Orléans kwam op 19 mei op bezoek in Gent samen met de Hertog van Enghien. Daar genoten ze van een middagmaal bij de Baron van Laarne, een komedie in de namiddag en tegen de avond nog een geestig toernooispeel aan de Brugse Poort dat de vrije schippers hadden georganiseerd.⁷³⁷ In Gent circuleerde er af en toe eens nieuws over bodes die Lodewijk naar Nijmegen uitstuurde, waar er vredesgesprekken aan de gang

⁷³¹ *Articles proposez & accordez par le roy aux deutes de la ville & district de Gand*; SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o175v-f^o176r; "Ghendt den 12. April.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 12.5.1678; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 55.

⁷³² SAG, reeks 107, nr. 6-7: Resolutieboek van de Keure, passim.

⁷³³ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 57.

⁷³⁴ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 119–20.

⁷³⁵ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 57–59.

⁷³⁶ SAG, reeks 121, nr. 4-6: Register van de Collatie, passim.

⁷³⁷ "Gent den 20 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.5.1678; "Antwerpen den 21 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.5.1678.

waren.⁷³⁸ Op 5 juni werd in Gent gemeld dat er een wapenstilstand zou ingaan.⁷³⁹ Een kleine maand later werd er zelfs gesproken over een definitieve vrede, maar dat was niet zeker.⁷⁴⁰ Wel liet Montbron een brief circuleren in de stad met de herbevestiging dat er nog steeds een wapenstilstand was.⁷⁴¹ De Gentenaars konden hun verlossing ruiken, waardoor het ook hitsig werd in de stad. Het kwam zelfs tot een protest van 400 vrouwen die met stenen begonnen te smijten, waarop Montbron moest tussenkomen om hen te kalmeren.⁷⁴² In augustus wordt het wel even spannend rond Gent. D'Humères was weer aangekomen in Gent met een leger om de Nederlanders en Engelsen ten noorden van de stad te bekampen als het moest.⁷⁴³ Gent werd eveneens onder water gezet. Een mogelijke confrontatie werd vermeden door de ondertekening van de vrede tussen Frankrijk en de Verenigde Provinciën. Daarmee vertrok d'Humères met zijn leger richting Luxemburg.⁷⁴⁴ Dit zorgde dan wel weer voor angst onder de Fransen dat de Gentenaars nu elk moment in opstand zouden komen met een vrede in het vooruitzicht.⁷⁴⁵ Het bleef toch rustig in de stad en op 25 augustus werd voor de eerste maal de Franse patroonheilige Lodewijk gevierd in de stad. Lang genieten van het feesten kon men dan ook weer niet omdat Le Pelletier druk begon uit te oefenen op het stadsbestuur om een schuld van 117.939 gulden te betalen, wat de Collatie eerst weigerde te doen.⁷⁴⁶

Voor Gent kwam dan het verlossende nieuws dat op 17 september de vrede tussen Frankrijk en Spanje was ondertekend in Nijmegen. Dit werd medegedeeld onder andere door een plakkaat van Lodewijk die pleitte voor een “bonne, ferme, stable, & solide *Paix*”. Maar het verdrag moest nog geratificeerd worden door de Spaanse vorst. Alleen liet dat op zich wachten door het ongenoegen van Karel II over de onmogelijke voorwaarden die erin stonden.⁷⁴⁷ Montbron begon vanaf oktober de nodige maatregelen te treffen om Gent te verlaten.⁷⁴⁸ Enkele dagen later was de vrede officieel tussen Frankrijk en de Nederlandse Republiek, wat niet met veel vreugde werd onthaald in Gent.⁷⁴⁹ De vreugde was mogelijks zoek omdat Frankrijk verderf aan het zaaien was in het omliggende platteland en nog achterstallige betalingen aan het vereffenen was. Daardoor was men in Gent bang dat d'Humères met geweld die schulden zou komen eisen.⁷⁵⁰ Wanneer november aanbrak, hadden de Fransen ook geen haast meer om snel de stad te verlaten nadat er nog steeds geen ratificatie was gebeurd. De arsenalen werden weer gevuld met munitie en

⁷³⁸ “Gent den 20 Mey”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.5.1678; “Parijs den 27 Mey”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.6.1678; “Antwerpen den 30 Mey”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.6.1678.

⁷³⁹ “Advertentie”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.6.1678.

⁷⁴⁰ “Antwerpen den 30 Juny”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.7.1678.

⁷⁴¹ “Gent den 6 July”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.7.1678.

⁷⁴² “Gent den 10 July”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.7.1678.

⁷⁴³ “Gent den 3 Augusti”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.8.1678.

⁷⁴⁴ “Gent den 6 Augusti”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.8.1678; “Parijs den 12 Augusti”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.8.1678; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 61.

⁷⁴⁵ “Brussel den 21 Augusti”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.8.1678.

⁷⁴⁶ SAG, reeks 121, nr. 5: Registers van de Collatie, f^o200r-f^o201r; “Gent den 28 Augusti”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.9.1678.; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 40–41.

⁷⁴⁷ SAG, reeks 1bis, nr. 5: Plakkaat van de vorst, 25 september 1678; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, 61.

⁷⁴⁸ “Gent den 5 October”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.10.1678.

⁷⁴⁹ “Gent den 9 October”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.10.1678.

⁷⁵⁰ “Brussel den 9 October”, *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.10.1678.

levensmiddelen werden opgeslagen.⁷⁵¹ Voor de inwoners van het Land van Waas en Aalst betekende dat de voortzetting van de ramp. Het gebied daar had door de Fransen al een schade opgelopen van twee tot drie miljoen gulden.⁷⁵² Voor Gent betekende het dat ze voor het onderhoud van het garnizoen moesten instaan, wat 87.000 gulden per maand kostte.⁷⁵³ Alleen zou dat niet de volledige kost van 107.705 gulden dekken.⁷⁵⁴ Wel kwam eind november het goede nieuws dat Karel II op 13 november de vrede had geratificeerd, wat tot grote vreugde leidde bij de Gentenaars.⁷⁵⁵ Wel zal het nog duren tot 4 januari dat dit officieel aangekondigd wordt in Vlaanderen.⁷⁵⁶ De Fransen begonnen daarop zachtaardiger om te gaan met de burgers en de 87.000 gulden was ook betaald.⁷⁵⁷ Toch kon dit niet vermijden dat er al eens een opstoot gebeurde tussen Fransen en Gentenaars.⁷⁵⁸ Aan het Gentse stadsbestuur werd er tevens gevraagd voor december 100.000 gulden te betalen voor het garnizoen.⁷⁵⁹ De Collatie wilde daar niet in toestemmen, dus werden ze met geweld bijeengebracht om 121.000 gulden dan maar goed te keuren.⁷⁶⁰

Vanaf januari verlieten de Fransen de eerste steden die ze weer moesten afstaan aan de Spaanse Nederlanden.⁷⁶¹ In het geval van Gent zouden de Fransen op 24 januari de stad verlaten.⁷⁶² Dit vergrootte alleen maar het verlangen van de Gentenaars naar de evacuatie van de Fransen die heel het platteland hadden geruïneerd en veel boeren hadden doen vluchten. Frankrijk wilde dat Gent nog 228.000 gulden zou betalen voor het onderhoud van de troepen, maar de Collatie gaf het advies dat dit inging tegen artikel 8 en 17 van de Vrede van Nijmegen.⁷⁶³ Het onderhoud van de troepen werd niet alleen gedaan via betalingen, maar moest ook gebeuren door het verschaffen van voedsel. De stad moest het maar zien te regelen om iets meer dan 10.000 rantsoenen te verkrijgen.⁷⁶⁴ Op 24 januari kwam de nieuwe gouverneur Don Antonio d'Agurto in het Spanjaardenkasteel aan te Gent, maar hij moest weerkeren. Montbron had hem een brief gestuurd dat de evacuatie nog niet door kon gaan, omdat de magazijnen nog niet leeg gemaakt waren door het vriesweer. Agurto trok met het toekomstige Gentse garnizoen dan maar

⁷⁵¹ "Gent den 9 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.11.1678.

⁷⁵² "Brussel den 16 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.11.1678.

⁷⁵³ "Gent den 22 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.11.1678; "Gent den 23 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.11.1678.

⁷⁵⁴ SAG, reeks 133, nr. 29: Estat du payement pour des troupes de la garnison de Gand et appointement des officiers de ladite ville pendans le moins de Novembre de l'année 1678, 1678.

⁷⁵⁵ Ossieur, 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham', 2003, 368–69.

⁷⁵⁶ RAG, Raad van Vlaanderen, nr. 809: Register, f°75v.

⁷⁵⁷ "Gent den 11 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.12.1678.

⁷⁵⁸ "Antwerpen den 17 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.12.1678.

⁷⁵⁹ "Gent den 4 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.12.1678.

⁷⁶⁰ "SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f°9v; "Gent den 18 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.12.1678.

⁷⁶¹ "Brussel den 1 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.1.1679.

⁷⁶² "Gent den 14 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.1.1679.

⁷⁶³ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f°20v; "Brussel den 21 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.1.1679.

⁷⁶⁴ SAG, reeks 133, nr. 29: Conditien van aannemingen. Staten van geleverde furniturenen werken gedaan ten behoeve van de logementen van de troepen zowel in garnizoen als door de stad trekkende, 1679.

naar Dendermonde.⁷⁶⁵ De Gentse stadsmagistraten zonden zelfs een brief naar Villa-Hermosa waarin ze smeekten of de landvoogd geen middelen kon vrijmaken om de financiële druk op de stad te doen verlichten.⁷⁶⁶ Brussel stuurde Raadsheer Vaes en ontvanger-generaal Baillencourt Courcol naar Rijsel om te overleggen met Le Pellentier over de evacuatie van Gent.⁷⁶⁷ Pas op 22 februari werd er beslist dat de Fransen op 27 februari Gent moesten verlaten.⁷⁶⁸ Wanneer de Gentenaars daarvan op de hoogte waren, verborgen ze zo snel mogelijk hun meubels en bezittingen uit schrik dat de Fransen nog zouden plunderen.⁷⁶⁹ Montbron was erin geslaagd Gent voor 99.081 gulden voor januari en 89.533 gulden voor februari te doen betalen voor het onderhoud van de troepen. De Collatie moest dus zien hoe ze een schuld van 156.759 gulden konden afbetalen.⁷⁷⁰ De Collatie besliste op 23 februari om met het huisgeld de schulden af te betalen nadat Montbron had bedreigd anders Gent niet te verlaten.⁷⁷¹ Op 1 maart vertrok Montbron eindelijk uit Gent. Er werd moeilijk gedaan over het transport van de bagage, waardoor ze een dag later zijn vertrokken. Agurto trok naar het Spanjaardenkasteel om via de Vrijdagsmarkt en Graanmarkt aan de Kortrijkse Poort Montbron uit te zwaaien. In Gent ontstond er grote vreugde, dat gevierd werd met vuurwerk.⁷⁷² Agurto kreeg van de Gentse schepenen wijn en 400 ponden tournois aangeboden nadat ze samen het Te Deum hadden bijgewoond in het Sint-Baafskathedraal.⁷⁷³ Tijdens het feestgevier nam de voorzitter van de Raad van Vlaanderen en collaborateur met de Franse bezetter, Louis Errebault, de benen en sloeg op de vlucht naar Frankrijk.⁷⁷⁴

5.3 Verlies van stedelijk autonomie en economie

De Franse bezetting van Gent had politiek-institutioneel een en ander teweeg gebracht. De hoop dat er herstel zou komen van de situatie van voor de bezetting werd niet onmiddellijk ingewilligd wanneer de Spanjaarden de stad introkken. Te Brussel werden er door de Raad van State consulten aan Villa-Hermosa afgegeven over hoe hij de stadsmagistraat moest vernieuwen nadat de Fransen zouden vertrekken uit Gent. Zo mochten alleen maar personen zetelen in het stadsbestuur, die trouw waren gebleven aan de Spaanse kroon tijdens de Franse bezetting.⁷⁷⁵ De leden van de ambtenarij die de eed van trouw aan Frankrijk hadden gezworen, zouden in eerste instantie geen beroep kunnen doen op het 21ste artikel betreffende het herstel van de ambtenaren. Daardoor zouden ze hun ambt verliezen tenzij ze een nieuwe eed van trouw aan

⁷⁶⁵ "Brussel den 9 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.10.1678; "Brussel den 25 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.1.1679; "Brussel den 29 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.2.1679.

⁷⁶⁶ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 63.

⁷⁶⁷ "Brussel den 5 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.2.1679.

⁷⁶⁸ "Gent den 22 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.2.1679.

⁷⁶⁹ "Gent den 25 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.2.1679.

⁷⁷⁰ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o28r-f^o29v.

⁷⁷¹ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o36r-f^o42v; "Gent den 27 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.3.1679.

⁷⁷² *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 114-15; "Gent den 1 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.3.1679.

⁷⁷³ SAG, reeks 107, nr. 7: Resolutieboek van de Keure, f^o198v-f^o199r; Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 66.

⁷⁷⁴ "Gent den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.3.1679.

⁷⁷⁵ Laporte, 'Het beleid van de hertog van Villahermosa', 69.

Spanje zwoeren in bijzijn van de oudste Raadsheer van de Raad van Vlaanderen gezien de afwezigheid van de voorzitter.⁷⁷⁶

Gent had nooit een gouverneur van de stad erkend. De gouverneur die namens de Spaanse vorst aanwezig was in de stad, werd uitsluitend beschouwd die te zijn van het Spanjaardenkasteel. Wanneer Agurto op 1 maart aankomt in Gent, neemt hij een voorbeeld aan Montbron en vestigt zich eveneens in het Hof van Wakken, waar zich nu het ACV en de CM bevinden aan de Poel. Dit was een doorn in het oog van de Gentenaars die nu een huis moesten verschaffen aan een gouverneur die dat niet was van de stad, maar er wel woonde. Ook de stadssleutels bleven in bezit van de gouverneur en niet van de hoogbaljuw.⁷⁷⁷ Er waren al verschillende Gentse gedeputeerden naar Brussel getrokken om tot een gesprek te kunnen komen met Villa-Hermosa over de Gentse kwestie, maar de landvoogd wilde eerst zelf een bezoek brengen aan de stad.⁷⁷⁸ Op 13 maart was Villa-Hermosa in Gent en liet onmiddellijk nieuwe schepenen aanstellen. De aanstelling van de nieuwe schepenen is zeker merkwaardig te noemen. Villa-Hermosa had vier commissarissen aangesteld die bestonden uit de Graaf van Renneberg en de drie oudste raadsheren van de Raad van Vlaanderen, Graaf van Vertain, Heer van Beauvoorde en de Heer van Bernicourt. Zij zouden de nieuwe schepenen aanstellen, maar in realiteit had Villa-Hermosa dat zelf al ijverig gedaan en moesten zij gewoon aanwezig zijn bij de eedaflegging.⁷⁷⁹ Wel had dit nieuwe schepencollege niet echt veel ervaring in het besturen van de stad. Voor velen was het de eerste keer dat ze in een schepenbank zaten, op Pieter Stalins na. Voor de meesten zal dit de enige keer zijn. Ze kenden slechts een korte politieke carrière. Villa-Hermosa had daarmee wel een punt gemaakt naar de gevestigde politieke elite die in grote getale had deel genomen aan het stadsbestuur onder de Franse bezetting. Er kan wel kan niet gesproken worden van een zware bestraffing van de politieke elite, want tegen 1680 namen de meesten weer een politieke functie op. Daarnaast hadden de meesten ook een zetel in de Collatie doordat ze schepenen waren geweest voor de bezetting.⁷⁸⁰

De bevrijding van Gent zorgde niet meteen voor een ontspannen verhouding met het centrale bestuur. Villa-Hermosa had het idee om de burgerwacht te vervangen door een permanente troepenmacht van 1.200 man gezien Gent zich nu dichtbij de Franse grens bevond. De kosten voor het onderhoud van die troepenmacht zou hij laten betalen door Gent zelf, zo'n 80.000 gulden per jaar. Om aan dat geld te geraken, moesten de schepenen toestemming hebben van de Collatie. Dus ging de Collatie in beraad over dit voorstel. Het advies dat ze gaven was dat ze de burgerwacht wouden herstellen, maar dat ze wel nog verder wilden onderhandelen over die 1.200 man.⁷⁸¹ Op 4 april zond de landvoogd twee commissarissen, Oudenhove en Tiremont, naar Gent. Vooraleer ze in gesprek gingen met de Collatie had de Staten van Vlaanderen aan de commissarissen laten weten dat ze mee wilden betalen in het onderhoud van de 1.200 man. Alleen bood de Collatie nu harder verzet en wilden niet bijdragen aan een permanent regiment, maar wilden het herstel van de burgerwacht.⁷⁸²

⁷⁷⁶ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1665-1700)*, 5:322–23; Laporte, 'Het beleid van de hertog van Villahermosa', 69.

⁷⁷⁷ *Recueil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires*, 114-15; Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 53; H. Collumbien, 'Het Hof van Wackene', *Ghendtsche Tydinghen* 1, nr. 11 (1972): 213.

⁷⁷⁸ "Brussel den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.3.1679.

⁷⁷⁹ Lonchay, *Correspondance de la cour d'Espagne (1665-1700)*, 5:322–23; Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 111; Laporte, 'Het beleid van de hertog van Villahermosa', 69–70.

⁷⁸⁰ SAG, reeks 107, nr. 6-7: passim; Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 121–22.

⁷⁸¹ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o43r-f^o50v.

⁷⁸² SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o51r-f^o64v.

Ondertussen had het centrale bestuur een nieuw verzoek ingediend over de bedden van 1679. De aanvraag was relatief laat gedaan, maar dat was mogelijks te wijten aan de onzekerheid over hoe groot Vlaanderen nu ging zijn door de oorlogsomstandigheden eind 1678. De gevraagde bedde was 25.000 rations daags of 20.000 rations daags met de lopende middelen.⁷⁸³ De Collatie had deze maal ook iets te zeggen, omdat zij het geld moesten voorzien voor het betalen van de Gentse aandeel. Ze wilden 20.000 rations betalen tegen enkele voorwaarden. Ten eersten, waren het de gebruikelijke voorwaarden zoals dat de bedde gebruikt zou worden in belang van Vlaanderen en dat steden en kasselrijen de schade gemaakt door de soldaten van hun quota mogen aftrekken. Ten tweede, eisten ze dat de stadsleutels aan de hoogbaljuw of stadsmagistraten weer gegeven werden. Ten derde, wilden ze het herstel van de burgerwacht. Ten vierde, het verwijderen van de soldaten op de markten en andere plaatsen in de stad. Ten laatste, eisten ze de volledige naleving van de *Concessio Carolina*.⁷⁸⁴ Spanje ging akkoord met de 20.000 rations daags.⁷⁸⁵ Om de relatie met de Collatie te verbeteren, bood de landvoogd als gunst aan een derde van de Gentse quota kwijt te schelden wegens de gemaakte oorlogsschade. Toch bleef de Collatie bij haar standpunt over de permanente troepenmacht.⁷⁸⁶

Nogmaals zal het tot een debacle komen tussen de Collatie en het centrale bestuur. Gent had door de bezetting nog een schuld van 300.000 gulden aan Frankrijk af te betalen. Het centraal bestuur had eigenlijk kort na de vrede gevraagd aan alle lokale overheden om die schuld in drie dagen tijd af te betalen, maar dat was dus buiten Gent gerekend. De Collatie bedacht een nieuwe graanbelasting om die schuld af te betalen. Alleen was het probleem dat Gent geen nieuwe belastingen kon invoeren sinds de *Concessio Carolina* zonder een octrooi te krijgen van de Raad van Financiën.⁷⁸⁷ Het octrooi werd niet onmiddellijk gegeven door de Raad gezien het een goed pressiemiddel was om Gent haar quota voor de bedde van 1679 te doen betalen.⁷⁸⁸ Want niet veel later vroeg de Spaanse vorst een bedde van 26.000 rations daags.⁷⁸⁹ Gent had als tegenvoorstel een bedde van 18.000 rations daags met als enige voorwaarde het herstel van de stedelijk privileges van voor de bezetting.⁷⁹⁰ Een maand later zal de Schepenbank van de Keure twee gedeputeerden naar Brussel sturen om over de privileges te spreken. Dit werd evenzeer gedaan met de gouverneur Agurto.⁷⁹¹

In februari kwam het weer tot een confrontatie tussen Gent en Brussel, nadat gebleken was dat Gent al een tijd haar quota niet afbetaalde van de laatste twee bedes. Gent antwoordde terug met de argumentatie dat het huisgeld zal innen om de bedes verder af te betalen, maar dat alleen als het befaamde octrooi werd toegekend en de privileges werden hersteld.⁷⁹² Brussel realiseerde zich daarop dat haar eigen pressiemiddel tegen hen was gekeerd. Ze gaven de landvoogd dan maar het advies om het octrooi toe te kennen aan Gent zodat ze de belastingen

⁷⁸³ RAG, Staten van Vlaanderen, nr.188: Resolutieboek, f^o14r; Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 56.

⁷⁸⁴ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o65r-f^o76v.

⁷⁸⁵ RAG, Staten van Vlaanderen, nr.188: Resolutieboek, f^o41r.

⁷⁸⁶ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o98r-f^o103v.

⁷⁸⁷ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o104r-f^o111v; SAG, reeks 1bis, nr. 5: Ordonnantie afbetalen schulden Frankrijk, 7 april 1678.

⁷⁸⁸ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 59.

⁷⁸⁹ RAG, Staten van Vlaanderen, nr.188: Resolutieboek, f^o488r.

⁷⁹⁰ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o140r-f^o150v; RAG, Staten van Vlaanderen, nr.189: Resolutieboek, f^o37v.

⁷⁹¹ SAG, reeks 107, nr. 8: Resolutieboek van de Keure, f^o14r.

⁷⁹² SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o152r-f^o157v.

verder konden betalen.⁷⁹³ Tegen april kon Gent dan haar nieuwe belasting heffen, waarmee het de quota van de oorlogsschuld aan Frankrijk kon afbetalen.⁷⁹⁴ Maar tegen mei moest Brussel Gent nogmaals wijzen op haar openstaande schuld, maar de Collatie deed opnieuw lastig gezien de oude privileges nog niet hersteld waren.⁷⁹⁵ Tegen september 1680 was het de maat vol voor Gent. Wanneer er een nieuwe bedde werd gevraagd van 30.000 rations daags, wilde Gent niet hoger gaan dan 14.000 rations daags. Daarnaast had het een lijst van 18 punten opgesteld met al de grieven van de stad.⁷⁹⁶ Het advies dat Villa-Hermosa ontving van de Collaterale Raden was om zoveel mogelijk toe te geven aan de eisen van Gent. Voor de Spaanse Nederlanden was het geld belangrijker dan het doordrukken van de centralisatiepolitiek. Er werden zo mooie beloftes en intenties getoond, maar verder veranderde eigenlijk niets.⁷⁹⁷ Het enige wat effectief veranderde was dat de ondertussen nieuwe gouverneur Don Luis de Costa verhuisde van het Hof van Wakken naar het Prinsenhof.⁷⁹⁸ De relatie met Brussel was nog steeds bitter. Gent had een oplopende schuld ondertussen van 185.000 gulden, maar wilde dit niet aflossen zolang de privileges niet in ere hersteld waren.⁷⁹⁹

Midden november kwam Villa-Hermosa toe in Gent om het gouverneurschap van de Spaanse Nederlanden over te dragen aan Alexander Farnese, Prins van Parma (achterkleinzoon van zijn Alexander Farnese, hertog van Parma, 1545-1592).⁸⁰⁰ De nieuwe landvoogd voerde verder het gesprek met Gent over de financiële problemen. Hij wees het stadsbestuur erop dat de troepen in Gent al twee maanden niet betaald waren en dat zij dan ook verantwoordelijk zullen zijn als ze zouden beginnen plunderen. Daarnaast had het ook zijn effect op de Gentenaars die deze soldaten huisvestten. Ze kregen ook geen geld meer voor het aanbieden van die logementen, waardoor het voor sommige burgers moeilijk werd de huishuur te betalen.⁸⁰¹ De Raad van State gaf op 31 december 1680 het advies dat het beter was Gent te behandelen gelijk alle andere steden en dus haar privileges terug te geven. Het idee van een permanente troepenmacht in de stad, was uiteindelijk niet wezenlijk doordat er niet genoeg troepen waren om zo'n grootstad volledig te verdedigen.⁸⁰² Hiermee werden alle plooiën glad gestreken en liet de Collatie toe om tweemaal huisgeld te innen om haar quota te betalen.⁸⁰³ Op 30 december 1681 kreeg Gent dan eindelijk haar stadssleutels in handen en werd de burgerwacht weer ingevoerd. De resterende schuld van 35.000 gulden die Gent dan nog af te betalen had, zou gebruikt worden om nieuw geschut aan te kopen voor de stad. De Collatie wachtte even met betalen tot ze al hun privileges terug hadden gekregen op 10 januari 1682. De landvoogd werd daarvoor dan ook hartelijk bedankt met een geschenk van 240 gulden.⁸⁰⁴

⁷⁹³ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 61.

⁷⁹⁴ SAG, reeks 107, nr. 8: Resolutieboek van de Keure, f^o23r-f^o24v.

⁷⁹⁵ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o165r-f^o172v.

⁷⁹⁶ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o173r-f^o188v.

⁷⁹⁷ Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 65–66.

⁷⁹⁸ SAG, reeks 107, nr. 8: Resolutieboek van de Keure, f^o31v.

⁷⁹⁹ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o189r-f^o206v.

⁸⁰⁰ Laporte, 'Het beleid van de hertog van Villahermosa', 54.

⁸⁰¹ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o207r-f^o212v.

⁸⁰² Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 68.

⁸⁰³ SAG, reeks 121, nr. 6: Register van de Collatie, f^o213r-f^o218v.

⁸⁰⁴ SAG, reeks 107, nr. 8: Resolutieboek van de Keure, f^o61v.

BESLUIT

De centrale vraag doorheen de masterthesis was 'wat is de impact van oorlog op de samenleving?' Maar dat was te algemeen om dit concreet te onderzoeken of te beantwoorden. Daarom werd er gebruik gemaakt van vijf deelvragen die specifiek de aandacht vestigen op de verschillende facetten van hoe een stad zich gedroeg in oorlogstijd.

De eerste vraag die gesteld wordt is wat de directe gevolgen waren voor de Gentse stadskas door de oorlog, zoals hogere beden, extra kosten door inkwartieringen,...? Door de constante dreiging van oorlog in de 17de eeuw was er een structurele nood aan investeringen. De centrale overheid vroeg op jaarlijkse basis bedes. Doordat Gent een van de Vier Leden was van de Staten van Vlaanderen, had Gent medezeggenschap in de belangen over de bedes van Vlaanderen. Gent diende daarbij vaak een tegenvoorstel in met de laagste beden van alle Leden. Daaraan werden telkens strikte voorwaarden aan gekoppeld met betrekking op militaire handelingen. De stad moest grote onkosten maken door werken aan de verdedigingsmuren, aankoop van munitie, betalen voor inzet van burgerwacht en inkwartiering van troepen. Gent kreeg daardoor regelmatig te maken met een chronisch geldgebrek. In overeenkomst met het centraal bestuur werd er dan meerdere malen beslist voor een gedeeltelijke kwijtschelding van de schulden. Ook konden gemaakte investeringen afgetrokken worden van quota voor de beden. Toch liep de communicatie niet altijd even vlot met Brussel als het ging over financiën zoals na de Franse bezetting van de stad.

De tweede vraag gaat over hoe Gent haar verdediging organiseerde door het gebruik van de burgerwacht en of schuttersgilde? Een algemeen tendens wanneer de vijand in de buurt van Gent bevond, was dat er maatregelen getroffen werden. Producenten van salpeter en buskruit kregen een exportverbod, het onder water zetten van de omgeving, een nachtwaakdienst organiseren, uitvoeren van werken aan de verdedigingsmuren,... De voorbereidingen voor het beleg van 1678 waren in het grootste geheim getroffen, waardoor de stad geen noodzakelijkheid zag in gelijkaardige maatregelen te treffen op voorhand. Tijdens het beleg was de situatie zo precair dat er nood was aan directere besluitvorming voor het verdedigen van de stad. Daardoor was de normale gang van zaken zoals het bijeenbrengen van de schepenen niet wenselijk. De burgers speelde de voornaamste rol in de verdediging gezien het garnizoen zich uitsluitend bezig hield met de verdediging van het Spanjaardenkasteel. Het kunnen inzetten van de burgerwacht was voor Gent heel belangrijk, omdat het ook later symbool stond voor de stedelijke autonomie van de stad. Dat is zo gebleken in de gehele discussie rond de stedelijke privileges tussen Gent en Brussel na de Franse bezetting. De functies van de schuttersgilden op militaire vlak waren tegen de 17de eeuw herleid tot een ceremoniële functie. Alleen de Sint-Michielsgilde speelde nog een rol van betekenis wanneer de staat de van alarm afging in de stad. Daarbij hadden ze het privilege om het stadhuis te beschermen, maar werden ook ingezet om conflicten tussen burgers en soldaten te doen bedaren. De ambachtsgildens als burgervereniging waren eveneens ideale organisaties die ingezet kon worden als de nood aan verdediging van de stad hoog was.

Hoe ging Gent om met de grote toestroom van vluchtelingen, reguliere soldaten en deserteurs is de derde vraag die gesteld werd. Wat het precieze standpunt was van Gent over vluchtelingen is moeilijk te achterhalen. Ten eerste, is het moeilijk te weten over hoeveel vluchtelingen er telkens in de stad aanwezig waren. Ten tweede, zien we wel dat vluchtelingen betrokken worden in de bescherming van de stad, wanneer het noodzakelijk was. Over reguliere troepen weten we wel dat Gent niet stond te springen voor het inkwartieren van troepen. Dit vergde telkens een grootte organisatorisch werklast en financiële kosten om alleen die troepen

maar in te kwartieren. Deze troepen moesten de omgeving mogelijks beschermen, maar in meerdere gevallen zorgden ze zelf voor terreur rond en in Gent. Conflicten tussen burger en soldaat deden zich dan ook met schering en inslag voor. De centrale overheid, en niet zozeer Gent zelf, trof wel enige maatregelen tegenover deserteurs uit eigen rangen als die van de vijand. Er werd gevraagd of eigen deserteur wilde terugkeren om hun dienst in het leger voort te zetten. De lokale overheidsinstellingen en burgers werden verder ingelicht over hoe er moest omgegaan worden met Franse deserteurs. Gent speelde wel een rol in het opvangen van deserteurs en krijgsgevangenen. Het beschikte daar mogelijks over de nodige faciliteiten om grote groepen te kunnen vasthouden. Over het verdere lot van de deserteurs en krijgsgevangenen is eigenlijk weinig geweten. Eveneens of Gent, Oudburg of de Raad van Vlaanderen de juridische bevoegdheid had om recht te spreken is niet helemaal duidelijk. Wel is er geweten dat vijandige deserteurs werden gebruikt om de nodige informatie te achterhalen voor het verdere verloop van de campagne.

Als vierde wordt de vraag gesteld wat de impact op de bevoorrading van de stad was? De oorlog op zich had geen impact op de bevoorrading van de stad. Dat valt af te leiden uit de prijzen van verschillende producten die te koop waren gesteld in Gent, dit wijst op voldoende aanbod van deze producten. De constante beschikking aan genoeg producten in de stad heeft ook te maken met Gent als belangrijke strategische grootstad in de Spaanse Nederlanden. Meerdere malen werd er gevraagd aan de boeren om hun granen en andere levensmiddelen te laten stockeren in beschermde steden zoals Gent. De ene keer dat de bevoorrading van de stad in gedrang kwam, was dan te wijten aan een mislukte oogst door langdurige droogte.

De laatste vraag is hoe de Franse bezetting precies in elkaar zat? We kunnen met zekerheid spreken dat het ging over een bezettingsregime. In het capitulatieverdrag was er afgesproken dat het stadsbestuur niet zou veranderd worden, maar na een maand was dat dan toch het geval. Op eerste zicht brak de samenstelling van de schepenbanken niet met die van de vorige schepenbanken. Toch kon het moeilijk de rechten van de stad vertegenwoordigen en verdedigen. Van een volledige bezetting met oog op annexatie en integratie bij Frankrijk was geen sprake. Daarvoor was het gedrag van het Franse bestuur in Gent te veel gericht op het exploiteren van de stadskas, zoals de stad laten opdraaien voor het onderhoud van het garnizoen en het eisen van een grote contributie nadat de bezetting beëindigd werd. Dit geldt ook voor de wijde omgeving die deze zelfde terreur moest ondergaan.

Dit onderzoek is zeker niet compleet en perfect uiteraard. Enkele opmerkingen en suggesties die ik hierbij wil maken aan mijn masterthesis. Door het ontbreken van de voorgeboden in het stadsarchief kan de volledige lokale wetgeving vanuit Gent moeilijk achterhaald worden. Dit had mogelijks een diepere kijk kunnen geven op de regelgeving omtrent bevoorrading, vluchtelingen en maatregelen tijdens een staat van alarm. Het gevoerde onderzoek is interessant, maar er zijn nog mogelijkheden om dit verder uit te werken. De ruimte kan vergroot worden door niet uitsluitend te kijken naar Gent alleen, maar de Kasselrij Oudburg er eveneens bij te betrekken. In het bronnenonderzoek valt het op dat er een wisselwerking is tussen Gent en de kasselrij. Ook zetelde de hoogbaljuw van Gent in het leenhof van de kasselrij, waardoor beslissingen die getroffen worden in Gent ook zijn effect kennen in de kasselrij en omgekeerd. De focus ligt hier op een stad in een welbepaalde provincie van de Spaanse Nederlanden. De vraag die ik tijdens het voeren van het onderzoek af en toe heb gesteld is, hoe het er aan toe ging in Gent ook representatief is voor andere steden in

Vlaanderen zoals Brugge en Ieper. Maar eveneens voor andere steden zoals Antwerpen, Brussel,... De periode is mogelijk ook hier te beperkt. Tijdens de Devolutieoorlog werd Gent niet effectief bedreigd door een beleg. Gaat het dan in grote lijnen het zelfde er aan toe in Gent tijdens de Negenjarige Oorlog, wanneer Gent ook niet enkele keer belegerd wordt? Tijdens de Frans-Hollandse Oorlog wordt Gent dan wel belegerd, en tijdens de Spaanse Successieoorlog was dit ook het geval. Kan er dan over een gelijkaardige situatie gesproken worden of niet? Ten laatste, door tijdgebrek is verschillend archiefmateriaal uit het stadsarchief niet uitgebreid genoeg onderzocht kunnen worden. Het gaat over bronnen omtrent de logementen van soldaten, stadsrekeningen, de burgerwacht en de vrijstellingen van burgerwacht. Als deze bronnen nader onderzocht kunnen worden, kan dit mogelijk een beter inzicht geven op de impact van oorlog op een stad en haar burgers.

Na een periode me verdiept te hebben in een stukje Gentse geschiedenis heeft dit ervoor gezorgd dat ik vanaf nu op een andere manier kijk naar mijn thuisstad. Het heeft me doen wanen aanwezig te zijn bij de verschillende vergaderingen van de schepenbanken. En een ooggetuige te zijn geweest van de verschillende gebeurtenissen in de stad en omgeving. Het gaf me een beleving die misschien alleen historici ervaren. De kennis en ervaring die ik tijdens mijn studies aan de Universiteit Gent aangereikt kreeg, heeft bijgedragen tot het slagen in het schrijven van deze masterthesis. Ondanks zijn onvolledigheid hoop ik toch met deze masterthesis te kunnen bijdragen aan de historiografie van de militaire geschiedenis van de vroegmoderne tijd in onze contreien.

BIJLAGE

Leden van de Gentse schepenbank, 1665-1679⁸⁰⁵

10 mei 1665 – 24 mei 1667

Schepenbank van de Keure		
Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Pieter DELLA FAILLE	Edelman
2 ^{de} schepen	George VAN CROMBRUGGHE	Edelman
3 ^{de} schepen	Frederik Frans VOLCKAERT	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Jan Frans DE BLASERE	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Cornelis SANDELIN	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Leon MAHIEU	Gediplomeerde burger
7 ^{de} schepen	Paul VANDER CAMERE	Edelman
8 ^{ste} schepen	Ferdinand NIEULANT	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Jacques VANDER BEKE	Burger
10 ^{de} schepen	Jan DOLINS	Burger
11 ^{de} schepen	Bernard VAN OVERWAELE	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Frans MATTON	Burger
13 ^{de} schepen	Karel Ignace LE FEBVRE	Gediplomeerde burger

Schepenbank van Gedele		
Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Emmanuel BALLEET	Edelman
2 ^{de} schepen	Antoon D'ALEGAMBE	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Robert VAN WICHUYSE	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Jan VAN LAECKE	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Antoon VAERNEWIJCK	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Justus BILLIET	Burger
7 ^{de} schepen	Gerard RANST	Gediplomeerde burger
8 ^{ste} schepen	Lieven VAN SOMPELE	Gediplomeerde burger
9 ^{de} schepen	Jan VYLEVENS	Burger
10 ^{de} schepen	Jacobus LIPPENS	Gediplomeerde burger
11 ^{de} schepen	Alexander Frans DE MEULENAERE	Ongetitelde edelman
12 ^{de} schepen	Pieter BOLLAERT	Burger
13 ^{de} schepen	Martinus VANDER VINCK	Burger

Ontvangers		
Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Sebastiaan D'HANE	Burger
Van de werken	Pieter DE SMET	Burger
Van de issue	Jan REYNTKENS	Burger

⁸⁰⁵ SAG, reeks 107, nr. 6-7: Resolutieboek van de Keure, passim; Engelrelst, 'Gent en de Gentse schepenbank', 195–206; Verbrugge, 'De politieke elite van Gent. Deel 2', 4–10.

25 mei 1667- 23 januari 1668

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Louis TRIEST	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Pieter DELLA FAILLE	Edelman
3 ^{de} schepen	Frederik Frans VOLCKAERT	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Cornelis SANDELIN	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Jan Frans BOSTIN	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Charles MAES	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Ferdinand NIEULANT	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Frederik Ignace NIEULANT	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Frans LE FEVBRE	Gediplomeerde burger
10 ^{de} schepen	Ignatius CASTILLO	Ongetitelde edelman
11 ^{de} schepen	Jan VAN AUWEGHEM	Burger
12 ^{de} schepen	Gilles GOETHALS	Burger
13 ^{de} schepen	Jacques DE VOS	Burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Willem MASSIN	Edelman
2 ^{de} schepen	Jacques PIERSENNE	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Alexander SCHOORMAN	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Charles BONNE	Burger
5 ^{de} schepen	Pieter STALINS	Burger
6 ^{de} schepen	Frans Maximiliaan VAN DE WOESTIJNE	Edelman
7 ^{de} schepen	Egidius VANDER CAMERE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Jan Adriaan D'HANE	Gediplomeerde burger
9 ^{de} schepen	Jacques Christoffel VANDER HAGHE	Burger
10 ^{de} schepen	Joos VANDEN HECKE	Burger
11 ^{de} schepen	Joos GOETHALS	Burger
12 ^{de} schepen	Frans VAN LOO	Burger
13 ^{de} schepen	Jacques DE VOS	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Abraham VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Pieter DE SMET	Burger
Van de issue	Jan REYNTKENS	Burger

24 januari 1668 – 27 september 1670

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Louis TRIEST	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Pieter DELLA FAILLE	Edelman
3 ^{de} schepen	Frederik Frans VOLCKAERT	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Cornelis SANDELIN	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Jan Frans BOSTIN	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Charles MAES	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Ferdinand NIEULANT	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Alexander SCHOORMAN	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Frans LE FEBVRE	Gediplomeerde burger
10 ^{de} schepen	Ignatius CASTILLO	Ongetitelde edelman
11 ^{de} schepen	Jan VAN AUWEGHEM	Burger
12 ^{de} schepen	Gilles GOETHALS	Burger
13 ^{de} schepen	Jacques DE VOS	Burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Willem MASSIN	Edelman
2 ^{de} schepen	Jacques PIERSENNE	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Frans Karel PEETERS	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Charles BONNE	Burger
5 ^{de} schepen	Pieter STALINS	Burger
6 ^{de} schepen	Frans Maximiliaan VAN DE WOESTIJNE	Edelman
7 ^{de} schepen	Egidius VANDER CAMERE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Jan Adriaan D'HANE	Gediplomeerde burger
9 ^{de} schepen	Jacques Cristofel VANDER HAGHE	Burger
10 ^{de} schepen	Willem DUERMAEL	Burger
11 ^{de} schepen	Joos GOETHALS	Burger
12 ^{de} schepen	Frans VAN LOO	Burger
13 ^{de} schepen	Jan TOEBAST	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Abraham VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Pieter DE SMET	Burger
Van de issue	Jan REYNTKENS	Burger

28 september 1670 – 12 november 1672

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Antoon Ferdinand VOLCKAERT	Edelman
2 ^{de} schepen	Charles MAES	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Jacques Philip BORLUUT	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Antoon BETHS	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Willem Frans SCHOORMAN	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Joris UYTTERSCHOOT	Burger
7 ^{de} schepen	Joris Frederik DELLA FAILLE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Ferdinand DE BAVIERE	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Jan VAN LEEMPUT	Burger
10 ^{de} schepen	Lieven VAN SOMPELE	Gediplomeerde burger
11 ^{de} schepen	Jan REYNTKENS	Burger
12 ^{de} schepen	Jan DOLINS	Burger
13 ^{de} schepen	Jan Baptiste GHEERTS	Burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Pieter DELLA FAILLE	Edelman
2 ^{de} schepen	Emmanuel DE GRUUTERE	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Antoon VAN VAERNEWIJCK	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Jan VAN HOORN	Gediplomeerde burger
5 ^{de} schepen	Jacques COORNAERT	Burger
6 ^{de} schepen	Bernard VAN OVERWAELE	Gediplomeerde burger
7 ^{de} schepen	Adolf Deglimes COLS	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Frans DE RUDDERE	Burger
9 ^{de} schepen	Charles Eugenius DE LAUW	Gediplomeerde burger
10 ^{de} schepen	Adriaan Jacques VAN HECKE	Gediplomeerde burger
11 ^{de} schepen	Joris VAN NIEUWENHUYSE	Burger
12 ^{de} schepen	Jan VANDER BRUGGHE	Gediplomeerde burger
13 ^{de} schepen	Jan Baptiste VANDER MEERE	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Frans NIEULANT	Ongetitelde edelman
Van de werken	Frans DE SMET	Burger
Van de issue	Louis VAN HECKE	Burger

13 november 1672 – 20 februari 1673

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Pieter DELLA FAILLE	Edelman
2 ^{de} schepen	Antoon Ferdinand VOLCKAERT	Edelman
3 ^{de} schepen	Cornelis SANDELIN	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	George VAN CROMBRUGGHE	Edelman
5 ^{de} schepen	Charles MAES	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Pieter Frans VAN DE WOESTIJNE	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Frans Claude DE LA VALETTE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Pieter Hendrik VAN VAERNEWIJCK	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Jan VAN HOORN	Burger
10 ^{de} schepen	Jan DOLINS	Burger
11 ^{de} schepen	Jan Baptiste DE MEY	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Jacques Christofel VANDER HAGHE	Burger
13 ^{de} schepen	Joris PAUWELS	Burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Louis TRIEST	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Antoon D'ALEGAMBE	Edelman
3 ^{de} schepen	Jacques Albert PIERSENNE	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Emmanuel DE GRUUTERE	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Antoon MEGANCK	Burger
6 ^{de} schepen	Louis VAN HECKE	Burger
7 ^{de} schepen	Cornelis Arnold SANDELIN	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Jan VANDER BRUGGHE	Gediplomeerde burger
9 ^{de} schepen	Philip Antoon PAPEIANS	Gediplomeerde burger
10 ^{de} schepen	Jacques DE KEYSERE	Burger
11 ^{de} schepen	Charles DE France	Burger
12 ^{de} schepen	Frans VANDE VIVERE	Burger
13 ^{de} schepen	Frans FLAMIEL	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Abraham VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Pieter DE SMET	Burger
Van de issue	Philip VANDER STRICHT	Burger

20 februari 1673 – 9 december 1674

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Pieter DELLA FAILLE	Edelman
2 ^{de} schepen	Antoon Ferdinand VOLCKAERT	Edelman
3 ^{de} schepen	Cornelis SANDELIN	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Philip Frans VAN DE WOESTIJNE	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Charles MAES	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Pieter STALINS	Burger
7 ^{de} schepen	Frans Claude DE LA VALETTE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Pieter Hendrik VAN VAERNEWIJCK	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Jan VAN HOORN	Burger
10 ^{de} schepen	Jan DOLINS	Burger
11 ^{de} schepen	Jan Baptiste DE MEY	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Jacques Cristofel VANDER HAGHE	Burger
13 ^{de} schepen	Joris PAUWELS	Burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Louis TRIEST	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Antoon D'ALEGAMBE	Edelman
3 ^{de} schepen	Jacques Albert PIERSENNE	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Emmanuel DE GRUUTERE	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Jacques Philip BORLUUT	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Louis VAN HECKE	Burger
7 ^{de} schepen	Cornelis Arnold SANDELIN	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Jan VANDER BRUGGHE	Gediplomeerde burger
9 ^{de} schepen	Philip Antoon PAPEIANS	Gediplomeerde burger
10 ^{de} schepen	Jacques DE KEYSERE	Burger
11 ^{de} schepen	Charles DE FRANCE	Burger
12 ^{de} schepen	Frans VANDE VIVERE	Burger
13 ^{de} schepen	Frans FLAMIEL	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Abraham VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Pieter DE SMET	Burger
Van de issue	Philip VANDER STRICHT	Burger

10 december 1674 – 25 mei 1675

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Antoon Ferdinand VOLCKAERT	Edelman
2 ^{de} schepen	Charles MAES	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Theodore TRIEST	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Philip Frans VAN DE WOESTIJNE	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Hendrik VAN VAERNEWIJCK	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Pieter STALINS	Burger
7 ^{de} schepen	Sebastiaan D'HANE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Cornelis Arnold SANDELIN	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Jacques DE BORNAGE	Gediplomeerde burger
10 ^{de} schepen	Frans MATTON	Burger
11 ^{de} schepen	Alexander BEASBANCK	Burger
12 ^{de} schepen	Jan VAN RIJSCHOT	Gediplomeerde burger
13 ^{de} schepen	Pieter HULLENER	Gediplomeerde burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Frans Alexander TRIEST	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Frans NIEULANT	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Frans Aloisius VANDER NEERSCHE	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Philip Ignace VAN HOEBROUCK	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Willem CABILLIAU	Burger
6 ^{de} schepen	Pieter Maximiliaan VAN DER SCHOONE	Gediplomeerde burger
7 ^{de} schepen	Jan Baptiste VANDER SARE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Frans DE RUDDERE	Burger
9 ^{de} schepen	Frans FLANIER	Burger
10 ^{de} schepen	Jan Augustijn VANDEN BERGHE	Gediplomeerde burger
11 ^{de} schepen	Pieter MOENIJN	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Gregorius HUBRECHTS	Gediplomeerde burger
13 ^{de} schepen	Philip Jacques BAESBANCK	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Abraham VAN HOEBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Frans DE SMET	Burger
Van de issue	Jacobus Judocus DANNEELS	Gediplomeerde burger

25 mei 1675 – 16 juni 1676

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Louis TRIEST	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Antoon Ferdinand VOLCKAERT	Edelman
3 ^{de} schepen	Jerom BORLUUT	Edelman
4 ^{de} schepen	Philip Ignace VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Frans Claude DE LA VALETTE	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Charles Ignace CLAISONNE	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Emmanuel DE GRUUTERE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Cornelis Arnold SANDELIN	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Maximiliaan Antoon RYM	Ongetitelde edelman
10 ^{de} schepen	Jan VANDE KERCKHOVE	Ongetitelde edelman
11 ^{de} schepen	Alexander VAN DER BEKE	Burger
12 ^{de} schepen	Jan Augustijn VAN DEN BERGHE	Gediplomeerde burger
13 ^{de} schepen	Nicolaas Ivo HANEREL	Gediplomeerde burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Charles MAES	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Pieter STALINS	Burger
3 ^{de} schepen	Jacques Albert PIERSENNE	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Jacques Philip BORLUUT	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Egidius VANDER CAMERE	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Albert Ernest DELLA FAILLE	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Sebastiaan D'HANE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Theodore Ignace VAN DER MEERSCHE	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Frans VAN DE VIVERE	Burger
10 ^{de} schepen	Pieter MOENIJN	Gediplomeerde burger
11 ^{de} schepen	Gregorius HUBRECHTS	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Philip Jacques BAESBANCK	Burger
13 ^{de} schepen	Frans VAN OVERWAELE	Gediplomeerde burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Abraham VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Pieter DE SMET	Burger
Van de issue	Jacobus Judocus DANNEELS	Gediplomeerde burger

17 juni 1676 – 10 mei 1678

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Antoon Ferdinand VOLCKAERT	Edelman
2 ^{de} schepen	Charles MAES	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Jacques Philip BORLUUT	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Philip Ignace VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Cornelis SANDELIN	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Charles Ignace CLAISONNE	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Ferdinand NIEULANT	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Frans MATTON	Burger
9 ^{de} schepen	Alexander BAESBANCK	Burger
10 ^{de} schepen	Pieter VAN LOO	Burger
11 ^{de} schepen	Marc Antoon BASILIUS	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Jan VALCKE	Edelman
13 ^{de} schepen	Jacques DE KEYSERE	Burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Louis TRIEST	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Frans Claude DE LA VALETTE	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Maximiliaan Antoon RYM	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Albert Ernest DELLA FAILLE	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Pieter STALINS	Burger
6 ^{de} schepen	Philip Jacques BAESBANCK	Burger
7 ^{de} schepen	Frans DE NEVE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Jan Jacques PEETERS	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Jan VAN HOORN	Burger
10 ^{de} schepen	Pieter Maximiliaan VAN SCHOONE	Gediplomeerde burger
11 ^{de} schepen	Jan Louis DELVAL	Edelman
12 ^{de} schepen	Paul VANDER HAGHEN	Burger
13 ^{de} schepen	Frans DE SMET	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Abraham VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Jacques DE WAVRANS	Burger
Van de issue	Jacobus Judocus DANNEELS	Gediplomeerde burger

11 mei 1678 – 13 maart 1679

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Antoon D'ALEGAMBE	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Jacques Philip BORLUUT	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Theodore TRIEST	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Maximiliaan Antoon RYM	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Jan VAN DEN KERCKHOVE	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Jan Willem VILAIN	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Paul VANDER CAMERE	Edelman
8 ^{ste} schepen	Cornelis Arnold SANDELIN	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Pieter Frans VAN LICHTERVELDE	Ongetitelde edelman
10 ^{de} schepen	Alexander VAN DER BEKE	Ongetitelde edelman
11 ^{de} schepen	Laurent VAN DEN HOVE	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Jacques DE RICHEBOURG	Burger
13 ^{de} schepen	Joris VAN SACEGHEM	Burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Louis TRIEST	Ongetitelde edelman
2 ^{de} schepen	Cornelis SANDELIN	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Emmanuel DE GRUUTERE	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Philip Ignace VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Albert Ernest DELLA FAILLE	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Dennis Jozef VAN DER BEKE	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Jan VAN LAECKE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Frans Maximiliaan VAN DEN WOESTIJNE	Edelman
9 ^{de} schepen	Paul D'HAMERE	Burger
10 ^{de} schepen	Andre DE WULF	Burger
11 ^{de} schepen	Michel VAN HOORN	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Jerom MASSAU	Edelman
13 ^{de} schepen	Jan Baptiste LUYTENS	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Abraham VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Pieter VAN HOOREBEKE	Burger
Van de issue	Jacobus Judocus DANNEELS	Gediplomeerde burger

13 maart 1679 – 26 mei 1680

Schepenbank van de Keure

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	George DE BRACLE	Edelman
2 ^{de} schepen	Charles DAMMAN	Ongetitelde edelman
3 ^{de} schepen	Frans DE SECLIJN	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Willem DE GRUUTERE	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Frans BORLUUT	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Joris ANCHEMANT	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Jan Frans VAN PUTTHEM	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Willem DE VULDERE	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Pieter Frans BAERS	Ongetitelde edelman
10 ^{de} schepen	Pieter Frans VAN DENDRE	Ongetitelde edelman
11 ^{de} schepen	Jan Baptiste BILLIET	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Jacques CABILLAU	Burger
13 ^{de} schepen	Jan Baptiste MAELCAMP	Burger

Schepenbank van Gedele

Functie	Naam	Sociale Groep
1 ^{ste} schepen	Jerom BORLUUT	Edelman
2 ^{de} schepen	Jan Frans DELLA FAILLE	Edelman
3 ^{de} schepen	Philip WOUTERS	Ongetitelde edelman
4 ^{de} schepen	Gilles CHARLES	Ongetitelde edelman
5 ^{de} schepen	Pieter STALINS	Ongetitelde edelman
6 ^{de} schepen	Frans VANDEN BERGHE	Ongetitelde edelman
7 ^{de} schepen	Boudewijn DE MEULENAERE	Ongetitelde edelman
8 ^{ste} schepen	Justus DE MESMAECKERE	Ongetitelde edelman
9 ^{de} schepen	Andries COLENBIER	Gediplomeerde burger
10 ^{de} schepen	Jan Remy PARMENTIER	Gediplomeerde burger
11 ^{de} schepen	Pieter VAN PUTTHEM	Gediplomeerde burger
12 ^{de} schepen	Jaecques SPANNOOGHE	Burger
13 ^{de} schepen	Frans DE SMET	Burger

Ontvangers

Functie	Naam	Sociale Groep
Tresorier	Philip Ignace VAN HOOBROUCK	Ongetitelde edelman
Van de werken	Jaecques DE WAVRANS	Burger
Van de issue	Jacobus Judocus DANNEELS	Gediplomeerde burger

Dopen, huwelijken en begrafenissen te Gent, 1665-1680⁸⁰⁶

Jaar	Maand	Onze-Lieve-Vrouw		Sint-Baafs		Sint-Jacobs		Sint-Martinus		Sint-Michiels		Sint-Niklaas		Sint-Salvator (Heilig Kerst)	
		D	B	D	B	D	B	D	B	D	B	D	B	D	B
1665	Januari	19		38		14	9	19	8	19	12	16		21	
	Februari	17		41		14	14	16	1	18	7	13		11	
	Maart	23		44		11	10	15	5	10	16	11		13	
	April	21		47		16	10	12	2	14	18	10		17	
	Mei	20		32		19	13	12	3	18		5		16	
	Juni	17		30		16	14	20	5	16		5		19	
	Juli	20		1		13	7	14	5	10		13		13	
	Augustus	22		35		14	14	17	2	15		14		17	
	September	7		41		19	9	18	1	17		15		23	
	Oktober			49		21	17	20	0	20		8		15	
	November			31		24	14	17	5	13		17		25	
December			40		23	20	10	3	11		13		17		
1666	Januari			49		33	16	20	4	21		11		26	
	Februari			42		19	6	21	4	18		13		14	
	Maart			46		21	15	18	2	16		14		28	
	April			33		15	15	22	7	13		14		25	
	Mei			31		11	21	20	7	18		13		16	
	Juni			28		18	12	15	4	14		9		28	
	Juli			31		15	19	15	6	10		16		13	
	Augustus			36		21	19	18	5	17		15		20	
	September			41		19	19	12	4	18		13		19	
	Oktober			54		14	17	19	6	20		14		16	
November	13		40		13	20	21	4	21		15		17		

⁸⁰⁶ RAG, Parochie Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Pieters (Gent), nr. 1701-1702: Doopakten, 20 augustus 1658 – 17 september 1672; RAG, Parochie Sint-Bavo (Gent), nr. 19-22: Doopakten, 19 juni 1663 – 22 januari 1680; RAG, Parochie Sint-Bavo (Gent), nr. 68: Overlijdens- en begrafenisakten, 30 mei 1671 – 18 maart 1686; RAG, Parochie Sint-Jacobs (Gent), nr.189-191: Doopakten, 9 oktober 1664 – 27 december 1687; RAG, Parochie Sint-Jacobs (Gent), nr. 216-217: Overlijdens- en begrafenisakten, 2 januari 1663 – 7 mei 1691; RAG, Parochie Sint-Martinus (Ekkergem, Gent), nr. 227-229: Doopakten, 13 augustus 1645 – 8 juli 1695; RAG, Parochie Sint-Martinus (Ekkergem, Gent), nr. 250-252: Overlijdens- en begrafenisakten, 17 augustus 1645 – 29 januari 1706; RAG, Parochie Sint-Michiels-Noord (Gent), nr. 87-88: Doopakten, 5 september 1670 – 28 januari 1702; RAG, Parochie Sint-Michiels-Zuid (Gent), nr. 104-105: 5 december 1654 – 28 december 1709; RAG, Parochie Sint-Niklaas(Gent), nr.121: Doopakten, 2 juni 1670 – 29 december 1685; RAG, Parochie Heilig Kerst/Sint-Salvator (Gent), nr. 156-157: Doopakten, 19 februari 1668 – 2 augustus 1698.

	December	21	30	26	23	15	4	11	13	13
1667	Januari	30	42	26	19	22	1	25	10	22
	Februari	26	37	22	17	10	6	12	12	16
	Maart	24	43	25	18	17	4	23	11	15
	April	24	43	14	15	14	5	12	8	19
	Mei	12	41	22	22	17	4	21	10	12
	Juni	19	42	11	29	21	9	19	15	18
	Juli	40	57	18	19	17	4	17	12	25
	Augustus	34	49	19	42	27	5	17	14	23
	September	29	49	27	41	25	14	21	12	34
	Oktober	1	48	24	22	20	10	23	14	24
	November		56	18	26	27	6	19	12	13
	December	18	46	23	28	21	11	15	12	21
1668	Januari	21	40	17	22	11	4	20	7	22
	Februari	16	39	13	25	16	3	11	14	19
	Maart	21	39	24	34	14	6	12	19	25
	April	11	37	20	28	12	7	11	17	18
	Mei	16	27	22	36	13	5	7	12	14
	Juni	0	26	17	29	8	12	10	7	15
	Juli	19	32	16	74	9	7	17	10	20
	Augustus	21	41	14	112	17	6	21	12	19
	September	23	36	17	65	21	10	20	15	15
	Oktober	19	39	24	52	18	8	22	20	30
	November	22	39	23	44	13	3	15	16	29
	December	19	32	17	23	19	11	19	16	20
1669	Januari	30	47	25	24	20	4	18	10	15
	Februari	21	36	15	11	20	7	14	15	21
	Maart	25	46	18	22	12	7	15	14	23
	April	23	49	24	18	16	3	20	11	15
	Mei	18	39	12	23	25	7	11	13	21
	Juni	14	27	21	17	14	4	14	9	30
	Juli	32	29	17	13	9	7	14	11	18
	Augustus	24	46	16	25	14	8	13	13	18
	September	21	45	21	28	15	5	19	12	21
	Oktober	29	45	17	29	18	11	14	10	17
	November	19	45	22	32	23	12	22	10	21
	December	21	60	13	22	17	5	18	11	21
1670	Januari	24	54	25	21	21	9	17	16	26
	Februari	27	43	20	24	17	6	19	11	17
	Maart	26	53	18	22	13	5	15	7	23
	April	19	36	19	18	15	5	15	2	16
	Mei	10	38	23	17	13	6	18	17	11

	Juni	9		33		18	16	11	7	17		11		11
	Juli	18		34		14	19	16	5	15		12		18
	Augustus	23		56		17	21	12	7	13		12		19
	September	13		42		24	29	17	9	20		19		25
	Oktober	19		52		18	22	15	11	16		11		13
	November	18		41		12	21	16	2	17		10		21
	December	31		41		14	11	19	3	13		14		20
1671	Januari	25		63		27	16	24	3	18		16		15
	Februari	18		35		20	6	24	0	11		11		23
	Maart	37		46		9	15	25	2	21		8		20
	April	17		43		16	18	14	5	17		12		19
	Mei	25		30		15	32	10	2	16		9		12
	Juni	22		32	25	19	18	13	4	16		14		15
	Juli	23		34	19	23	12	13	4	12		12		18
	Augustus	21		45	30	16	17	20	4	18		7		16
	September	24		26	12	20	15	21	3	15		12		20
	Oktober	25		44	15	22	13	20	0	18		13		24
	November	20		45	19	13	18	16	2	18		5		16
	December	21		49	17	18	18	13	1	21		16		16
1672	Januari	17		49	13	18	14	12	8	22		12		21
	Februari	25		46	14	15	19	19	5	18		6		18
	Maart	24		47	13	25	16	16	5	16		14		20
	April	29		50	14	15	14	11	6	12		18		27
	Mei	15		52	12	16	15	14	5	19		12		11
	Juni	16		40	12	12	11	9	7	6		9		13
	Juli	13		50	14	17	13	9	3	14		14		18
	Augustus	21		40	19	18	11	10	5	23		12		25
	September	17		40	25	17	13	19	8	27		8		21
	Oktober			43	13	24	19	18	7	19		14		21
	November			52	17	19	7	17	7	14		15		22
	December			46	19	13	23	17	5	16		11		13
1673	Januari			53	16	22	11	13	3	20		12		21
	Februari			38	16	23	14	15	4	12		14		15
	Maart			35	16	11	16	14	3	13		11		19
	April			38	13	16	16	14	5	19		13		14
	Mei			47	20	20	18	12	4	10		9		24
	Juni			22	14	25	13	15	3	17		7		7
	Juli			37	11	12	10	21	4	18		11		11
	Augustus			34	10	15	10	10	3	11		5		19
	September			49	11	21	18	19	2	15		10		24
	Oktober			60	10	17	15	20	8	24		12		19
	November			58	13	14	11	17	5	23		15		24

	December			52	8	21	14	18	3	15		11		24
1674	Januari			50	16	21	12	19	8	17		7		21
	Februari			52	15	16	14	13	2	19		10		25
	Maart			44	17	19	15	19	4	13		11		31
	April			55	6	24	14	13	9	10		20		26
	Mei			33	8	17	14	13	5	22		15		21
	Juni			31	9	19	19	13	8	15		9		9
	Juli			30	11	17	13	17	8	21		14		13
	Augustus			38	19	9	14	24	3	18		10		16
	September			52	16	29	15	25	4	24		12		20
	Oktober			51	16	16	24	21	11	18		20		13
	November			42	24	27	23	15	6	16		12		16
	December			44	17	13	19	23	6	11		15		17
1675	Januari			51	29	22	11	22	4	25		9		15
	Februari			44	32	19	16	13	4	18		10		18
	Maart			42	17	20	9	20	5	31		13		18
	April			27	19	14	1	12	4	11		8		10
	Mei			35	23	20	7	8	4	11		7		16
	Juni			26	12	10	19	18	5	11		6		12
	Juli			34	19	11	14	16	6	5		6		18
	Augustus			46	9	17	16	14	6	16		15		18
	September			52	16	16	9	11	2	25		7		20
	Oktober			40	24	20	12	19	5	20		10		22
	November			39	18	19	12	15	9	11		9		18
	December			55	9	16	16	13	6	18		10		8
1676	Januari			37	13	19	5	15	6	9		12		16
	Februari			42	5	24	6	12	3	21		10		14
	Maart			37	8	21	7	19	7	7		12		15
	April			47	11	13	10	17	9	26		14		25
	Mei			48	10	18	14	16	6	19		19		13
	Juni			28	19	10	20	11	8	8		8		9
	Juli			42	25	19	17	8	3	6		9		9
	Augustus			41	59	13	15	9	20	10		15		23
	September			47	64	23	22	11	24	12		13		27
	Oktober			46	40	23	22	17	20	18		10		25
	November			53	13	23	17	20	10	21		23		17
	December			47	13	26	9	19	3	20		9		16
1677	Januari			42	10	26	10	26	7	26		15		18
	Februari			35	10	19	5	21	8	13		9		19
	Maart			33	12	16	8	20	7	21		10		21
	April			26	13	18	7	16	5	13		9		15
	Mei			32	10	13	8	12	2	11		16		12

	Juni			31	15	11	13	8	7	18		7		9
	Juli			39	11	17	8	21	6	15		8		20
	Augustus			43	19	29	16	21	10	23		13		18
	September			86	15	24	24	13	11	27		21		22
	Oktober			76	23	27	27	21	8	20		5		21
	November			42	19	15	18	19	7	20		11		13
	December			60	15	17	13	21	12	14		18		16
1678	Januari			56	17	15	12	20	10	21		15		23
	Februari			50	17	27	2	20	9	19		18		18
	Maart			63	16	29	20	27	8	17		16		29
	April			52	16	16	15	26	8	20		14		13
	Mei			40	17	22	22	7	5	18		11		16
	Juni			31	16	9	14	14	11	15		8		4
	Juli			38	10	16	16	18	8	10		8		12
	Augustus			33	10	21	22	16	12	16		7		17
	September			28	16	11	23	28	6	12		14		17
	Oktober			42	12	22	23	14	7	21		15		23
	November			24	11	26	20	12	12	22		8		10
	December			45	6	19	13	11	8	16		8		13
1679	Januari			39	16	16	11	17	6	16		17		22
	Februari			41	16	14	13	16	5	10		10		16
	Maart			40	22	20	10	25	7	16		14		14
	April			37	10	20	5	10	6	12		11		13
	Mei			43	9	16	4	17	5	15		13		17
	Juni			34	13	15	7	12	5	14		7		12
	Juli			35	10	11	11	16	3	15		11		16
	Augustus			47	14	14	23	13	6	18		21		7
	September			36	24	19	16	19	9	11		4		12
	Oktober			50	21	21	25	20	12	19		7		22
	November			28	10	16	17	13	9	16		13		16
	December			36	15	23	12	18	9	20		17		11
1680	Januari			56	10	17	12	23	5	17		14		16
	Februari			39	9	21	15	18	8	19		17		15
	Maart			47	15	25	12	15	3	24		15		16
	April			57	10	17	10	6	4	18		14		19
	Mei			34	14	17	6	8	1	13		8		7
	Juni			32	11	14	7	9	4	8		7		7
	Juli			35	11	11	6	6	6	13		9		19
	Augustus			38	10	19	14	15	5	15		13		12
	September			41	28	15	13	10	9	14		7		14
	Oktober			47	16	18	10	24	6	17		14		13
	November			35	13	25	11	21	3	17		10		19

	December			42	10	17	9	18	5	11		13		19	
--	-----------------	--	--	----	----	----	---	----	---	----	--	----	--	----	--

Garnizoen en ingekwartierde troepen in Gent, 1665-1680⁸⁰⁷

Jaar	Garnizoen		Ingekwartierde troepen				Totaal
	Gouverneur	Garnizoen	Infanterie	Nationaliteit	Cavalerie	Nationaliteit	
1665		174					174
1666		174					174
1667		174					174
1668	Graaf Esteban de Gomara y Contreras	174			437	Wa	611
1669		174					174
1670		187	1726	Sp en En	1461	Sp, It en Wa	3374
1671		155	921	Sp	903	Sp en It	2537
1672		233			799	Sp en It	1032
1673		220			799	Sp en It	1019
1674		319					319
1675		280	858	Sp			1138
1676	Francisco Sanchez de Pardo	288	2966	Sp, Wa en Bo	1815	Sp, Wa, It en Dr	5069
1677		288	1326	Sp en Wa	2350	Sp, Wa, HD, It en Dr	3964
1678		125	1083	Sp, Wa en HD	2495	Sp, Wa, HD, It en Dr	3703
1679	Luis de Acosta y Quiroga	125	1360	Sp en Wa	469	Dr	1954
1680		174	1360	Sp en Wa	890	Sp en Dr	2424

Legende: Sp: Spanjaarden, Wa: Walen, En: Engelsen, Bo: Bourgondiërs, It: Italianen, Dr: Dragonders (62% Zuid-Nederlandes, 28% Spanjaarden en 10% Italianen en Bourgondiërs⁸⁰⁸), HD: Hoogduitsers.

⁸⁰⁷ Rooms, *De organisatie van de troepen*, passim.

⁸⁰⁸ Rooms, *De organisatie van de troepen*, 149.

Productprijzen in Gent, 1665-1680⁸⁰⁹

Graan (in pond Vlaams)

PRODUCT	ROGGE	TARWE	MASTELUIN	SPELT	HAVER	GERST	BOEKWEIT
EENHEID	Halster	Halster	Halster	Halster	Halster	Halster	Halster
1665	83,68	151,2		72	73,7	73,6	72,1
1666	76	130,4	84,4	80	71,2	80	70,8
1667	74,3	131,9	97,3	66	70,8	86,9	78,6
1668	77,5	128,2		78	98,1	66	78,5
1669	71,8	128,6	96	66		77,6	60,7
1670	84,8	133,8	100	57	71	94	65,5
1671	79,4	150,3		56,6	59,6	74,2	66,6
1672	73,7	146,6	80	67	69,5	69,5	66,6
1673	83,8	142,9	84	84,9	70	61	68,7
1674	113,6	143,3	96	84	92	84	80,1
1675	158,4	227,6	145		100,9	120,6	97,8
1676	135,5	197,3	120		81	95	77,1
1677	119	164,2	122		84	89,3	71,1
1678	99,4	151,7			80,5	88	61,8
1679	80,4	145,8			79,3	79	64,5
1680	77,7	145,4			69,7	80,7	

Graan seizoensprijzen (in pond Vlaams)

	Datum	Rogge	Tarwe	Haver	Gerst	Boekweit
1666	8 januari	80	132	81		67,5
	15 januari	80	132			67,5
	22 januari	82	136	82		66
	29 januari	80	136			66
	5 februari	80	134	80		67,5
	19 februari	80	128	78		66
	26 februari	80	128	78		66
	5 maart	78	128	80		61,5
	12 maart	78	128	80		61,5
	19 maart	78	128	80		61,5
	26 maart	78	128	80		64,5
	9 april	78	128	85	85,5	72
	16 april	78	128	85	85,5	72
	23 april	78	128	85	85,5	
	14 mei	78	132	82,5		
21 mei	78	132	82,5			
28 mei	80	140	82,5			

⁸⁰⁹ Gysen, 'Koopkrachtvergelijking in de 17e eeuw (deel 2)', passim.

	18 juni	80	128	82,5		
	2 juli	66	128	82,5		
	9 juli	66	128	82,5		
	16 juli	68	128	82,5		
	23 juli	72	140			
	6 augustus	70	124	69		
	13 augustus	72	126	72		
	20 augustus	66	128	69		
	27 augustus	58	116	69		
	3 september	60	114			
	10 september	58	128	69		
	17 september	68	120	60		
	24 september	78	120	60		
	1 oktober	80	120	60		
	8 oktober	76	132	61		
	15 oktober	68	128	61		
	22 oktober	72	124	60		
	29 oktober	72	130	63		
	19 november	66	132			
	26 november	72	116	63		
	3 december	66	108	76,5		
	18 december	72	130	78		
1667	7 januari	68	112	66		
	14 januari	66	112	69		
	21 januari	70	112	69		
	4 februari	66	112	66		
	18 februari	64	118	66	84	
	4 maart	70	120	69		
	11 maart	62	112	69	84	
	18 maart	62	112	69	84	
	1 april	60	112	63	81	
	8 april	60	112	63	81	
	22 april	60	108	66		
	20 mei	80	128			
	27 mei	76	128			
	3 juni	74	140	66		
	10 juni	74	144	66		
	17 juni	78	152	69		
	1 juli	84	148	73,5		
	8 juli	84	148	73,5		
	15 juli	80	144			
	22 juli	84	168			

	29 juli	88	168	72		
	5 augustus	86	176	80		
	12 augustus	76	152	82,5	96	
	19 augustus	76	152	81		
	2 september	80	156	72		
	9 september	84	160	72		
	16 september	72	168	72		
	23 september	80	148	72		
	30 september	80	156	69		
	7 oktober	78	140	66		
	14 oktober	80	140	78		
	21 oktober	78	148	67,5		
	11 november	76	140	78	90	
	18 november	72	136			
	25 november	74	136			
	2 december	82	144	81		
	9 december	82				
	16 december	88	148	84		
	23 december	92	148	75		
	30 december	88	144	80		
1668	13 januari	80	132	80		
	20 januari	80	136	80		
	27 januari	74	136	78		
	3 februari	74	124	73,5	84	
	10 februari	72	122	84	78	
	17 februari	72	128			
	24 februari	72	128			
	2 maart	72	124	81		
	9 maart	72	116	75		
	16 maart	72	124	75		
	23 maart	64	108	73,5		
	30 maart	72	108			
	6 april	72	116	78		
	13 april	72	116	79		
	20 april	80	124	79,5		
	27 april	82	124	76		
	4 mei	82	124	79,5		
	11 mei	84	126			
	18 mei	82	132	73		
	25 mei	88	142	81		
	1 juni	84	142	79,5		

Vlees (in pond Vlaams)

PRODUCT	RUNDSVLEES	KALFSVLEES	OOSTERSE HAM	HAM	SAUCIJZEN
EENHEID	Pond	Pond	Pond	Pond	Pond
1665	4		10,5		
1666	4		13		12
1667	4		10		
1668	4,33		13,5		12
1669	5	9	10	10	12
1670	4,5		12,25		12
1671	4,58		11		
1672	4,09		9,5		
1673	4,6		14		
1674	4,51			10	
1675	7	10		9	12
1676	4,75	8,5			
1677	5				
1678					
1679	5,91			12	
1680					

Vee (in pond Vlaams)

PRODUCT	BRAADVARKENS	VETTE VARKENS	VARKENS	MAGERE VARKENS	JONGE VARKENS	MAGERE SCHAPEN	SCHAPEN
EENHEID	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk
1665		1040		440			
1666		1127		383,25			
1667				420			284
1668	99,3	900		424			282
1669		720		339,33		287,33	
1670	96			386,5		228	299,5
1671		1090		355	396		233,33
1672	80		420	364,83			192
1673		800	630	320			225
1674		1000	470	355	480	189	228
1675		1200		427,33		223,7	256,93
1676			360	387,67	282	304	336,67
1677			420	453	420	248,33	156,54
1678	80		760	370,67		242,25	295
1679				440			276
1680		1040		400			

PRODUCT	VETTE SCHAPEN	LAMMEREN	OSSEN	VETTE OSSEN	KOE	VETTE KOE	MELKKOE
EENHEID	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk
1665				3672			
1666			4560			1480	1840
1667	576			5760		1582	
1668		144	5040			1800	
1669	366		4560		1920	1840	
1670	265,43	216		4624			1476
1671	273	139		4440			
1672	278	126					
1673	292	153,6	4800	2040			
1674				1992	1346		
1675	357,43	156	5520			1480	1440
1676	526	156	6000				
1677	350,6	189			1680		
1678	425,75	116	5160		1684	1992	
1679	300,89						
1680	341,72		5400				1800

Vis (in pond Vlaams)

PRODUCT	LABBERDAAN	ZALM	HARING
EENHEID	Ton	Ton	Ton
1665	930		800
1666	1080	2400	
1667	1280		1200
1668			
1669	820		960
1670	960		
1671	920		
1672	1260	960	1040
1673			
1674			
1675	1100	1920	
1676			
1677			
1678	980	1800	720
1679			800
1680	760		

Gevogelte (in pond Vlaam)

PRODUCT	KAPOENEN	DUIVEN	KONIJN	KALKOENEN	PATRIJZEN
EENHEID	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk	Een stuk
1665		6	22,6	120	
1666	36	4,25	18	37,5	24
1667					24
1668			22		18
1669				240	
1670	36				
1671					
1672		4,5			
1673					
1674					
1675			19,43		
1676					
1677					
1678					
1679	36	8	36		36
1680					

Vetstoffen (in pond Vlaams)

PRODUCT	BOTER	OLIE	OLIJFOLIE	RAAPOLIE	LIJNOLIE
EENHEID	Steen	Stoop	Stoop	Stoop	Stoop
1665	63,9	33	51		
1666	63,6	30	51		
1667	67,4	34	51		
1668	58,4	30,5	51	29	
1669	52,4		48	30	
1670	62,9		48	25	30
1671	50,4		48	24	29
1672	57,4		48	24	32
1673	64,7		48	28	26
1674	54,2		48	32	30
1675	56,5		48	29	28
1676	54,4		48	30	
1677	54,3		48		30
1678	55,6				
1679	62,8				
1680	50,9				

Brandstoffen (in pond Vlaams)

PRODUCT	TURF	KLEINE KOLEN	OVENKOLEN	MUTSAARD	HOUTBLOKKEN	HOUT	HOUTSKOOL
EENHEID	1000 stuks	Zak	Zak	100 stuks	100 stuks	100 stuks	Zak
1665	160	46	36	318	156		72
1666	160	36	36	318		216	72
1667	160		36	312			
1668		36		300			
1669	160	36			258		
1670	172		36	276			
1671	160		36	312			
1672			36				72
1673			36	360			
1674	160			396			
1675	160	36		298,4		144	102
1676	192	36	36	200			60
1677	180		34	312	240		80
1678			36	390	237,25	261,54	84
1679				347,6		228	84
1680		36		264			84

Drank (in pond Vlaams)

PRODUCT	FRANSE WIJN	SPAANSE WIJN	RIJNWIJN
EENHEID	Stoop	Stoop	Stoop
1665	30	60	
1666	30	63,7	36
1667	30	58,5	63,7
1668		78	
1669		66	35
1670		54	
1671		60	
1672		70	
1673		72	
1674		68	
1675		72	
1676		65	
1677		72	38
1678			
1679			
1680		59,3	60

Overige producten (in pond Vlaams)

PRODUCT	HOP	VLAS	LIJNWAAD	ROETEN KAARSEN	WASSEN KAARSEN	EIEREN	ZOUT
EENHEID	100 pond	Steen	El	Steen	Steen	100 stuks	Zak
1665	575	75		64	216	60,1	320
1666	452,7	75,33		58	216	64,7	337,75
1667	600	57,63		56	216	92,6	267,5
1668	800	46		56		64	240,4
1669	506	57,03		50	216	74	206
1670	924	58,66		52	216	66	207,82
1671	519,8	59,1		52	216	81,3	150
1672	440	72,7		52	216	72	241
1673	814,6	55,27		56	216	110,3	
1674	727	65		60	228	85,4	261,6
1675	108,8	67,23	8,4	56	216	91,5	223
1676	642,7	56,67		56	216	106	194,4
1677	968,8	63,59	18		216	91,3	225,6
1678	209,3	69,62	21,12			51,8	
1679		71,85	28				192
1680	390	60,11	19				

Huishuurindex Gent, 1500-1800⁸¹⁰

Jaar	Huurindex (jaar 1570 = 100)	Jaar	Huurindex (jaar 1570 = 100)
1659	382,14	1688	419,46
1660	385,88	1689	415,28
1661	392,13	1690	417,65
1662	394,42	1691	417,61
1663	405,67	1692	424,85
1664	406,93	1693	429,16
1665	413,21	1694	432,69
1666	416,36	1695	440,08
1667	423,4	1696	458,46
1668	430,65	1697	467,62
1669	434,04	1698	481,16
1670	433,76	1699	474,53
1671	436,31	1700	472,96
1672	430,94	1701	453,35
1673	435,17	1702	450,47
1674	435,23	1703	447,94
1675	438,81	1704	445,59
1676	441,53	1705	446,54
1677	442,77	1706	447,71
1678	446,37	1707	446,58
1679	438,77	1708	448,99
1680	439,48	1709	456,16
1681	437	1710	462,05
1682	434,53	1711	474
1683	436,27	1712	481,4
1684	435,61	1713	484,09
1685	432,07	1714	484,17
1686	432,83	1715	484,68
1687	426,01		

⁸¹⁰ Craeybeckx en Verlinden, *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen*, 136:343–47.

Gedichten over het beleg van Gent

Gedicht van onbekende Gentenaar⁸¹¹

I.

Vrienden hoort eens altemaele,
Een liedt in ons Gentsche taele.
't Es soo jent, 't es soo jent,
't Es soo pertich pertinent,
't Es hoe scheppers op hun kayen,
Mesraepers en moortepaeyen,
Lesten keer hun hebben gehadt,
Als belegeghert was de stadt.

II.

't Was vier uren soo gheslegghen,
't En was noch niet claer ter degghen,
Als men Lieven op de wacht
Soo een droeve maar bracht.
Lieven klepteghe allarme,
En 't was in sijn broeck soo waerme
Dat men, soo tgecht begonst,
Al van verre rieken konst...

III.

Keyser Karel stont en beefde
Up en 't up als of hy leefde,
Want de burgers, gheheel vervaert,
Quamen naar de Vrydaghmaert
Om met Karel raet te scheiren
Hoe datse hulder souden weiren.
En sey Karel: « Lieven, schiet!
Schiet, schiet met hauw Dulle Griet! »

IV.

Lieven die quamp met gheheel hoopen
Naar de Dulle Griet gelooopen:
« Up, up Grietjen, up, up, aen!
Ghy moet near de Katte gaen! »
Maer wat Lieven smeeck en stoorde,
't Scheen dat Grietjen niet en hoorde,
En up t'leste gheheel den bras

Was, datse vernagelt was.

V.

Hy, niet wetende wat maecken,
Keeck omhoog naer syne Draecke.
– « Draecke, seg hij, staet my by,
Het raekt hauw soo wel als my! »
Allens menschen herte grauwde,
Dat de Draecke soo vier spauwde.
– « Nauw, sey Lieven, eyst ghedaen,
Sa, laet ons naar 't Eeckhaut gaen! »

VI.

Een deel scheppers, metsers, mulders,
Al ghekleet met dubbel kulders,
Wullen mutsen up den kop,
Quamen tKetelvestjen op.
Daer wiert schrickelyck bloet vergoten,
Soo se maer elck eens en schoten,
Want daer en was justement
Niet een levend hert ontrent.

VII.

Al hun hayr was opgebonde,
En sy schuymbeckten lyck honden,
En sy schreeuwden: « Wel, bloet, hoe!
Waarom syn de poorten toe?
Al waeren de Fransche pesten
Boven tot up onse vesten,
Sullen mense wallen aen
En al voor den duyvel slaen! »

VII.

Al hun hayr was opgebonde,
En sy schuymbeckten lyck honden,
En sy schreeuwden: « Wel, bloet, hoe!
Waarom syn de poorten toe?
Al waeren de Fransche pesten

⁸¹¹ De Potter, *Het beleg van Gent in 1678*, 2–9.

Boven tot up onse vesten,
Sullen mense wallen aen
En al voor den duyvel slaen! »

VIII.

Men sagher soo veel ossevelen,
Dack se qualyck en kost tellen.
Elck sy : « Lieven, was es dat? »
Lieven sey: « 't Es voor ons stadt,
Want soo se met bommen schieten,
Daerme doe mense te nieten;
Mannen! Sa, packt elck een vel,
Soo beghinnen sal het spel. »

IX.

Men schonck Lieven soo veel maetjens
Door de groote en cleene straetjens,
Dat, soo den assaut beghonst,
Lieven qualyck staen en const.
Lieven lie en riep allarme,
Met tmusquet up synen darmen,
Duyzelende langhs de stadt,
Want den bugger die was sadt.

X.

Lieven sey: « Daer es een maere,
Godt gaf dat niet waer en waere,
Want ick hebse daer verstaen,
Dat men wilt t'appel gaen slaen;
Dat de brauwery de Tassche
Licht van eene bom in d'assche;
Jae, men roept van allen kant:
Ste Pieters turren brant. »

XI.

'k Sagh uyt tkeldergat een loopen
Men een roer, maer sonder loope,
Ick sey: wat daerme ghedaen?
'k Wil oock near de veste gaen.
't Sal oock een schreck van u geven.
Om de Franschen te doen beven,
Want sy sullen haest gaen vlien,
Als se al die roers gaen sien

XII.

Al de Lievens van de Muye

Hoordent oock allarme luyen,
Packten het geweir in dhandt.
D'een riep: « Moort! » en dander: « Brant! »
Daerme langhs de draeyende vesten,
Gram en staut gelyck als pesten;
Maer hun furie was verflauwt,
Soo se quaemen up 'tEeckhaut.

XIII.

Soo se t'canon hoorden blaesen,
Liepen se al soo licht als haesen,
En se sochten elck een gat,
Peysende: Wat spel is dat?
Quaem toch onse Dulle Griete,
Hier, om daer naer u te schieten,
K' Wed, k'auw dat den Franschen haen
Haest saw de retraite slaen.

XIV.

Dat waer justement de saecke
Om de Franschen wegh te maecken,
Maer soo se niet en komt aen,
Mocht het wel wat qualyck gaen.
Laet ons dan in ons cartauwen
Doen terstont de vlamme dauwen;
Sa, constabel, packt auw lont,
Schiet de duyvels in den gront.

XV.

Daer liep eene up de Veste,
Staut en kloeck gelyck een peste,
Die daer stampte met syn roer
En lyck eenen duyvel swoor:
« d'Eersten Fransch, die 'k krygh in handen,
K' Bydt den kop af met myn tanden! »
Jae, den bugger was soo gram,
Dat t' schuym uyt zyn backhuys quam.

XVI.

'k Riep hem: « Schiet eens, hebbet herte? »
Lieven sey: « Leckt gy myn...
Hy sey: « Hontsfot, komt eens aen? »
'k Sey hem: « Neen, want t' moester vuylen.
– Stopt, sey hy, begut auw muyle. »
Wat compt hier, basie, basey?
Syn gat spant gheleyck een ey.

XVII.

Daerentusschen deen de Franschen
 Desen bugger brave danssen,
 Want sy schoten jent en net
 Door syn gat met een musquet.
 Hy lagh met den stiet omhooge,
 En hy stierf daer voor ons ooge,
 « 'k Sien wel, seydense, komt aen,
 't Es ns hier theet om te staen. »

XVIII.

'k Quamper vyf of zesse teghen.
 K' Vraeghden: « Hoe ester ghelegghen? »
 « 't Esser, seydense, soor eet,
 Dat men bloet en waeter sweet.
 Franschen vallender gheluck musschen,
 In d'alt maen, en daertusschen
 Wasser ergens in een boot
 Twee gequetst en eenen doot. »

XIX.

'k A wel willen eens gaen kycken
 Wie dat t' seyl saww moeten strycken,
 Maer sy seyden: « Wildy gaen,
 Wulder kennent auw niet raen.
 Men sagh soo veel doo lichaemen
 Als me wumder van daer quaemen,
 Datter van nauw in hun bloet
 Misschien wel ses duysent vloet. »

XX.

Sy syn besich in d'alf maene
 Met de Franschen uyt te slaene,
 T' Gaeter soo afgrycelyck
 En daer es soo eenen schryck;
 Sy laetender soo veel menschen,
 Dack gheloove dat se wenschen
 Dat ze noyt aen thert gehadt
 Van te kommen voor de stadt. »

XXI.

k' Gaf gheloof aen al de dieven,
 En ick sey: « Wat bruyt my Lieven,
 Hauw den bugger desen dans
 Noch wel leeren aen den Fransch. »

Maer soo 'k quaemp up het klochecken,
 T' Was puermentich om te gecken,
 Hoe affryselyck en bont
 Lieven in posture stont.

XXII.

Achter d'eerde van de vesten,
 Lyck als honden up haer nesten,
 Schreeuwde Lieven: « Sa, val aan,
 Maer g'en meugt niet verder gaen,
 Want wellemme ons bloet gaen geven
 Seker laeten m'er het leven. »
 Ieder dan syn rugghe boogh
 En sy schooten al omhoogh.

XXIII.

Peyst eens hoe de Franschen vielen!
 t'Was om tleger te vernielen
 Met hun schreeuwen en gherucht,
 Al de kogels in de lucht.
 Het was schrickelyck om siene,
 Want daer laegen seventhiene
 In het leste van 't gevecht,
 Eenen doot en ses berecht.

XXIV.

My dunckt, t' sal on syn ghesonder
 Dat wy ons geven ten onder,
 Want soo wy noch wachten lanck,
 Ick vrees voor noch meer bedwanck.
 Dan quaem Lieven, soo t' behoorde,
 Met den Franschman in accorde,
 En daerme, o wat groot spyt!
 Was Gendt haeren maeghdom quyt.

XXV.

Als de Franschen binnen quaemen,
 Lieven sun geweir afnaemen
 Met een viete, met geweld,
 Lieven stont geheel ver stelt.
 « Moet ick sien myn hellebaerde
 Packen uyt myn cordegaerde,
 En wegdraegghen uyt ons stadt,
 Wel, wat duyvels volck is dat! »

XXVI.

« Nemense myn Dulle Griete,
 Waer me sa ick kunnen schieten?
 k' Ben al myn musquetten quyt,
 Meende dat my niet en spyt?
 Nemende my af myn Draeke,
 Wat seldermenten sa lick maecken?
 Maer nau, het Spanjaerts Casteel
 Dat en hen se noch niet gheheel.

XXVII.

Petjen Pardo sal se crauwen
 Met syn dubbele cartauwen,
 Eerse al d'Oye commen aen,
 Ot up d'Eirenesse staen;

Want het es soo up de Franschen,
 Dat syn knevels staen en dansen. »
 Doen de Franschen quaemen aen,
 Graet eens, hoe het es vergaen?

XXVIII.

Sonder slegh of scheut te schieten,
 Of een druppel bloet te gieten,
 Sagh men de schamaede slaen
 En tcasteel soo overgaen.
 Petjens knevels crompen inne
 Soo het spel sau gaen beginnen,
 Want hy vreesde voor assaut:
 Daerom was hy heel benaut.

Gedicht van baron van Woerden⁸¹²

Quod timere supersedit Ilispanus,
 Vix potuit sperare Gallus,
 Neutiquam subodorare hostis foederatus,
 Gandam Ludovicus Magnus,
 Intra IX dies adortus, adeptus est.
 Fiduciam Ibero dederat iter Regis in Lotharingiam.
 ex quà, ceu augustus accipiter,
 In Flandriam advolavit.
 Pontes, vallum, vineae,
 Contabulati lacus, immense opera,
 Signante, urgent ipso rege, triduo confecta.
 Urbs Caroli V imperatoris altrix ;
 Fama, libertate cive nobili inclyta,
 Claustris amnium, fastis annalium,
 Trophoeis bellorum tumida,
 Regi imperatori cessit
 Ante id. Mart MDCLXXVIII

Gedicht van La Fontaine⁸¹³

Qui ne sçait des Gantois les dures destinées,
 La colère de Charles indignè justement,
 Et de ces villes mutinées
 Le sévère et long châtimement ?
 Ce sont évènements trop marqués dans l'histoire ;
 Ils ne le sont pas moins dans le cœur des Gantois ;
 Et l'Espagne avait lieu de croire
 Que Gand ferait des vœux en faveur des François :
 Ce n'est point ce qui fit incliner la balance.
 Le ciel n'entend les vœux des mutins qu'à regret,

⁸¹² Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, *Gand sous l'occupation*, 19.

⁸¹³ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, 19–20.

Louis força ces murs, mais par la vigilance,
Par sa valeur, par le secret.

Gedicht van Fontelle⁸¹⁴

Gand, ce superbe Gand, qui donna la naissance
Au plus fier ennemi qu'ait jamais eu la France ;
Ce redoutable Gand, qui, pour être assiégé,
Demande un peuple entier sur ses fossés rangé,
T'a soumis son orgueil, au moment que l'Espagne,
Sûre de ce côté, tremblait pour l'Allemagne.

⁸¹⁴ Nève de Mévergnies, Bouchelet de Vandegies, en Schoorman, 20.

Capitulatieverdrag van Gent, 9 maart 1678⁸¹⁵

Artickelen ende Voorstellinghe gheaccordeert door den Alder-Christelijcksten Connick aende Gedeputeerde vande Stadt ende het District van Ghendt.

I.

Inden eersten, dat alle Vyantlijcke Acte voor desen oft naer het Beleggh begaen souden geheel vergeten ende gepardonneert syn.

Gheaccordeert.

II.

Dat alle Inwoonderss vande Stad ende District van Ghendt, de welcke syn onder het Gebiet vanden Coninck van Vranckrijk sullen ontfangen worden in Sauvegarde van Zyne Majesteyt met hunne Familien, Leenen, roerende, ende onroerende Goederen, Actien ende Crediten daer sy gelegen syn, sonder eenige Exceptie.

Gheaccordeert.

III.

Dat de Liberteyt van Confcientie nimmer-meer sal toegelaten worden in des Stadt ende het District van Ghendt, maer het Catholick, Apostolick, ende Rooms geloof gemaintineert ende geconferseert sal worden: Zyne Majesteyt wort tot dien eynde otmoedelijck gebeden gheenen Gouverneur van ander Religie te stellen.

Gheaccordeert.

IV.

Dat de Stadt van Ghendt ende dessels Magistraet sal ghemaintineert worden als den eersten Staet vande Provincie van Vlaenderen, ende sullen hebben de selfste Previlegien, Rechten, autoriteyt ende Administratie over alle de Steden, Landen, ende Cancellerien Subalterne, van haer District, synde onder het Gouvernement van Zyne Aldercristelijckste Majesteyt gelijk als sy geweest syn voor het jaer 1667.

Gheaccordeert hoor het Landt ende Casselrije / de welcke de Stadt van Ghendt onderworpt aende ghehoorsaemhey vanden Coninck. Gheaccordeert ghelijck als voor desen geschiet is.

V.

Dat alle Privilegien, ende Costumen soo in 't general als in 't particulier, de welcke geniten de Magistraet ende Borghers vande Stadt van Ghendt sullen van point gemaintineert ende bewaert worden in 't toecomende, gelijk als sy hebben gedaen voor desen, ende onder andere het Lieutenantschap Civile, en Ordonnantie Caroline.

Gheaccordeert ghelijck als voor desen geschiet is.

VI.

Dat den Bisschop, Capittelen van St. Baefs, en St. Pharailde, Abten, Prelaeten, ende andere Personen, soo Geestelijcken als Weirelijcken Edeldm van wat Staet, Conditie, Diniteyt, Qualiteyt, ordre ofte bedienighe, daer sy in syn, soo Geestelijcke, Religieusen, met hunne supposten ende Officiers, Gebeneficeerde, Reguliers, Pastoors, Collegien vande Societeyt, Cloosters, Hospitalen, Seminarien, fundatiën der Armen, sonder eenighe uytgenomen (selfs die van Fransche Patronage, voorsien soo te vooren als sedert desen tegenwoordigen Ordlogh door ztne Catholique Majesteyt ofte syne voorsaten, door recht van orlogh oft

⁸¹⁵ "Ghendt den 14. Meert 1678", *Ghendtsche Post-tydingen*, 14.3.1678.

andersints) sullen blyven ende syn gemaintineert in geruste possessie van alle hunne roerende ende onroerende Goederen, Leenen, ende andere Staeten, Rechten, en exercitien van hunnen jurisdictie, soo Geestelijcke als Werelijcke, als mede hunne Renten, incomen, digniteyten, Privilegien, vrydom, liberteyt, exemptie van logimenten der Leger-Volckeren, gelijk sy voor desen en tot nu toe hebben genoten, Collatien van prebenden, Beneficien, Officien, Fonctien, Administratien, alderleye usancien sonder exceptie, ende gelijk jeder ende een jegelijck die selve voor desen tot heden toe heeft ghehouden, beseten, ende gebruyck ghehad, sonder aen jemanden inde selve te doen eenigh obstakel, schade, oft beletsel.

Gheaccordeert midts door Zyne
Majesteyt daer in niet voorsienen is.

VII.

Ende by aldien eenighe der voorseyde Goederen, vermeld Articulo Praecedenti, hier vooren synde aengeteeckent ofte Gheconfisqueert ter oorsaecken des orloghs, die selve sullen mogen door de eygenaers worden aengenomen, ende geadministreert uyt crachte deser ghelijck voor die voorseyde aenteeckeninge oft Confiscatie.

Gheaccordeert midts den Eedt
doende van ghetrouwicheyt.

VIII.

Dat het Concilie van Trente, gepubliceert en aengenomen inde Nederlanden voortaan sal in die voorseyde Stadt, Cancelrije, ende Steden subalterne van Haer District onder de gehoorsaemheyt van zyne Aldercristelijckste majesteyt, als het gepractiqueert wort tot den dagh van dit tegenwoordigh Tractaet, onderhouden worden.

Dit sal onderhouden worden ten
regarde van desen / ghelijck
ghepractiqueert wort tot Rijssel en
Dornick t'sedert dat sy syn onder de
Heerschappije van zyne Majesteyt.

IX.

Dat de Borgers ende Inwonders der voorseyde Stadt, ende Subalterne Cancelrijen voorseyt sullen hebben t'Prevlegie van Neutraliteyt, uyt welcker craght sy sullen gehouden worden in alles ende over al capabel te becomen, t'hebben, te genieten, ende te behouden hunne Officien.

Gheaccordeert.

X.

Maer dat die voorseyde Stadt, ende alle haer District in consideratie vande groote gesupporteerde lasten, oncosten, miserien, brant, ende ruinen der Goederen, ten platte landen gedurende desen oorlogh sullen bevrijt wesen, ende exempt in d'Accort vande Beden ende Subsidiën, ende andere schattingen en imposten van Zyne majesteyt voor den tijt van ses jaeren, ende die vande acht prochien van't Auwerburgsche voo thien jaeren, nochte oock dat sy niet en sullen ghequelt worden voor het gene sy mochten schudligh wesen, oft daermen soude mogen Contributie verheysen.

Geweygert.

XI.

Dat alle Reliquien, Ornamenten, Schilderijen, Klocken, soo der Kercken, als van het publieck der voorseyde Stadt, ende het quartier van syn District, als alle sorten der Metaelen van Gudt, Silver, Tin, Coper, Yser, Loodt, gewerckt oft onghewerckt, sullen blyven ten profijte vande eygenaers, t'sy Kercke, Stadt, ofte particuliere, sonder elders te verdragen, ende

sonder dat de Generaels, meesters van de Artillerie oft andere en sullen moghen daer van pretenderen eenighen uytcoop oft vergeldinge.

Gheaccordeert mits voldoende de
Officieren van de Artillerie.

XII.

Dat alle de Borghers, ende Inwoonders der Stede ende voorseyde quartieren tegenwoordigh ende absent, als mede de ghevlughte, ende ingesloten der voorseyde Stede van wat Qualiteyt ofte Conditie sy mogen wesen, Gheestelijcke oft andere Officiers, President, ende Raets-Heeren, Greffiers, ende hunne supposten vanden Raet van Vlaendren sullen mogen continueren hunnen woon-stede inde voorseyde Stadt den tijdt van twee naercomende jaeren, sonder vervolght ofte ghestoort te worden, om wat oorsaecke dat het sy, midts sy leven in alle stilte ende getrouwigheyt om hun resolveren, die twee jaeren gedurende, oft sy willen vervolgen hunnen woonste, ofte uyt te gaen, en in cas an vertreck, sullen moghen vryelijck doen als het hun sal goetduncken, als mede te blyven, midts doende den Eedt van getrouwigheyt.

Gheaccordeert alleenelijck voor dry
Maenden.

XIII.

Dat ingevalle van vertrex hun sal toegelaten worden den eygendom, ende gheniet van alle hun goet, om daen of te disponderen, transporteren, geven, vercoopen, of talieneren, mangelen, ende belasten, gelijk sy sullen geraden vinden, oft wel de selve te doen ontfangen, ende administreren door al sulcke als sy sullen willen ordonneren, sonder dat die vooseyde vercoopinge, donantien, belastingen, cessien, transporten, ende Administratien hier naer mochten worden gedebatteert van Nulliteyt, ofte Collusie, nochte onderworpen aende Confiscatie ontder wat pretext dat het sy, ende comende te sterven uyt oft in die voorseyde Stadt sonder Testament gemaect te hebben, oft andere dispositie, als het mochte wesen, in dit cas hunne Goederen sullen voglen aen die sllen wesen hunne Erfgenaemen oft Successeurs volghens Rechten Costume ten tijde van Peys.

Gheaccordeert voor ses Maenden
te beghinnen van date van de
tegenwoordige Capitulatie.

XIV.

Dat de Gedeputeerde der Provincie, Steden ende Landt van brugge, Iperen, ende Vrye, soo Geestelijcke als Werelijcke midts gaeders alle andere vremdelingen, besloten in Ghendt, geduerende het Beleg van wat Staet ende Conditie dat die syn, sullen moghen uytgaen ende hun liberlijck transporteren tot inde ghesloten Steden ende Fortressen onder de gehoorsaemheyt van zyne Catholicque Majesteyt ende Vereenighde Provintien, sulcx als hun belieft met hunne Familien, Wapenen, Papieren, Meibelen ende Bagatie sonder te sy ndersocht, alles soo persoonen als Gooederen, exempt van Repressalien, ende hun sal gegeven worden Paspoort gratis, dinstigh voor den tijt van 14 daegen, ende Sauvegarde ingevalle sy de selve vragen.

Gheaccordeert.

XV.

Wat belanght de absente Geestelijcke, Borghers, ende Inwoonders, ende elders residerende, is geijnt de liberteyt vande wedercomste inde voorseyde Stadt met hunne Vrouwen, Kinders, Familie, ende Meubelen binnen 3. Maenden te beginnen vanden dagh van heden, om naerder hant te deliberen van hunne woonste, dispositie van hunne Goederen, ofte vertrecken binnen 2. jaeren.

Geaccordeert voor den tijt

ghespecificceert door de voorgaende
Articlen.

XVI.

Dat de Borgers ende Inwoonders der voors. Stede ende District sullen exempt syn vande belastinge van't Sout, ende niet en sal geset worden eenige Impositien als door convocatie, consent, en vergaderinge der Edele, en notabele genaemt de Collatie, volgens hunne Privilegien en de Usancien, en de middelen genaemt Impositien, Imost, Maelgelt ghepractiqueert voor de voorleden Oorlogen sullen ghegheven worden in Pacht onder het voorsz. Subalterne quartier onder de Heerschappije van Zyne Alder-Christelijckste Majesteyt door de Commissarissen der Majesteyt, ende de schulden ende de lasten vande Provincie, ende daer af Rekeninghe te doen, alles op den voet ende forme als te vooren des Jaers 1667.

Sal gheuseert worden als van ten
tijde vande Heerschappije van
Spagnien. Zyne Majesteyt sal doen
eramineren het surplus van dit
Artickel / ende sal sijne intentie
laeten weten.

XVII.

Dat de Edele ende andere besittende Leenen inde voors. Stadt ende District van Ghendt sullen ontlast wesen vanden Ban en Arriere-Ban, ofte grooten en cleynen Standart.

Gheaccordeert.

XVIII.

Dat de Prelaturen ende Abdyen, de welcke syn inde voorsz Stadt, ende haer District niet en sullen geconfereert werden aen eenige Commendatairen, maer in Titulum aen Religieusen vande selve Ordre oft van eenigh Clooster in Vlaenderen.

Gheaccordeert.

XIX.

Dat den Souverainen Baillieu sal gemainteert worden in synen staet, Privilegien, Authoriteyten, ende andere Rechten vermeldt in syne Patenten, ende Instructien daer toe dienende, gelijk hy voor desen heeft gebruyckt.

Gheaccordeert.

XX.

Dat alle de Raeds-Heeren, Pensionarissen, Secretarissen, ende alle andere Officieren der voors. Stede, wesende in tegenwoordigen Dienste sullen worden geconserveert, ende gemaintineert in hunne Staten ende Officien, hunn erespective Levens gedurende, met alle de selve Rechten, Gagien, Emolumenten, Eeren, ende prerogativen als sy voor desen hebben genoten, ende tegenwoordighlijck genieten.

Gheaccordeert.

XXI.

Dat allede Commisen ende Ontfangers der voors. Stede en District van Ghendt sullen genieten de bedieninghe van hunnen Officien als van alle tyen, ende dat den Tresorier, ende Commis der Ontfangerye van't recht des gesegelt Pampier sullen worden gemaintineert ende gecontinueert in hunne voorseyde Officien in conformiteyt van hunne Patenten en de Commissien, ende sullen worden geindemneert vande Penningen door hun gelicht ten profijte vande Generaliteyt ingevolgens hunne Patenten, ende Acten van auctorisatie, daer in begrepen den Commis vanden ontfanck vanden twintighsten Penninck van't Huys-Gheldt, ende de Penningen door hem gelicht op interest.

Gheaccordeert mits sy het

verdienen door hun beleyt.

XXII.

Datter geen ondersecken sal gedaen worden, nchte eenige swarigheyt (soo in hunne persoonen als Goederen) aen de Edel-lieden ende andere, de welcke gedurende dese belegeringe in qualiteyt van Keurelinck oft Militaire als andersints mochten de Wapens gedragen ende besoldinge getrocken hebben, door den Raet ende sune supposten, Magistraet, Ambachteen, Coop-lieden, oft andere tot de verdedinge der voorseyde Stede.

Gheaccordeert.

XXIII.

Dat de Ambachten en de Gemeente der voorseyde Stede sullen wrden gehemaintineert ende geconserveert in hunnen oude Privilegien ende Usancien.

Gheaccordeert.

XXIV.

Dat de Renten ende schulden, schudlig door de Stadt, District, ende Staten an Vlaenderen sullen geconserveert worden voor de eygenaeren ende tot de betaelinge der selve, ghecontinueert worden de imposten, ende andere middelen der voorseyde Stede, ende haer District ende Subalterne Steden onder de Heerschappije van zyne Alderchristelijckste majesteyt inde forme ende maniere, als is gepractiqueert gheweest voor het jaer 1667. Ende ten desen effecte en sullen worden gheconfisqueert, oft gediverteert eenige Middelen, ende Pachten der Provincie van Vlaenderen, soo generaele als particuliere, gelijk vooreen soo als naer.

Zyne Majesteyt sal doen
eramineren dit Artickel / ende
beantwoorden op't favorablste als
synen Dienst sal mogen toelaeten /
te regarde de middelen vande
Stadt: Zyne majesteyt accordeert 't
ghene gevraeght is.

XXV.

Alle Schulden, en Renten gecontracteert, soo gedurende het Beleg, als voor het selve onder den naem van zyne Catholicque majesteyt tot tegenwoordigh toe, sullen betaelt en de ontlast worden zyne Domeynen, ende door de Beden ende Subsidien geaccordeert eande selve, volgens dat de voors. Renten en Schulden respectivelijck sullen geassigneert wesen inde quartier van brugge, Iperen, ende 't Vrye, op het Recht van't Mael-gelt, ende Impost toekomende de Inwoonders deser Stede, sullen betaelt worden inde selve gedurende desen oorlogh.

Hier vooren is geantwoort op desen
Artickel.

XXVI.

Dat insgelijcx alle de Schulden ende Renten gecontracteert door die voorsz. Stadt, ende door de Subalterne van haer District sullen blijven ende betaelt worden volgen den inhoud vande Obligatie, tot het volkomen Remboursement vande selve.

Gheaccordeert.

XXVII.

Dat den Commis der impositien vande voorseyde Stadt, ende der Subalterne Steden ende Cancelrijen desselfs District en sal mogen gheinquieteert nochte ondersocht werden voor de Penningen van syn bewint oft Administratie, om wat oorsaecke dat het sy, noch syne rekening, onderworpen tot eenige oversieninge der Officieren van Zyne Majest: ende dat den voorseyden Commis sal geindemneert worden vande obligatien die hy in synen Privéén

naem gepassert heeft ten dienste vanden Catholicken Coninck door Ordonnantie der Staten, die gem hebben gegeven in betaelinghe, ende versekeringe de loopende middelen, ende subsidien die hy sal profiteren tot het remouement, ende dat hy sal continueren in syne Charge ghedurende den termijn aen hem ghejont door die vanden Magistraet, geaprobeert door den Catholicken Conick, gedragen door de Commissien en de Patentne.

Gheaccordeert voor de Rekeningen alreede ghesloten / ende ghearresteert door den genen die Recht heeft gehad het selve te doen / ende ten regarde van die noch niet en syn ghesloten / sullen worden ge-eramineert.

XXVIII.

Als oock den Rentmeester Generael van de Domeynen ende Confiscatien van Zyne Majesteyt, de Ontfangers der Licenten, Rechten van inkomen ende uytgaen, Paspoorten Tollen, ende andere geen uytgenomen, de welcke hebben gehad eenige Conincklijke Administratien, ende betaelt met de Pennignen gedurende dit Beleggh ten Dinst van Zyne Majesteut selver, dat sy sullen hun mogen doen betaelen het gene hun schuldigh is, soo ter cause van hunne ontfangen als andersints.

Desen Article sal ge-eramineert worden /M en voorsien volghens at Zyne Majesteyt sal gheradigh vinden in Justitie en reden.

XXIX.

Dat alle Persoonen indifferntelijck soo Coninckl: Officiers, Militaire, als andere hebbende roerende oft onroerende Goederen inde voors. Stadt oft District van Ghendt sullen moghen vercoopen, geven, belasten, cederen, en transporteren, gelijk oock Philippe de la Fuente, en Castille, ende Gabriel de Tolledo, Commissarissen vande Vivres met hunnen Familien en Goederen, ofte ten deele doen regeren ende administreren dor andere in alsucke forme ende maniere als hun sal goetduncken, ende dat binnen 2. jaeren, sonder dat die voors. Vercoppingen, Donantien ende belastinghen, Cessien, Transporten, ende Administratien mogen hier naer gedebatteert worden door nulliteyt oft onderworpen syn de Confiscatie, om wat pretext het oock sy.

Hier vooren is voorsien gheweest aen dit Article.

XXX.

Dat geene Bergh van Bermhertigheyt, Juweelen, Costelijcke gesteenten, Silver-werck, ende Meubelen daer in geengageert soo voor interest als gratis, en die gene toebehoorende aende Raets-Heeren, Asseuseurs, Surintendent ende Officiers desselffs Bergh sllen ghenomen worden onder de pretaxtie des Coninck, ende die selve Raets-Heeren, Surintendent, ende Officiers sullen gemaintineert worden in hunne Privilegien ende Prerogativen aen hun geaccordeert, soo door den Erts-Hertogh Albertus en Isabella Saliger Memorie, als door den overleden Coninck Philippus den vierden, in die Conformiteyt van hun intentie, Renten, ende andersints, ende dat geenen anderen Bergh noch Surintendant vande Heerschappije des Coninck en sal hebben juridictie op den selven Bergh van Ghendt, ende dat den magistraet van Ghendt, daer van sal hebben de Superintendentie, met auctoriteyt van te stellen den Superintendent, Raets-Heeren, ende Officiers.

In dit sal gheuseert worden als te Rijssel ende Doornick.

XXXI.

Dat den voorseyden Magistraet ooc sal hebben de Siperintendentien vande Godts-Huysen van S. Jacobus, Poort-Ackere ende andere met de dispositie der plaetsen vacant wesende.

Idem.

XXXII.

Dat de Gheestelijcke Confrerien, ende die van St. Joris, St. Sebastiaen, St. Anthonius, ende St. Michiel sullen genieten ende gemaintineert worden in hunne Privilegien, Usacien ende Costumen.

Gheaccordeert.

XXXIII.

Dat de gemeyne brieven, Registers, Titels, Rekeningen, ende aenwysingen, concernerende dese Stadt, de Heerschappije des Coninckx, Raet, Staaten, ende't Landt van Vlaenderen sullen blyven in haere Archiven, ende en sullen hier naemaels eelders niet getransporteert worden buyten die voorsyde Stadt van Ghendt.

Gheaccordeert.

XXXIV.

Dat alle de Edel-lieden, ende Coninckl: Officiers deser Stede ende andere sullen blijven in possessie van Wapenen te dragen, over een komende met hun qualiteyt, als mede dinstigh tot hunne versekeringhe op de reysen, op't Lant, inde selve maniere, als sy hebben genoten onder de Heerschappije vanden Catholicken Coninck, ende dat sullen onderhouden worden aende voors. Geestelijcke, Edel-lieden, en andere alle sulcke Rechten en Privilegien als sy hebben genoten, soo in als buyten die voorseyde Stadt.

Gheaccordeert soos y voordienen dese Gratie door hem beleyt.

XXXV.

Dat geene Huysen nocte Goederen van alle de Persoonen, die wonen binnen de selve Stadt, nocte van die gene die daer uyt sullen trecke, sullen vermogen te worden gevisiteert op eenigh fatsoen onder wat pretext dat het soude mogen wesen.

Geaccordeert voor so veele als de sekerheyt vade stadt en Dinst van zyne Majesteyt can toelaten.

XXXVI.

Zyne Majesteyt sal insgelijcken gesupplieert wesen van niet te doen vertrecken uyt de selve Stadt, nocte uyt desselfs District eenige persoonen, van wat Conditie dat de selve souden connen wesen, hebbende vanden voerende de Wapenen ten Dinst van Zyne Catholique Majesteyt, oft van eenig ander geallieert Prince, ofte te doen confisquere hun goet.

T'sal in dit regard geuseert worden gelijk tot Valencijn en Camerijck.

XXXVII.

Item dat alle die gene besittende eenighe Landen, Parochien, Heerlijkheden, Leenen, Huysen, en Erfven voor desen van ons ghecoght, ofte van onse Voorsaeten, den Catholicken, en van de Voorsaten van onse Onderdanen van Vrancrijck, des lants en Steden gecedeert, ofte geconquesteert, sullen blijven in geruste besittinge, om te rofiteren ende te genieten, als sy tot noch toe hebben gedaen.

Gheaccordeert.

XXXVIII.

Dat Zyne Majesteyt gedint sy van niet te maken inde selve Stadt eene andere Citadelle, oft soo de selve oordeelde anders t' ijnen Dinst te behooren, dat het selve geschiede buyteen d'onkosten van dese Stadt, ende haere Inwoonders, die sullen geindemniseert syn van de

schaeden ende interesten, die sy soudē komen te lijden, door het afbreken van hunne Huysen, t'innemen van hunne Erfven, als andersints.

In dit refarden sal Zyne majesteyt niet anders doen / als volghens de Rechten voor dese toecommende aen Zyne Catholcque Majesteyt.

XXXIX.

Dat Zyne Alder-Christelijckste majesteyt gebeden sy van te willen accorderen, dat de Cooplieden en de Negotianten van de Provincie van Vlaenderen sullen syn ghemaintineert inde possessie vande Priviligien, die sy tot noch toe hebben genoten, ende dat Zyne Majesteyt sal hebben de Goetheyt de selve meer in faveur, en vermeerderinge van Commerce, te beneficiëren.

Gheaccordeert voor soo veel alst welvaren vande Onderdanen dat can toelaten.

XL.

Dat de Inwoonders van dese Stadt van Ghendt voortāen sullen syn exempt vande Tollen door gheeheel Nederlant, dat niet alleenelijck ten regarde van consumptie van dese Stadt, maer oock voor al't gene dat deselve Inwoonders sullen bedrijven voor hunne Rekeningē in't particulier, selfs voor hun paert, in Compagnie doende met ieder een, niet soude syn exempt vande voorseyde Tollen.

Hier in sal ten dese regarde gheuseert worden als voor desen.

XLI.

De voorseyde Majesteyt sal oock hebben de Goetheyt van t'accorderen, dat door geheel de Provincie van Vlaenderen noyt en sullen ghegeven worden in Pachte de Rechten van't inkomen ende uytgaen, maer dat de zelve sullen gecollecteert worden van wegens Zyne Majesteyt.

Zyne Majesteyt sal ten desen regarde useren gelijck de selve sal oordeelen te behooren.

XLII.

Dat de selve Rechten sullen ontfangen worden met alle Moderatie, Goet, ende avancement van de Commerce.

Idem.

XLIII.

Ende ingevalle dat men jugeerde te syn brgaen eenigh bedrogh inde Professie ofte Stiel van de Coopmans, ofte Facteurs, dat de Straffe, Boete, ofte Confiscatie niet en sal mogen excederen de weerde van het deel van't geheel, ofte vande Partije vande Coopmanschappen, waer van men bevinden sal, dat de Rechten niet en sullen syn betaelt, indervoeghen dat de Coomanschappe voor soo veeles al vry syn, als de Rechten daer van sullen syn beataelt ende voldāen.

Idem.

XLIII.

Dat de Cooplieden, ofte Facteurs niet sullen syn subject te betaelen de Rechten van't Hout, oft andere Packingen der Coopmanschappen, soodaningh dat sy sullen passeren, met te voldoen het gewicht vande enckele Coopmanschap.

Idem.

XLV.

Maer ghelijck dese Stadt is in Possessie van te genieten het derde deel vande voors. Tollen van Biervliet, dat de selve aldaer sal syn gemaintineert, inder voegen dat Zyne Majesteyt alleenelijck sal ghenieten in regard vande vremde, d'andere twee deelen.

Hier in sal gheuseert worden gelijk als van te vooren.

XLVI.

Dat den Stapel vande Granen sal syn gemaintineert ende geobserveert inde selve Stadt inde selve frme ende maniere, gelijk sy van tevoeren is geaccordeert geweest.

Idem.

XLVII.

Dat de Lijnwaerten, Garen, Legaturen, ende alle andere Coopmanschappen en Manufacturen van dese Stadt, ende gefabriqueert rontom de selve, sullen mogen vry inkomen ende uytgaen, ontlast van alle Rechten, Schattingen, ende eenigh derhande Impositien.

Idem.

XLVIII.

Dat de Chargien vande Commissarissen opgerecht door Zyne Majesteyt in te vernieuwen de Wetten en Auditie vande Stadts-Rekeningen en de Cancelrijen vande Provincie van Vlaenderen, de welcke sy hebben bekomen onder Titel van belastinge, de selve Commissarissen in cas dat sy blyven onder de gehoorsaemheyte van Zyne Majesteyt, ende dat het aenden selven niet en blegde bun te laeten doen hunne functie, suullen weer becomen hunne Penningen vervolgens den inhoud van hunne Patenten, aen welcke sal gheaccordeert worden eenen Termijn van twee jaeren, om sigh te resolveren, ofte te blijven oft te verlaten hunlieder woonstede, mitsgaders de dispositie van alle hare Goederen en Effecten.

Idem.

XLIX.

Dat alle Cooplieden en Negotianten, woonachtigh in dese Stede, sullen vryelijck mogen Trafiqueren, en Negioteren met de Onderdanen van Zyne Catholique Majesteyt, niet tegenstaende desen tegenwoordigen Oorlogh.

Gheaccordeert.

L.

Dat ten desen effecte de Boden, Voerlieden ende Schippers sullen liber mogen gaen ende komen met hun Peerden, Waegens, Schepen, ende Coopmanschappen.

Gheaccordeert midts sy gheene Brieven dragen.

LI.

Dat midts Conjecture van Oorloge met Spagnien, de Effecten, Goederen, en Coopmanschappen die sullen gevonden worden in dese Stede, toebehoorende aen de Ondersaeten van Zyne Catholique Majesteyt niet en sullen mogen aengeslagen worden, nochte aengeteekent ter oorsaeke der voorseyde Oorloge.

Gheaccordeert.

LII.

Dat't selve sal onderhouden worden ten regarde vande Ondersaeten van andere Princen ende Staeten met de gene de welcke Zyne majesteyt mocht in't toekomende in Oorlogh geraken.

Idem.

LIII.

Zyne Alder-Christelijckste majesteyt is seer ootmoedelijck gebeden te sweiren d'observatie

der Rechten, Stijlen, Usancien, ende oude Privilegien der voors. Stede, ende dat die Borgers, Inwoonders, ende hunlieden Goederen niet en sullen tractabel syn, als door Wet en Schependom als hier boven, soo als alle Voorsaeten, Princen, ende Souverainen van dese Landen hebben gepleeght.

Gheaccordeert.

LIV.

Dat den Eygendom, ende de Woonstede van het Stadt-Huys sal gheconserveert syn aende voorz. Stadt, ende Magistraet, inde forme ende maniere als het selve nu wort geoccupeert, sonder dat het selve sal moghen verandert worden inde besittinghe desselfs in' geheel, oft in deel, om wat oorsaecke dat het soude mogen wesen.

Gheaccordeert.

LV.

Dat sal toegelaten worden aende Inwoonderen te gaen, ende comen, als t'hun sal best duncken in Vrancrijck, geconquesteerde Steden, ende ten platten Lande des selve, ende dat sy ten dien eynde sullen moghen Paspoorten nemen van syne Catholicque majesteyt om niet te vervallen van te worden gevangenen van oorlogh, ende alsoo onderworpen aen eenigh Rantsoen.

Geaccordeert.

LVI.

Dat zyne Alderchristelijckste Majesteyt onder pretext van eenighen publiecken noodt oft ander en sal mogen lichten, nochte hem begeben, oft te pressen eenige Penningen der voorz. Stede, van Huysen ofte Geestelijcke Fundatien, oft genantiseerde Penningen, ofte gedeposeert in Justitie, oft om te nantiseren, ofte te depositeren ter oorsake van proces oft andersints, alwaert die voors. Penningen hadden genantiseert geweest dertigh jaeren oft meer, maer sullen die Penningen blyven in handen der Depositariissen, om uytgereyckt te worden ter Ordonnantie vanden Rechter oft Magistraeten die het mochte raecken.

Geaccordeert.

LVII.

Dat het Officie van Controlleurs van de Coninx wercke, van het Princen-hof, als mede d'Officie van Castelleyn, ende Conciengerie der voorseyde Hof sal gemainneert worden aen personen, mits Patenten van Zyne Catholicque Majesteyt.

Gheaccordeert midts sy het selve verdienen door hun beleyt.

LVIII.

Dat den Edeldom van Vlaenderen sal genieten de selve Privilegien, Vrydommen, ende immuniteyten, als die van Wals-Vlaenderen, ende particulierlijck vande Cancelrij Rijssel.

Gheaccordeert ghelijck sy hebben genoten voor desen.

LIX.

Dat niet alleenelijck de Geestelijcke, Edele, die vanden Magistraet, ende dependentie van dien, maer oock alle andere Borghers, ende Inwoonders der voorz. Stede sullen wesen exempt, ende vry van alle Logementen van Soldaten, van Service, ende alle andere saecken daer toe dienende, alsoo sy hebben geweest tot tegenwoordigh toe.

Gheaccordeert midts te leveren Huysen / oft Casernen ghemeubleert tot het Logement vande Troepen.

LX.

Dat den Commissaris vande Monsteringe sal mogen blyven met syn Vrouw ende Familie inde

voorsejde Stadt den tijdt van twee jaeren, omghedurende de selve te moghen delibereren oft hy wilt verblyven, oft sich vertransporteren, alsoo hy sal geraedigh vinden.

Geaccordeert voor dry Maenden.

LXI.

Dat alle Staten, Officien en Rechten, oft Domainen, die in Leen hebben geweest, ofte geengagiert door Zyne Catholicque Majesteyt, als die vanden Hoogh-Bailliu der voorsz. Stede, die van het Auwerburghsche van Ghendt, ende vanden Rent-Meester Generael vande Beden ende Subsidien des Conincx inde Provincie van Vlaenderen (ingevalle) dat gedurende den Termijn van twee jaeren, hy verclaerde te willen verblijven in Ghendt, ende de vierde Plaetse des Schependoms vande keure, sullen blijven aende Eygenaers van het Leen, ofte engagieren volgens den inhoud vande Brieven-Patenten, daer toe ghedepesclieert vande engageringe.

Gheaccordeert by aldien tusschen dit en 3. Maenden sy declareren te willen blyven binnen Ghendt.

LXII.

Dat van gelijcken alle Conincklijke Officiers der voorsejde Stede, als Officier princiael der justitie, Onder-Bailliu, ende andere sullen ghecontinueert, ende ghemaintineert worden in hunlieder voorsejde Officie.

Idem.

LXIII.

Dat de Vry Schippers der voorsejde Stede sullen continueren in hun Recht, ende Privilegien raeckende hun Ambacht, ende exercitie der selve, met het selve Recht ende Privilegie voor hun Kinderen Naercomelingen ende Erfgenamen, gelijk sy hebben genote, soo door Privilegien der Alderchristelijcksten Conick, als vanden Catholiquen Coninck.

Gheaccordeert om te blijven in't gene hun eygentlijck is raeckende door de Jugementen ende Arresten by hun gheabtineert.

LXIV.

Ende ingevalle dat Zyne Majesteyt gedint waere te doen Cesseren de functien der bedieninge vande twee Sergeant Majors ende Adjudant vande Borgerlijcke Wacht (welcke Officien syn dependerende van het Magistraet) sullen ghenieten hun leven ghedurende de helft van hunne gagien.

Gheaccordeert.

LXV.

Dat de Militaire gequeste Officieren, ende namentlijcke den Heere Baron de Courieres, ende Soldaten sullen mogen resteren inde Stadt met hunne gantsche Familie, tot hunnen volkomen genesinge.

Gheaccordeert.

LXVI.

Zijnde van gelijcken Zyne Majesteyt seer ootmoedelijck ghebeden te willen laten attacqueren de Citadelle van alsulcken zijde het alderminste de Inwoonders soude connen incommoderen.

Zyne Majesteyt sal hier in doen het welck synen Dinst sal verheysen.

LXVII.

Zyne Majesteyt is gebeden alle het ghoonne hier vooren gemelt voor den Abt, Abdije, ende Inwoonderen van Jurisdicte van St. Peeters neffens Ghendt, te accorderen.

Gheaccordeert.

LXVIII.

Ende generaelijck hun te accorderen alle voordeelen die zyne Alder-Christelijckste Majesteyt heeft gedindt te wesen, te consenteren aen die van Arras, Douay, ende Rijssel. Gedaen tot Ghendt desen 9. Maerte 1678. My Present den eersten Secretaris der Stede van Ghendt.

Gheaccordeert midts sy het verdienen door hun beleyt.

Gheteeckent SCHOORMAN

Ghedaen in't Legher voor Ghendt desen Neghensten Meert den jaers duysent ses hondert acht-en-seventigh.

Gheteeckent LOUYS

Gewichten klokken in Gent⁸¹⁶

<u>Gebouwen (clerus)</u>	<u>Gewicht in pond</u>
Abdij van Sint-Pieters	34.544
Parochiekerk Sint-Pieters	3.700
Sint-Quitenkapel	90
Urselinenklooster	90
Engelse Benedictinessenklooster	170
Penitentenklooster	100
Hospitaal Schreyboom	40
Bijloke (drie klokken)	565
Sint-Agnes	280
Nieuwen Bossche (twee klokken)	397
Sint-Annekapel (twee klokken)	340
Kleine Begijnhof (twee klokken)	420
Sint-Jorishof	112
Weverskapel	25
Rijke Klarenklooster (drie klokken)	600
Zwarte Zustersklooster	94
P.P. Jezüieten (vier klokken)	2.550
Oost-Eeklo (drie klokken)	1.050
Urbanisten	150
Poortacker	25
Galileen	250
Karmelietessenklooster	450
Sint-Martinuskerk (drie klokken)	9.200
Klooster van Deinze	190
Heilig Bloedkapel	20
Rijke Gasthuis	90
Groot Begijnhof (drie klokken)	1.355
Discalsen	119
Annoneiaten (twee klokken)	816
Hof van Waarschoot	250
Hospitaal Burchtstraat	16
Sint-Barbara (twee klokken)	276
Vrije schipperskapel	50
Sint-Paulusgodshuis	216
Alezianen	60
Sint-Michielskerk (elf klokken)	4064
P.P. Predikheren (twee klokken)	940
Sint-Laurenskapel	40
Sint-Pharaïlde	450
Sint-Cathelinegodshuis	170
Sint-Eloïsekapel	190
Tempelhof	280
P.P. Augustijnen (vier klokken)	1090
Kleermakerskapel	60

⁸¹⁶ St., 'Rachat des cloches de Gand', 47–49.

Groenenbriele	254
Klooster ter Haeghen	200
Onze-Lieve-Vrouwe brieders	1.093
Abdij van Drongen	964
Chartreusen (een klok en beiaart)	1.080
Sint-Niclaaskerk (vier klokken)	13.045
Klooster van Doorissele	18
Sint-Salvatorkerk (vier klokken)	3.900
Predikheeressen	98
Sint-Jacobsgodshuis	100
Sint-Jacobskerk (negentien klokken)	18.333
Baudeloo (negentwintig klokken en beiaart)	5.859
Sint-Jacobszustershuis	86
Sint-Jans ten Dullen	39
Sint-Janszustershuis	24
Sint-Joriskapel	60
Engelse Paters Jezuïeten	140
Sint-Baafskerk (tweeëndertig klokken)	44.397
TOTAAL	<hr/> 154.654

Gebouwen (stad)

Gewicht in pond

Klokken van de stad in het Belfort (veertig klokken)	59.785
Trommel	3.400
TOTAAL	<hr/> 63.185

BIBLIOGRAFIE

Afkortingen

AN	Archives nationales en France Vincennes
RAG	Rijksarchief Gent
SAG	Stadsarchief Gent

Onuitgegeven bronnen

ARCHIVES NATIONALES VINCENNES (FRANKRIJK)

Musée des documents étrangers

AE/III/45/a Traité des Pyrénées

RIJKSARCHIEF GENT

Kasselrij Oudburg

Lijsten van de patrouilles van het platte land

nr. 1871bis Monsterrol kasselrijsoldaten, 1667

Resolutieboeken

nr. 237	Resolutieboek, 1667
nr. 238	Resolutieboek, 1668
nr. 242	Resolutieboek, 1672
nr. 243	Resolutieboek, 1673
nr. 245	Resolutieboek, 1675
nr. 246	Resolutieboek, 1676
nr. 247	Resolutieboek, 1677
nr. 248	Resolutieboek, 1678
nr. 249	Resolutieboek, 1679

Parochie Heilig Kerst/Sint-Salvator (Gent)

Doopakten

nr. 155	Doopakten, 27 januari 1664 – 18 februari 1668
nr. 156	Doopakten, 19 februari 1668 – 30 juli 1678
nr. 157	Doopakten, 4 augustus 1678 – 2 augustus 1698

Parochie Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Pieters (Gent)

Doopakten

nr. 1701	Doopakten, 20 augustus 1658 – 10 september 1665
nr. 1702	Doopakten, 2 november 1666 – 17 september 1672

Parochie Sint-Bavo (Gent)

Doopakten

nr. 19	Doopakten, 19 juni 1663 – 28 augustus 1667
nr. 20	Doopakten, 28 augustus 1667 – 11 november 1672
nr. 21	Doopakten, 12 november 1672 – 30 juni 1676
nr. 22	Doopakten, 1 juli 1676 – 22 januari 1680

Overlijdens- en begrafenisakten

nr. 68	Overlijdens- en begrafenisakten, 30 mei 1671 – 18 maart 1686
--------	--

Parochie Sint-Jacobs (Gent)

Doopakten

- nr. 189 Doopakten, 9 oktober 1664 – 27 december 1670
- nr. 190 Doopakten, 3 januari 1671 – 23 april 1679
- nr. 191 Doopakten, 24 april 1679 – 27 december 1698

Overlijdens- en begrafenisakten

- nr. 216 Overlijdens- en begrafenisakten, 2 januari 1663 – 31 december 1674
- nr. 217 Overlijdens- en begrafenisakten, 4 januari 1675 – 7 mei 1691

Parochie Sint-Martinus (Ekkergem, Gent)

Doopakten

- nr. 227 Doopakten, 13 augustus 1645- 23 juni 1666
- nr. 228 Doopakten, 24 juni 1666 – 4 juni 1679
- nr. 229 Doopakten, 10 juni 1679 – 8 juli 1695

Overlijdens- en begrafenisakten

- nr. 250 Overlijdens- en begrafenisakten, 17 augustus 1645 – 27 december 1683

Parochie Sint-Michiels (Gent)

Doopakten

- nr. 1723 Doopakten, 3 januari 1655 – 30 september 1667

Parochie Sint-Michiels-Noord (Gent)

Doopakten

- nr. 86 Doopakten, 2 januari 1661 – 2 september 1670
- nr. 87 Doopakten, 5 september 1670 – 2 juni 1676
- nr. 88 Doopakten, 1 januari 1676 – 28 januari 1702

Parochie Sint-Michiels-Zuid (Gent)

Doopakten

- nr. 104 Doopakten, 5 december 1654 – 14 juni 1678
- nr. 105 Doopakten, 2 januari 1676 – 28 december 1709

Parochie Sint-Niklaas (Gent)

Doopakten

- nr. 120 Doopakten, 3 januari 1654 – 29 mei 1670
- nr. 121 Doopakten, 2 juni 1670 – 29 december 1685

Raad van Vlaanderen

Registers van placcaarten en ordonnanties

- nr. 808 Register, 1662-1674
- nr. 809 Register, 1674-1699

Staten van Vlaanderen

Resolutieboeken

- nr. 170 Resolutieboek, 1 maart 1672 – 16 maart 1673

- nr. 172 Resolutieboek, 11 september 1673 – 10 maart 1674
 nr. 188 Resolutieboek, 14 maart 1679 – 2 september 1679
 nr. 189 Resolutieboek, 2 september 1679 – 20 mei 1680

STADSARCHIEF GENT

Oud Archief

Algemene werken: Kasteel (Spanjaarden-) (reeks 533)

- nr. 92 Rekening voor Spanjaardenkasteel, 16 april 1675

Belegeringen van Gent (reeks 135)

- nr. 1 Rekeningen nopens de betalingen van de onkosten gedaan
 gedurende de belegering
 nr. 3 Liste des Tuez, Blessez, & Prisonniers, 1678

Monsterrollen en revuen van de burgerwacht (reeks 126)

- nr. 4 Monsterrollen burgerwacht, 1668

Plakkaten van de vorst (1bis)

- nr. 5 Plakkaat van de vorst, 29 mei 1667
 Articles accordez aux ecclesiastiques, nobles, magistrats, corps
 & communautez de la ville et chastellenie de Courtray
 par sa Maiesté Tres-chrestienne, 28 juli 1667.
 Plakkaat van de vorst, 11 oktober 1667
 Ordonnance du roy, 28 oktober 1667
 Voorgeboden, 28 februari 1668.
 Ordonnantie excessen soldaten, 28 februari 1669
 Plakkaat van de vorst, 4 mei 1669
 Ordonnantie verbod dueleren, 31 mei 1669
 Ordonnantie arrestatie deserteurs, 18 augustus 1670
 Plakkaat van de vorst, 19 december 1670
 Ordonnantie arrestatie deserteurs, 4 juli 1671
 Ordonnantie verbod export graan, 22 februari 1672
 Ordonnantie verzameling graan, 26 februari 1672
 Plakkaat van de vorst, 28 februari 1672
 Ordonnantie einde militair verlof, 13 maart 1672
 Ordonnantie verbod strooptochten vreemde troepen, 20 juni
 1672
 Ordonnantie bestraffing wapenverkoop, 30 juni 1672
 Ordonnantie exportverbod, 28 juli 1672
 Ordonnantie ongerelegheden werving buitenlandse vorsten,
 1 augustus 1672
 Ordonnantie verbod strooptochten vreemde troepen, 30 oktober
 1672
 Ordonnantie exportverbod, 2 januari 1673
 Ordonnantie oorlogsmaatregelen, 12 september 1673
 Ordonnantie oorlogsverklaring, 30 oktober 1673
 Ordonnantie verbod communicatie en handel, 20 januari 1674
 Plakkaat van de vorst, 13 maart 1674
 Ordonnantie verbod communicatie en handel, 24 maart 1674
 Ordonnantie opeising levensmiddelen, 20 april 1674
 Ordonnantie inbeslagname eigendom Fransen, 14 mei 1674

Ordonnantie verbod op jaarmarkten, 14 maart 1675
 Ordonnantie verbod verkoop door militairen, 21 maart 1675
 Ordonnantie verbod opeisingen, 26 maart 1675.
 Ordonnantie excessen militairen, 24 april 1675
 Ordonnantie Franse deserteurs, 25 mei 1675
 Ordonnantie opeising levensmiddelen, 28 mei 1675
 Ordonnantie beleid handel, 29 mei 1675
 Plakkaat van de vorst, 13 juli 1675
 Ordonnantie ammonitiebrood, 7 december 1675
 Ordonnantie gratieverlening, 28 februari, 1676
 Ordonnantie vernieling fortificatie, 6 maart 1676
 Ordonnantie toelaten Staatse leger, 21 april 1676
 Ordonnantie bestraffing troepen, 24 april 1676
 Ordonnantie transport levensmiddelen, 3 augustus 1676
 Plakkaat van de vorst, 20 februari 1677
 Ordonnantie levensmiddelen, 27 maart 1677
 Ordonnantie exportverbod levensmiddelen, 11 oktober 1677
 Ordonnantie afbetalen schulden Frankrijk, 7 april 1678.
 Ordonnantie verbod verkoop hout, 22 april 1678
 Ordonnantie rechtelijke jurisdictie, 7 mei 1678
 Plakkaat van de vorst, 25 september 1678

Registers van de Collatie (reeks 121)

nr. 4	Register van de Collatie, 1670-1675
nr. 5	Register van de Collatie, 1675-1678
nr. 6	Register van de Collatie, 1679-1682

Resolutieboeken van de Keure (reeks 107)

nr. 6	Resolutieboek van de Keure, 1640-1670
nr. 7	Resolutieboek van de Keure, 1670-1679
nr. 8	Resolutieboek van de Keure, 1679-1688

Rollen van militairen in Gent (reeks 133)

nr. 17	Liste des prisonniers françois dans le prisons de Gand, 18 oktober 1667
nr. 29	<p>Conditien van aannemingen. Staten van geleverde fournituren en werken gedaan ten behoeve van de logementen van de troepen zowel in garnizoen als door de stad trekkende, 1679</p> <p>Liste des femes reffees dans la ville de Gand de terciio de Maistre de camp Gaiaffa et d'Olio, 1672.</p> <p>Ontfanc van vrouwe van regiments van Maistre de camp Gaiaffa ende Ullega, 1672</p> <p>Liste des feme reste den la ville de Gand de la garnison qui encht sorti pour aller a Maastricht du terce de monsieur d'Olio dit baron de Lenial, 1672</p> <p>Ontfanc van vrouwe, 1675</p> <p>Estat du payement pour des troupes de la garnison de Gand et appointement des officiers de ladite ville pendans le moins de Novembre de l'anné 1678, 1678</p>

Stedelijke reglementen en ordonnances (reeks 110)

- nr. 1 Ordonnantie burgerwacht, 20 juni 1667
 Voorgeboden muiters, 5 mei 1668.
 Tarif des droits d'entrées, 3 februari 1669
 Ordonnantie inzet militairen, 21 november 1669
 Ordonnantie kwijtschelding beden, 1672

Gedrukte en online bronnen

Articles proposez & accordez par le roy aux deutes de la ville & district de Gand. Gent: Balduin Manilli, 1678.

Derden placcaet-boeck van Vlaenderen, inhoudende de placcaeten, ordonnancien, reglementen, tractaeten, alliancien, ende andere edicten gheëmaneert van weghen de koninghen van Spagnien, ende van hunnen doorlughste voorsaeten graven van Vlaenderen, ende souveraine rpincken van dese Nederlanden. By een vergadert door order van hooghe ende moghende heeren den president raden vande selve provincie. Gent: Hoirs van Jan Vanden Kerchove, 1685.

Extract uyt het Register der resolutien van de Staten Generael den 19 martij 1678. S.l.: s.n., 1678.

Ghendtsche Post-tydinghen, 1667-1678

"Advertentie", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.4.1678.

"Advertentie", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.6.1678.

"Antwerpen den 1 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.5.1673.

"Antwerpen den 10 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678.

"Antwerpen den 10 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.9.1674.

"Antwerpen den 17 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.12.1678.

"Antwerpen den 17 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.2.1670.

"Antwerpen den 18 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.7.1675.

"Antwerpen den 18 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.3.1675.

"Antwerpen den 19 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.8.1677.

"Antwerpen den 19 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.9.1668.

"Antwerpen den 21 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.5.1678.

"Antwerpen den 21 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.9.1673.

"Antwerpen den 21 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.9.1673.

"Antwerpen den 22 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.4.1677.

"Antwerpen den 23 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.4.1667.

"Antwerpen den 27 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.4.1673.

"Antwerpen den 27 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.10.1677.

"Antwerpen den 28 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.1.1677.

"Antwerpen den 28 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.3.1669.

"Antwerpen den 3 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.3.1678.

"Antwerpen den 30 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.7.1678.

"Antwerpen den 30 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.6.1678.

"Antwerpen den 4 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

"Antwerpen den 4 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.10.1677.

"Antwerpen den 4 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.10.1674.

"Antwerpen den 6 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.2.1668.

"Antwerpen den 7 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

"Antwerpen den 8 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 11.5.1673.

"Antwerpen den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1676.

"Antwerpen den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678.

"Brugge den 11 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.4.1677.

"Brussel den 1 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.1.1679.

"Brussel den 1 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.10.1668.

"Brussel den 1 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.9.1677.

"Brussel den 10 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.10.1677.
 "Brussel den 10 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.10.1669.
 "Brussel den 11 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.12.1667.
 "Brussel den 11 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1678.
 "Brussel den 11 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.9.1667.
 "Brussel den 12 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.6.1669.
 "Brussel den 12 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.9.1673.
 "Brussel den 13 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.
 "Brussel den 16 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.8.1676.
 "Brussel den 16 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.11.1678.
 "Brussel den 18 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.10.1676.
 "Brussel den 19 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.8.1676.
 "Brussel den 19 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.9.1677.
 "Brussel den 2 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1668.
 "Brussel den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.3.1678.
 "Brussel den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678.
 "Brussel den 21 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.8.1678.
 "Brussel den 21 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.1.1679..
 "Brussel den 22 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.8.1668.
 "Brussel den 22 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.7.1676.
 "Brussel den 22 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.9.1669.
 "Brussel den 24 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 27.5.1673.
 "Brussel den 24 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.9.1673.
 "Brussel den 25 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.1.1679.
 "Brussel den 25 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.10.1676.
 "Brussel den 26 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.7.1676.
 "Brussel den 27 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 27.3.1668.
 "Brussel den 27 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.3.1678.
 "Brussel den 28 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.5.1675.
 "Brussel den 28 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.6.1673.
 "Brussel den 29 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.2.1679.
 "Brussel den 29 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 3.8.1673.
 "Brussel den 29 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 3.12.1671.
 "Brussel den 3 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.12.1671.
 "Brussel den 3 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678.
 "Brussel den 30 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.8.1671.
 "Brussel den 30 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.4.1678.
 "Brussel den 4 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.7.1677.
 "Brussel den 5 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.2.1679.
 "Brussel den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.
 "Brussel den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.3.1679.
 "Brussel den 5 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.9.1677.
 "Brussel den 6 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.6.1677.
 "Brussel den 6 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.
 "Brussel den 9 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.8.1676.
 "Brussel den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.3.1678.
 "Brussel den 9 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.5.1677.
 "Brussel den 9 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.10.1678.
 "Dendermonde den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.
 "Gent den 1 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.8.1677.
 "Gent den 1 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.1.1668.
 "Gent den 1 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.3.1679.
 "Gent den 1 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.10.1674.
 "Gent den 10 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.7.1678.
 "Gent den 10 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.5.1668.

"Gent den 10 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.10.1675.
 "Gent den 11 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.12.1678.
 "Gent den 11 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.12.1667.
 "Gent den 11 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.1.1668.
 "Gent den 11 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.10.1668.
 "Gent den 12 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1668.
 "Gent den 12 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.3.1673.
 "Gent den 12 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.5.1675.
 "Gent den 12 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.10.1676.
 "Gent den 13 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.8.1676.
 "Gent den 13 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.6.1677.
 "Gent den 14 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.4.1677.
 "Gent den 14 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.4.1675.
 "Gent den 14 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.2.1675.
 "Gent den 14 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 16.1.1677.
 "Gent den 14 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.1.1679.
 "Gent den 14 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.1.1677.
 "Gent den 14 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.3.1678.
 "Gent den 14 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.11.1668.
 "Gent den 14 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.10.1676.
 "Gent den 15 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.4.1676.
 "Gent den 15 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.11.176.
 "Gent den 16 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.12.1671.
 "Gent den 16 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.3.1673.
 "Gent den 16 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.5.1677.
 "Gent den 16 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.9.1677.
 "Gent den 16 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.9.1675.
 "Gent den 16 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.9.1668.
 "Gent den 16 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.9.1674.
 "Gent den 17 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.1.1677.
 "Gent den 17 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.7.1667.
 "Gent den 17 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.6.1669.
 "Gent den 17 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.3.1678.
 "Gent den 17 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.10.1677.
 "Gent den 17 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.9.1668.
 "Gent den 18 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 20.4.1675.
 "Gent den 18 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.4.1677.
 "Gent den 18 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.12.1678.
 "Gent den 18 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.2.1675.
 "Gent den 18 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.7.1677.
 "Gent den 18 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.7.1677.
 "Gent den 18 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.4.1669.
 "Gent den 18 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.11.1677.
 "Gent den 19 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.4.1668.
 "Gent den 19 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.4.1676.
 "Gent den 19 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.8.1669.
 "Gent den 19 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.12.1667.
 "Gent den 19 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.7.1676.
 "Gent den 19 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.6.1667.
 "Gent den 19 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.3.1668.
 "Gent den 2 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.8.1668.
 "Gent den 2 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.8.1671.
 "Gent den 2 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.8.1676.
 "Gent den 2 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.2.1678.
 "Gent den 2 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.3.1670.

"Gent den 2 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1674.
"Gent den 20 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 22.4.1673.
"Gent den 20 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.4.1671.
"Gent den 20 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.7.1667.
"Gent den 20 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.3.1678.
"Gent den 20 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.5.1678.
"Gent den 20 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.9.1676.
"Gent den 21 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.8.1670.
"Gent den 21 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.7.1677.
"Gent den 21 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 23.3.1675.
"Gent den 21 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.5.1669.
"Gent den 21 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.10.1676.
"Gent den 22 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.4.1675
"Gent den 22 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.2.1679.
"Gent den 22 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.7.1677.
"Gent den 22 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.11.1678.
"Gent den 22 september", *Oprechte Haerlemsche courant*, 24.9.1667.
"Gent den 23 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.12.1676.
"Gent den 23 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 25.5.1669.
"Gent den 23 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.5.1677.
"Gent den 23 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.11.1678.
"Gent den 23 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.10.1675.
"Gent den 23 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 27.9.1674.
"Gent den 24 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.4.1678.
"Gent den 24 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.4.1678.
"Gent den 24 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.2.1678.
"Gent den 24 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.1.1677.
"Gent den 24 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.1.1675.
"Gent den 24 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 26.5.1668.
"Gent den 24 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.5.1673.
"Gent den 24 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.9.1674.
"Gent den 25 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 28.2.1679.
"Gent den 25 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.6.1668.
"Gent den 26 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.1.1671.
"Gent den 26 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.3.1668.
"Gent den 26 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.3.1668.
"Gent den 26 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.9.1674.
"Gent den 26 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.9.1677.
"Gent den 27 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.3.1668.
"Gent den 27 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.3.1679.
"Gent den 27 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.2.1669.
"Gent den 27 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.1.1676.
"Gent den 27 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 29.6.1669.
"Gent den 27 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.3.1678.
"Gent den 28 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.9.1678.
"Gent den 28 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 31.7.1677.
"Gent den 28 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.3.1675.
"Gent den 28 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.6.1673.
"Gent den 28 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 30.5.1671.
"Gent den 29 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 1.8.1676.
"Gent den 29 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.7.1668.
"Gent den 3 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.8.1678.
"Gent den 3 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.2.1675.
"Gent den 3 January", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.1.1677.
"Gent den 3 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 5.6.1677.

"Gent den 3 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.3.1677.
 "Gent den 3 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.5.1676.
 "Gent den 3 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.10.1671.
 "Gent den 3 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1668.
 "Gent den 30 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 3.9.1669.
 "Gent den 30 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.10.1677.
 "Gent den 31 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.4.1675.
 "Gent den 4 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.12.1678.
 "Gent den 4 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.7.1677.
 "Gent den 4 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.7.1677.
 "Gent den 4 Juny", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.6.1668.
 "Gent den 4 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.3.1669.
 "Gent den 4 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1668.
 "Gent den 4 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.10.1677.
 "Gent den 4 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 6.9.1670.
 "Gent den 5 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.4.1674.
 "Gent den 5 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 7.8.1677.
 "Gent den 5 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.8.1676.
 "Gent den 5 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.12.1667.
 "Gent den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.3.1679.
 "Gent den 5 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.10.1678.
 "Gent den 6 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.8.1678.
 "Gent den 6 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.2.1678.
 "Gent den 6 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.7.1678.
 "Gent den 6 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.9.1669.
 "Gent den 7 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 11.4.1675.
 "Gent den 7 July", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.7.1677.
 "Gent den 7 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.3.1668.
 "Gent den 7 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.10.1677.
 "Gent den 8 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.8.1677.
 "Gent den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 14.3.1675.
 "Gent den 9 December", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.12.1668.
 "Gent den 9 November", *Oprechte Haerlemsche courant*, 12.11.1678.
 "Gent den 9 October", *Oprechte Haerlemsche courant*, 13.10.1678.
 "Londen den 11 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.
 "Londen den 15 April", *Oprechte Haerlemsche courant*, 21.4.1678.
 "Londen den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1678.
 "Madrid den 10 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.10.1678.
 "Middelburg den 5 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678.
 "Oostende den 13 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 19.5.1668.
 "Parijs den 12 Augusti", *Oprechte Haerlemsche courant*, 18.8.1678.
 "Parijs den 27 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 2.6.1678.
 "Parijs den 27 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 4.10.1674.
 "Parijs den 3 September", *Oprechte Haerlemsche courant*, 9.9.1677.
 "Parijs den 7 February", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.2.1670.
 "Parijs den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.1.1678.
 "Parijs den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.
 "Rijssel den 13 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.
 "Rijssel den 6 Mey", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.5.1673.
 "Rijssel den 9 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 15.3.1678.
 "'s Gravenhage den 11 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 17.3.1678.
 "'s Gravenhage den 6 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 8.3.1678.
 "'s Gravenhage den 8 Maert", *Oprechte Haerlemsche courant*, 10.3.1678.

His Majesties gracious declaration for the encouraging the subjects of the United Provinces of the Low-Countries to transport themselves with their estates, and to settle in this His Majesties Kingdom of England. Londen: Whitehall, 1672.

Mercure de la Gaule Belgique, ou Nouvelle description de toutes les villes des dixsept provinces des Pays-Bas, leurs scituations, fortifications, rivieres, escluses & autres hoses curieuses. Keulen: 1682.

Mercure Galant. Dedie' a Monseigneur le Dauphin. Decembre 1684. Parijs: au Palais, 1684.

Nieuhof, Joan. *Het gezantschap der Neêrlandtsche Oost-indische Compagnie, aan den grooten Tartarischen Cham, den tegenwoordigen Keizer van China: Waarin de gedenkwaardigste Geschiedenissen, die onder het reizen door de Sineesche landtschappen, Quantung, Kiangsi, Nanking, Xantung en Peking, en aan het Keizerlijke Hof te Peking, sedert den jaren 1655 tot 1657 zijn voorgevallen, op het bondigste verhandelt worden. Beneffens een Naukeurige Beschrijvinge der Sineesche Steden, Dorpen, Regeering, Weetenschappen, Hantwerken, Zeden, Godsdiensden, Gebouwen, Drachten, Schepen, Bergen, Gewassen, Dieren, et cetera en oorlogen tegen de Tartar: verçiert men over de 150 afbeeltsels, na't leven in Sina getekent.* Amsterdam: Jacob van Meurs, 1665.

Oprechte Haerlemsche courant, 1665-1679 - <https://www.delpher.nl/>

"Ghendt den 7. Augustii.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 8.9.1667.

"Ghendt den 1. Juny.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 1.6.1673.

"Ghendt den 10. October.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 10.10.1667.

"Ghendt den 11. Mey.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 11.5.1673.

"Ghendt den 12. April.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 12.5.1678.

"Ghendt den 14. Meert 1678", *Ghendtsche Post-tydingen*, 14.3.1678.

"Ghendt den 15. September", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 15.9.1667.

"Ghendt den 18. September.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 19.9.1667.

"Ghendt den 18. September.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 22.9.1667.

"Ghendt den 25. Mey.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 25.5.1673.

"Ghendt den 29. Mey.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 29.5.1673.

"Ghendt den 6. October.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 6.10.1667.

"Ghendt den 7. December.", *Ghendtsche Post-tydinghen*, 8.12.1667.

Recüeil des gazettes nouvelles ordinaires et extraordinaires. Relations et recits des choses avenves tant en ce royaume qu'ailleurs, pendant l'année mil six cent septente-huit. Parijs: Du Bureau d'Adresse, 1679.

The Most Christian Kings declaration of war against the States-General of the United Provinces. Londen: Newcomb, 1672.

Traictè de paix entre les couronnes d'Espagne et de France. Gent: Bauduin Manilius, 1686.

Databanken

Spatiotemporele onderzoeksinfrastructuur voor vroegmodern Vlaanderen en Brabant (STREAM). Universiteit Gent, Queteletcentrum.

Literatuur

Albala, Ken. *Food in early modern Europe.* Food through history. Westport: Greenwood Press, 2003.

Algra, Hendrik, en Ale Algra. *Dispereert niet. Twintig eeuwen historie van de Nederlanden.* Vol. 2. 5 vols. Franeker: Uitgeverij T. Wever, 1956.

Alphen, Marc van. *Krijgsmacht en handelsgeest: om het machtsevenwicht in Europa (1648-1813).* Militaire geschiedenis van Nederland. Amsterdam: Boom, 2019.

Anderson, Perry. *Passages from antiquity to feudalism.* New York: Verso, 2013.

- Baelde, Michel, en René Vermeir. 'Raad van State'. In *De centrale overheidsinstellingen an de Habsburgse Nederlanden (1485-1795)*, onder redactie van Erik Aerts, Michel Baelde, Herman Coppens, Hugo De Schepper, Hugo Soly, Alfons Thijs, en Karin Van Honacker, 1:265–82. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1994.
- Baguet, Jelten. "'De heren van Gent". Politieke elites en sociale verandering in de zestiende eeuw'. Doctoraatsthesis, Vrije Universiteit Brussel, 2019.
- Baillieul, Beatrix. *De vier Gentse hoofdgilden: Sint-Joris, Sint-Sebastiaan, Sint-Antonius en Sint-Michiël: zeven eeuwen traditie van waken, feesten en teren*. Gent: Stadsbestuur, 1994.
- Barkawi, Tarak, en Shane Brighton. 'Powers of war: fighting, knowledge, and critique'. *International Political Sociology* 5, nr. 2 (2011): 126–43.
- Baumann, E. D. 'Iets over de dysenterie in de zestiende en zeventiende eeuw'. *Nederlandse Tijdschrift Geneeskunde* 70 (1926): 41–59.
- Belgium, battlefield of Europe. '2000 jaar conflictgeschiedenis'. Geraadpleegd 25 juli 2022. <https://belgiumbattlefield.be/nl/veldslagen/2000-jaar-conflictgeschiedenis>.
- Biaroch, Paul, Jean Batou, en Pierre Chèvre. *La population des villes européennes de 800-1850. Banque de données et analyse sommaire des résultats*. Genève: Librairie Droz, 1988.
- Bijbel: De nieuwe Bijbelvertaling*. Heerenveen: Uitgeverij NBG, 2004.
- Black, Jeremy. 'A military revolution? A 1660-1792 perspective'. In *The military revolution debate. Readings on the military transformation of Early Modern Europe*, onder redactie van Clifford J. Rogers, 95–114. Londen: Routledge, 1995.
- . *Rethinking military history*. Londen: Routledge, 2004.
- Blockmans, Wim. *Keizer Karel V, 1500-1558: de utopie van het keizerschap*. Leuven: Halewyck, 2001.
- Blokland, Gottlieb. *Geloof alleen! Protestanten in België een verhaal van 500 jaar*. Antwerpen: Garant, 2017.
- Blondé, B, Isabelle Devos, Jord Hanus, en Wouter Ryckbosch. *Trend en toeval: inleiding tot de kwantitatieve methoden voor historici*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2019.
- Bluche, François. *Louis XIV*. New York: F. Watts, 1990.
- Bois, Jean-Pierre. 'Louis XIV, roi de paix?' *Revue historique des armées* 263 (2011): 1–10.
- Boone, Marc. *Historici en hun métier. Een inleiding tot de historische kritiek*. Gent: Academia Press, 2017.
- . 'Soeverein-baljuw van Vlaanderen (1372-1733)'. In *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn, 115–22. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997.
- Bourke, Joanna. 'New Military History'. In *Palgrave Advances in Modern Military History*, onder redactie van Matthew Hughes en William J. Philpott, 258–80. Londen: Palgrave Macmillan, 2006.
- Braudel, Fernand, en Roland Fagel. *beschaving, economie en kapitalisme (15de-18de eeuw)*. *De tijd van de wereld*. Vol. 3. 2 vols. Amsterdam: Contact, 1990.
- Briggs, Robin. *Early Modern France: 1560 - 1715*. Oxford: Oxford University Press, 1977.
- Buys, Virginie. 'Doorlichting van de eerste Gentse krant: de Ghendtsche Post-tydinghen'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 2000.
- Buyse, Thomas. "'In deze dangereuse conjuncture des tyts" Sociaal kapitaal van de schuttersgilden in Gent, Antwerpen en Brussel van Beeldenstorm tot het einde van het Twaalfjarig Bestand (1566-1621)'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 2013.
- Chandler, David G. *The art of warfare in the age of Marlborough*. Tunbridge Wells: Spellmount, 1990.
- Childs, John. *Warfare in the seventeenth century*. Londen: Cassell, 2003.
- Churchill, Winston. *Marlborough: His Life and Times*. Vol. 3. 4 vols. Londen: George G. Harrap and Co. Ltd., 1936.
- Clark, George Norman. *War and society in the seventeenth century*. Cambridge: Cambridge University Press, 1958.

- Collins, James B. *The state in early modern France*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Collumbien, H. 'Het Hof van Wackene'. *Ghendtsche Tydinghen* 1, nr. 11 (1972): 213–16.
- Colson, Bruno. *Belgen in het Habsburgse leger. Regimenten en militaire figuren van de Oostenrijkse Nederlanden, 1756-1815*. Wenen: Verlag Militaria GmbH, 2020.
- Contamine, Philippe. *Guerre, état et société à la fin du moyen âge: Études sur les armées des rois de France 1337-1494*. Berlin: De Gruyter Mouton, 2017.
- Corvisier, André. *L'armée française de la fin du XVIIème siècle au ministère de Choiseul*. Parijs: PUF, 1964.
- Craeybeckx, Jan, en Charles Verlinden. *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*. Vol. 136. Werken uitgegeven door de faculteit van de letteren en wijsbegeerte. Brugge: De Tempel, 1965.
- Creasy, Edward Shepherd. *The fifteen decisive battles of the world: From Marathon to Waterloo*. New York: Harper & Brothers, 1851.
- Cust, Edward. *Lives of the warriors of the Thirty Years' War. Warriors of the Seventeenth century*. Vol. 1. 2 vols. Londen: John Murray, 1865.
- Cuvelier, Joseph, en Joseph Lefèvre. *Correspondance de la cour d'Espagne sur affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle (1598-1700)*. Vol. 6. 6 vols. Brussel: M. Hayez, 1937.
- Daele, Steve. 'Analyse der Gentse burgerwacht, stadsversterkingen en schutterij in de nieuwe tijden'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 1998.
- Dambuyne, Johan. *Corporatieve middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de eeuwse Gentse ambachtswereld*. Verhandelingen der Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent 28. Gent: Academia press, 2002.
- Darby, Graham. *Spain in the seventeenth century*. Seminar studies in history. Londen: Longman, 1994.
- De Buck, Roland. 'De Concessio Carolina'. *Ghendtsche Tydinghen* 19, nr. 2 (1990): 85–88.
- . 'La (sur)prise de Gand: Louis XIV bezet Gent onverhoeds (1678-1679)'. *Ghendtsche Tydinghen* 26, nr. 1 (1997): 18–23.
- De Maesschalck, Edward. *Ondergang. De val van Habsburg in de Nederlanden*. Antwerpen: Davidsfonds, 2022.
- De Potter, Frans. *Gent, van den oudsten tijd tot heden: Geschiedkundige beschrijving der stad*. 9 vols. Gent: Annot-Braeckman, 1882.
- . *Gent, van den oudsten tijd tot heden: Geschiedkundige beschrijving der stad*. Vol. 1. 9 vols. Gent: Annot-Braeckman, 1882.
- . *Gent, van den oudsten tijd tot heden: geschiedkundige beschrijving der stad*. Vol. 3. 9 vols. Gent: Annot-Braeckman, 1882.
- . *Het beleg van Gent in 1678: volgens een lied van dien tijd en eenige wettelijke oorkonden*. Gent: Leliaert, 1872.
- . *Het bisdom en de bisschoppen van Gent*. Gent: Vyt, 1865.
- De Reuck, Dirk. 'Het bestuur van een plattelandsgemeente in de kasselrij van de Oudburg. Bellem 1672-1795'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 1986.
- De Schepper, Hugo, en René Vermeir. 'Landvoogd - Gouverneur-generaal'. In *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, onder redactie van Erik Aerts, Michel Baelde, Herman Coppens, Hugo De Schepper, Hugo Soly, Alfons Thijs, en Karin Van Honacker, 1:195–216. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1994.
- De Staercke, L. 'De Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de weerslag ervan op de demografische situatie in de negen parochies van de Kasselrij en de stad Oudenaarde'. Masterscriptie, Katholieke Universiteit Leuven, 1989.
- Decavele, Johan. 'Bestuursinstellingen van de stad Gent (eind 11de eeuw-1795)'. In *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997.
- , red. *Gebuurteleven en dekenijen te Gent, 14de-20ste eeuw*. Gent: Stadsarchief Gent, 1992.
- . *Keizer tussen stropdragers. Karel V 1500-1558*. Leuven: Davidsfonds, 1990.

- Decavele, Johan, en Herman Balthazar, red. *Gent - apologie van een rebelse stad: geschiedenis, kunst, cultuur*. Antwerpen: Mercatorfonds, 1989.
- Decavele, Johan, en Johan Vannieuwenhuysse. *Stadsarchief van Gent. Archiefgids 1: Oud Archief*. Gent: Stadsbestuur, 1983.
- Deneckere, Gita. *Leopold I: de eerste koning van Europa*. Antwerpen: De Bezige Bij Antwerpen, 2012.
- Deprez, Paul. 'Het Gentse bevolkingscijfer in de tweede helft van de achttiende eeuw'. *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1957, 177–95.
- Deschamps, M. 'Bijdrage tot de geschiedenis van Wervik tussen 1688 en 1713. De weerslag van de Negenjarige Oorlog en de Spaanse Successieoorlog op het militaire, demografische, sociaal-economische en religieuze vlak'. Masterscriptie, Katholieke Universiteit Leuven, 1979.
- Deursen, A. Th van. *De last van veel geluk: de geschiedenis van Nederland, 1555-1702*. De geschiedenis van Nederland, dl. 4. Amsterdam: B. Bakker, 2005.
- Devos, Carl. 'Macht in weinig handen'. In *Een plattegrond van de macht. Inleiding tot politiek en politieke wetenschappen*, onder redactie van Carl Devos, 163–208. Gent: Academia Press, 2012.
- Devos, Eric. 'Sint-Sebastiaansgilde van Gent tot 1779'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 1982.
- Devriese, Luc, en Frank Gelaude. 'De Rietgracht en de "Vrijheid van Gent". Deel 1. Betekenis'. *Ghendtsche Tydinghen* 45, nr. 2 (2016): 90–97.
- . 'De Rietgracht en de "Vrijheid van Gent". Deel 2. Complexe waterlopengrens'. *Ghendtsche Tydinghen* 45, nr. 3 (2016): 170–86.
- Dhondt, Frederik. 'Nec pluribus impar? De campagnes en onderhandelingen van Lodewijk XIV in de Zuidelijke Nederlanden, 1707-1708.' Masterscriptie, Universiteit Gent, 2008.
- Elliott, John H. *The Count-Duke of Olivares: the statesman in an age of decline*. New Haven: Yale University Press, 1986.
- Engelen, Beate. 'Warum heiratet man einen Soldaten? Soldatenfrauen in der ländlichen Gesellschaft Brandenburg-Preussens im 18. Jahrhundert'. In *Die Herkunft der Brandenburger. Sozial- und mentalitätsgeschichtliche Beiträge zur Bevölkerung Brandenburgs vom hohen Mittelalter bis zum 20. Jahrhundert*, onder redactie van Klaus Neitmann, Jürgen Theil, en Olaf Grundel. Potsdam: Verlag für Berlin-Brandenburg, 2001.
- Engelrelst, Kurt. 'Gent en de Gentse schepenbank onder de regering van Karel II van Spanje (1665-1700)'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 1988.
- Explore France. 'Palace of Versailles (Château de Versailles)', 3 november 2022. <https://www.france.fr/en/paris/article/palace-versailles-chateau-versailles>.
- Foppens, Jean-François. *Histoire du Conseil de Flandre*. Brussel: P.-J. Leemans & E. Vanberendonck, 1869.
- Franceschi, Michel. *Napoleon, martelaar voor de vrede: de oorlogen tegen Napoleon*. Vertaald door Wim Sanders en Tim Van Dyck. Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2016.
- Friedrichs, Christopher R. *Urban Society in an Age of War: Nordlingen 1580-1720*. Princeton: Princeton University Press, 2016.
- Fris, Victor. *Histoire de Gand*. Brussel: Van Oest, 1913.
- Gachard, Louis. *Les bibliothèques de Madrid et l'Escorial. Des manuscrits qui concernent l'histoire de Belgique*. Brussel: F. Hayez, 1875.
- Glaudemans, Corien. *Om die wrake wille. Eigenrichting, veten en verzoening in laat-middeleeuws Holland en Zeeland*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2004.
- Goorts, Roeland. 'Troebelen in het graafschap Loon (1648-1714): troepenbewegingen in de periode van Lodewijk XIV en de eerste hertog van Marlborough in het graafschap Loon en hun gevolgen'. Masterscriptie, Katholieke Universiteit Leuven, 2006.
- . *War, state and society in Liège. How a small state of the Holy Roman Empire survived the Nine Years' War (1688-1697)*. Leuven: Leuven University Press, 2019.

- Guillaume, H. 'Histoire de l'infanterie wallone sous la maison d'Espagne, 1500-1800'. In *Mémoires de l'académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique*, Vol. XLII. Brussel: F. Hayez, 1878.
- Gutmann, Myron P. *War and rural life in the early modern Low Countries*. Princeton: Princeton University Press, 1980.
- Gysen, Solange. 'Koopkrachtvergelijking in de 17e eeuw op basis van Gentse instellingsrekeningen (deel 1)'. Masterscriptie, Ugent, 1982.
- . 'Koopkrachtvergelijking in de 17e eeuw op basis van Gentse instellingsrekeningen (deel 2)'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 1982.
- Hall, Bert S., en Kelly R. DeVries. 'Essay review-the "Military Revolution" revisited'. *Technology and Culture* 31, nr. 3 (1990): 500–507.
- Hasquin, Hervé, Raymond Van Uytven, en Jean-Marie Duvosquel. *Gemeenten van België*. Brussel: La renaissance du livre, 1980.
- Hathaway, Oona A., William Holste, Scott J. Shapiro, Jacqueline Van De Velde, en Lisa Wang. 'War Manifestos Database'. Yale Law School, 2017. <https://documents.law.yale.edu/manifestos>.
- Hoffenaar, Jan. "'New" military history'. In *Handbook of military sciences*, onder redactie van Anders McD Sookermany, 1–14. Cham: Springer, 2020.
- Hutton, R. 'The making of the Secret Treaty of Dover, 1668-1670'. *The Historical Journal* 29, nr. 2 (1986): 297–318.
- Huys, Paul. 'De internationale conferentie(s) van Deinze (1676-1678)'. *Contactblad. Kring voor geschiedenis en kunst van Deinze en de Leiestreek* 22, nr. 3 (2002): 2912–15.
- Israel, J.I. 'Debate. The decline of Spain: a historical myth?' *Past & Present* 91 (mei 1981): 170–80.
- Januarissens, L. 'Mechelen, Garnizoensplaats in de Negenjarige Oorlog (1689-1697)'. Masterproef, Katholieke Universiteit Leuven, 1985'. Masterscriptie, Katholieke Universiteit Leuven, 1985.
- Kamen, Henry. *Spain, 1469-1714: a society of conflict*. Harlow: Pearson/Longman, 2005.
- Knutsen, Torbjørn L. 'Old, unhappy, far-off things: The New Military History of Europe'. *Journal of Peace Research* 24, nr. 1 (1987): 87–88.
- Laporte, Farah. 'Het beleid van de hertog van Villahermosa. Interim-landvoogd in de Habsburgse Nederlanden, 1675-1680'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 2007.
- Lievois, Daniel. 'De gevel verliest een dimensie. Over stedenbouw, mobiliteit en parkeerbonnen in Gent (17de en 18de eeuw)'. *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 63 (2009).
- Lonchay, Henri. *Correspondance de la cour d'Espagne sur affaires des Pays-Bas au XVIIe siècle (1647-1665)*. Vol. 4. 6 vols. Brussel: M. Hayez, 1933.
- . *Correspondance de la cour d'Espagne sur les affaires de Pays-Bas au XVIIe siècle (1665-1700)*. Vol. 5. 6 vols. Brussel: M. Hayez, 1935.
- . *La rivalité de la France et de l'Espagne aux Pays-Bas (1635-1700) : étude d'histoire diplomatique et militaire*. Brussel: F. Hayez, 1896.
- Lough, J. 'France under Louis XIV'. In *The new Cambridge Modern history. Volume V: The ascendancy of France 1648-88*, onder redactie van F.L. Carsten, 5:222–47. Cambridge: Cambridge University Press, 1961.
- Lynn, John A. *Giant of the Grand Siècle: the French army, 1610-1715*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- . 'The evolution of army style in the modern West, 800-2000'. *The International History Review* 18, nr. 3 (1996): 505–45.
- . *The wars of Louis XIV, 1667-1714*. London: Longman, 1999.
- McIntosh, Claude T. 'French diplomacy during the War of Devolution, 1667-68. The Triple Alliance, 1668, and the Treat of Aix-la-Chapelle, 1668.' Doctoraatsthesis, Ohio State University, 1973.
- Meersbergen, Guido van. 'De uitgeversstrategie van Jacob van Meurs belicht: De Amsterdamse en "Antwerpse" editie van Johan Nieuwhofs Gezantschap (1665-1666)'. In *De uitgeverij van Jacob van Meurs*, 1665-1666. Amsterdam: Uitgeverij De Persgroep, 2017.

- De zeventiende eeuw. Cultuur in de Nederlanden in interdisciplinair perspectief* 26, nr. 1 (2010): 73–90.
- Mignet, François-Auguste. *Négociations relatives à la succession d'Espagne sous Louis XIV ou Correspondances mémoires, et actes diplomatiques concernant les prétentions et l'avènement de la maison de Bourbon au trône d'Espagne. Accompagnés d'un texte historique et précédés d'une introduction. Tome 1*. Parijs: Imprimerie royale, 1835.
- Moote, A. Lloyd. *Louis XIII, the Just*. Berkeley: University of California Press, 1989.
- Moyar, Mark. 'The current state of military history'. *The Historical Journal* 50, nr. 1 (2007): 225–40.
- Navez, Louis. *Les champs de bataille historiques de la Belgique. III Nieuport (2 juillet 1600) - Seneffe (11 août 1674) - Neerwinden (29 juillet 1693 - 18 mars 1793)*. Brussel, 1899.
- Nève de Mévergnies, Joseph E., Georges Bouchelet de Vandegies, en Robert Schoorman. *Gand sous l'occupation de Louis XIV: 1678-1679, 1701-1706, 1708*. Gent: Claeys-Verheughe, 1929.
- Nimwegen, Olaf van. *The Dutch Army and the Military Revolutions, 1588-1688*. Woodbridge: Boydell, 2010.
- Nowosadtko, Jutta. *Krieg, Gewalt und Ordnung: Einführung in die Militärgeschichte. Historische Einführungen*. Tübingen: Edition Diskord, 2002.
- Nuyttens, Michel, en Antoine Zoete. 'De Vier Leden en de Staten van Vlaanderen (1127-1795)'. In *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn, 67–78. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997.
- Ossieur, Edgar. 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham van de Gentse Sint-Niklaasparochie (1657-1690) (vervolg)'. *Ghendtsche Tydinghen* 32, nr. 5 (2003): 278–301.
- . 'Het memorieboek van pastoor Roger Nottingham van de Gentse Sint-Niklaasparochie (vervolg)'. *Ghendtsche Tydinghen* 32, nr. 6 (2003): 351–74.
- Outram, Quentin. 'The demographic impact of early modern warfare'. *Social Science History* 26, nr. 2 (2002): 245–72.
- Parker, Geoffrey. *The army of Flanders and the Spanish Road, 1567 - 1659: the logistics of Spanish victory and defeat in the Low Countries' Wars*. 2. ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- . *The military revolution: military innovation and the rise of the west, 1500-1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Parrott, David. *Richelieu's army: war, government, and society in France, 1624-1642*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- . 'The causes of the Franco-Spanish War of 1635-59'. In *The origins of war in Early Modern Europe*, onder redactie van Jeremy Black, 72–111. Edinburgh: John Donald, 1987.
- Perkins, James Breck. *France under Mazarin, with a review of the administration of Richelieu*. New York: G.P. Putnam's Sons, 1886.
- Picavet, Camille-Georges. *La diplomatie française au temps de Louis XIV (1661-1715): institutions, moeurs et coutumes*. Parijs: F. Alcan, 1930.
- Piot, Charles. 'Les guerres en Belgique pendant le dernier quart du XVIIe siècle'. *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire* 8 (1880): 31–126.
- Pounds, Norman J.G. 'The origin of the idea of natural frontiers in France'. *Annals of the Association of American Geographers* 41, nr. 2 (1951): 146–57.
- Prak, Maarten. 'Burgers onder de wapenen, van de zestiende tot de achttiende eeuw'. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 23, nr. 1 (1997): 1–11.
- Pröve, Ralf. 'Vom Schmuddelkind zur anerkannten Subdisziplin? Die "neue Militärgeschichte" der Frühen Neuzeit und der AMG'. *AMG-Bulletin* V, nr. 1 (2001): 6–16.
- Putseys, Johan. 'Gemeenteleger van Gent (12de eeuw-1500)'. In *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn, 225–32. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997.

- Rady, Martyn. *De Habsburgers. De opkomst en ondergang van een wereldmacht*. Amsterdam: Spectrum, 2020.
- Redlich, Fritz. *The German military enterpriser and his work force: a study in European economic and social history*. 2 vols. Wiesbaden: Steiner, 1964.
- Roberts, Michael. 'The military revolution, 1560-1660'. In *The military revolution debate. Readings on the military transformation of early modern Europe.*, onder redactie van Clifford J. Rogers, 13–35. Londen: Routledge, 1995.
- Rooms, Etienne. *De organisatie van de troepen van de Spaans-Habsburgse monarchie in de Zuidelijke Nederlanden (1659-1700)*. Centrum voor militaire geschiedenis 37. Brussel: Koninklijk Legermuseum, 2003.
- . *Lodewijk XIV en de Lage Landen*. Leuven: Davidsfonds, 2007.
- Rousset, Camille. *Histoire de Louvois*. Vol. 1. 2 vols. Parijs: Didier et Cie, 1862.
- Sahlins, Peter. *Boundaries: The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Berkeley: University of California Press, 1991.
- . 'Natural frontiers revisited: France's boundaries since the seventeenth century'. *The American Historical Review* 95, nr. 5 (1990): 1423–51.
- Schrijvers, Dimitri. 'De Ghendtsche Post-tydinghen. Samenspel van politieke, commerciële en mediatieke belangen. Een analyse van de berichtgeving in een 17de-18de eeuwse krant.' Masterscriptie, Universiteit Gent, 2004.
- Smets, Joseph. 'Le Rhin, frontière naturelle de la France'. *Annales historiques de la Révolution française* 314, nr. 4 (1998): 675–98.
- Sonnino, Paul. *Louis XIV and the origins of the Dutch War*. Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Sorel, Albert. *L'Europe et la révolution française. Vol. 1 Les Moeurs politiques et les traditions*. Parijs: Plon-Nourrit et Cie, 1885.
- St., L. 'Rachat des cloches de Gand en 1678'. *Messenger des sciences historiques*, 1883, 39–53.
- Stengers, Jean. 'Le mythe des dominations étrangères dans l'historiographie belge' 59, nr. 2 (1981): 382–401.
- Tallett, Frank. *War and Society in Early Modern Europe, 1495 - 1715*. 1. publ. in paperback. War in Context. London: Routledge, 1997.
- Tavernier, Sarah. "'De oorloghe en rust hier niet" Nicolaes Breyghel en de "Nieuwe Tydinghen uyt verscheyde ghewesten". Een weerspiegeling van de 17de eeuw? Een analyse van de berichtgeving in een 17de eeuwse krant.', 2001.
- Terlinden, Charles. *Histoire militaire des Belges*. Brussel: La renaissance du livre, 1931.
- Thoen, Erik. 'Historische metrologie'. In *Hoe schrijf ik de geschiedenis van mijn gemeente? Deel IIIa Hulpwetenschappen*, onder redactie van Jan Art, 129–48. Gent: Stichting Mens en Cultuur, 1995.
- Trask, David F. 'The "New Military History" and army historians'. *The Army Historian* Herfst 1984, nr. 5 (1984): 7–10.
- Trevor-Roper, H.R. 'Spain and Europe 1598-1621'. In *The new Cambridge modern history. Volume IV: The decline of Spain and the Thirty Years war 1609-48/59*, onder redactie van J.P. Cooper, 4:260–82. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- Universiteitsbibliotheek Gent. 'Ghendtsche post-tydinghen'. Geraadpleegd 25 januari 2023. <https://lib.ugent.be/>.
- Van Assche, G. 'De sociaal-economische gevolgen van de Negenjarige Oorlog voor het Land van Dendermonde (1688-1697)'. Masterscriptie, Katholieke Universiteit Leuven, 2002.
- Van Heule, Andreas. *Memorieboek der stad Ghent van 't jaar 1301 tot 1793*. Vol. 3. 4 vols. Gent: Annot-Braeckman, 1854.
- Van Houtte, Hubert. 'Les conférences franco-espagnoles de Deynze (1676-1678). Un essai inconnu de règlement du droit de la guerre.' *Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine* 9 (1927): 191–215.
- . *Les occupations étrangères en Belgique sous l'Ancien Régime*. 3 vols. Gent: Van Rysselberghe et Rombaut, 1930.

- . *Les occupations étrangères en Belgique sous l'ancien régime*. Vol. 1. 3 vols. Gent: Van Rysselberghe et Rombaut, 1930.
- Van Peteghem, Paul. 'Raad van Vlaanderen (1386-1795)'. In *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, onder redactie van Walter Prevenier en Beatrijs Augustyn, 131–56. Brussel: Algemeen Rijksarchief, 1997.
- Van Praet, Ria. 'La Gazette: een propgandakanaal van Frankrijk in de strijd tegen Spanje? 1655-1665'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 2009.
- Van Werveke, Hans. 'De curve van het Gentse bevolkingscijfer in de 17e en de 18e eeuw'. In *Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België*. X 8. Brussel: Paleis der Academiën, 1948.
- . 'Het bevolkingscijfer van de stad Gent in de 14de eeuw: een laatste woord?' In *Album Charles Verlinden*, 449–65. Gent: Belgisch centrum voor landelijke geschiedenis, 1975.
- Vegiano, Jean-Charles-Joseph de, en Léon De Herckenrode. *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne*. Vol. 2. 6 vols. Gent: F. et E. Gyselynck, 1865.
- Verbrugge, Véronique. 'De politieke elite van Gent (1675-1700) Deel 1'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 2004.
- . 'De politieke elite van Gent (1675-1700) Deel 2'. Masterscriptie, Universiteit Gent, 2004.
- Verfaillie, Joke. 'De Raad van Vlaanderen (1386-1795), vorstelijke instelling het hart van Gent'. *@RCHIEFLINK (GENT)* 15, nr. 1 (2015): 1–3.
- Verhack, J. 'Brugge, garnizoenplaats in de Negenjarige Oorlog (1689-1697)'. Masterscriptie, Katholieke Universiteit Leuven, 1993.
- Vermeir, René. *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648*. Maastricht: Shaker Publishing, 2001.
- . 'Schuttersgilden en schutterijen tijdens de Late Middeleeuwen en de Vroegmoderne Tijd'. In *SCHOOT: Het schutterwezen als cultureel erfgoed*, 12–29. Deinze: Mudel, 2022.
- Vermeir, René, Isabelle Devos, Thijs Lambrecht, Michael Limberger, Anne-Laure Van Bruaene, Steven Vanden Broecke, Jeroen Vandommele, en Klaas Van Gelder. *Een inleiding tot de geschiedenis van de vroegmoderne tijd*. Wommelgem: Van In, 2012.
- Wedgwood, C. V. *The Thirty Years War*. New York: New York Review Books, 2005.
- Whiteclay Chambers, John. 'The New Military History: Myth and reality'. *The Journal of Military History* 55, nr. 3 (1991): 395–406.
- Wijn, Jan Willem. 'Military forces and warfare 1610-48'. In *The new Cambridge modern history. Volume IV: The decline of Spain and the Thirty Years War 1609-48/59*, onder redactie van J.P. Cooper, 202–25. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
- Willems, M. 'De oorlogsschade in Brabant gedurende de Negenjarige Oorlog (1689-1697)'. Masterscriptie, Katholieke Universiteit Leuven, 1958.
- Wilson, Peter H. *War, State, and Society in Württemberg, 1677-1793*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Winter, J. M. *War and economic development: essays in memory of David Joslin*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Wolf, John B. *Louis XIV*. New York: W.W. Norton and company, 1968.
- Wouters, Koen. 'Een open oligarchie? de machtsstructuur in de Antwerpse magistratuur tijdens de periode 1520-1555'. *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 82, nr. 4 (2004): 905–34.
- Young, William Anthony. *International Politics and Warfare in the Age of Louis XIV and Peter the Great: A Guide to the Historical Literature*. New York: iUniverse, 2004.
- Zeller, Gaston. 'La monarchie d'ancien régime'. *Revue d'Histoire Moderne & Contemporaine* 8 (1933): 305–33.